

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ADNÎ DİVANI-İNCELEME
(42-94. GAZELLER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman Hazırlayan
PROF. DR. M. KORKUT ÇEÇEN ZEYNEP UYGUR

MALATYA, 2023

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

**ADNÎ DİVANI-İNCELEME (42-94.
GAZELLER)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ZEYNEP UYGUR

MALATYA-2023

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. M. Korkut ÇEÇEN danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “ADNÎ DİVANI-İNCELEME (42-94. GAZELLER)” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

ZEYNEP UYGUR

ÖN SÖZ

Türk Edebiyatı'nda bir metin şerhi geleneği vardır ve bu alanda yapılan çalışmalar geniş bir literatür oluşturacak ölçüdedir. Çalışmamızın konusu, Adnî Divanı'ndaki gazellerin incelenmesi olarak belirlendikten sonra, özellikle akademik alanda hazırlanmış olan çeşitli şerh ve tahlil çalışmalarını inceledik. Ali Nihat Tarlan'ın Fuzuli Divanı Şerhi, Harun Tolasa'nın Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Muhammet Nur Doğan'ın Fatih Divanı ve Şerhi, A. Atilla Şentürk'ün Osmanlı Şiiri Antolojisi ve Haluk İpekten'in çeşitli şairlerin gazellerine yaptığı şerh örnekleri incelediğimiz eserler arasındadır. Bu eserlerdeki şerh veya inceleme metotlarından istifade edilerek Adnî'nin gazelleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Adnî'nin edebî kişiliğiyle ilgili bilinenlere katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Bu çalışma iki ana bölümden meydana gelmiştir. İlk bölümde Adnî'nin hayatı, sanatı ve eserlerine dair bilgi verilmiştir. Çalışmanın asıl kısmını oluşturan ikinci bölümde ise Adnî Divanı'nda yer alan elli iki gazelin (42-94. gazeller) şerhine yer verilmiştir. Yapılan bu şerhlerle dönemin edebî anlayışı ve Adnî'nin şairlik kabiliyeti hakkındaki tespitlerimiz beyan edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada divan şiiri çalışmalarında sıklıkla başvurulan klasik şerh metodundan yararlanılmıştır. Bu metotla şerh edilen gazellerde, ilk olarak mânâsı herkes tarafınca bilinmeyen sözcükler tespit edilerek bunların anlamları verilmiş ve beyitler dil içi çeviriyle düz yazıya aktarılmıştır. Düz yazıya çevrilmiş olan beyitler, örnek alınan divan tahlilleri ve belirli sözlükler yardımıyla açıklanmaya gayret edilmiş; ayrıca beyitteki güzellik unsurları ve edebî sanatlar da belirtilmiştir.

Tez çalışma sürecimde tez danışmanlığı yapan, konu belirlememde ve araştırma yapmamda sabırla bana yol gösteren, görüş ve kanaatleriyle beni destekleyen, alanda kıymetli çalışmaları olan değerli hocam Prof. Dr. M. Korkut ÇEÇEN'e ve her koşulda arkamda olan, yanlarında olmaktan mutluluk duyduğum aileme sonsuz ve içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın son haline ulaşmasında emekleri geçen, süreç içerisinde bana oldukça yardımcı olan değerli hocalarım Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK'a ve Prof. Dr. Ali YILDIRIM'a saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bu çalışma XV. yüzyıldaki önemli devlet adamlarından ve şairlerinden olan Adnî'nin Türkçe Divanı'nda yer alan elli iki adet gazelinin şerhinden oluşmaktadır. Asıl ismi Mahmut olan Adnî, Fatih Sultan Mehmet döneminde vezirlik ve sadrazamlık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Türk dili tarihi açısından geçiş dönemi sayılabilecek bir zaman diliminde yaşamış olan Adnî, sade ve içten tarzıyla öne çıkmaktadır. Bu çalışmada Adnî'nin Türk edebiyatı tarihindeki yerinin, sanat anlayışının ve edebî yönünün daha iyi anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Çalışma iki bölüm ve sonuç kısmından müteşekkildir. İlk bölümde Adnî'nin, sanatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın asıl kısmını oluşturan ikinci bölümde ise divanda yer alan elli iki gazel şerh edilmeye çalışılmıştır. Ele alınan bu gazellerin şerhinde klasik şerh yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntemde göre beyitler, öncelikle günümüz Türkçesine göre düzyazıya aktarılmış, ardından da ilgili beyitlerin şerhine geçilmiştir. Açıklamalarda yer alan sözcüklerin ise divan şiiri geleneği içerisindeki mecazi anlamları aktarılmıştır. Yine bu anlamlardan yola çıkılarak şairin vurguladıkları edebî sanatlar ve gelenek bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adnî, Divan Şiiri, Gazel, Mahmut Paşa, Şerh

ABSTRACT

This work consists of the commentaries of fifty-two ghazals in the Turkish Divan of Adnî, one of the important statesmen and poets of the XV. century. Adni, whose real name is Mahmut, held important positions such as vizier and grand vizier during the reign of Mehmet the Conqueror. Adnî, who lived in a time period that can be considered as a transition period in terms of Turkish language history, stands out with his plain and sincere style. In this study, it is aimed to better understand Adnî's place in the history of Turkish literature, his understanding of art and his literary direction. The study consists of two parts and a conclusion part. In the first part, art and works of Adnî were emphasized. In the second part, which constitutes the main part of the study, the commentary of fifty-two ghazals in the divan were made. The classical commentary method was used in the commentary of these ghazals. According to this method, the couplets were firstly transferred to prose according to today's Turkish, and then the explanations of the related couplets were made. In the explanations, the usages of meaning of the words and figurative meanings within the tradition of divan poetry were given. Again, based on these meanings, it was tried to be explained in the context of literary arts and tradition that the poet emphasized and wanted to tell.

Key Words: Adni, Divan Poetry, Ghazal, Mahmut Pasha, Commentary

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ADNÎ'NİN HAYATI, SANATI, ESERLERİ

1.1. Hayatı	2
1.2. Sanatı.....	6
1.3. Eserleri	9
1.3.1. Farsça Divan.....	9
1.3.2. Münşeat	10
1.3.3. Türkçe Divan	10

İKİNCİ BÖLÜM

2. 42-94 ARASI GAZELLERİN ŞERHİ

2.1. 42. Gazel	13
2.2. 43. Gazel	18
2.3. 44. Gazel	22
2.4. 45. Gazel	26
2.5. 46. Gazel	31
2.6. 47. Gazel	35
2.7. 48. Gazel	40
2.8. 49. Gazel	43
2.9. 50. Gazel	47
2.10. 51. Gazel	51
2.11. 52. Gazel	55

2.12. 53. Gazel	60
2.13. 54. Gazel	63
2.14. 55. Gazel	67
2.15. 56. Gazel	70
2.16. 57. Gazel	74
2.17. 58. Gazel	79
2.18. 59. Gazel	81
2.19. 60. Gazel	85
2.20. 61. Gazel	89
2.21. 62. Gazel	92
2.22. 63. Gazel	95
2.23. 64. Gazel	99
2.24. 65. Gazel	103
2.25. 66. Gazel	108
2.26. 67. Gazel	111
2.27. 68. Gazel	116
2.28. 69. Gazel	120
2.29. 70. Gazel	125
2.30. 71. Gazel	129
2.31. 72. Gazel	131
2.32. 73. Gazel	136
2.33. 74. Gazel	140
2.34. 75. Gazel	144
2.35. 76. Gazel	148
2.36. 77. Gazel	153
2.37. 78. Gazel	157
2.38. 79. Gazel	161
2.39. 80. Gazel	166
2.40. 81. Gazel	170
2.41. 82. Gazel	174
2.42. 83. Gazel	178
2.43. 84. Gazel	184

2.44. 85. Gazel	188
2.45. 86. Gazel	192
2.46. 87. Gazel	198
2.47. 88. Gazel	201
2.48. 89. Gazel	205
2.49. 90. Gazel	209
2.50. 91. Gazel	213
2.51. 92. Gazel	217
2.52. 93. Gazel	221
2.53. 94. Gazel	227
SONUÇ	231
KAYNAKÇA	232

KISALTMALAR

C. : Cilt

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

Nu. : Numara

s. : sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

TYDK : Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu

vb. : ve benzeri

Yay. : Yayınları

yy. : yüzyıl

GİRİŞ

Türk edebiyatı tarihi içerisindeki önemli evrelerden olan klasik Türk edebiyatı veya divan edebiyatı şeklinde adlandırılan dönem, XIII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar süren ve XV. yüzyıldan itibaren de Fars ve Arap edebiyatlarının tesiriyle klasikleşen altı yüz yıllık kadim bir geleneği temsil etmektedir.

Bir edebî metni doğru ve etkin bir şekilde kavrayabilmek adına öncelikli olarak metnin meydana gelmesini sağlayan arka plânı ve zihniyeti doğru anlamak gerekmektedir. Edebî metinlerin zihniyetini ise yazıldıkları çağın toplumsal, politik, ekonomik, askerî, dinî ve kültürel birikimleri oluşturur. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Adnî Divanı da XV. yüzyılda kaleme alınmış eski Türk edebiyatı dönemi eserlerindedir. XV. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin her yönden bir ilerleme ve atılım içerisinde olduğu bir dönemdir. Küçük bir beylikten başlayarak bir imparatorluğa evrilen bu dönemde siyasal ve ekonomik başarıların yanında kültürel, bilimsel ve edebî ilerlemeler de ivme kazanmıştır. İşte bu dönemde başarılı bir devlet adamı olarak öne çıkan Mahmut Paşa, divan edebiyatı anlayışı içerisinde Adnî mahlasıyla başarılı şiiirler kaleme almış ve asırlar boyunca devam edecek olan bir geleneğin de önemli temsilcileri arasındaki yerini almıştır.

Adnî, mensubu bulunduğu gelenek içerisinde Türkçenin yanında Farsça şiiirler de kaleme almıştır. Çalışmamıza konu olan Adnî'nin Türkçe divanı çok hacimli bir eser olmasa da içerisindeki şiiirlerin niteliği bakımından dikkat çekicidir. Divanında sade bir üslup tercih eden Adnî, aşk bağlamında geleneğe uygun şiiirler yazmıştır. Geniş bir hayal gücünü gelenekten gelen derin bilgi birikimiyle birleştirmek suretiyle kullanan divan edebiyatı şiiirleri gibi o da eserlerinde mecazlara, mazmunlara ve ince hayallere sıkça yer vermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADNÎ'NİN HAYATI, SANATI, ESERLERİ

1.1. Hayatı

Mahmut Paşa'nın ailesi, doğduğu yer ve yıla ait net bir malumat bulunmamaktadır. Eski Türk edebiyatının temel kaynaklarından olan şuarâ tezkirelerinde hakkında verilmiş olan bilgilere bakıldığında “Kühü'l-Ahbâr”¹ ve “Hadikatü'l-Mülük ve'l-Vüzerâ'da”² aslen Hırvat bir kökenden geldiği ifade edilmiştir.

Bazı kaynaklarda Alacahisarlı olduğu kayıtlı ise de Mahmut Paşa'nın biyografisini kaleme almış olan Şehabettin Tekindağ bu bilginin doğruluğuna ihtiyatla yaklaşmakta ve tarihçi Franz Babinger'in vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda babasının Sırp despotu Angelos ailesinin Teselya koluna mensup olma olasılığının yüksek olduğunu kabul etmektedir.³

Mahmut Paşa, ilgili kaynaklara göre annesiyle Novo Brdo kasabasından Semendire şehrine gitmekte olan yolda ümeradan olan Mehmet Ağa tarafınca esir alınmıştır. Bu hadiseden sonra Mehmet Ağa, Adnî ile beraber meşhur alimlerden olan Molla Abdülkerim ve Molla İlyas namında iki çocuğu “diyar-ı küfr” olarak nitelenen yerden alarak Edirne'ye getirmiştir. Burada yine Mehmet Ağa'nın himayesi altında eğitimine başlayan Adnî, muhtemelen bu zatın nüfuzu ile daha sonra Sultan II. Murat'a takdim edilmiştir.⁴

Edirne'de bulunduğu esnada belli süre sarayda eğitim gören Adnî, Fatih Sultan Mehmet'in cülusunun ardından yeni padişahın teveccühle iltifatlarına mazhar olmuş ve ocak ağalığı rütbesine alınmıştır. İstanbul kuşatmasında Fatih'in yanında bulunmuştur. Bu kuşatmanın ilk günlerinde Fatih'in onu, şehrin teslim edilmesini teklif için İstanbul'a göndermiş olduğu da rivayet edilmektedir. Vezirlik makamına gelmesinin Zagnos

¹ Ali Çavuşoğlu, Kühü'l-Ahbâr, TTK Yay., Ankara 2019, s. 712.

² Mehmet Arslan, Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeyleri, İstanbul 2013, Kitabevi Yay., s. 232.

³ Şahabeddin Tekindağ, “Mahmud Paşa” *İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yay., Ankara 2003, s. 376-378.

⁴ Osman Kufacı, “Adnî Divanı ve Adnî Divanında Benzetmeler” (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Paşa'nın azledilmesinden sonra; yani 1454'te olduğu hususunda yazılı kaynakların pek çoğu birleşmektedir.

Adnî, Fatih Sultan Mehmet'in emrinde pek fazla sefere katılmış ve katıldığı seferlerde oldukça önemli başarılar elde etmiştir. Öyle ki Belgrad kuşatmasındaki kahramalığına karşılık vezirlik makamına terfi ettirilmiştir. Daha sonra Rumeli Beylerbeyi makamına tayin edilmiştir. Sırbistan kraliçesi olan Helena'nın, Adnî'nin biraderi olan Mihael Angeloviç'i saf dışı bırakarak Hristiyan bir Bosnalıyı yönetime getirmesi sebebiyle Sırların Fatih'e müracaat ederek Sırbistan'ın teslimini teklif etmelerinden sonra Fatih Sultan Mehmet 1458 yılında Sırbistan meselesinin halli için Adnî'yi görevlendirmiştir. Kendi şahsî parasıyla silahlandığı Rumeli askerine Anadolu askeriyle Fatih'in verdiği bin kişilik yeniçeri askerini de ekleyerek Sofya'ya gitmiş Kuruca, Resava kalelerini ve bazı önemli yerleri ele geçirmiştir. Ardından da Rudnik ve Ostroviç kalelerini zapt etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'i Macarların Tuna Nehri'ni geçtikleri esnada orduyu terhisten alıkoyan da yine Mahmut Paşa'dan başkası değildir. Adnî, 1460 yılında Fatih'in II. Mora seferine katılmıştır. Mahmut Paşa, sonraki yıl yine Fatih'in maiyeti altında Sinop, Amasra ve Trabzon'a yapılan seferlere de katılmış ve çok büyük kahramanlık ve muvaffakiyetler göstermiştir. 1462 yılında Fatih'le beraber Eflak üzerine düzenlenen sefere iştirak eden Adnî, Evronos Bey'in akıncılarını Vald Drakul'un vurmasını önlediği gibi yine onun bir gece baskınına da engelleyerek büyük bir fayda sağlamıştır.⁵

1463'te Fatih Sultan Mehmet'le Sırbistan üzerine yapılan sefere iştirak etmiş, buradaki isyancı Venediklilerin yenilgiye uğramasında önemli rolü olmuştur. Bir sene sonra Fatih'in Jajcza kuşatması sırasında saldırıda bulunan Macarlar karşısında görevlendirilmiş ve Macarları kaçmak mecburiyetinde bırakmıştır. Sonraki sene yine Fatih'le Arnavutluk seferine katılmıştır. Karaman seferindeyse Pir Ahmed'i yakalayamadığı ayrıca görevlendirilmiş olduğu bazı işlerde taraflı davranarak yolsuzluk yaptığı için vezirlik ve beylerbeylik görevlerinden azledilmiştir.

1470 yılına gelindiğinde donanma komutanlığına atanmıştır. Kendisine Gelibolu sancağı verilerek donanmanın ıslahına görevlendirilmiştir. Yine aynı yıl Eğriboz adasının

⁵ Şahabeddin Tekindağ, 2003, s. 377.

fethinde Fatih'le birlikte. Elde edilen bu zaferin ardından yeniden sadrazamlık görevine getirilmiştir. Ancak Mahmut Paşa ve Fatih Sultan Mehmet'in araları, Uzun Hasan karşısında oluşturulan ordu komutanlığını reddetmesi sebebiyle yeniden açılmıştır.

Mahmut Paşa, Fatih Sultan Mehmet ile 1473 yılında Sivas'a gelmiş ve Şebinkarahisar'ın alınmasını tavsiye etmiştir; ancak bu önerisi kabul edilmemiş ve Otlukbeli savaşında ise düşük bir göreve tayin edilmiştir. Bu dönemde bazı savaşlarda yararlı işlerde bulunmuş olsa da gözden düşen Mahmut Paşa, ikinci defa görevinden alınmıştır. Bir müddet Hasköy'de inzivaya çekilen Adnî, daha sonraları Fatih'in yanına yeniden gelse de ondan iltifat görememiştir. Şehzade Mustafa vefat ettiğinde bu olaya sevinmesi ve hadisede etkisinin olması gerekçesiyle Yedikule zindanlarına hapsedilmiştir. Kimi kaynaklarda 1473 kimilerindeyse 1474 yılında burada idam edilmiştir. Türbesi kendi yaptırmış olduğu camiin haziresinde bulunmaktadır.⁶

Adnî, Fatih dönemindeki mühim şahsiyetlerdendir. Halk tarafından oldukça sevilen bir zat olduğu için onun vefatı derin üzüntü uyandırmıştır. Müellifler, hadiseyi hüznün ile anlatırlar ve onun şehadetinden bahsederler. Mevcut kaynaklara göre Adnî, o dönemde Osmanlı'daki hiçbir vezirde olmayan bazı hasletlere sahipti. İstanbul'da, Rumeli'de ve Anadolu'daki çeşitli yerlerde birçok hayır işine girişmiştir. Yaşadığı dönemde Fatih Sultan Mehmet'in takdirini kazanmıştır. Edirne müftüsü ve müderrisi olan Fahrettin Acemî'yi ikna ettikten sonra dönemin öne çıkan tarikatına mensup olan Hurufileri yaktırması ve bu yolla padişahın da Hurufilere karşı duymuş olduğu ilgiyi önlemesi ulema ve halkı sevindirmiştir. Hamidî ise bu hadise münasebetiyle Mahmut Paşa'ya yazdığı bir kasideyi sunmuştur.⁷

Yine kaynaklara göre Adnî, Ali Kuşçu'yla Tetimme ve Sahn-ı Seman Medreselerinin kurucusu konumundadır. Dönemindeki ileri gelenler, ilim adamları ve şeyhler ile sıkı bir münasebeti olan Adnî, özellikle şair ve ediplere oldukça ilgi göstermiş ve pek çok telif eserin de meydana getirilmesine vesile olmuştur. İlim adamlarını ikramları ve ihsanı ile etkileyerek kendisine ithaf için pek çok eserin yazılmasını

⁶ Bilal Yücel, Adnî Divanı, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 21.

⁷ Osman Kufacı, 2006, s. 4.

sağlamıştır. Nitekim bazı kaynaklarda Adnî'nin kendi namına yazılmış olan her bir eser için bin akçe verdiği söylenir.⁸

Mahmut Paşa, çocukluk dönemlerinden itibaren Enderun'da saray terbiyesi ve eğitimi ile yetiştirilmiştir. Alandaki bütün tezkireler ve öteki kaynaklar Mahmut Paşa'nın "tertib üzere" iyi bir eğitim aldığından söz etmektedir. Ferâset ve akıl hususunda Osmanlı Devleti içerisinde yetişmiş olan önemli vezirler arasında adı geçmektedir.⁹ Zekâsının kıvrak olması ve ilmî alanlardaki kâbiliyeti, önemli bir eser olan *Meşâirü's-Şuârâ*'da "Problemler başkalarının zihnine gelmeden evvel onun kalbine doğarmış." ifadesiyle anlatılmıştır.¹⁰

Mahmut Paşa'nın Fatih Sultan Mehmet'in Hurufiliğe duyduğu ilgiyi kesebilmek adına Edirne müftüsü olan Fahreddin Acemî'nin de yardımlarıyla bu anlayışın takipçilerini ortadan kaldırması onun zekâ ve ferasetinin örneklerinden birisidir. Mahmut Paşa'nın şahsiyeti dört nitelikle göze çarpmaktadır: Fatih'le olan yakınlığı, yaptırmış olduğu eğitim ve sosyal hizmet müesseseleri, hayırseverliği, edebî ve ilmî vasfı.¹¹

Şuara tezkireleri, sahib-i divan olan ve Adnî mahlasıyla da şiirler kaleme alan Mahmud Paşa'dan bilhassa onun şiirleri ve sanatından övgü ile söz etmektedir. Sehî Bey, Adnî'nin şahsı ve şiirleri babında şunları söylemektedir: "Sırasıyla ilimleri görmüş, kâmil, faziletli, şiirde ve inşâda mahir olan bir zattı. Yazdığı şiirlerde çokça hususî mânâ mevcuttur. Tabiatı hoş ve sâhib-i kudret bir kişiydi. Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Zahîr-i Fâryâbî kasideleri ile Hâfız-ı Şirâzî gazellerini tanzir etmiştir. Şiirleri hoş, gazelleriyse sanatlıdır. Kendine has sözleri çoktur, özel manalarına ise nihayet bulunmamaktadır. Adnî'nin elde etmiş olduğu şöhret ve itibara, Adnî'ye gösterilen ilgiyle değere, Adnî'de mevcut olan anlayış, fikir, fetânet, ileri görüşlülük ve tedbire Osmanlıda hiçbir vezir müyesser olamamıştır. Hüner sahibi olmakla birlikte hünerlileri de koruyup kollayan bir vezir idi ki eserlerinde gücü zâhirdir."¹²

Latifî Tezkiresi ise Mahmut Paşa'nın ilmi ile kişiliği hakkında: "Osmanlı'da onun gibi insaf sahibi ve merhamet sıfatları ile donanmış olan, Asaf gibi aydınlık dolu bir vezir

⁸ Şahabeddin Tekindağ, "Mahmut Paşa", İslam Ansiklopedisi, C. 7, MEB Yay., İstanbul, 1997, s. 183-188.

⁹ Bilal Yücel, 2002, s. 22.

¹⁰ Filiz Kılıç, *Meşâirü's-Şuârâ*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2018, s. 71.

¹¹ Bilal Yücel, 2002, s. 23.

¹² Mustafa İsen, *Sehi Bey Tezkiresi (Heşt Behişt)*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 62.

neredeşye hiç gelmemiştir. Cömertliği, ahlaki, zihni ile zekasi hususunda aşırılığa kaanların söylemiş olduklarına bakılacak olursa vezirlik makamında onun bir emsali görülmemiştir. Tefsir konusunda araştırmalar yapacak kadar mahir, sanatçılara yardımcı olan ve yine sanatı da koruyan bir kimse idi.” demektedir.¹³

1.2. Sanatı

Adnı'nin yaşamış olduğu dönem Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethederek bin yıl süren Bizans egemenliğine son veren Orta Çağ'ın biterek artık Yeni Çağ'ın başlamış olduğu yeni bir dnemdır. Bu devirde Osmanlı Devleti, kk ölçekli bir u beyliğinden dünya imparatorluğu olmanın yolunda ilk adımlarını atmıştır; ancak büyük bir imparatorluk yalnızca toprakların genişliği veya askeri güç ile olmamaktadır. Bu nedenle bilim, sanat, kültür ve eğitim alanlarında büyük bir imparatorluğa yakışır şekilde nitelikli olmak gerekmektedir. Osmanlı hükümdarı olan Fatih Sultan Mehmet bu sebeple eğitim ve öğretime ciddi önem vermiş, bu hususta ilim adamlarını ve şairleri kendi ülkesine davet etmiş, onlara yine bizzat kendisi taltifte bulunmuştur. Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı padişahları içinde mahlas kullanmış olan ilk şairdir. Fatih, Türkçenin haricinde yedi farklı dil (Farsça, Arapça, Yunanca, Slavca, İbrance, Latince ve Keldanice) bilmekte idi. Bununla beraber Fatih teki dillerde şiirler kaleme almamış; yalnızca Türkçe ile şiirlerini söylemiştir. Bu durum ise, Fatih'in Türk diline vermiş olduğu ehemmiyeti göstermesi yönünden oldukça önemlidir.¹⁴

Fatih Sultan Mehmet'in yakın çevresinde toplanmış olan ilim adamları ve sanatçılar arasında bulunan Mahmut Paşa, alimleri ve şairleri himaye ve teşvik ederek onlarla bir arada bulunmuş ayrıca bir edebî ekol teşkil etmiştir. Enverî, Alâeddin Ali, Hayatî, Halimî, Karamânî Mehmet Paşa, Sâfi, Sarıca Kemal, Tursun Bey ve şkrullah vb. şahsiyetler ile edebiyat mahfili kurmuş olan Mahmut Paşa “Adnı” mahlasını kullanarak Türkçe ve Farsça şiirlerle inşalar kaleme alırken etrafında bulunanları ise eser vermeleri hususunda teşvik etmiştir. Mahmut Paşa'nın edebî vasfiyla alâkalı tezkirelerde

¹³ Mustafa İsen, Latif Tezkiresi, Akçağ Yay., Ankara 1991, s. 86-87.

¹⁴ Muhammed Nur Doğan, Fatih Divanı ve şerhi, Yelkenli Yay., İstanbul 2007, s. 23.

kalıplaşmış methiye ifadeleri bulunmakla birlikte nesirlerinin şiirlerine nazaran ziyadesiyle kâmil ve ustalıklı bir şekilde yazıldığı belirtilmektedir.¹⁵

“İleri düzeyde Arapça ve Farsça bilmesine ayrıca Farsça divana sahip olmasına rağmen Mahmut Paşa Divanı sâde, nümayişten azâde, kimi zaman sehl-i mümteni olarak adlandırabileceğimiz söyleyişlerle ve konuşma dilinde kullanılan ifadelerle karşımıza çıkmaktadır; ancak divânındaki şiirlerde aruz hataları, oldukça fazla imâle ve zihâfla göze çarpmaktadır. Türkçeyi aruza uyarlama hususunda pek başarılıdır denilemez. Adnî Divanı’ndaki gazellerin kimilerinde kendi dönemindeki günlük yaşama ait inançların ipuçları verilmektedir. Yine konuşma diline yaklaşan ifadelerle halk dilindeki deyişlerden de ustaca yararlanmışır.”¹⁶

Yaşadığı dönemde kullanılan şiir diline göre oldukça sade şiirler kaleme almış olan Mahmut Paşa’nın başka şairleri etkileyip etkilemediği hususu şu an için tam olarak net değildir; fakat onun şiirlerine nazireler yazmış olan şairlerin olması da muhtemeldir. İşte bunlardan birisi divan şiirinin önde gelen isimlerinden olan Bâkî’dir. Bâkî, Adnî’nin şu beyitle başlayan gazelini tanzir etmiştir:

Adnî:

Ol serv-i mâh-çihre ki gülden yanagı var

Cân u gönülde lâleleyn mühri dâğı var (Adnî Divanı 30. Gazel)

Bâkî:

“Mihri ruhunla dilde kimün tâze dâğı var

Tâb-ı çerâğ-ı şems u kamerden ferâğı var

Zülfün hamında haddüni hûrşîde virmez

Şem’i n’ider şu kimse k’anun şeb-çerâğı var

¹⁵ Bilal Yücel, 2002, s. 24.

¹⁶ Osman Kufacı, 2006, s. 7.

Ah itme na'l-i esbi nişânın görüp dilâ

Şâyed kimesne işide yirün kulagı var”¹⁷

Mahmut Paşa'nın eserlerini meydana getirmiş olduğu zaman, Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerine (15. yy.) denk gelmektedir. Nitekim Türkçe, Eski Anadolu Türkçesinden sonraki evrede artık “Klasik Türkçe” özelliğini kazanacaktır. Adnî Divanı da bu yönüyle oldukça önem arz etmektedir. Adnî Divanı, eski Türk edebiyatının kuruluş döneminden klasik döneme intikal ürünüdür. Dil hususiyetleri bakımından da yine bu geçiş özelliklerini bünyesinde ihtiva etmesi bakımından oldukça önemli bir eser konumundadır.

Adnî Divanı'nda yer almakta olan şiirlerdeki vezin ve cümle kuruluşlarında görülen bazı küçük aksaklıklar, Adnî'nin iyi seviyede bir şair olmadığı düşüncesini uyandırır bile sözcüklerin anlamsal inceliklerini dikkatli bir şekilde değerlendirmesi, adeta konuşma dili edâsında rahat şekilde yazması ve ortak kültürel değerlerden olan Türkçe deyimlere sıkça yer vermesi dikkati çeken şairlik özellikleri arasında gösterilebilir.¹⁸

E. J. Wilkinson Gibb de eserinde Adnî'nin sanatçı kişiliği hakkında görüşlerini ifade etmiştir. Gibb, Necati'ye gelene kadar Osmanlı şiirinin önemli hususiyetlerinin basitlik mertebesinde tuhaf terkiplerle oluşturulmuş, düşüncelerdeki sıradanlığa ve örtülü yapmacılığa rağmen has ve dokunaklı bir stile sahip olduğunu vurgulamıştır.¹⁹ Adnî hakkındaysa şu ifadeleri kullanmıştır: “Halbuki Adnî'ye ait şiirler daha orijinal olduğu kadar hiç olmazsa Adlî'nin şiirlerinden ziyade şahsiliğe sahiptir. Zaman zaman bir vukûfun eseri olan parıltılar yanıp sönmekte, şahsiliğin, şâirin sanatkarlık endişesiyle tamamen yok olmadığı görülmektedir.”²⁰

Mahmut Paşa, bilimsel eserleri asıl dillerinden okuyup tartışacak derecede Arapça, divan ve sanatlı düz yazılar yazacak kadar Farsça bilmesine rağmen Türkçe yazdığı şiirlerinde dönemin sanatçılarına nazaran oldukça sade bir dili kullanmayı tercih

¹⁷ Sabahattin Küçük, Bâkî Divanı, TDK Yay., Ankara 1994, s. 132.

¹⁸ A. Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yay., İstanbul 2004, s. 188.

¹⁹ Bilal Yücel, 2002, s. 25.

²⁰ E. J. Wilkinson Gibb, Osmanlı Şiir Tarihi, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 321.

etmiştir. Sarayda yetişmiş ve üst düzeyde görevler üstlenmiş bir devlet adamı olan Adnî, sanat yapma endişesinden uzak, içten, kişisel ve maceralı hayatına paralel hareketli bir üslup kullanmayı tercih etmiştir. Vezin ve cümle kuruluşlarındaki kimi ufak kusurlar, kendisinin ileri düzey bir şâir olmadığı fikrini düşündürse de sözcüklerdeki mana derinliğini başarıyla aktarması, konuşma dilinde olduğu gibi rahatça yazması ve ortak kültürel unsurlardan olan deyimleri sıkça kullanması dikkat çekici özellikleri arasındadır.²¹

1.3. Eserleri

Mahmut Paşa'ya ait Farsça ve Türkçe iki divan bulunmaktadır. Bu divanların yanı sıra Farsça olarak kaleme almış olduğu inşaları da mevcuttur. Pek de hacimli olmayan bu eserlerin müellif hatları mevcut değildir.

1.3.1. Farsça Divan

Adnî'nin Farsça divanı müstakil bir eser olarak elde değildir. Bu eserin bazı parçaları Türkçe divanın nüshaları olan İstanbul Üniversitesi, Millet Kütüphanesi, Ahmet Akosman ve Erzurum nüshalarında ayrı bölümler halinde bulunmaktadır. Bu nüshalarda yer alan şiirlere göre Adnî'nin Farsça divanı toplamda üç kaside ve kırk yedi adet gazelden oluşmaktadır; ancak yeni nüshaların ortaya çıkmasıyla bu sayıların artması mümkündür.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde T.Y. 1962 numarasıyla kayıtlı olan nüshanın 32b sayfasında Farsça divan başlamaktadır. Kırk beş gazel ve yirmi bir adet müfredin yer aldığı bu bölüm 48b'de sona ermektedir.

Millet Kütüphanesi'nde "Ali Emirî, Manzum, 278"de kayda geçirilmiş olan nüshanın 1b ve 15a sayfaları arasındaki ilk bölümde Farsça divandan bazı şiirlerin alındığı görülmektedir. Burada iki kaside ve yirmi beş adet gazel bulunmaktadır. Bu bölüm "*Tamâm şod gazeliyyat-ı Fârsî*" ibaresiyle sona ermektedir.

²¹ Bilal Yücel, 2002, s. 145.

Ahmet Akosman'ın şahsî kütüphanesinde bulunan bu nüshada ilk yapraktan 9b'ye kadar olan kısımda Farsça manzumeler bulunmaktadır. Ayrıca Türkçe gazellerin arasına serpiştirilmiş müfredler de mevcuttur.

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde "MMK 10c-83" numarasıyla kayıtlı olan mecmuanın "E" nüshası 41a-71a sayfaları arasındaki üçüncü bölümde Adnî Divanı bulunmaktadır. Bu bölümün 44b-47b sayfaları arasında Farsça iki kaside ve on adet de gazel yer almaktadır.²²

1.3.2. Münşeât

Adnî'nin ilgili kaynaklarda sıkça bahsi geçen Farsça inşâları müstakil bir eser olarak elde mevcut değildir. Bunların bazıları İstanbul Üniversitesi nüshasında ve muhtelif münşeât mecmualarında görülmektedir. Üniversite nüshasının 49b-64b sayfaları arasındaki üçüncü bölüm Adnî'nin inşâlarına ayrılmıştır. Bu bölümde toplam altı adet mektup bulunmaktadır.

Adnî'ye ait inşâların mevcut olduğu münşeât mecmualarından bazıları şunlardır:

Sarı Abdullah, *Münşe'ât-ı Fârsî*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Nu. 3333.

Münşe'ât, Nationalbibl., Wien, Nu. H. O. 161.

1.3.3. Türkçe Divan

Adnî'nin en önemli eseri olan ve üzerinde çeşitli akademik çalışmaların da yapılmış olduğu Türkçe divanının bilinen nüshaları şunlardır:²³

a. Ahmet Akosman Kütüphanesi Nüshası

Nüsha, Ahmet Akosman'ın şahsî kütüphanesindedir. Bu nüshanın baş kısmında "Dīvān-ı Māhmūd Pāşā" ifadesi mevcuttur. Ardından Farsça yazılmış kasidelerle gazeller gelmektedir. Nüshadaki 9b sayfasından sonra gelen Türkçe kasideler vardır. Türkçe

²² Bilal Yücel, 2002, s. 29.

²³ Osman Kufacı, 2006, s. 8.

gazellerin “Zülfüne beñzer gerü meşşât olmışdur sabâ/ Kim ayaguñda dil ü cānlar yatur olup hebâ” beytiyle başlayarak “Yüzüñi görmedin ‘Adnî ölürse/Senüñ boynuñadur ey dost kanı” beytiyle bittiğini belirtebiliriz. Türkçe gazellerle kasideler arasındaki bazı Farsça gazeller dikkat çekmektedir. İçerisinde ziyadesiyle şiiri ihtiva eden nüshadır. Bir kaside ile doksan dört adet gazel yer alır. Yine burada divanın başka nüshalarında bulunmayan 52. gazeli mevcuttur.

b. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nüshası T.Y. 1962

“TYDK’da nüshada: Bir kasîde, tertipsiz doksan sekiz gazel, tertipsiz Farsça kırk beş gazel, yirmi bir Farsça beyitle mensur makalelerin olduğu ifade edilmektedir.”²⁴ İlk başta kasîde bulunmaktadır. Türkçe gazellerin “Şekerüñ zehresini şehd-i lebüñ çāk eyler/ Kamerüñ çihresini mihr-i ruhuñ hāk eyler” beytiyle başlayarak “Nigār sırrını fâş itme ‘Adnî düşmene kim/ Degül zamâyir-i erbâb-ı kîne mahrem-i rāz” beytiyle sona erdiğini söyleyebiliriz.

c. Mısır Nüshası

Mısır nüshasının başında “Dîvân-ı ‘Adnî Fâtih Sultân Muhammed” ifadesi bulunmaktadır. Nüshadaki ilk bölümde Farsça iki kaside ve yine Farsça yazılmış on üç adet gazel mevcuttur. Devamında Türkçe kasîde ve gazeller vardır. Türkçe gazellere “Fi-Harfi Elif” ifadesiyle başlanmıştır. Bu gazellerin “Zülfüne beñzer gerü meşşât olmışdur sabâ/ Kim ayaguñda dil ü cānlar yatur olup hebâ” beyti ile başlamış, “Yüzüñi görmedin ‘Adnî ölürse/Senüñ boynuñadur ey dost kanı” beytiyle de sonlanmış olduğunu görmekteyiz. Mısır nüshası, diğerlerine nazaran oldukça eksiktir. Burada Türkçe bir kasîde ile elli sekiz adet gazel bulunmaktadır.

d. Hacı Kemal Nüshası

Eğridirli Hacı Kemal (Beyazıd Kütüphanesi Nu. 5782) tarafından yazılmış olan Cami’ün-nezair isimli eserde bir kaside ve kırk yedi adet gazel mevcuttur. Bu nüsha içerisinde en dikkat çeken özellik, başka nüshalarda olmayan doksan altıncı gazelin Hacı Kemal nüshası içerisinde bulunmasıdır.

²⁴ MEB, İstanbul Kitaplıkları TürkçeYazma Divanlar Katalogu, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947, s. 28.

e. Ali Emirî Efendi (Manzum Eserler Millet Kütüphanesi, Nu. 278)

Ali Emirî nüshasında İstanbul Üniversitesi'ndeki nüshaya nazaran sınırlı sayıda gazel mevcuttur. TYDK'da yetmiş bir adet Türkçe gazelin yazılı olduğu belirtilmiş ise de bu nüshada bir kaside ile yetmiş gazel bulunmaktadır. Gazellerin "Ey gözüm gün yüzine rüşen nazar kıl dāyimā/ Līkin ol çeşm-i siyāhından hazer kıl dāyimā" beyti ile başlayıp "Adnīyā şīrīn lebin algıl dehānuña müdām/ Gerçi cānın agzına almak kişi āsān degül" beyti ile sona erdiğini görmekteyiz. Yine bu nüshanın ilk bölümünde Farsça yazılmış olan kaside ve gazeller mevcuttur. Nüshanın iç gömlek kısmında nüshaya ve Adnî'ye ilişkin kısa bilgiler yer almaktadır.

f. Ali Emirî Efendi (Manzum Eserler Millet Kütüphanesi, Nu. 279)

Buradaysa yalnızca Türkçe yazılmış kasîde ve gazeller mevcuttur. Kasîde kısmında "Dīvān-ı Māhmūd Pāşā-yı Velī Rahmetullahi 'Aleyh" ifadesi bulunmaktadır. Bundan sonra ise "Kasîde Der-Hakk-ı Fātih Sultān Muhammed Gāzī" ifadesi bulunmakta ve devamında da kasîde yer almaktadır. Buradaki gazeller "Zülfüne beñzer gerü meşşāt olmışdur sabā/ Kim ayaguñda dil ü cānlar yatur olub hebā" beyti ile başlayarak "Yolında başuñı vir 'Adnīyā nasihāt işit/ Sa'ādet ol kişinüñ kim cihānda söz tutdı" beytiyle sona ermektedir. TYDK'da nüshada bir kaside ile yetmiş iki gazel olduğu belirtilmiştir; ancak nüsha incelendiğinde Fatih Sultan Mehmet'in övgüsüne ilişkin bir kaside ile yetmiş bir gazelin yer aldığı görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 42-94 ARASI GAZELLERİN ŞERHİ

Şe-Ra-Ha harflerinden meydana gelen ve fa'l vezninde olan "şerh" kelimesini inceleyecek olursak değişik kaynaklarda açmak, açıklamak; bir metnin gizli kalmış yönlerini, ince dikkat gerektiren ayrıntılarını özenle beyan etmek ve yorumlamak; zor anlaşılan bir yazının görüşler öne sürmek suretiyle vasfını aydınlatmak; ayrıca bir şiirin her ibaresini sözcük sözcük açmak suretiyle berraklaştırıp genişleterek meydana getirilen eser; çeşitli ilim dallarında tetkik edilen bir esere dair oluşturulan netleştirici yapıt anlamlarına gelmektedir. Bu bilgilerden hareketle Adnî Divanı'ndaki 42-94 numaralı gazeller incelenmeye çalışılmıştır.²⁵

2.1. 42. Gazel

"Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün"

1. "Ol ham-ı zülf-i siyeh kim ruh-ı cânânda yatur
Mârdur halka olup sahn-ı gülistânda yatur"

"Yılanın gül bahçesinde yattığı gibi siyah saça ait kıvrım, sevgilinin yanağı üstünde yatmaktadır."

Ham-ı zülf: saçın kıvrımı

Ruh-ı cânân: sevgilinin yanağı

Beyitte öncelikle sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç ve yanak kullanılmıştır. Beyit, bu iki kavramın etrafında şekillenmiştir. Sevgilinin saçı, divan şiiri geleneği içerisinde en sık kullanılan güzellik unsurudur denilebilir. Saç; genellikle rengi, şekli ve kokusu itibarıyla ele alınmıştır. Şair de bu beyitte geleneğe uyararak sevgilinin saçının renginden yola çıkmış ve bu kıvrımları siyah bir yılan gibi düşünmüştür. Yine bu yılanın da bir gül bahçesinde halka şeklinde kıvrılması imajı oluşturulmuştur ki bahsedilen gül bahçesi ise aslında sevgilinin yanağıdır. Yani tabiatı rastlanabilecek olan yılanın bir bahçe içerisinde kıvrılarak bulunması hadisesi sevgilinin yanağı üzerinde

²⁵ Çalışmadaki gazel numaralarında Bilal Yücel'in Adnî Divanı neşri esas alınmıştır. (Bilal Yücel, Adnî Divanı, Akçağ Yay., Ankara 2002)

bulunan saçlarla benzeştirilmiştir. Beyitte “ham-ı zülf-i siyeh/mâr” – “ruh-ı cânân/sahn-ı gülîstân” sözcükleri ile leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

2. “Bir nazar kıldı meger gayra gözüm merdümü kim

Gamzesi yaraladı gark oluban kanda yatur”

“Meğerki bir defa göz bebeğim ağyara nazar kıldığında sevgili, yan bakışıyla gözümü yaraladı. Gözüm ise kanda boğulmuş bir şekilde yatmaktadır.”

Nazar: bakış

Gamze: yan bakış

Divan şiiri geleneği içerisinde şairler sevgiliye ait olan pek çok güzellik unsurundan faydalanmışlardır. Bu güzellik unsurları içerisinde öne çıkanlardan birisi de gamze yani “yan bakış”tır. Gamze aslında sevgilinin süzgün ya da mânâlı yan bakışlarıdır. Gamze sadece bakışa dayanmaz. Nitekim gamze için göz, kirpik ve kaşın beraber hareket ederek ortaya koydukları bir harekettir denilebilir. Bu gelenek içerisinde yazılan şiirlere bakıldığında gamzenin en sık ok ve kılıca benzetildiği görülür. Bu beyitte de şair geleneğe uygun düşen bir imaj oluşturmuştur. Şair, sevgilinin yan bakış oklarıyla bir mânâda cezalandırıldığını ifade etmiştir. Nitekim “kanda yatur” ifadesiyle bu yan bakış oklarının kan dökücü özelliği hatırlatılmıştır. Yine beyitte geçen “merdüm” yani gözbebeklerinin kan içerisinde kalmasıyla aslında âşığın sevgilinin hasretiyle gözünden kanlı yaşlar akıttığı hatırlatılmak istenmiştir. “Gözüm merdümü” ile de teşhis sanatına yer verilmiştir.

3. “Zülf-i sevdâsıyla dil eñegi çâhında

Sanki dîvâne durur bendle zindânda yatur”

“(Sevgilinin) saçının sevdâsıyla gönül, çene çukurundaki hapiste bağlı yatan deli gibidir.”

Zülf-i sevdâ: saçın sevdâsı

Eñek: çene

Çâh: kuyu

Beyitte şair yine sevgiliye ait olan güzellik unsurları ile farklı imajlar oluşturmuştur. İlk olarak sevgilinin saçından bahsedilmiştir. “Zülf-i sevdâ” ifadesiyle saçın rengine yani siyahlığına bir göndermede bulunulmuştur. Ardından da sevgilinin “çene”sinden söz edilmiştir. Sevgilinin yüzündeki bölümlerden birisi olan çene divan şiirinde “zekân, zenehdân ve eñek” gibi isimlerle de anılmıştır. Pek çok şiirde çenenin ortasında bulunan çukurluk söz konusu edilmiştir. Çenede bulunan bu çukur, genelde bir kuyu ya da zindana benzetilmiştir ki bu zindanda yatan da âşıktan başkası değildir. Şair de bu beyitte benzer bir imaj oluşturmuş, gönlü bu kuyuda sevgilinin siyah zincir şeklindeki saçlarıyla bağlanmış bir divâneye benzetmiştir; fakat her ne kadar sevgilinin yüzünde bulunan bu çukur kısım bir kuyu, zindan gibi düşünülse de âşık bu zindanda bulunmaktan oldukça memnundur. Nitekim bu sâyede sevgiliye olan yakınlığı artmış olacaktır. “Bend, zindân, çâh” sözcükleriyle tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

4. “Neyiçün kaçâ gönül şeh-i şeh-i şâdîden
Ki konup leşker-i gam nâhiye-yi cânda yatur”

“Gam askerleri can kasabasında yatmaktadır. Yoksa gönül, mutluluk padişahının kentinden neden kaçsın ki?”

Şehr-i şeh-i şâdî: mutluluk padişahının şehri

Leşker-i gam: gam askeri

Sevgili ve sevgiliye ait haller üzerinde durulmuştur beyitte. Âşığın her zaman için ulaşmayı istediği yer, sevgilinin köyü ya da şehridir. Aslında divan şiiri geleneği içerisindeki baş kişi sevgilidir denilebilir. Bu gelenekte âşık ve mâşuk arasındaki ilişkinin temel noktası ayrılıktır. Âşık devamlı surette sevgiliye yakın olmaya çalışmakta fakat her ne hikmetse buna bir türlü erişememektedir. Yine âşığın gönlündeki derin muhabbete göre sevgili, aynı zamanda bir padişaktır; yani bu yönüyle “gönül mülkü”nün sultanıdır. Beyitte şair bu anlamdan yola çıkarak mutluluk ülkesinin padişahı olan sevgiliden kaçılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim şair, sevgiliye bir noktada muhtaçtır da.

Beyitte geçen soyut olan gam, somut olan askere benzetilerek anlam güçlendirilmek istenmiştir. Yine “nâhiye-i cânda leşker-i gam yatar” sözleriyle âşık, içerisinde bulunduğu sıkıntılı halin tek kurtuluşu olarak mutluluk ülkesinin padişahı olan sevgiliyi arzu etmektedir. “Şehr ve nâhiye” sözcükleriyle tenâsüb, “gam ve şâd” sözcükleriyle de tezad sanatı göze çarpmaktadır.

5. “Aglasam hasta yatup gün yüzine karşı ne tañ

Depreşür nezlesi ol kim meh-i tâbânda yatur”

“Güneş gibi parlak olan yüzüne karşı hasta şekilde yatarak ağladığımda bu durum ayıplanmaz. Nitekim parlak ayın altında yatmakta olan kimsenin nezle hali depreşir.”

Meh-i tâbân: parlak ay

Divan şiirinde sevgilinin benzetildiği çeşitli varlıklar bulunmaktadır. Sevgili genellikle yüzündeki parlak güzellik nedeniyle güneşe benzetilmiştir. Güneşin özelliği ışınlarıyla yansımış olduğu karanlığı aydınlatmasıdır; yani güneş, bir manada zulmeti ortadan kaldırarak nuru getirir. Sevgili de aynı bu şekilde âşığın kararmış olan bahtını aydınlatacağı ki bu sebeple güneşe benzetilmiştir. Yine beyitte geçen “ağlasam” ifadesinde aslında gözlerdeki sulanma anlatılmak istenmiştir. Nitekim gerçek hayatta güneşe çıplak gözle bakan kimsenin gözleri sulanır ve bu durum onu rahatsız eder ki şair aslında bu imajı da ima etmeye çalışmıştır. İkinci mısradaki geçen nezle, soğuk algınlığına dayalı olarak baş ağrısı, öksürük ve burun akıntısının ortaya çıkmasıdır. Eski tıp bilgisine göre ay ışığında yatmak nezleye sebep olurmuş ki şâir de bunu hatırlatarak sevgilinin güzelliğini ayın parlaklığına benzetmiştir. “Gün yüz/meh-i tâbân” sözcükleriyle teşbih yapılmıştır.

6. “Nite hâlî ola Ya‘kub-ı dil ağlamakdan

Ki dahı Yusuf-ı cân çâh-ı zenahdânda yatur”

“Can Yusuf’u *sevgilinin çene çukurunda hapsediği için gönlün Yakub’u ağlamadan nasıl kurtulabilir?*”

Hâl: kurtulmak

Çâh-ı zenahdân: çene çukuru

Divan şiirinde âşığın sevgiliye karşı olan aşkını ve tutkusunu ifade edebilmek için Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı, Vâmık u Azrâ gibi hikayelerin yanında bir babanın oğluna karşı olan derin muhabbetini anlatan Hz. Yusuf kıssası da zaman zaman kullanılmıştır. Hz. Yakub divan şiirinde daima Hz. Yusuf ile anılır. Hz. Yakup, oğlu Yusuf’a duyduğu sevgi ve ondan ayrılmanın verdiği ıstırapla gözlerini kaybetmesi ve oğluna hasret çekmesi yönüyle âşığa benzetilmiştir. Âşık tipi, divan şiirinin olmazsa olmazıdır. Yine beyitte geçen Hz. Yusuf ise Kuran-ı Kerim’de kıssası geçen bir peygamberdir ki yüzünün güzelliği ile meşhurdur. Bu güzelliği sebebiyle de genelde divan şiirindeki sevgili, Hz. Yusuf’a benzetilmiştir ki şair de burada sevgiliye olan hasretini anlatmak istemiştir. Beyitte Hz. Yusuf’un kuyuya atılması hadisesi hatırlatılarak telmih sanatına yer verilmiştir.

7. “Zülfî çevgânına gûy ola diyü ‘Adnî gibi

Niçeler top idüben başını meydânda yatur”

“*Adnî gibi niceleri sevgilinin saçının sopasına top olmak için başlarını top ederek meydan içinde yatmaktadırlar.*”

Gûy u çevgân: sopa ve topla oynanan eski bir oyun

Divan şiiri geleneği içerisinde zaman zaman sosyal yaşamdaki kimi adet ve geleneklerin de hatırlatıldığı olur. Bu gelenekte sosyal yaşama ilişkin unsurlardan birisi de gûy u çevgân oyunudur. Bu oyun, bir meydanda ata binilip eldeki sopayla topa vurarak icra edilen eski geleneksel bir oyundur. Şair de bu beyitte sevgilinin âşıklara karşı olan tutumu ve âşıkların da sevgili karşısındaki hallerini anlatmak isterken “gûy u çevgân” oyununa bir göndermede bulunmuştur. Sevgilinin saçı “çevgân” yani oyundaki sopa,

âşıkların başları ise “guy” şeklinde düşünölmüştür ki bununla sevgilinin âşıklara karşı olan acımasız tutumu, âşıkların ise sevgili karşısındaki çaresizlikleri ve teslimiyetleri anlatılmak istenmiştir; fakat her ne kadar bu durum âşık açısından bir sıkıntı gibi görünse dahi yine de sevgiliye bir yakınlık kesbetmesi bakımından âşık için istenen bir durumdur. Beyitte top ve baş sözcükleri üzerinden teşbih sanatına yer verilmiştir.

2.2. 43. Gazel

“Mef’ülü/Fâ’ilâtü/Mefâ’ilü/Fâ’ilün”

1. “Dil murgın ol ki dâm-ı belâya nihân salar
Cân hirmenine âteş-i ‘ışkı ‘ıyân salar”

“Sevgili, gönlün kuşunu belanın tuzaklarına gizli bir şekilde salar, cânın harmanına ise aşkın ateşini alenî olarak bırakır.”

Dil murgı: gönöl kuşu

Nihân: gizli

Şairin bu beytin merkezine almış olduğu sevgili, divan şiirinde baş kişi konumundadır. Sevgilinin özelliklerine bakıldığında öncelikle âşığa karşı oldukça acımasız olması gelir. Âşığın sevgili karşısındaki savunmasız hali onu gizli belâ tuzağına çekmektedir. Aslında beyitte bir av ve avcı imajı da çizilmeye çalışılmıştır. Âşığın gönlü bir kuşa, sevgili de tuzaklar kuran avcıya benzetilmiştir; fakat bu yaptıkları sevgilinin gizlidir. İkinci mısradaki ise artık alenî bir şekilde âşığın can harmanını ateşe verdiği belirtilmiştir; yani âşık artık sevgiliye karşı duyduğu hasret ateşi içerisinde yanıp tutuşacaktır. Beyitte “nihân ve ‘ıyân” sözcükleriyle tezd sanatı yapılırken aynı zamanda teşbih sanatına da yer verilmiştir.

2. “Göyüнди mihr-i tâbına dil ol mehûñ ‘aceb
Başuma serv-kâmeti sâye kaçan salar”

*“Gönül, ay gibi parlak olanın güneşinden gelen hararete çokça yandı ki başıma
ne zaman selvi boyunun gölgesini salar?”*

Mihr-i tâb: parlak güneş

Kaçan: ne zaman

Şair bu beyitte yine sevgilinin fiziksel özellikleri üzerinde durmuştur. Divan şiirinde sevgilinin yüz güzelliği genelde ay veya güneşteki parlaklık üzerinden anlatılmıştır. Bunun yanında sevgilinin bir diğer güzellik unsuru ise boyudur. Sevgili, sahip olduğu uzun boyu yönüyle genellikle servi ağacına benzetilmiştir. Şair, beyitte sevgilinin güzellik ateşine yandığını belirtmesinin yanında bir rahatlama manasına gelecek olan gölgeyi de yine sevgiliden beklemektedir. Kısacası şaire göre derdin de dermanın da kaynağı yine sevgilidir. İkinci mısradaki geçen “Başuma serv-kâmeti sâye kaçan salar” ifadesi aslında bir noktada ölüm hadisesini de hatırlatmaktadır. Nitekim mezarlıklarda genellikle servi ağaçları dikilidir ki şair, başıma servinin gölgesi gelsin diyerek bir noktada ölümü kurtuluş şeklinde algıladığını ifade etmiştir. Beyitte edebi sanat olarak “meh” sözcüğüyle açık istiare kullanılmıştır.

3. “Yâ Rab gözüm yaşı bigi ben bî-sitâreyi
Niçün nazardan ol meh-i nâ-mihr-bân salar”

*“Ya Rab! O acımasız ay, gözümün yaşı gibi bahtsız olan beni gözünden neden
uzak tutmaktadır?”*

Bî-sitâre: bahtsız, talihsiz

Nâ-mihr-bân: acımasız

Divan şiirindeki güzellik anlayışına göre sevgili eşi benzeri olmayan bir güzelliğe sahiptir. Bu güzelliğinden dolayı âşığın aklı başından gitmekte ve gözü ondan başka hiç kimseyi görmemektedir. Tabii güzellik boyutu sevgilinin fiziksel özelliklerine dair olan

kısımdır. Bir de sevgilinin huy ve tabiat olarak bazı özellikleri bulunmaktadır. Tavır ve tutumlar bağlamında olan özelliklerin başında sevgilinin âşığa karşı olan acımasızlığı gelir. Bu acımasızlığını öncelikle âşığa en ufak bir ilgi göstermeyerek ortaya koyar. Beyte bakıldığında şairin bu bağlam üzerinde bir imaj oluşturduğu görülür. Burada şairin sevgiliye karşı bir yakarışı söz konusudur. Aslında şair, kendisine sevgilinin bakmasını istemektedir; fakat bu hususta çok da ümitli değildir. Bunun nedeni ise sevgilinin bu alakayı âşığa değil rakiplere göstermeyi tercih etmesi ve yine kendisini “talihsiz, bahtsız” şeklinde nitelendirmesidir. Beyte bir ünlemlerle başlanarak “nidâ” sanatı kullanılmıştır.

4. “Rahmet nesîm-i kûyına kim tozu kuhlını

Her dem ‘ilâc için gözüme râyegân salar”

“Sevgilinin bulunduğu yerin rüzgârı rahmet edip tozdan olan sürmesini sürekli şekilde deva için gözlerime karşılıksız olarak göndermektedir.”

Nesîm: rüzgâr, yel

Kühl: sürme

Râyegân: karşılıksız, bol

Divan şiiri geleneği içerisinde âşık ve sevgili arasındaki ilişkiye dair oldukça farklı imajların oluşturulduğu görülür. Bu şiirde sevgili, azîz ve muhterem olduğu gibi sevgilinin köyünün toprağı dahi âşık için oldukça kutsaldır. Beyitte geçen “kuhl” ifadesi göze çekilen “sürme” manasındadır. Şaire göre sevgilinin bulunduğu köyün toprağı adeta âşığın görmeyen gözlerine derman olacak bir ilaç hükmündedir; fakat bu iyiliğı direkt sevgili yapmamaktadır. Sevgilinin köyünden esen rüzgâr, âşığın bu bitkin ve perişan haline acımakta, adeta bir rahmet esintisi şeklinde sevgilinin ayağının değmiş olduğu toprakları âşığın gözüne taşıyarak onun görmesini sağlamaktadır.

5. “Ser-sebz ola deyü boyuñuñ servinüñ gözüm

Her lahza pâyna suyıçun bâg-bân salar”

“Gözüm, senin boy servinin yeşillenmesi için sürekli olarak ayağına su vermeye bahçivani göndermektedir.”

Ser-sebz: yemyeşil

Bâg-bân: bahçıvan

Divan şiirinde şairlerin sevgiliye ilişkin ifade ettikleri güzellik unsurlarının başında “uzun boy”dan sıklıkla bahsedildiği görülür. Şair de bu beyitte sevgilinin boyunu servi benzetmesi içerisinde anlatırken bu ağacın yeşil halinden de bahsetmektedir. Ağaçların yaratılışları itibariyle yeşil kalıp kurumamaları için devamlı surette suyla beslenmeleri gerekmektedir. Şair, bu beyitte farklı bir imaj kurarak servi ağacındaki yeşilliğin kaynağı olan suyun kendi gözyaşlarından geldiğini ifade etmiştir. Aslında bu ifadelerle sevgiliye karşı olan derin hasreti ve arzusunu anlatmak isterken çektiği ıstırapları da dile getirmiştir. Gözünden akan yaşların adeta bir ağacı sulayacak kadar çok olduğunu ifade eden şair, bununla “mübalağa” sanatına başvurmuştur.

6. “Öykündügince boyuña gülşende nârven

Hışm idüp aña başını serv-i revân salar”

“Karaağaç, gül bahçesi içinde senin boyuna öykündüğünde (sevgili) ona kızarak onun başına, yürüyen selviyi göndermektedir.”

Nârven: karaağaç

Serv-i revân: yürüyen selvi

Sevgilinin güzelliğinin yanı sıra endamının ve boyunun da herhangi bir eşi benzeri bulunmamaktadır. Bazen birileri kendisini ona benzetmeye çalışsa da bu, bir işe yaramaz. Bununla ancak sevgilinin öfke ve gazabını kendisine çekmiş olur; çünkü onun eşi benzeri yoktur. Şair de bu mananın etrafında sevgilinin güzellik unsurlarından olan boyu üzerinde durmuştur. Beyitte geçen “narven” sözcüğü uzun bir bitki olan “kara ağac”ı ifade etmektedir. Bu ağaç her ne kadar uzun boyuyla bilinse dahi sevgiliyi temsil eden serviye ulaşabilmesi mümkün değildir. Bu yaptığıyla da ancak sevgilinin hışmına uğramıştır. Beyitte geçen “narven” sözcüğüyle “teşhis” sanatına başvurulmuştur.

7. “ ‘Işkın havâle kılduğı ol hûr ‘Adnî’ye

Sayyâddur ki murg-i zebûna toğan salar”

“O huri, Adnî’ye kendi aşkını havâle kılmasıyla zavallı kuşa doğan salan bir avcı gibidir.”

Sayyâd: avcı

Murg-ı zebûn: zavallı kuş

Âşığın sevgili karşısında çeşitli halleri vardır. Divan şiiri geleneği içerisinde âşığa ait bu hallerin başında ise âşığın sevgili karşısındaki savunmasız ve aciz halleri gelir. Bu beyitte de âşığın acizliği yanında sevgilinin de gücü ile acımasızlığına bir göndermede bulunulmuştur. İlk olarak sevgiliden hürî şeklinde bahsedilmiştir ki bu durum onun eşsiz ve âşığın aklını başından alan güzelliğine bir göndermedir. İşte bu güzelliği gören âşık onun karşısında artık adeta zavallı savunmasız bir kuş gibi kalmaktadır. Bununla sevgilinin âşığa karşı olan acımasızlığı anlatılmak istenmiştir. Beyitte geçen “sayyâd” sözcüğü ile de açık istiare yapılmıştır.

2.3. 44. Gazel

“Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün”

1. “Güler yüzüne anlar kim gül-i bâg-i cinân dirler

Gözümüñ yaşına cû kaddüne serv-i revân dirler”

“Senin güler yüzün için cennet bahçesindeki gül; boyuna salınan selvi; gözyaşıma ise nehirdir, derler.”

Bâg-ı cinân: cennet bahçesi

Cû: ırmak, nehir

Serv-i revân: yürüyen servi

Sevgilinin her hali âşık için ayrı güzeldir. Sevgilinin güzelliğinin yansıması divan şiirinde en sık “yüz” üzerinden tasvir edilmiştir. Şair de bu beyitte yüz güzelliğinden bahsederek “sevgilinin güler yüzü”nün âşıklar için adeta cennet bahçesinin gülü şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere âşığın aklını başından alan sevgilinin bir diğer özelliği de serviye benzetilen uzun boyudur. Bu bahsedilen özellikler

sevgiliye ait olanlardır. Tabi bu arada âşîğın da bazı meziyetleri vardır. Şaire göre kendisinin özelliği de göz yaşlarının sevgilinin hasretiyle adeta ırmak olup akmasıdır. Aslında burada şair kendisine önemli bir rol biçmiştir. Nitekim cennet bahçesinin de servi ağacının da hayat kaynağı “su”dur. Bu imajla sevgilinin bu güzel özelliklerinin biraz da kendisine bağlı olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Yine beyitte geçmekte olan “cû, servi-i revan, gül-i bag-ı cinân” ifadeleriyle tenasüb sanatı kullanılmıştır. Ayrıca teşbihe de yer verilmiştir.

2. “Gözümle gönlümüñ çok mâcerâsı vardur evvelden

Lebüñçün âh kim şimdi arada oldı kan dirler”

“Gözümle gönlümün çok eskiden maceraları vardır. Yazık ki şimdi senin dudağın için arada kan olmuş demekteler.”

Divan şiirinde her ne kadar sevgilinin özellikleri üzerinde daha çok durulmuş olsa dahi âşîğın da bazı özellikleri sıkça ele alınmıştır. Bu beyitte âşîğa ait olan gönül ve göz hususları belirtilmiştir. Âşîğın gönlü sevgilinin aşkı ile doludur ve bu mahalde sevgiliden başkasının bulunması mümkün değildir. Yine gönülde sevgiliye olan derin arzu ve iştiyaktan kaynaklanan bir dert ve keder bulunmaktadır ki bunlar, âşîğın gönlünü devamlı surette kanatmaktadır. Şairin ifade etmiş olduğu “gözümle gönlümün macerası” ifadesi aslında göz ve gönül arasında aşk bağlamında olan bir ilişkiyi işaret etmektedir. Gönüldeki bu kanamanın tezahürü gözler üzerinden olmaktadır ki sevgilinin hasretiyle âşık devamlı kanlı göz yaşlarını akıtmaktadır. Yine sevgilinin dudağındaki kırmızılığın da kandan kaynaklı olduğu ifade edilmek istenmiştir. Beyitte “göz ve gönül” sözcükleri ile teşhis sanatı yapılmıştır.

3. “Etıbbâdan su’âl itdükçe ‘ışkuñ derdine dermân

Cevâbında ciger kanını içüp yürü yan dirler”

“Aşkın derdi için hekimlerden ilaç sorduğumda yanıt olarak ciğerin kanını içerek yürü ve yan derler.”

Etıbbâ: tabıpler, hekimler

Su'âl: soru

Âşık için tutulmuş olduğu aşk derdi aslında dermanı bulunmayan bir hadise hükmündedir. Âşığın bu hastalığı onu adeta kendisinden geçirmiş ve çektiği acılardan dolayı ne yaptığını bilmez bir hale düşürmüştür. Âşık her ne kadar bu derdin dermânının vuslat olduğunu bilmiş olsa dahi bunu elde edemediğinden hekimlerden kendisi için bir şifâ talep etmiştir. Âşığın yakalandığı bu dert öylesi bir hastalıktır ki hekimlerin de bir çare bulabilmeleri mümkün değildir. Bu sebeple âşığa vermiş oldukları yanıt da oldukça dikkat çekicidir. “Ciger kanını içüp yürü yan” şeklinde verilen cevap, aslında bu derdin dermanının olmadığı ve ancak âşığın kendisini bu yolda tamamen fedâ etmesiyle felâha kavuşacağı şeklindedir. Yani âşık bu yolda ciğerini kan edecek ve aşkın ateşine tamamen yanacaktır. Beyitte geçen “Etıbbâ, derd, dermân, ciger kanı” ifadeleriyle tenasüb sanatı kullanılmıştır.

4. “Dilâ hûn-ı cigerden zâd idin zülfi ise ‘azmûñ

Ki gâyet müşkil uzundur reh-i Hindû-sitan dirler”

“Ey gönül! Şayet sevgilinin saçını amaçlıyor isen kendine ciğer kanını azık edin. Nitekim Hindistan’ın yolu oldukça uzun ve zordur derler.”

Hûn-ı ciger: ciğer kanı

Zâd: yiyecek, azık

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurları içerisinde üzerinde durulanlardan birisi de “zülfi” yani “saç”tır. Şair de bu beyitte farklı imajlar üzerinden sevgilinin saçının övgüsünü yapmıştır. Öncelikle gönle seslenen şair, sevgilinin saçına ulaşmak için ciğer kanını kendisine azık edinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bununla da ifade edilmek istenen bu yolda gereken dert ve sıkıntıları çekerek gerekli olgunluğa ulaşmasının zorunluluğudur; çünkü bu dertler çekilmeden sevgiliye ulaşabilmek mümkün değildir. Sevgiliye giden bu yol oldukça uzun ve zahmetlidir. Şairin çizdiği dikkat çekici bir imaj

da sevgilinin saçının siyahlığı üzerinden “Hindistan” benzetmesini kullanmasıdır. Nitekim divan şiirinde sevgilinin saçı siyahlığı itibariyle zaman zaman “Hindu”ya benzetilmiştir. Bunun sebebi Hintlilerin siyahi ırktan olmalarıdır. Ayrıca beyitte gönle seslenilerek “nidâ” sanatı kullanılmıştır.

5. “Nazar kıldukça yüzüñ ayına rûşen olur çeşmüm

Egerçi kim güne bakmak göze eyler ziyân dirlər”

“Güneşe bakmanın gözlere zararı dokunur denilse de yüzünün ayına baktıkça gözlerim aydınlanmaktadır.”

Rûşen: parlak

Nazar kılmak: bakmak

Sevgilinin güzelliğinin tavsifi noktasında oldukça geniş bir imajlar çerçevesi kullanılan divan şiirinde yüz güzelliği genelde güneşin parlaklığına benzetilmiştir. Şair de bu bağlamdan yola çıkarak sevgilinin yüz güzelliğini anlatmaya gayret etmiştir. Günlük hayatta güneşe çıplak gözle bakıldığı taktirde göze zararının olacağı açıktır; fakat şair, her ne kadar bu durumun bilincinde olsa da sevgilinin yüz güzelliğinin güneşin zararının tam tersine âşığın gözlerine parlaklık ve ışık verdiğini ifade etmiştir. Yani sevgilinin her hâli, âşık için güzel ve mergubdur.

6. “Gönül iki cihânuñ varlığın bir yârıçun ver kim

Kişi olana evvel cân gerek andan cihân derler”

“Ey gönül! İki dünyadaki tüm varını tek olan sevgiliye vermelisin. Nitekim insana öncelikle can daha sonra ise dünya gereklidir demişler.”

Divan şiirindeki sevgili algısında âşık her zaman için bütün varlığını veren, sevgili ise alan konumunda bulunmaktadır. Şair de yukarıdaki beyitte bu bağlamdan yola çıkarak âşığa bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Pek çok kimse iki cihandan birini diğeri için tercih

etse de âşık için bu durum farklılık arz etmektedir. Şaire göre âşık, sevgili için her iki dünyadan geçmelidir ki sevgiliye kavuşabilmenin yegâne yolu da budur. Ayrıca beyitte geçen “bir yâr” ifadesiyle de sevgilinin tekliği ve eşsiz güzelliği anlatılmak istenmiştir. İşte bu tek ve eşsiz güzellik için her iki dünyadan da geçmek suretiyle âşık, hakiki gayesi olan sevgiliye ulaşabilecektir.

7. “Görenler ‘Adnî’yi dil-haste eşigünde yaturken

Saňa yaşlar gam-ı ‘ışkuñla verür şimdi cân dirler”

“Senin eşiginde gönlü hasta olan Adnî’yi yatar iken görenler, sana aşkının gamı ile gözyaşları verirken şimdi ise canını vermektedir, derler.”

Gam-ı ‘ışk: aşkın gamı ve kederi

Âşığın sevgiliye karşı olan çaresiz ve zavallı durumu, etrafında bulunan herkesin malumudur. Şair de bu beyti oluştururken âşığın etrafında bulunan kimselerin gözünden olan bir bakışla âşığın sevgili karşısındaki halini resmetmiştir. Sevgiliye ulaşamamanın ve ondan ayrı kalmanın vermiş olduğu sıkıntı ve kederle âşığın gözünden devamlı surette kanlı gözyaşları gelmektedir. Âşığın çekmiş olduğu bu sıkıntılı halin neticesinde artık hasta ve bîtab düştüğü görülür. İşte bu haliyle sevgilinin köyüne veya eşigine gelmiş olan âşık, iyice kendinden geçmiş bir haldedir ki bu haliyle artık sevgiliye elinde kalan son varlığı olan canını teslim etmeye gelmiştir. Bu da onun gerçek bir âşık olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca beyitte sık şekilde “ş” sesinin kullanımıyla aliterasyon yapılmak istenmiştir.

2.4. 45. Gazel

“Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün”

1. “Ol hatt-ı gâliye-sâ kim ruh-ı cânânda biter

Çemen-i bâg-ı İrem’dür ki gülistânda biter”

“O hoş kokuları yayan ayva tüyleri sevgilinin yanağı üzerinden bitmektedir. Adeta cennette bulunan İrem bahçesindeki yeşilliktir ki g l bahçesi içinden yetişir.”

Hatt-1 g liye-s : güzel kokular yayan ayva tüyleri

Ruh-1 c n n: sevgilinin yanağı

Divan Şiirinde sevgilinin pek çok güzellik unsuru üzerinde durulmuştur. Bu beyitte geçen “hatt” sözcüğü, sevgilinin güzellik unsurlarından olan “ayva tüyleri”dir. Ayva tüyleri divan Şiiri bağlamında sevgilideki güzellik unsurlarındandır. Ayva tüyünden kasıt sevgilinin yüzünde bulunan sarı tüylerdir. Divan Şiirinde ayva tüyleri genelde yanakla birlikte kullanılır ki bu beyitte de yine yanak kullanılmıştır. Hatt sözcüğünün bir diğer anlamı da “yazı”dır. Bununla kurulmak istenen imaj şudur ki sevgilinin yanağı beyaz bir sayfa gibi düşünülürken o sayfanın üzerindeki ayva tüyleri de yazıyı oluşturur. İşte bu sayfalar da “güzellik kitabı”nı meydana getirmişlerdir. Ayrıca bu beyitte de bahsedildiği gibi ayva tüyelerinin genellikle güzel kokusu üzerinde de durulur ki bu t yeler, koku olarak miske benzetilir. Beyitte söz sanatı olarak leff   neşr yapılmıştır (ruh-1 c n n/g list n ve hatt-1 g liye-s /emen-i b g-1 İrem).

2. “Yolna  ld ğ me minneti yok dilber m n

Tıflıdur eyle sanur c nı ki bost nda biter”

“Onun yolunda  lmeme sevgilimin bir minneti yoktur. Seveli  yle bir çocuksudur ki canların bahçe içinde yetiştiğini zanneder.”

Dilber: sevgili

Tıfl: ocuk

Bu beyitte Şair, sevgili ile  şık arasında bulunan münasebete bir göndermede bulunmuştur.  şık ve sevgili arasında olan bu muhabbette, sevgili her zaman için üstün olan konumdadır.  şık bütün varlığıyla onun emrine  m de bir halde ondan gelecek en ufak bir işareti bekler ki gözünü kırpmadan c nını dahi verir; fakat  şık, her ne kadar büyük fed karlıklarda bulunsa da bunun sevgilinin nazarında pek bir kıymeti bulunmamaktadır. Aslında  şık da bu durumun farkındadır; yani bu yolda canını dahi

verse sevgili için bu, pek de mühim bir hadise değildir. Beyitteki asıl önemli ifade “tıfl” yani çocuktur. Çocuklar yaş ve olgunlukları itibariyle çoğu şeyin önemini idrak edemezler. Şair de bundan yola çıkarak sevgilinin kıymet bilmemesini onun işin ehemmiyetinin farkında olmamasına bağlamaktadır. Kısacası sevgilinin bu kadir kıymet bilmezliği dahi âşığın nazarında sevimli gözükmetedir ki şair de aslında bu mesajı vermek istemiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise teşbihe başvurulmuştur.

3. “Düşdüğü yerde boyuñ sâyesi ey gülşen-i nâz

Nârven zâhir olur serv-i hırâmân-da biter”

“Ey naz ve işvenin gül bahçesi! Senin boyuna ait gölgenin düştüğü yerlerde karaağaç gözükür ve yürüyen servi de yetişir.”

Sâye: gölge

Gülşen-i nâz: nazın gül bahçesi

Nârven: karaağaç

Serv-i hırâmân: yürüyen selvi

Beyitte öncelikle sevgilinin bir övgüsü yapılmıştır. İşve ve nazın gül bahçesi denilerek sevgilinin gönül alıcı güzelliğine ve işvesine değinilmiştir. Zaten güzellik bahçesinde sevgilinin bir eşi ve benzeri mevcut değildir ki onun güzelliği, bu gül bahçesine de aksetmiştir; fakat asıl vurgulanmak istenen husus sevgilinin boyu olmuştur. Zira divan şiirinde sevgiliye ait güzellik unsurları içerisinde sıkça vurgulananlardan birisi de boy’dur. Sevgilinin boyunun gölgesinden öncelikle bahsedilmiştir. Şaire göre sevgilinin boyunun görüldüğü yerde uzunluğuyla bilinen servi ağacına dahi artık yer yoktur; çünkü sevgili, o kadar uzun boyludur ki meydana çıkınca servi ağacı da bir kenara çekilmek zorunda kalır. Zira artık suret değil aslolan sevgilinin kendisi gelmiştir. Edebi sanat olarak ise nidâ sanatı göze çarpmaktadır.

4. “Salsa çâh-ı zekana dil lebin ısırdığıçun

Gam degül kim nice kan işleri zindânda biter”

“Gönül, sevgilinin dudağını ısırduğundan çene çukuruna salınsa buna üzülmem. Nitekim kan işlerinin çoğu zindanda nihayet bulur.”

Çâh-ı zekan: çene çukuru

Divan şiirinde âşığın en önemli gâyelerinden birisi sevgilinin dudağına erişebilmektir; fakat bu isteğin gerçekleşmesi çoğu zaman için pek de mümkün olmamaktadır. Beyitte de bu mana üzerinde durulmuştur. Sevgilideki güzellik unsurlarından olan leb yani dudak üstünde bu gelenekte sıklıkla durulmuştur. Dudak, divan şiirinde renk, şekil ve söylediği sözler yönünden ele alınır. Dudak öncelikle rengi itibariyle ele alınır ki dudaktaki yoğun kırmızılık adeta kanla oluşmuş gibidir. Yine bu dudaktaki kan da âşıkların gönül kanından başka bir şey değildir. Bu beyitte de sevgilinin kanlı dudakları ile bir başka güzellik unsuru olan çene çukuru arasında bir ilgi kurulmuştur. Beyte göre âşık, sevgilinin dudaklarına erişmeye çalışsa da buna muvaffak olamamış, sonunda çene çukurundaki zindana konulmuştur; fakat bu zindan, âşık için hiç de istenilmeyen bir yer değildir. Yani sevgilinin verdiği cezanın dahi âşık için büyük bir lütuf olduğu mesajı verilmek istenmiştir. Edebî sanat olarak ise dil sözcüğü üzerinden teşhis sanatı kullanılmıştır.

5. “Leb-i cân-perver-i dildârda hatt-ı siyehi

Sebze-yi Hızr durur çeşme-yi hayvânda biter”

“Sevgilinin siyah olan ayva tüyleri canı besleyen dudakta, Hızır’ın yeşilliği ise ölümsüzlük suyunda yetişir.”

Çeşme-i hayvân: hayat çeşmesi

Sebze-yi Hızr: Hızır’ın yeşilliği

Divan şiirinde çoğu defa sevgilinin birden fazla güzellik unsuru bir arada kullanılmıştır. Bu beyitte de şairin sevgilinin güzellik unsurlarından olan leb ve hatt kavramlarına birlikte yer verdiği görülmektedir. Öncelikle “hatt-ı siyeh” terkibine bakılacak olursa divan şiirinde hatt, renk olarak siyah ya da yeşil olarak ifade edilmiştir. Beyitte ise dudağın etrafındaki ayva tüylerinden bahsedilmiş ve aynı zaman dudağın âşığa can veren yönünden de bahsedilmiştir. Yine beyitte geçen “çeşme-i hayvân” terkihi de ölümsüzlüğü veren can çeşmesi manasındadır ki genellikle bu beyitte olduğu gibi

Hızır'la birlikte kullanılır. Bu can çeşmesinin etrafında bulunan yeşillikler de ayva tüyü gibi düşünülürken sevgilinin âşık için ölümsüzlüğü sunmuş olduğu da imâ edilmek istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

6. “Ne ‘aceb olmasa sînemde hayâli ruhunuñ
Gül-i hod-rûy kaçan âteş-i sûzânda biter”

*“Gönlüm içerisinde sevgilinin yanağına ait hayal olmasa bu duruma şaşılmaz.
Nitekim kendini beğenen gül, yakıcı bir ateş içinde nasıl biter?”*

Ateş-i sûzân: yakıcı ateş

Bu beyitte şair, âşığın sevgili karşısındaki durumundan bahsetmiştir. Öncelikle sevgilinin yanağından bahsedilmiştir. Divan şiiri geleneği içerisinde yanak, âşığın baktığı ve devamlı da bakmayı istediği yerdir. Normalde bir âşığın gönlünde daima sevgilinin sureti ve sevgisi bulunur; fakat beyte göre âşığın gönlünde bunların hiçbirisi yoktur ve aynı zamanda buna şaşılmaması gerekliliği de ifade edilmiştir. Nitekim âşığın gönlü sevgilinin ayrılık ateşiyle öylesine dolmuştur ki artık burada hiçbir şeye yer kalmamıştır. Şair aslında bununla ne kadar büyük bir âşık olduğunu imâ etmek istemiştir. Bunu söylerken sevgilinin övgüsü de yapılmış ve sevgili, eşsiz parlak bir güle benzetilmiştir. Gönlün tamamen ateşle dolduğu ve artık sevgilinin hayaline dahi yer kalmadığı ifade edilerek mübalağa sanatı da yapılmıştır. Yine beyitte yanak sözcüğü üzerinden mecaz-ı mürsel de yapılmıştır.

7. “ ‘Adnî itdükçe miyânına nazar-ı dikkatle
Mûy men‘ etmeg-içün dîde-yi giryânda biter”

“Adni, sevgilinin beline dikkatlice baktığında saç teli, bunu engelleyebilmek adına ağlamakta olan gözün önünde görünür.”

Miyân: bel

Mûy: saç teli

Dîde-i giryân: ağlayan göz

Divan şiirinde sevgiliye ait olan her fiziksel özellik neredeyse bir güzellik unsuru şeklinde ele alınmıştır. Sevgilinin beli de bu unsurlardan birisidir. Şairler tarafından oldukça farklı imajlarla ele alınan sevgilinin belinin en temel özelliği ince olmasıdır. Şair de bu beyitte sevgilinin beli üzerinden imajlar kurmuştur. Öncelikle şair, sevgilinin beline dikkatle bakmayı istemekte; fakat buna muvaffak olamamaktadır. Zira âşığın sevgilinin hasretiyle ağlayan gözleri, çoğu defa buna izin vermemektedir. Yine şair tarafından ifade edilen bir diğer sebep ise her ne zaman sevgilinin beline bakmayı istese bir saç telinin buna engel olmasıdır. Aslında gerçek hayatta yalnızca bir saç teli görüşü engellemez. Şairin bununla anlatmayı istediği şey sevgilinin belinin inceliğidir; yani bir saç teli dahi önüne geçerse sevgilinin beli artık görünmemektedir. Beyitte ayrıca mûy sözcüğüyle de teşhis sanatı kullanılmıştır.

2.5. 46. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün”

1. “Ol dil ki cevr-i yârıla zevk u safâ sürer

Çok yaşasun ki devrini hoş müntehâ sürer”

“O gönül, yârin zulmü ile zevk ve sefasını sürer. Çokça yaşasın ki vaktini oldukça hoş bir şekilde geçirmektedir.”

Cevr-i yâr: sevgilinin zulmü

Münteha: sonsuz, nihayet bulmayan

Divan şiirinde âşık ve sevgili arasındaki münasebet, gerçek yaşama nazaran oldukça farklı özellikler taşımaktadır. Bu şiirde sevgilinin âşığa asla yüz vermemesi ve devamlı surette rakiplere iltifatlarda bulunması olağan hallerdendir; yani sevgilinin âşığa karşı olan en ufak bir ilgisi ya da merhamet duyması kesinlikle söz konusu değildir. İşte bu durumda âşık da sevgiliye karşı kendi dünyasında bazı imajlar oluşturarak sevgiliyle bir yakınlık oluşturma yoluna gitmiştir. Beyte göre sevgili, âşığa devamlı surette zulümde bulunmaktadır; fakat âşık, bu durumdan asla rahatsız değildir. Hatta şair, sevgiliden gelen bu zulmün âşık için adeta bir zevk ü safa olduğunu ifade etmiştir.

Aslında bununla anlatılmak istenilen sevgiliden gelen zulüm dahi olsa bu, âşık için bir ilgi görme manasındadır. Bundan dolayı şair, beyitte bu hâlin sürekli devam etmesini istediğini ifade etmiştir. Dil sözcüğü ile mecaz-ı mürsel sanatına yer verilmiştir.

2. “Mât etdi mâh-ı çâr-dehi mihriyle ruhu

Gerçi henüz on ikisin ol dil-rübâ sürer”

“Daha on ikisini sürmüş olsa da o gönül alan sevgilinin yanağı güneşle ayın on dördünü mat etmiştir.”

Mâh-ı çâr-deh: ayın on dördü, dolunay

Dil-rübâ: gönül kapan

Şairler sevgilinin güzelliğini anlatabilmek için divan şiirinde oldukça farklı ve iddialı imajlar kurmaktan geri durmazlar. Bu beyte bakılacak olursa öncelikle sevgilinin güzellik unsurlarından olan yanağı üzerinden eşsiz bir güzellik övgüsünde bulunulmuştur. Divan şiirinde sevgilinin yanağı, parlaklığı yönüyle genellikle ay’a benzetilmiştir. Bu beyitte ise ayın on dördü yani dolunayın yanında güneşle de bir kıyaslamaya gidilmiş ve sevgilinin yanağının parlaklığının hem ayı hem de güneşi mat ettiği ifade edilmiştir. Yine beyitte geçen “mat etti” ifadesiyle de satranç oyununda kullanılan en önemli taşlardan olan şaha bir göndermede bulunulmuş ve sevgilinin de gönlün padişahı olduğu belirtilmek istenmiştir.

3. “Âhum yüzünden açmadı zülfi hicâbın âh

Günden sehâbı gerçi ki dirler hevâ sürer”

“Rüzgâr, hava güneşten bulutları sürer denilse de sevgili, ahlarım nedeniyle saçlarının örtüsünü aralamadı.”

Sehâb: bulut

Bu beyitte şair, sevgiliyle olan münasebetini bir doğa olayındaki benzetme üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Divan şiiri geleneği içerisinde âşık, her ne kadar kendisini perişan etse de sevgiliden uzak duramaz. Beyitte oluşturulan imaja göre sevgili, öncelikle güneş gibi düşünülerek övgüsü yapılmıştır. Güneş, nasıl bütün dünyayı

aydınlatıyorsa âşîğın gönlünü aydınlatan da sevgiliden başkası değildir. Tabiat olayları bağlamında gökyüzünde zaman zaman bulutlar güneşi perdeleyebilir fakat bir hava olayı olan rüzgârın çıkması durumunda bu bulutlar dağılır ve güneş de kendisini göstermiş olur. Şair de bu noktada kendisinin sevgilinin derdi ve ıstırapıyla çıkan ahlarının gökyüzüne yükselmesini, bulutları dağıtan rüzgâra benzetmiştir ki bununla ne kadar büyük bir ıstırap çektiğini de anlatmak istemiştir; fakat bu ahlarının da sevgiliyi görebilmesine kâfi gelmediğini beyitte ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak leff ü neşr kullanılmıştır.

4. “Dil oldı müşterî yine ol mâh-rûya kim

Her dem yüzün ayağına şems ü duhâ sürer”

“O ay gibi güzel yüzlüye gönül yine müşteri oldu ki yüzünü daima güneş ve kuşluk vaktinde sevgilinin ayağına sürer.”

Mâh-rû: ay yüzlü

Şems ü duha: güneş ve kuşluk vakti

Beyitte yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan yanak üzerinde durulmuştur. Ayrıca sevgilinin güzelliği anlatılırken bazı kozmik kavramlar da kullanılmıştır. Öncelikle “müşteri” sözcüğüne bakılacak olursa bu sözcük ilk olarak bir şeyin alıcısı ve taliplisi manasının yanında kozmik bir kavram olarak Jüpiter’i yani Müşteri yıldızını da ifade etmektedir. Aslında bununla sevgilinin güzelliğinin abartılı bir övgüsü yapılmak istenmiştir ki sevgilinin güzelliğine herkesin talip olduğu anlatılmak istenmiştir. Yine müşteri yıldızının her sabah ve kuşluk vaktinde sevgilinin ayağına yüzünü sürdüğü de ifade edilmiştir. Beyitte “mâh, müşterî ve şems” sözcükleriyle tenasüb sanatına yer verilmiştir.

5. “ ‘Anber saçuña öyküneli müşgi gezdürüp

Bâzâr içinde yüzine ‘âlem kara sürer”

“Amber, saçına öykünmeye gayret ettiğinden bu yana miski pazarda gezdirir ve âlem de onun yüzüne kara çalar.”

‘Anber: güzel koku

Müşg: misk kokusu

Sevgilinin önemli güzellik unsurlarından birisi olan “saç” divan şiiri geleneği içerisinde genellikle şekli, rengi ve kokusu yönünden ele alınmıştır. Bu beyitte de şair, sevgilinin saçını ele alırken rengi ve kokusu itibariyle üzerinde durmuştur. Bu gelenek içerisinde sevgilinin saçını genellikle siyah olarak ele alınır. Nasıl ki gece, her şeyi ve güzelliği örtmektedir, sevgilinin yüzünün güzelliğini de genelde saçın perdelediği görülmektedir. Sevgilinin saçında çoğunlukla misk kokusu bulunur ki miskin de renk olarak siyah olması yönünden aralarında bir ilişki kurulur. Beyte göre anber, sevgilinin siyah saçlarındaki misk kokusuna öykünmeye çalışsa dahi bunda başarılı olamaz ve bunun üstüne bir de toplum içerisinde yüzüne kara çalınarak ayıplanır; yani anberin sevgiliye ulaşabilmesi mümkün değildir. Beyitte anber sözcüğü üzerinden teşhis sanatı kullanılmıştır.

6. “Sultân-ı dehr olan kuru gavgâ çeker hemîn

‘Âlem içinde ‘ömri safâsın gedâ sürer”

“Cihanın padişahı boşuna kuru kavgayla boğuşur; âlem içerisinde hayatın zevk ve sefasını kul olan sürer.”

Sultân-ı dehr: dünyanın padişahı

Gedâ: kul, köle

Divan şiirine göre yalnızca bir sultan ve padişah vardır. O da âşıkların gönüllerinin sultanı olan sevgiliden başkası değildir. Beyitte de bu mana üzerinden gidilerek gerçek sevgilinin bir övgüsü yapılmıştır. Âşık, her ne kadar manevî bir âlem içerisinde yaşıyor olsa dahi gerçek hayat da devam etmektedir. Şair de bu noktadan yola çıkarak beyti oluşturmuştur. Şaire göre bu dünyada kişi, gerçek sevgiliyle hemhâl olmadığı müddetçe sultan dahi olsa yaptığı hiçbir şeyin kıymeti yoktur. Bu dünyada gerçek sefasını süren şaire göre âşıktan başkası değildir. Âşık, her ne kadar sevgilinin kulu olsa dahi bu dünyanın sultanından çok daha ileri bir makamdadır. Aslında bununla sevgilinin de yine övgüsü yapılmıştır; yani gerçek sevgilinin kulu bu dünyanın sultanından daha muteberdir. Beyitte edebî sanat olarak ise “tezat” sanatı kullanılmıştır.

7. “ ‘Adnî melûl olma ki agyârı it bigi

Bir gün yanından ol sanem-i meh-likâ sürer”

“Ey Adni! Üzülme; çünkü o ay gibi olan sevgili, rakipleri yanından bir gün it gibi sürecektir.”

Melûl: hüzünlü, kederli

Sanem-i meh-likâ: ay yüzlü sevgili

Âşık ile sevgili arasındaki münasebette âşık açısından en istenilmeyen kişi rakiplerdir. Divan şiiri geleneği içerisinde sıkça bahsedilen rakip, âşık ile yarışan ve bir noktada da ona ortak olan kimsedir. Rakip, divan şiirinde daima kötü sıfatlarla anılır ki bu beyitte de “it” şeklinde ifade edilmiştir. Rakip, âşığın nazarında en kötü ve hakîr olan kişidir, âşığa göre sevgilinin kendisine iltifat etmemesinin yegâne sebebidir. Eğer o olmasa sevgili de bütün ilgisini âşığa yöneltecektir. Beyitte de bu mana üzerinden gidilmiş ve sevgilinin eninde sonunda bir gün rakibi yanından uzaklaştırıp âşığa ilgi göstereceği ifade edilmiştir. Yani netice olarak âşık, asla ümitsiz değildir; sevgilinin kendisine de iltifat edeceği günü beklemektedir. Beyitte edebî sanat olarak teşbih sanatı kullanılmıştır.

2.6. 47. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Hecrile öğrendi gönlüm vasl-ı cânândan kaçır

Derdinüñ zevkin bilen elbette dermândan kaçır”

“Gönlüm ayrılıkla öğrendiğinden sevgiliye kavuşmadan kaçır; sevgilinin derdinin zevkini bilenler elbette dermanından da kaçarlar.”

Hecr: ayrılık

Vasl-ı cânân: sevgiliye kavuşma

Divan şiirinde âşık ve sevgili arasındaki münasebette visâl yani kavuşma bağlamında da ilginç bir durum söz konusudur. Gerçek hayatta seven sevdiğine kavuşmayı hayal edip bunun gerçekleşmesini arzu ederken divan şiirindeki âşık tipinde durum bundan biraz farklıdır. Bu beyitte şairin ifade etmiş olduğu gibi âşık, her ne kadar sevgilinin aşkıyla yanıp kavrulsa bile gerçek bir vuslattan daima kaçır. Dolayısıyla gerçek bir âşık, bu gelenekte sadece sevgiliye değil ondan kaynaklı olan dert ve ıstıraba da tâlip olmalıdır. Aslında bu beyitte şair, bir manada kendisinin gerçek bir âşık olduğunu da imâ etmek istemiştir. Nitekim artık kavuşmanın zevkenden ziyade ayrılığın elemine talip olmuştur ki gerçek bir âşığın da asıl gayesi budur. Yine beyitte karşıt anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılması “tezat” sanatı da kullanılmıştır.

2. “Tîr-i gamzeñ zahmına dilden nice cân virmeyem

Kimse mi vardur cihânda lutf u ihsândan kaçır”

“Sevgilinin yan bakış oklarının yarasına nasıl gönülden gelerek canımı vermeyeyim ki bu âlemde ihsan ve lütuftan kaçmış olan bir kimse mevcut mudur?”

Tîr-i gamze: yan bakış oku

Bu beyitte de sevgiliye ait güzellik unsurları arasında gösterilen “gamze” yani “yan bakış” üzerinde durulmuştur. Divan şiirinde gamze, sevgilinin mânâlı yan bakışları şeklinde ele alınır ve bu yan bakışlarda âşık için oldukça derin anlamlar bulunmaktadır. Gelenek içerisinde gamze genellikle ok ya da kılıca benzetilmiştir. Nitekim bu beyitte de oka benzetilmiştir. Oka benzetilme sebebi ise âşık için adeta öldürücü bir mânâ taşımamasından ileri gelmektedir. Zaten beyitte şair, bu yan bakış oklarıyla seve seve ölüme gittiğini ifade etmiştir; çünkü sevgilinin âşığa yönelttiği bu yan bakışlar bir noktada âşığa olan ilgiyi de işaret etmektedir. İşte şair de bu sebepten sonunda can vermek olsa dahi bu oklara razı olmuştur. İkinci mısradaki geçen “lütf ve ihsandan kimsenin kaçmayacağı” ifadeleriyle de bu bakışların âşığa bulunmaz bir lütuf olduğunu açıkça belirtmiştir.

3. “Öldüriser yaşuña rahm eyleyüp cânân seni

Çün cevândur ey gönül gam yime kim kandan kaçır”

“Ey gönül! Sevgili, gözyaşlarına acıyarak canını alacak. Dert çekme çünkü o genç ve güçlüdür; kimse ondan kaçamaz.”

Cevân: genç, güçlü

Divan şiirinde sevgilinin âşık karşısındaki temel özelliği acımasız ve ilgisiz olmasıdır. Beyitte de bu nokta üzerinde durulmuştur. Âşık, sevgiliye olan hasretinden dolayı dert ve ıstırap içerisinde daima gözyaşı dökmektedir. Âşık, bu halinden dolayı öylesine acınacak bir hale gelmiştir ki artık ona sevgili bile merhamet gösterecek konuma gelmiştir; fakat sevgilinin âşığa karşı olan merhameti sadece onun zayıf canını almaktan ibarettir. Yani sevgili ancak canını almak suretiyle âşığa bir ilgi göstermiştir ki bu da divan şiirindeki sevgilinin özelliklerindedir. Ayrıca âşık ne kadar zayıf ve güçsüz ise sevgili de o kadar zinde ve kuvvetlidir. Nitekim ikinci mısra da bu durumdan bahsedilmiştir. Artık ondan kimsenin kaçıp kurtulması mümkün değildir. Beyitte edebî sanat olarak ise “nidâ” sanatı göze çarpmaktadır.

4. “Gün yüzünüle meh mukâbil olmayup gizlendiği

Bu ki maglûb olsa hasm elbette meydândan kaçır”

“Güneş gibi olan yüzünle ay’ın karşılaşmayarak gizlenmesinin nedeni şöyledir ki düşman yenildiğinde meydandan elbette kaçır.”

Meh: ay

Mukâbil: karşılık, karşılaşma

Sevgilinin yüz güzelliği, âşığın aklını başından alan hususların başında gelir. Bu sebepten sevgilinin yüzü genellikle aydan ve güneşten daha parlak olduğu şeklinde vâsfedilir gelenek içerisinde. Bu beyitte de yüz güzelliği bağlamında bir mânâ kurulmuştur. Beyitte sevgilinin yüzünün öncelikle güneş gibi parlak olduğu ifade edilmiştir. Yine bu mana üzerinden sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü gören ay’ın kaçır gizlendiği ifade edilmiştir ki aslında bununla tabiattaki olağan bir hadise üzerinden sevgilinin güzelliği anlatılmıştır. Nitekim güneşin doğuşuyla birlikte ay’ın ortadan kaybolması olağan bir hadisedir; fakat şaire göre bunun sebebi, sevgilinin güzelliği karşısında ay’ın çaresizce saklanmasından ibarettir. Ayrıca ikinci mısra da sevgilinin

yüz güzelliğinin ay'a karşı olan kesin galibiyetinden bahsedilmiştir. Edebî sanatlardan ise teşbihe başvurulmuştur.

5. “Ger nihân ola hayâlûñ merdüminden çeşmümüñ

Tañ degül bu kim perî vahşîdür insândan kaçâr”

“Eğer göz bebeğimden hayalin gizlense buna şaşılmamalı. Nitekim periler yabanidir ve insanlardan kaçarlar.”

Nihân: gizli, saklı

Merdüm: göz bebeği

Tañ: ayıplama, kınama

Bu beyit, özünde sevgilinin övgüsü üzerine binâ edilmiştir. Sevgili ile âşık arasında oldukça ilginç bir ilişki mevcuttur. Sevgili, âşığa karşı en ufak bir iltifatta bulunmayıp hiçbir ilgi göstermez iken âşık ise sevgilinin hayaliyle yanıp tutuşmaktadır. Zaten bu şiir geleneği içerisinde âşığın sevgiliye kavuşması gibi bir durum pek de söz konusu değildir. Beyte göre sevgili değil, sevgilinin hayali bile âşık için erişilemez bir konumdadır ki ilk mısradaki şair bu durumu ifade etmiştir. Şair, bu hayalin dahi erişilemez olması halini kendisi için oldukça mantıklı bir sebebe büründürmüştür. Şaire göre sevgili bir peri kadar güzel ve ulaşılmazdır. Şair, âşığın perilerin kendini insanlardan gizlemesi sebebiyle sevgiliye ulaşamadığını ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak teşbihe başvurulmuştur.

6. “Zülfî hattıyla ne yüzden oldı yâ Rab hem-nişîn

Resmidür hod ‘akrebüñ dirler ki reyhândan kaçâr”

“Ya Rab! Sevgilinin saçı ve ayva tüyleri neden arkadaş oldu? Nitekim reyhandan kaçmak akrebe ait davranıştır denir.”

Reyhan: kokulu bir bitki

Hem-nişîn: beraber oturup kalkan, arkadaş

Beyitte yine sevgiliye ait güzellik unsurlarından olan saç ve ayva tüyleri üzerinde durulmuştur. Şair, sevgilinin saçı ve ayva tyelerini anlatırken de oldukça farklı imajlar kurmuştur. Öncelikle beyitte akrep ve reyhan sözcükleri dikkat çekmektedir. Şair, akrep szcgyle sevgilinin saçlarını, reyhan ile de sevgilinin yüzünde bulunan ayva tyelerini kastetmiştir. Öncelikle akrebe bakılacak olursa bu canlıların genelde siyah renkli oldukları ve yanlarında kol Şeklinde kısıkaçlarının olduğu bilinir. Şair de buradan yola çıkarak sevgilinin siyah ve iki omzuna düşen saçlarını bir akrep gibi düşünmüştür; yani sevgilinin yanağı üzerine dökülen saçlarını bir akrep gibi resmetmiştir. Halk arasındaki bir inanışa da göndermede bulunarak akrebin reyhandan uzak duracağını ifade etmiştir; fakat sevgilinin yüzünde bu iki varlığın yan yana gelmesine olan ŐaŐkınlıđını da belirtmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise leff  neŐ sanatına yer verilmiştir.

7. “Dilbern yolunda ‘Adn öldği her dem bu kim

Cn dirg eder diyeler deyü bhtndan kaçar”

“Sevgilinin yolunda Adn’nin her an ölmesinin nedeni sevgiliden canını esirgiyor Şeklindeki iŐtiradan kaçınmasıdır.”

Dirg etmek: sakınmak, esirgemek

Bhtn: iftira, yalan

Divan Şiirinde sevgili ile âşık arasında olan iliŐkide âşık her zaman fedkrlıkta bulunan ve acziyet içerisinde olan konumdadır. Sevgili ise daima üstün ve ilgisizdir; fakat âşığa göre aslında sevgili, kendisine ilgisiz değildir. Onun bu ilgisiz halinin sebebi rakiplerdir. Nitekim onlar sürekli âşıkla ilgili yalan yanlış bilgiler vererek sevgiliyi kendisinden uzaklaŐtırlar. Beyitte de Şair buna benzer bir mn üzerinden giderek sevgiliye kendisiyle ilgili yalan haberler verilmesinden korktuğunu, bu sebeple de her an canını onun yolunda vermek için hazır bir Şekilde beklediğini ifade etmiştir.

2.7. 48. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Çün sanavber kâmetüñ yâdına dil sahbâ çeker

Serv-i şâdî gülşen-i cânda bitüp bâlâ çeker”

“Gönül, uzun boyunun yâdıyla kadehi içtiğinde mutlu selvi, canın gül bahçesi içinde biterek uzar.”

Sanavber: uzun boylu bir ağaç, fıstık ağacı

Sahbâ: kadeh

Divan şiirinde âşığın aklını başından alan hususlardan birisi de sevgilinin uzun boyudur. Genelde ince ve uzun olması sebebiyle sevgilinin boyu, servi ağacına benzetilmiştir; fakat bazı beyitlerde sevgilinin bu uzun boyunun bir fıstık ağacı türü olan sanavber ya da Farsçadaki haliyle “senûber”e benzetildiği de olur. Bu beyitte ise sevgilinin uzun boyunu ifade etmek için servi ve sanavber ağaçları birlikte kullanılmışlardır. Beyte göre âşığın gönlü, sevgilinin uzun boyunun hayaliyle dahi adeta bir sarhoş gibi kendisinden geçmektedir ki bu da âşığın sevgiliye karşı olan derin aşkının bir işaretidir. Hatta bu servi ağacı artık âşığın gönlündeki gül bahçesinin içerisinde uzamaktadır anlamı verilmiştir.

2. “Bâgbân-ı hüsn yüzi gülşenin suvarmaga

Zülfi zencîriyle çâh-ı zenahdân mâ çeker”

“Güzelliğin bahçivani, sevgilinin yüzündeki gül bahçelerini sulama adına saçlarının zinciriyle çene çukuru içinden su alır.”

Şair, bu beyitte öncelikle tabiattan bir kare üzerinden imajlar oluşturmuştur. Tabi beyitteki ana düşünce de yine sevgilinin eşsiz güzelliğidir. Sevgilinin yüzü adeta güzelliğin gül bahçesi şeklinde düşünülmüştür. Bu güzelliğin de oluşumundan bahseden şair, bir bahçivanın varlığından haber verir. Tabi burada sevgiliye ait olan iki güzellik unsuru da öne çıkarılmıştır. Sevgilinin saç, çene çukurundan su çekmeye yarayan bir

zincir gibi ele alınmıştır. Kısacası bu beyitte sevgilinin yüzünde insana ferahlık veren bir tabiat manzarası resmedilerek güzelliği anlatılmaya çalışılmıştır.

3. “Haste gönülüm ol mehûñ bir gün görelden zülfini

Yıllar olmuşdur ki dahi ‘illet-i sevdâ çeker”

“Hasta olan gönüm, o ayın saçını bir defa gördüğünden beri yıllar oldu ki sevdanın hastalığını hâlâ çekmektedir.”

İllet-i sevdâ: aşk, sevda hastalığı

Sevgilinin her bir güzellik unsuru, âşığı adeta büyüleyip aşk hastalığına düçâr etmektedir. Bu beyitte de şairin anlattığı gibi sevgilinin saçı, âşığı esir eden unsurların başında gelir. Âşık, sevgilinin karşısında daima hasta, zayıf ve iradesiz bir konumdadır ki aslında bu halinin sebebi de sevgiliden başkası değildir. Beyte göre âşık, sevgilinin saçlarını gördüğünden beri onun esiri ve hastası olmuştur. Aslında kısa bir süreliğine onu görmüş olsa bile yıllardan beri sevgilinin hastalığını çektiği ifade edilmiştir. Bunun için de “illet-i sevdâ” terkibi kullanılmıştır. Bu terkipte sevda hastalığı manasının yanında siyah manasına da gelen “sevda” sözcüğünden ötürü saçın hastalığı anlamı da çıkarılabilmektedir. Beyitte edebî sanat olarak da teşbihe yer verilmiştir.

4. “Hüsn milkini musahhar kılmag-içün hükmüñe

Hûblık menşûrına reyhân hattı tugra çeker”

“Güzellik ülkesini emrine almak adına reyhan hattı yani ayva tüyleri güzellik fermanına tuğrasını çeker.”

Hüsn milki: güzellik ülkesi

Menşûr: fermân

Şair, bu beyitte bir padişah ve ferman imajıyla yine sevgilinin güzelliği üzerinde durmuştur. Öne çıkarılan güzellik unsuru ise sevgilinin yanağında bulunan ayva tüyleridir. Sevgili, bu gelenek içerisinde güzellik ülkesinin hükümdarı konumundadır ve bu güzellik ülkesindeki herkesi de emri altına almak için bir ferman yayınlamıştır. Ayva tüyleri manasına gelen “hattı” sözcüğü aynı zamanda “yazı” anlamında da

kullanılmaktadır. Eski dönemlerde padişahların yazdırdıkları fermanlara tuğra çekilmesi geleneği vardır. Şair de buna bir göndermede bulunmuş ve bu tuğrayı yine sevgilinin ayva tüyelerinin çektiğini belirterek sevgilinin güzellik ülkesinin padişahı olduğu düşüncesini de pekiştirmiştir. Beyitte yine hatt sözcüğü üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

5. “Eşiğinden zülfini ol meh yukarı çekdügi

San melekdür kim zemînden göge ejderhâ çeker”

“O ay yüzlü sevgili, eşiğinde saçlarını yerden kaldırmastıyla sanki yeryüzünden göklere ejderhayı çeken bir melek gibi olur.”

Meh: ay, ay yüzlü

San: sanki

Yine bu beyitte de sevgilinin eşsiz güzelliğinin övgüsü yapılmaya devam edilmiştir. Öne çıkarılan güzellik unsuru ise sevgilinin saçıdır. Burada oluşturulan imajda ise sevgilinin siyah saçlarını yukarı doğru toplaması bir meleğin ejderhayı göge kaldırması gibi düşünülmüştür; yani sevgilinin güzellik unsurlarından olan siyah renkli saçları adeta bir ejderha gibi resmedilirken sevgilinin kendisi de ay yüzlü bir melek şeklinde tasvir edilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise yine teşbihin kullanıldığı görülmektedir.

6. ““Älemüñ zevk u safâsını gedâ sürer hemîn

Pâdişâh-ı dehr olan ancak kuru gavgâ çeker”

“Dünyadaki zevk ve sefayı sevgilinin kulu olan sürer. Dünyanın padişahı olanlar ise yalnızca bir kuru kavgayı çekerler.”

Gedâ: kul, köle

Pâdişâh-ı dehr: dünyanın padişahı

Sevgili ve âşık arasındaki münasebette sevgili, güzellik ülkesinin yegâne hükümdarı konumundayken âşık da bu hükümdarın sadık bir kulu ve kölesi konumundadır; fakat gerçek yaşamın aksi şekilde bu halden her iki taraf da oldukça

memnundur. Nitekim sevgili, hükümdarlığını sürdürürken âşık da onun kölesi olmaktan ziyadesiyle memnundur hatta bu durum âşık için aslında bir övünç kaynağıdır da. Şair de beytini gene bu mânâ üzerinden kurgulamıştır. Şaire göre bu dünyada zevk ve safa sürebilmenin yegâne koşulu, gerçek padişah olan sevgilinin kölesi olmaktır. Öyle ki burada bir kıyasa gidilmiş ve dünya üzerindeki padişahların işlerinin yalnızca kuru bir kavga olduğu ifade edilmiştir. Zira âşığın kölelik hali dahi bu dünyanın padişahlarından daha üstündür. Bu üstünlüğün altında yatan sebep ise âşığın her ne kadar köle olsa da sevgiliye yakın olması dolayısıyla onu gerçek bir bahtiyar konumuna getirmesidir. Ayrıca beyitte karşıt anlamlı sözcükler üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

7. “Yine bir mihr-i kamer-ruhsârı ‘Adnî sevdi kim

Hâk-ı pâyın sürme deyü gözine havrâ çeker”

“Adnî, bir ay yanaklı güneşi yine sevdi ki onun ayak toprağını hûrîler gözlerine sürme olarak çekmektedirler.”

Bu gazelin son beytinde şair yine sevgilinin övgüsünü devam ettirmiştir. Şair, âşığı olduğu bu sevgiliyi anlatırken yine onun başka bir güzellik unsuru olan yanağı üzerinde durmuştur. Divan şiirinde sevgilinin yanağı genelde ayın parlaklığı üzerinden ele alınır. Şair de bunu yapmakla birlikte sevgilinin aynı zamanda bir güzellik güneşi olduğunu da vurgulamıştır. Bu geleneğe göre sevgilinin güzelliği yanında ona bir kutsiyet de atfedilir. Öyle ki sevgilinin bulunduğu yerin toprağı dahi âşıklar için oldukça muhteremdir. Şair de bu bağlamdan yola çıkarak sevgilinin bulunduğu yerdeki ayağının toprağının ahu gözlüler tarafından gözlerine sürme şeklinde çekildiğini ifade ederek sevgilinin övgüsünü tamamlamıştır.

2.8. 49. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Bâg-ı hüsn içre boyuñ tek serv-i dil-cû bitmeye

Gülşen-i cânda ruhuñ-veş verd-i hoş-bû bitmeye”

“Güzellik bahçesi içinde boyuna benzer gönül alıcı bir selvi olmaz. Canın gül bahçesi içinde ise yanağına benzer güzel kokulu bir gül çıkmaz.”

Bâg-ı hüsn: güzellik bahçesi

Dil-cû: gönül çeken

Verd-i hoş-bû: hoş kokulu gül

Sevgilinin her hali âşık için oldukça güzeldir. Bu bağlamda beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından olan boyunun ve yanağının övgüsü üzerinde durulmuştur. İlk mısradaki sevgilinin boyuna bir övgü vardır. Şaire göre güzellik bahçesi içerisinde sevgilinin boyuna denk olan bir servi mevcut değildir ki bu yönüyle onun eşsiz bir güzelliği olduğunu ifade etmek istemiştir. İkinci mısradaki ise önce canın gül bahçesinden bahsetmiştir. Bu gül bahçesinde ise sevgilinin yanağı üzerinde durulmuştur. Şaire göre sevgilinin yanağından başka güzel kokulu bir gül, bu bahçe içerisinde mevcut değildir. Tüm bunlarla birlikte şair, sevgilinin kendi nazarında ne kadar eşsiz ve ulaşılamaz bir güzelliğe sahip olduğunu vurgulamak istemiştir. Edebî sanat olarak ise beyitte müretteb bir leff ü neşr bulunmaktadır.

2. *“Âteşin sînemde olduğu hayâli zülfünün*

Tuhfedür od yakduğu yerde gerek mû bitmeye”

“Ateşten sinemde saçlarının hayâlinin bulunması görülmemiş durumdur. Şaşılır ki ateşin yakmış olduğu yerde kıl görünmemesi lâzımdır.”

Sîne: göğüs

Tuhfe: hediye, görülmemiş şey

Mû: tüy, kıl

Âşığın bütün yaşamı sevgili ve sevgiliye ait hisler etrafında dönmektedir; yani hayatının merkezinde sevgiliden başkası bulunmamaktadır. Her ne kadar âşık, sevgili için derin bir iştihak ve arzu taşıyor olsa da ona ulaşmak değil, çoğu defa yaklaşabilmek dahi mümkün değildir. İşte bu firakın verdiği elem ve kederle de âşığın sinesi daima ayrılık ateşi içerisinde yanmaktadır. Şair de bu noktadan yola çıkarak beytini oluşturmuştur. Beyte göre sevgilinin güzellik unsurlarından birisi olan saçlar, âşığın

aklından ve sinesinden asla çıkmamaktadır. İşte bu noktada şair kendince şaşılacak bir durumun varlığından bahsetmektedir. Şaire göre (gerçek hayatta olduğu gibi) yanmış bir deride kılın olmaması gerekmektedir. Şair de buna şaşırarak ateş dolu sinesinde sevgilinin saçının hayalinin bulunmasını anlayamamaktadır.

3. “Göz yaşından gönlümüñ zahmın sakındugum budur

Kim geñezlikle cerâhat çün kapa su bitmeye”

“Gönül yaramı gözyaşlarımdan sakınmamın nedeni şudur ki yara eğer su kaparsa artık kolay kolay iyileşmez.”

Zahm: yara

Geñezlikle: kolaylıkla

Divan şiirinin her ne kadar soyut olana dönük bir bağlam içerisinde oluşturulduğu öne sürülse de şairler, zaman zaman şiirlerinde gerçek yaşama dair sahneleri şiirsel bir dil içerisinde aktarabilmeyi de başarmışlardır. Bu beyitte bir gerçek hayat sahnesi âşğın çektiği sıkıntılarla birlikte ele alınmıştır. Âşık, sevgiliden ayrı düştüğü için gönlündeki yara hiç kapanmamakta, gözündeki yaşlar ise hiç kurumamaktadır. Şair de bu durumu ifade edebilmek için gözyaşı her ne kadar fazla olsa da gönlündeki yaradan sakındırdığını belirtmiştir. Nitekim gerçek hayatta açık bir yaraya su değdiği taktirde kötü etkileri olacaktır. Görüldüğü üzere şair, bu gerçek yaşama dair hadiseyi aşkının kendisine verdiği ıstırap bağlamında anlatmayı tercih etmiştir.

4. “Dedüm öldür râzıyam tek lutfile bir bûse vir

Hışm edüp dedi ki kan işi bite bu bitmeye”

“Sevgiliye ‘Beni öldürsen de kabulümdür, sadece lütfedip bir bûse ver.’ dedim. O ise öfkelenerek ‘Kan işi biter; ama bu iş bitmez.’ dedi.”

Divan şiirinde sevgili ile olan münasebetinde âşık her zaman için bir beklenti içerisinde; fakat âşğın bu beklentileri ise hiçbir zaman karşılık bulamamaktadır. Yukarıdaki beyte bakıldığında ise âşğın öncelikle sevgiliden bir isteği vardır ki o da bir

bûse alabilmektir. Hatta bunun karşılığında sevgiliye elinde kalan yegâne varlığı olan canını teklif etmiştir; yani sevgilinin bir bûsesi karşılığında gözünü kırpmadan canından vazgeçmektedir. Sevgilinin buna karşılık vermiş olduğu cevap ise divan şiirindeki sevgili tipine uygun doğrultudadır. Yani âşığın bu teklifi asla kabul görmeyecektir. Öyle ki sevgili, âşığa karşı gazaba gelerek kan işi biter ama bu iş bitmez diyerek öfkesini de izhar etmiştir.

5. “Öykünürmiş zülf-i ‘anber-bâruña utanmadın

Göreyim kim oñmaya müşg-i siyeh-rû bitmeye”

“Misk, utanmadan amber kokulu saçlarına öykünmeye çalışır imiş. Felaha ermeyen kara yüzlü miskin bitmediğini göreyim.”

‘Anber-bâr: amber saçan

Siyeh-rû: yüzü kara

Âşık, her ne kadar sevgiliden bir ilgi ve iltifat görmese dahi ondan ümidini asla kesmez. Bu beyitte şair, yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan saça dönük bir övgüde bulunmuştur. Âşık için sevgilinin eşsiz bir güzelliği vardır. Beyte sevgilinin saçı üzerinden bakılacak olursa divan şiirinde sevgilinin saçı genelde kokusu ve rengi itibariyle ele alınır. Beyitte sevgilinin saçının kokusu öne çıkarılmaktadır. Amber, eşsiz güzel kokular saçan bir maddedir ki işte bu eşsiz koku sevgilinin saçında da mevcuttur; fakat şaire göre misk gibi bazı başka kokular, sevgilinin amber kokulu saçına özenseler de ona erişmeleri mümkün değildir. Ayrıca sevgilinin saçının renginin ve amberin renginin siyahlıkları yönünden de bir ilişki kurulmak istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak teşhis sanatına yer verilmiştir.

6. “Gülsitân-ı hüsn içinde kâmet-i cânân bigi

Tâ kıyâmet râstı bir serv-i dil-cû bitmeye”

“Güzelliğe ait gül bahçesi içinde sevgilinin boyu şeklinde doğru olan gönül çeken bir selvi kıyamete kadar bitmeyecektir.”

Gülsitân-ı hüsn: güzelliğin gül bahçesi

Serv-i dil-cû: gönül çeken selvi

Şair yine bu beyitte de sevgilinin diğer bir güzellik unsuru olan boyu üzerinde durmuştur. Divan şiiri geleneği içerisinde sevgilinin boyu, uzunluğu yönüyle genelde servi ağacına benzetilmiştir ki bu beyitte de yine sevgilinin boyu serviye benzetilmiştir. Şaire göre güzelliğin gül bahçesi içerisinde sevgilinin boyuna ulaşabilen bir servi mevcut değildir. Bununla yine sevgilinin eşsiz güzelliği vurgulanmaya çalışılmıştır. Ardından da tâ kıyâmete kadar benzeri gelmeyecektir, denilerek sevgilinin bu beyitteki övgüsü tamamlanmıştır.

7. “ ‘Adnîyâ ol hûr-ı meh-rûnuñ eger kaddin göre

Hacletinden togrulup tûbâ-yı mînû bitmeye”

“Ey Adnî! Cennetteki Tuba, eğer o ay yüzlünün boyunu görür ise utancından artık doğrulup yetişmez.”

Hûr-ı meh-rû: ay yüzlü huri

Mînû: cennet

Bir önceki beyitte sevgilinin uzun boyunun övgüsü yapılırken şair yine bu beyitte de boyla ilgili övgüye devam etmiştir. Öncelikle ilk mısradaki yine sevgilinin ay yüzlü oluşuna ve güzelliğine değinildikten sonra sevgilinin boyu ile cennette bulunduğu inanan uzun boylu bir ağaç olan Tûba ile bir kıyaslama yapılmıştır. Şaire göre Tûba ağacı her ne kadar uzun boylu olsa da sevgilinin boyunu ve endamını gördükten sonra artık utancından doğrulması mümkün değildir. Şair burada özellikle güzellikleriyle öne çıkan kavramlar üzerinden sevgiliye övgülerde bulunmaya çalışmıştır. Ayrıca edebî sanatlardan da teşhis sanatına yer verilmiştir.

2.9. 50. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Göñlümi tâ mihriyle ol mâh-ı gonce-fem kapar

Bâz-1 ‘ışkı sayd edüp cân murgını her dem kapar’

“Aşkın doğanını avlayarak canın kuşunu sürekli yakaladığı gibi o gonca ağızlı ve ay gibi güzel sevgili, gönlümü muhabbetle kapar.”

Mâh-1 gonca-fem: gonca ağızlı ay

Bâz-1 ‘ışk: aşk doğanı

Murg: kuş

Bu beyitte şair, sevgili ile âşık arasındaki münasebeti av ve avcı benzetmeleri üzerinden anlatmak istemiştir. Sevgili nitelenirken gonca ağızlı şeklinde nitelenmiştir. Goncanın özelliği henüz açılmamış küçük bir gül olmasıdır ki divan şiirinde sevgilinin ağzı genelde oldukça küçücük; hatta kimi beyitlerde bir nokta şeklinde tasvir edilir. Şair burada sevgiliyi acımasız bir avcı şeklinde ele almıştır. Avcı konumunda olan aşk doğanı, âşığın can kuşunu devamlı şekilde avlamaktadır. Burada aslında âşığın sevgili karşısındaki zayıf ve aciz durumu resmedilmek istenmiştir. Beyitte edebi sanat olarak ise teşbihe yer verilmiştir.

2. “Dil yüzün günileyüp zülfinden aglar rûz u şeb

Ne hayâl-engîzdür gör kim bulutdan nem kapar’

“Gönül, sevgilinin yüzünü saçlarından kıskanarak gece gündüz ağlar, gör ki nasıl hayal-peresttir adeta buluttan nemi kapar.”

Günilemek: kıskanmak, haset etmek

Hayâl-engîz: hayalci, hayalperest

Divan şiiri geleneği içerisinde sevgili her zaman için üstün olan ve ulaşılamaz bir konumdayken âşık ise sürekli hasret çeken, zavallı ve aciz bir durumdadır. Aslında sevgili, âşiğa çok da uzak değildir; ama bir türlü iltifatta bulunmaz. Sevgilinin iltifatı daima başkalarıdır. Bu sebepten âşık, sevgiliyi her şeyden ve herkesten kıskanmaya başlar. Bu beyitte de şair, âşığın sevgiliyi kıskanması üzerinde durmaktadır; fakat bu kıskanma rakiplere dönük olan bir kıskanma değildir. Âşık, burada sevgiliyi iki omzuna dökülen uzun saçlarından kıskanmaktadır. Âşık, sevgilinin köyüne, mahallesine dahi çok yaklaşamazken sevgilinin saçlarının onun yanakları üzerine dökülmesi âşığı oldukça

üzümü ve âşığın kıskanmasına neden olmuştur. Yine âşığın sevgiliye olan hasretini gece gündüz ağlamak suretiyle dindirmeye çalıştığı da ifade edilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak teşhis ve tezat sanatları kullanılmıştır.

3. “Gamzesinden tañ degül hûn-rîzlik öğrendüğü

Her ne san’at kim göre kâbil-durur âdem kapar”

“Sevgilinin kan saçıcılığı gamzesinden öğrenmesi ayıplanmamalı; çünkü insanın hangi sanatı görse onu öğrenmesi mümkündür.”

Gamze: yan bakış

Hûn-rîz: kan saçıcı

Beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından birisi olan yan bakışı üzerinden kurulan imajlar anlatılmıştır. Divan şiirinde “gamze” şeklinde ifade edilen sevgilinin yan bakışları âşık için oldukça fazla manalar taşımaktadır. Bu gelenek içerisinde yan bakışlar genelde kılıç ya da ok gibi savaş aletlerine benzetilmiştir. Gamzenin bu kesici aletlere benzetilmesinin nedeni ise âşıkların gönlünü paramparça etmesinden ileri gelmektedir. Beyte göre sevgili, âşıkların gönlünü parçalamayı bu gamze oklarından öğrenmiştir ki aslında bununla sevgiliye bir masumiyet atfedilmek istenmiştir. Yine “gördüğü budur, öğrenmesi de normaldir” şeklindeki ifadede de sevgilinin aslında masum olduğu pekiştirilmek istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak teşhis sanatına yer verilmiştir.

4. “İhtiyât edüp yaşumdan tîg urur dil zahmına

Suyı ya’nî virmeyince yaraya merhem kapar”

“Gözyaşlarımdan sakınarak gönlün yarasına kılıcı vurur. Nitekim yaraya su verilmeyince merhem onu kapar.”

İhtiyât etmek: sakınmak

Tîg: kılıç

Bu beyitte de yine bir savaş aleti olan kılıcın öne çıktığı görülmektedir. Kılıç, divan şiirinde genellikle sevgilinin yan bakışıyla ilişkili olarak kullanılmıştır. Beyitte de

şair yine bu anlam üzerinde durmuştur. Şaire göre sevgili, âşığın gözyaşlarından sakınarak onun gönül yarasına kılıç vurmuştur; yani âşık, sevgilinin hasretiyle gönlünün paramparça olduğunu ifade etmek istemiştir. Beyitte dikkat çeken diğer bir sözcük ise su'dur. Öncelikle gözyaşıyla ilişkili kullanılan bu sözcüğün kılıcın yapılıırken çeliğe su verilerek çeliğin sertleştirilmesine de bir gönderme olduğu görülmektedir. Yine yaraya su verilmemesi ile de gerçek hayattaki bazı uygulamalar şiire dahil edilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak tîg/su ve merhem/yara sözcükleri arasında leff ü neşr sanatı kullanılmıştır.

5. “ ‘Akl u cân u dil kapup gözüñ yine komaz beni

Çünkü nesnem kalmadı bes dahı cânâ nem kapar”

“Ey sevgili! Gözün aklımı, canımı ve gönlümü kapar, yine de beni bırakmaz. Ancak artık bir varlığım yok, şimdi neyimi alır?”

Nesne: varlık

Divan şiirinde geçen âşık tipinde, âşık her zaman için güçsüz ve zayıf olan konumdadır. Sevgili ise güçlü ve acımasızdır. Bu bağlamda oluşturulmuş olan yukarıdaki beyitte öncelikle âşığın bir sitemi göze çarpar. Sevgili yalnızca bir bakışıyla âşığın gönlünü, aklını ve canını elinden kolaylıkla almıştır; yani artık âşığın sevgiliye verecek bir şeyi kalmamıştır. Burada dikkati çeken ise sevgilinin bütün bunları yalnızca bir bakışıyla yapabilmesidir ki akla hemen gamze kavramı gelmektedir. İkinci mısradaki ise âşık, artık sevgiliye verecek bir nesnesinin kalmadığını belirterek içinde bulunmuş olduğu aciz ve güçsüz durumu izhar etmiştir.

6. “Cânıla dil itüñüñ izi tozın kapsa ne tañ

Resmdür çün-kim gedā yerde göre dirhem kapar”

“Gönül, senin itinin izi tozunu canla kaparsa bu ayıplanmaz. Nitekim dilencinin yerde parayı görünce alması âdettendir.”

Dirhem: akçe, para

Resm: durum, şekil

Divan şiiri geleneği içerisinde âşığa göre sevgili ve sevgiliye ait olan her şey mukaddes ve muhteremdir. Zaten bu şiir geleneğinde âşığın sevgiliye kavuşabilmesi veya yakınında bulunabilmesi çok da mümkün değildir. Bu sebeple âşık, sevgiliye yakın olan şeylere dahi ayrı bir ilgi ve alaka gösterir. Bu beyitte de şair bu düşüncelerden yola çıkarak sevgilinin yakınında bulunan köpeklerin ayak tozunun dahi kendisi için ne kadar değerli ve kıymetli olduğunu anlatmıştır. Hatta beyitteki ifadeye göre şair, sevgilinin köpeklerinin ayak tozunu kapmasını adeta bir dilencinin yerden bulduğu parayı kapmasıyla bir tutmuştur ve bu durumun da ayıplanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak dil/gedâ ve toz/dirhem sözcükleri arasında leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

7. “Nice mahzûn olmasun ‘Adnî şeb-i hecrûñde kim
Şâdlık tâcını başından her dem anuñ gam kapar”

*“Adnî, senden ayrılığın gecesinde neden mahzun olmasın ki mutluluğun tacını
her zaman onun başı üzerinden gam kapmaktadır.”*

Şeb-i hecr: ayrılık gecesi

Şâdlık: mutluluk

Âşık, sevgiliden ayrı düştüğü için her zaman dert ve keder içerisinde. Bu şiir geleneğinde âşığın mutlu ve mesut olması hali pek görülen bir durum değildir. Sevgiliden ayrı düşmenin verdiği ruh haliyle âşık, sürekli bir ayrılık gecesinin ıstırabı yaşamaktadır. Beyitte de şair bu durumu anlatmıştır. Âşık, bu ayrılığın etkisiyle asla normal bir yaşam sürememektedir. Ne zaman mutlu bir duruma gelecek olsa sevgilinin ayrılığı aklına gelmekte ve tekrar hüznün ve kedere gark olmaktadır. Kısaca beyitte âşığın sevgilinin hasretiyle sürekli dert ve elem içerisinde olduğu anlatılmak istenilmiştir.

2.10. 51. Gazel

“Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün”

1. “Dili zülfünde bulan bendile dîvâne sanur

Câni yüzüñle gören şem‘ ile pervâne sanur”

“Gönlü saçında bağla bulan divane sanır. Câni yüzün ile gören ise mumla pervanedir sanır.”

Bend: bağ

Şem’: mum

Şair, divan şiirinde kullanılan farklı imaj ve mazmunlar üzerinden beyti oluşturmuştur. Öncelikle ilk mısradaki sevgilinin güzellik unsurlarından olan saça değinmiştir. Divan şiirinde sevgilinin saç ile ilgili birçok farklı imaj kullanılmıştır. Bu beyitte ise sevgilinin saç zincir gibi düşünülmüştür. Eski dönemlerde aklını kaybeden kimseler zincire vurulurlarmış. Şair de buradan hareketle gönlünü sevgilinin saçıyla zincirlenmiş bir divane gibi resmetmiştir. İkinci mısradaki ise divan şiirinde sıkça kullanılan şem ü pervâneye yer verilmiştir. Şem, mum; pervane ise mumun etrafında dönen küçük canlılardır. Şair buradan hareketle sevgilinin yüzünü “mum”, kendisini ise “pervane” şeklinde ele alarak sevgiliye olan aşkı dile getirmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise dil/cân, zülf/yüz ve divane/pevane sözcükleriyle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

2. “Dilde habs etdiğüme gamzesi tîğın gücenür

Câna zahm urducağı hoşca mıdır ya ne sanur”

“Sevgili, gönülde yan bakış kılıcını hapsetmeme darılır. Canımı yaraladığı iyilik midir ki bunu ne zanneder?”

Tîğ: kılıç

Zahm: yara

Şair bu beyitte de sevgilinin güzellik unsurlarından olan “gamze” yani “yan bakış” üzerinde durmuştur. Bu şiir geleneğinde gamze ok ya da kılıca benzetilmiştir. Bu beyitte ise gamze kılıca benzetilmiştir; ancak gamze üzerinden şair, sevgili ve âşık arasında ilginç bir münasebet kurmuştur. Öncelikle âşık için oldukça derin manaları olan yan bakış kılıcının âşığın gönlünde hapis tutulduğuna sevgilinin gücendiği ifade etmiştir. Yine beyitteki anlam akışına göre sevgilinin âşığın gönlüne veya canına daha fazla zarar

vermemesi için bunu yaptığını ifade etmektedir. Ayrıca beyitte sevgilinin âşığın gönlünü kılıçla yaralamasını bir lütuf gibi gördüğü manasını da çıkartabilmek mümkündür.

3. “Zülfi ağına gönül murgı tutulsa ne ‘aceb

Çün gören hâl-i siyâhını anuñ dâne sanur”

“Sevgilinin saçının ağına gönlün kuşu yakalanırsa bu duruma şaşılmaz. Nitekim onun siyah ben’ini görenler bunu dane (buğday) sanırlar.”

Murg: kuş

Hâl-i siyâh: siyah ben

Dane: arpa ve buğday gibi ürünler

Divan şiirinde sevgilinin öne çıkan güzellik unsurlarından olan “saç” ile ilgili pek çok imaj oluşturulmuştur. Daha çok rengi ve kokusu itibarıyla öne çıkan sevgilinin saçı kimi zaman da yukarıdaki beyitte olduğu gibi hayvanları avlayacak bir ağ gibi düşünülmüştür. Şaire göre âşığın gönül kuşu sevgilinin saçlarından oluşan tuzağa yakalanmıştır; fakat şair, bu noktada âşığın yapabileceği çok bir şey olmadığını bu sebeple de ayıplanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada ise sevgilinin yanağındaki benden söz edilmiştir. Şaire göre sevgilinin yanağı üzerindeki bu ben, kuşları avlayacak bir buğday tanesi gibi görünmektedir ki bu sebeple de gönül kuşu sevgilinin saçının ağlarına yakalanmıştır. Beyitte edebî sanat olarak ise teşbih sanatına başvurulmuştur.

4. “ ‘İşk-ı cânânıla ma’ mûre-yi ‘âlemdür dil

Gerçi bî-derd olanlar anı vîrâne sanur”

“Gönül, sevgilinin aşkı ile dünyadaki en bayındır yerdir; fakat derdi olmayanlar onu yıkık virane zannederler.”

‘İşk-ı cânân: sevgilinin aşkı

Bî-derd: dertsiz

Divan şiirindeki âşık tipi gerek dış görünüşü ve gerek tavır ve davranışlarıyla etrafındaki sıradan insanlardan farklılıklar arz eder. Âşık, aşkın verdiği hallerden dolayı genelde perişan bir haldedir. Bu hâli sebebiyle de başka insanların nazarında oldukça sıkıntılı bir görünümündedir. Şair de bu beyitte âşığın halleri üzerinde durmuştur. Beyte göre âşığın gönlü; sevgilinin aşkından dolayı aslında dünyanın en bayındır, huzurlu ve rahat yeridir. Onun bu hâlini dertsiz olanlar anlayamayacaktır. Nitekim şair, beyitte “bî-derd” olanlar anlayamaz diyerek onu ancak âşıkların anlayabileceğini ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise tezat sanatına yer verilmiştir.

5. “Dogalı mihnet ü cevriye ulaldugıyçun

Kendüye derd ü gamı dil ata vü ana sanur”

“Gönül, doğmuş olduğu zamandan bu yana eziyet ve sıkıntıyla büyüdüğü için dertle gamı kendi babası ve annesi zannetmektedir.”

Ulalmak: büyümek

Divan şiirindeki âşık için söylenebilecek en temel özellik, sevgilinin hasretiyle sürekli olarak dert ve sıkıntı içerisinde olmasıdır. Âşık, bu gönül hastalığına düştüğü günden beri rahat ve huzurla olan ilişkisini de kesmiştir. Artık âşığın hayatındaki normal ise sürekli şekildeki dert ve sıkıntıdır. Şair de bu noktadan yola çıkarak bir çocuğun büyürken alıştığı hasletler gibi artık dert ve kedere de aşırı bir yakınlık gösterdiğini anlatmak istemiştir. İkinci mısradaki âşık için geçen “dert ve gamı annesiyle babası sanır” ifadelerine bakılacak olursa bir insanın hayatındaki en yakın olanlar anne ve babasıdır. İşte şair de bundan yola çıkarak âşığın artık bu sıkıntı hislerine aşırı derecede ünsiyet kesbettiğini anlatmak istemiştir.

6. “Cân verür üstine gam bâdiyyesinde susayup

Âb-ı tîguñla meger teşne gönül kana sanur”

“Susayan gönül, gamın çölünde susayarak kılıcı üstünde canını verir. Meğerki suya hasret gönül, senin kılıcının suyuyla kanacağını sanır.”

Bâdiyye: çöl

Âb-ı tîg: kılıcın suyu

Teşne: susamış

Âşık, sevgiliye karşı hep bir hasret ve iştihak hali içerisinde. Yukarıdaki beyitte âşığın sevgiliye olan bu derin hasreti “susuzluk” şeklinde ifade edilmiştir. Âşığın ayrılık derdi, gam çölünde susuz gezen bir insan gibi düşünülmüştür. Gönül, bu susuzluğunu yani sevgiliye olan hasretini giderebilmek için de çözüm yolları aramaktadır. Beyte göre âşık, bu susuzluğu giderebilmek için sevgilinin bakış kılıcındaki suya talip olmaktadır. Eski dönemlerde kılıçlar yapılırken çeliğe sertlik katabilmek amacıyla ısıtılan çeliğe su verilirmiş. İşte şair de bu imajdan yola çıkarak âşığın sevgilinin kılıcındaki bu suyla susuzluğunu giderebileceğini düşündüğünü ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “su, teşne, âb ve kanmak sözcükleriyle tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

7. “Dil-i sevdâ-zede-yi ‘Adnî’yi zülfünde gören

Bend ü zencîre çekilmiş anı dîvâne sanur”

“Senin saçında Adnî’ye ait sevdâ derdi çekmekte olan gönlü görenler, onu zincirle bağlanan bir deli sanırlar.”

Dil-i sevdâ-zede: sevda derdi çeken gönül

Divan şiirinde sevgilinin saçı ile ilgili pek çok imaj ve benzetme kurulmuştur. Sevgilinin saçı, genelde rengi ve kokusu yönünden ele alınırken bazen de şekli itibariyle ele alınır. Bu beyitte de sevgilinin saçı, şekil yönünden ele alınmıştır. Şair, sevgilinin saçını delilerin bağlanmış olduğu bir zincir gibi düşünmüştür. Aslında bununla âşığın sevgiliye olan tutkunluğu ve çılgınlığı ifade edilmek istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise teşbih sanatına yer verilmiştir.

2.11. 52. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Lutfile çün hânesinden gün gibi cânân çıkar

Matla‘ından sanasın dogup meh-i tâbân çıkar”

“Sevgili, lütf ile evinden adeta güneş gibi çıktığı zaman parlak ayın doğarak göğe çıktığını zannedersin.”

Matla’: doğuş, başlangıç

Meh-i tâbân: parlak ay

Sevgilinin her hâli âşık için özel ve güzeldir. Bu beyitte de şair, yine sevgilinin güzelliğine dair övgülerde bulunmuştur. İlk mısradaki sevgilinin günlük bir olağan olan evden çıkma hadisesini büyük bir övgüyle açıklamıştır. Şaire göre sevgilinin evinin kapısından çıkması adeta güneşin doğuşuna benzetilmiştir; yani nasıl ki güneşin doğuşu karanlıkları ortadan kaldırarak dünyayı aydınlatırsa sevgili de âşığın dünyasını aydınlatmaktadır. Ayrıca ilk mısradaki geçen “lutfile” ifadesi de dikkat çekicidir ki sevgilinin dışarı çıkarak yüzünü göstermesi adeta âşık için bir lütuf şeklinde ifade edilmiştir. Bu şiir geleneğinde sevgilinin yüz güzelliği genelde ayın parlaklığına benzetilmiştir. İkinci mısradaki da şair bu doğrultuda yine bu evden çıkma hadisesini parlak bir ayın doğuşuna benzetmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise teşbihe yer verilmiştir.

2. “Kanda kim şekker-lebüñ yâd eyleyüp yaşlar dökem

Cûş edüp ol yerden âb-ı çeşme-yi hayvân çıkar”

“Ne zaman ki sevgilinin şeker dudaklarını anarak gözyaşları döksem o yerden coşarak ab-ı hayat suyu çıkar.”

Leb: dudak

Cûş etmek: coşmak

Çeşme-yi hayvân: ölümsüzlük çeşmesi

Divan şiiri geleneği içerisinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan “leb” yani “dudak” üzerinde sıklıkla durulmuştur. Renk, görünüşündeki güzellik, darlık ve yuvarlaklık, kenarında bulunan ben, ayva tüyleriyle çevrili olması, konuşma gibi özellikleriyle dudak bu şiirde ele alınmıştır. Beyitte dudağın vasfı yapılırken “şekker-

leb” ifadesi kullanılmıştır ki bazen divan şiirinde dudağın şeker şeklinde düşünüldüğü de olur. Beyitte şair, sevgilinin şeker dudaklarını anarak ayrılık acısıyla gözünden yaşlar döktüğünü belirtmiştir; fakat gözyaşları öyle derin hislerden gelmektedir ki şair, bu ağlamanın sonucunda artık bulunduğu yerden ölümsüzlük çeşmesinin sularının akmaya başladığını ifade etmiştir. Ayrıca beyitte su ve suyla ilgili sözcükler üzerinden de tenasüb sanatının kullanıldığı görülmektedir.

3. “Cân gözün tîrine istikbâl kılduğı bu kim

Resmdür karşı kişi çün-kim gele mihmân çıkar”

“Canın gönderdiğin göz oklarını karşılamasının sebebi şudur ki başkası geldiğinde misafirin o yerden çıkması âdettendir.”

Tîr: ok

Mihmân: misafir

Resm: durum, vaziyet

Beyitte yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan gamzeye yani yan bakışa bir gönderme vardır. Bu gelenekte âşık için sevgilinin süzgün yan bakışlarında oldukça derin manalar bulunmaktadır. Şair, bu beyitte âşığın canı ve sevgilinin yan bakış oku arasındaki münasebete değinmiştir. Beyte göre sevgili, yan bakış oklarını âşığa doğru gönderdiğinde âşık da gelen bu oklar nedeniyle kendi canından vazgeçmektedir. Aslında âşığın sevgilinin bakış oklarının karşısında herhangi bir iradesi bulunmamaktadır; ancak şair bunu farklı bir nedene bağlayarak ikinci mısradaki açıklamıştır. Buna göre bir mekâna başkası geldiğinde önceki misafirin kalkması usuldendir. Şair de bununla canın asıl sahibinin sevgili olduğunu ve âşığın kendi canında dahi bir misafir olduğunu ifade etmek istemiştir.

4. “Cân dirîğ eder der imiş saña benüm-çün rakîb

İmtihân eyle görelüm kankımız yalan çıkar”

“Rakip, sana canımı esirgendiğimi söylemiş. İkimizi de sana yalancı olan hangimiz ortaya çıkar.”

Dirîg etmek: sakınmak

Kankı: hangi

Divan şiirinde âşığı en çok üzen ve rahatsız eden kişilerin başında rakip gelmektedir. Âşık ile sevgilinin arasını açan da yine âşığa göre rakipten başkası değildir. Nitekim âşığa göre eğer rakip, sevgilinin yakınında bulunmasa ve ona âşıkla ilgili yalan yanlış bilgiler vermese sevgili, bütün iltifatlarını âşığa yöneltecektir. Yukarıdaki beyitte de rakiple ilgili bir durum vardır. Şaire göre rakip, sevgiliye âşıkla ilgili bir iftirada bulunmuştur. Bu iftira ise âşığın sevgiliden canını sakındığı ve esirgediğidir. Âşık ise bunun tamamen bir iftira olduğunu sevgiliye izah etmekte; rakiple beni imtihan et, benim için hangimiz canımızı vereceğiz diyerek gerçek bir âşık olduğunu sevgiliye ispat etmeye çalışmaktadır.

5. “Hatt bitdükçe kebâb idüp ciger ‘arz etdügüm

Sebze vaktinde bu kim ‘âdet-durur biryân çıkar”

“Sevgilinin ayva tüyleri bittikçe ciğerimi kebab ederek arz etmemin nedeni şudur ki sebze zamanında kebabın çıkarılması âdettendir.”

Hatt: sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri

Biryân: kebab

Şair bu beyitte bir gerçek hayat sahnesi üzerinden sevgiliye karşı olan aşk ve iştihakını anlatmak istemiştir. Sevgilinin yüzünde bulunan sarı tüyleri ifade eden “hatt” sözcüğü yazı vb. anlamlarda da kullanılmıştır. Sevgiliye her haliyle derin bir hasret çeken âşık, onun yüzünü ve yüz güzelliğini gördükçe içindeki hasret ateşi daha da büyümektedir; fakat şair, içindeki bu derin yangının sebebini bir gerçek hayat sahnesine bağlayarak ilkbaharın gelmesiyle birlikte kebab yapılması adetini hatırlatarak içerisinde bulunmuş olduğu durumu anlatmıştır. Yine beyitte edebî sanat olarak hatt/sebze ve kebab/biryân sözcükleriyle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

6. “Çeşmüme gamzeñ hayâli gelse kan agladugum

Tañ degül zîrâ ki ok erdügi yerden kan çıkar”

“Gözüme yan bakışlarının hayâli geldikçe kan ağlamam ayıplanmaz. Nitekim okun ulaşmış olduğu yerden tabii ki kan çıkacaktır.”

Çeşm: göz

Tañ: şaşırma, ayıplama

Şair yine bu beyitte de âşık üzerinde derin etkileri olan sevgilinin öldürücü yan bakışı üzerinde durmuştur. Bu gelenek şiirinde yan bakışlar ok ya da kılıca benzetilmiştir ki yukarıdaki beyitte de oka benzetildiği görülür. Âşık, sevgiliye olan özlem ve hasretinden dolayı daima kan ağlamaktadır. Şair, bu kan ağlama halini farklı bir imaj şeklinde düşünmüş ve kendi gözünden gelen kanlı yaşın sebebini sevgilinin yan bakış oklarına bağlamıştır. Bunu da açıklamak için ikinci mısradaki bir gerçek hayat sahnesine yer vermiş ve okun ulaşacağı yerden kan çıkacağını ifade etmiştir. Yine beyitte edebî sanat olarak da leff ü neşre yer verilmiştir.

7. *“Ol-kadar urduñ ezelde ‘Adnî’ye gamzeñ okın*

Hâk-i kabrinden arasañ tâ ebed peykân çıkar”

“Adnî’ye ezelde o kadar fazla bakışlarının okunu attığın için arasan mezar toprağından sonsuza kadar bu okların uçları çıkar.”

Ezel: ruhlar âleminin başlangıcı

Hâk-i kabr: mezar toprağı

Peykân: okun ucundaki sivri demir

Bir önceki beyitte olduğu gibi şair yine bu beyitte de sevgilinin yan bakışları üzerinde durmuş ve sevgiliden gelen pek çok yan bakış okuna maruz kaldığını söylemiştir. Bunu anlatırken de bu okları tâ ezel meclisinden beri yediğini ifade etmiştir. Ezel meclisi ya da bezm-i elest, divan şiirinde sıkça kullanılan bir kavramdır ki âşıkların sevgiliye bu mecliste yani daha dünyaya gelmeden önce ruhlar âlemindeyken âşık oldukları anlatılır. Ayrıca âşık o kadar çok yaralanmıştır ki bunu anlatmak için ezel meclisinden başlayarak mezarının toprağına kadar bu okların uçlarının bulunabileceğini ifade etmiştir.

2.12. 53. Gazel

“Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün”

1. “Şeb-i zülfinde ol meh yüzini çün-kim nihân eyler
Per-i tâvûsdan hûrşîde san-kim sâyebân eyler”

“Sevgili, saçının gecesinde o ay yüzünü sakladığında tavusun kanatlarından güneşe bir gölgelik yapmış gibi olur.”

Şeb-i zülf: saçın geces

Nihân eylemek: gizlemek

Sâyebân: gölgelik

Gazelin ilk beytinde şair, sevgilinin saçının ve yüz güzelliğinin övgüsünü yapmıştır. Aslında şair, bir nevi sevgilinin portresini çizmiştir. İlk olarak sevgilinin saçlarından bahsetmiştir ki saçları, rengi itibariyle geceye benzetmiştir. Beyitte kurulmuş olan imaja göre sevgili, ay gibi parlak olan yüzünü saçlarının gecesinde âşıktan gizlemektedir. Şair ilk mısırda kurduğu bu imajdan sonra ikinci mısırda ise sevgili ile ilgili yeni bir imaj kurmuştur. Buna göre de sevgilinin saç ve yüzü, bir tavus kuşunun kanatlarıyla güneşi gölgelemesi şeklinde düşünülmüştür ki burada da sevgilinin yüzü güneşe benzetilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak, şeb-i zülf/per-i tâvus, meh/hurşid, nihân/sâyebân sözcükleri ile leff ü neşr yapılmıştır.

2. “Lebine kasd ederken dil gözi gamzeyle öldürdi
Meseldür bu ki kişi az tama‘dan çok ziyân eyler”

“Gönül, sevgilinin dudağını isterken göz gamze ile öldürüldü. Meseldir ki insana aç gözlü olmaktan çokça ziyan uğrar.”

Tama’: aç gözlülük

Âşığın hayatındaki en büyük amacı sevgiliye yakın olup ona ulaşabilmektir. Divan şiirinde sevgilinin sıkça zikredilen güzellik öğelerinden olan dudak, âşıklar için her zaman arzulanan bir husustur. Nitekim âşıklar ancak sevgilinin dudağından aşk

şarabını içebileceklerdir. Ayrıca dudak, hayat bahşedici sözleri yönünden de âşıkların daima ulaşmayı istedikleri bir yerdir. Yukarıdaki beyte göre de âşık, sevgilinin dudağına erişmeye çalışmış; fakat bu arzusuna ulaşmadan sevgilinin yan bakış oklarının hedefi olmuştur. Dolayısıyla amacına ulaşamamıştır. İkinci mısradaki ise yaşamış olduğu bu durumu açıklamak için halk arasında kullanılan açgözlülük ile ilgili bir deyim yer vermiştir.

3. “Kaşı yayına kurbân olayın ol Türk-i hûn-rîzûn
Ki tîr-i gamzesine cânımı her dem nişân eyler”

“Kan dökücü o güzel Türk’ün kaşlarının yayına kurban olayım ki gamzesinin okuna cânımı sürekli bir hedef haline getirir.”

Hûn-rîz: kan dökücü, saçıcı

Tîr-i gamze: yan bakış oku

Beyitte şair, sevgilinin güzellik unsurlarından olan yan bakışı üzerinde durmuştur ve bu yan bakışla ilgili de bir imaj oluşturmuştur. Öncelikle ilk mısradaki sevgiliye karşı olan derin muhabbetini dile getirirken “kaşı yayına kurban olayın” diyerek aşk ve iştiağını göstermiştir. Yine ilk mısradaki geçen “Türk-i hûn-rîz” ifadesiyle de sevgilinin bu yan bakış oklarıyla nasıl bir kan dökücü olduğunu anlatmak istemiştir. Beyitte geçen “Türk” ifadesinin sebebi de bu gelenek içerisinde sevgilinin güzelliğinin genellikle “Türk” sözcüğüyle birlikte anılmasıdır. İkinci mısradaki ise âşığın sevgiliye karşı olan muhabbetinin nedeni olarak sevgilinin âşığın kendisini daima oklarına hedefe yapması olduğu belirtilir. Her ne kadar gerçek hayat için çok da olumlu bir durum olmasa da şair, bununla sevgilinin kendisine ilgi ve iltifatta bulunduğunu düşünmektedir. Ayrıca beyitte okla ilgili sözcüklerle tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

4. “Ne cellâd-ı siyeh-dildür gözün bir lahzâda cânâ
Ki yüz biñ hûn-ı nâ-hak itdi kanmaz dahi kan eyler”

“Ey sevgili! Senin gözün nasıl gönlü kara bir cellattır ki haksız yere bir anda binlerce kanı döker daha da kan dökmeye doymaz.”

Cellâd-ı siyeh-dil: siyah gönüllü cellat

Nâ-hak: haksız

Yine bu beytin de konusunu sevgilinin yan bakışları oluşturmaktadır. Divan şiiri geleneği içerisinde sevgilinin süzgün yan bakışları genellikle kılıç ya da oka benzetilmiştir; yani bu bakışların âşıklar için adeta öldürücü bir özelliği bulunmaktadır. Yukarıdaki beyitte ise yan bakışlar, ok veya kılıç yerine farklı bir imaj kurularak bir cellada benzetilmiştir ki yapılan tasvire göre de bu cellat, oldukça acımasız yere binlerce kişinin kanını dökmekte; fakat hâlâ da kan dökmeye doymamaktadır. Yine beyitte geçen “bir lahzâ” ifadesiyle de sevgilinin bu ani bakışlarının dahi âşıkların canını almaya yettiği anlatılmak istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise teşbihe yer verilmiştir.

5. “Lebine meyl edüp hâline karşı âh kıldugum

Bu kim zembûrdan şehd alayım diyin duhân eyler”

“Sevgilinin dudaklarına meylederek ben’ine karşı ah etmem arıdan bal almak için duman tutmaktan ibarettir.”

Zenbur: arı

Şehd: bal

Bu beyitte sevgilinin iki farklı güzellik unsuru olan dudak ve ben’in öne çıkarıldığı görülmektedir. Şair, bu iki güzellik unsuru ile ilgili olarak beyitte ilginç bir imaj kurmuştur. Beyte göre âşık, sevgilinin dudaklarına erişmeyi isteyerek yanağı üzerinde bulunan ben’e karşı ah etmektedir ki âşıkların ahı genelde bir duman şeklinde düşünülür. İşte şair, bu imajı bir gerçek hayat sahnesiyle ilişkilendirerek anlatmıştır. Şair, bu dudağa erişebilme çabasını arıcıların kovanlardaki balı alırken arıları uzaklaştırmak için dumandan faydalanmaları hadisesine benzeterek kendi durumunu ifade etmek istemiştir. Beyitte edebî sanat olarak leb/şehd, duhân/âh sözcükleriyle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

6. “Bu ‘akl-ı hurde-bîn keşfedemez hiç agzuñuñ sırrın

Yakîn budur ki yok yere hemîn vehm ü gümân eyler”

“Ufak şeyleri görebilen bu akıl, ağzının sırlarını anlayamaz. Şüphesiz boşuna yalnızca şüphede bulunur.”

Hurde-bîn: küçük şeyleri gören, inceleyen

Vehm ü gümân: korku ve şüphe

Divan şiirinde sevgili ile âşık arasında olan münasebette âşığın sevgiliye ulaşabilmesi ve ona yakın olması söz konusu değildir. Bu beyitte ise şair, sevgili ile âşık münâsebetine farklı bir pencereden yaklaşarak âşığın sevgilinin ağzının sırrını da anlamasının mümkün olmadığını anlatmıştır. Zira sevgili bütünüyle muhteşem ve anlaşılmaz sırlarla dolu iken âşığın yalnızca sınırlı bir idrak ile onu anlaması düşünülemez. Şaire göre bu anlayamamanın yanında âşık yalnızca boş yere olan korku ve şüphelerle uğraşmaktadır.

7. “Kaçan-kim lâle-haddûñ şevkiyle aglasa ‘Adnî
Gözinûñ kanlı yaşı çevresini gülistân eyler”

“Ne zaman ki Adnî, sevgilinin lâle yanaklarının arzusu ile ağlar, o zaman Adnî’nin gözünden gelen kanlı yaşlar çevresini adeta gül bahçesine çevirir.”

Kaçan: ne zaman

Hadd: yanak

Gazelin bu son beytinde ise şair, sevgilinin güzellik unsurlarından olan al yanağı üzerinde durmuştur. Âşık, sevgiliye olan hasreti nedeniyle sürekli iç âleminde onu anmakta ve onun erişilmez hayaliyle yaşamaktadır; fakat bazen bu aşk ve iştiağın ateşi dışarıya gözyaşları şeklinde akseder. İşte şair de sevgilinin al yanağına olan özlem nedeniyle akan gözyaşlarının sevgilinin yanağının kırmızılığından dolayı kanlı olduğunu belirtmiştir. Yine gözden gelen bu kanlı yaşların âşığın gözünün çevresini renk itibariyle de adeta bir gül bahçesine çevirdiğini ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise kırmızı renk bağlamında tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

2.13. 54. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’ilü/Fâ’ilün”

1. “Ol serv-i gül-‘izâr ki gonce dehâmı var

Bir gün mukâbil olmaga ayuñ ne cânı var”

“O gül gibi yanakları olan selvinin goncaya benzer ağzı var. Bir güneşle karşılaşabilmeye ayın ne kadar canı vardır?”

Gül-‘izâr: gül yanaklı

Dehân: ağız

Gazelin ilk beytine şair yine sevgiliye ilişkin övgülerle başlamıştır. Yapılan bu övgülerde sevgilinin birden fazla güzellik unsuruna göndermede bulunmuştur. İlk mısraya bakıldığında sevgilinin boyu, yanağı ve ağzı üzerinde durulmuştur. Sevgilinin boyu, uzunluğu yönünden yine servi ağacına benzetilmiştir. Yanağı ise allığından dolayı güle benzetilmiştir. Yine sevgilinin ağzı da küçüklüğü ve güzelliğinden dolayı goncaya benzetilmiştir. İkinci mısradaki ise daha büyük bir övgüde bulunularak bir kıyaslama üzerinden sevgilinin güzelliğine övgüde bulunulmuştur. Burada güneş ve ayın kıyaslanması yapılmış ve güneşe benzetilen sevgilinin aya karşı olan üstünlüğü ifade edilmiştir. Edebi sanat olarak ise teşbihe yer verilmiştir.

2. “Gönlüm ki cân virüp gamıla aldı derdini

Çok assı etdi sanmañuz anuñ ziyânı var”

“Gönlüm canını vererek sevgilinin gam ve derdini aldı. Çok fazla kâr ettiğini düşünmeyin ki onun çok zararı vardır.”

Assı: kâr, fayda, menfaat

Şair, bu beyitte sevgili ve âşık arasındaki bir ilişkiden söz etmiştir. Aslında âşık, bütün varlığını sevgili için feda etmiştir; fakat bunu anlatırken de sanki gündelik ticari bir alışveriş yapılmış şeklinde aktarmıştır. Normal bir ticari işlemde alınan ve verilen iki unsur vardır. Şaire göre bu ticarete alınan sevgilinin derdi ve gamı, karşılığında ödenen ise âşığın canıdır; yani âşık, sevgilinin derdi için bütün varlığını vermiştir. Kısacası bu alışverişle birlikte âşık her şeyini kaybetmiştir; ancak ikinci mısra oldukça ilginçtir. Buna göre yapılan alışverişte zararlı çıkan sevgilidir, kâr eden ise âşığın kendisidir ki

âşık, bununla sevgiliye ne kadar büyük bir aşk ve iştihak duyduğunu ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak sözcükler üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

3. “Kasd etdügiyiçün leb-i cân-bahşına gönül

Ger öldürürse gözleri kim dir ki kanı var”

“Gönül, (sevgilinin) cân bağışlayıcı dudağına kastettiğinden eğer sevgilinin gözleri gönlü öldürürse kim der ki kanı var?”

Cân-bahş: can bağışlayan

Sevgilinin dudakları divan şiirinde her zaman için üzerinde önemle durulan bir güzellik unsuru olmuştur. Bunda dudağın güzelliğinin yanında bazı özellikleri de önemli etkindir. Sevgilinin dudakları için öne çıkan özelliklerden birisi can verici olmasıdır. Bu yönüyle de sevgili bazen şiirlerde Hz. İsa nefesli gibi tasvir edilmiştir. Bütün bu özelliklerinden dolayı âşık, sevgilinin dudaklarına erişmeye çalışır; fakat bu çabası genelde karşılıksız kalır ki âşığı en fazla engelleyen de sevgilinin öldürücü yan bakışlarıdır. Beyitte şair de bu duruma bir göndermede bulunmuştur. İkinci mısradan ise âşığın bu yolda can vermesinde kimsenin de bir şey diyemeceği ifade edilmiştir.

4. “Çün gönlüm alduñ itme dahı kasd-ı cân u dil

İñen-de hadden aşma her işüñ oranı var”

“Gönlümü aldığın için cana ve gönle kastetme; sınırı o kadar fazla aşma. Nitekim her işte bir oran vardır.”

İñen: pek, çok fazla

Yine bu beyitte de sevgili ve âşık arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir. Âşık, sevgiliye dönük olarak bazı mesajlar vermiştir. İlk mısradan âşık, gönlünü sevgilinin aldığını ifade ederken sevgilinin bu noktada artık çok ileriye giderek âşığın canını da istemesinden dolayı sitemini ifade etmiştir. Aslında bununla sevgilinin âşığa karşı olan zalimliği ve acımasızlığı da gösterilmek istenmiştir. İkinci mısradan ise şair, her şeyin bir sınırı olduğunu ve bunun çok da aşılmaması gerektiğini belirterek sevgiliye ölçülü olması mesajını vermiştir.

5. “Geh cân emîr olur gamı milkine gâh dil

Lâ-büdd cihânda her kişinüñ bir zamânı var”

“Gamın ülkesine kimi zaman gönül kimi zaman da can, sultan olur. Şüphesiz ki âlemde her insana ait bir zaman vardır.”

Milk: ülke, yurt

Lâ-büdd: şüphesiz, mutlaka

Bu beyitte şair, âşığın değişken halleri üzerinde durmuştur. Şaire göre âşığın yaşadığı yer, sevgilinin gamının ülkesidir; çünkü sevgiliye âşık her ne kadar ulaşmasa dahi sevgiliden gelen gam ve dertlerden de asla uzak durmaz. Geçmiş zamanlarda bir ülkedeki en güçlü kişi o ülkenin emiri, sultanı olmuştur. Şair de bu minvalde gam ve kederi en çok çekenin âşığın gönlü ve canı olduğunu ifade ederek bunların gam ülkesinin sultanları olduklarını ifade etmiştir; fakat bu sultanlığın gönül ve can arasında zaman zaman el değiştirdiğini de belirtmiştir. İkinci mısradaki da “Şüphesiz her insanın bir zamanı vardır.” diyerek bu sultanın değişimlerinin nedenini de kendince açıklamıştır.

6. “Gördükçe hışm edüp acı sözler verür baña

Kurbân olayın aña ne şîrîn zebânı var”

“Sevgili, beni gördükçe kızarak bana acı sözler sarf eder. Ben o sevgiliye kurbân olayım ki ne kadar şirin bir dili vardır.”

Şîrîn zebân: tatlı dil

Sevgili ile âşık arasında olan münasebette âşık, sevgili için her ne kadar en güzel sözleri kullanarak övgülerde bulursa da aynı durum sevgili için geçerli değildir. Bu gelenekte sevgili, âşığa karşı en ufak bir iltifatta bulunmaz hatta çoğu zaman onun varlığından dahi haberdar değildir. Bazı zamanlar sevgili, âşık ile muhatap olsa bile bu sefer de ona zulmederek en acı sözleri söylemektedir. Şair de yukarıdaki beyitte bu duruma dikkat çekmiştir. İkinci beyit ise âşığın sevgiliye olan bakışını aksettirmesi yönünden ilgi çekicidir; çünkü âşık, sevgilinin bu acı sözlerini dahi kendisiyle muhatap

olunmasından dolayı tatlı sözlülük şeklinde görmektedir. Beyitte edebî sanat olarak ise tezat sanatına yer verilmiştir.

7. “Vardukça ‘Adnî dilbere cân tuhfe iledür

Niç’etsün eli boş varamaz ad u sanı var”

“Adnî, sevgilinin yanına ulaştığında canını hediye şeklinde arz eder. Ne yapabilir ki eli boş gidemez. Nitekim onun adı ve sanı vardır.”

Dilber: sevgili

Tuhfe: hediye, armağan

Şair, gazelin bu son beytinde de yine sevgiliyle arasındaki bir münasebetten bahsetmiştir. Âşık, sevgiliyi ziyarete gittiğinde eli boş gitmemekte, ona bir hediye sunmaktadır; fakat bu sunulan hediye sıradan bir hediye değildir. Âşık, sevgiliye hediye olarak canını sunmaktadır. Yani elindeki en değerli olan şeyi kendisi için en değerli olana hediye etmektedir ki bununla da gerçek bir âşık olduğunu ima etmektedir. İkinci beyitte ise sevgiliye eli boş gitmemesinin nedeni olarak kendisinin bir âşık olarak adı ve sanı olduğunu beyan etmiştir. Aslında bununla âşıklar arasında önemli bir kimse olduğunu da ifade etmek istemiştir.

2.14. 55. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Tarasa zülfin gönüller yire çün bârân yagar

Söylese şîrîn lebinden söz yirine cân yagar”

“Sevgili, saçlarını taradığında yere yağmur gibi gönüller yağar. Konuşursa da tatlı dudaklarından sözün yerine can yağar.”

Bârân: yağmur

Divan şiirinde sevgilinin saçıyla ilgili şairler tarafından oldukça fazla imajın oluşturulduğu görülür. Bu imajların kimisi sevgilinin saçının rengiyle kimisi de saçın kokusuyla ilgilidir; fakat bazı beyitlerde de sevgilinin saçının şekliyle ilgili imajların oluşturulduğu görülür. Bu şekilde ilgili imajlardan birisi de yukarıdaki beyitte görülmektedir. Sevgilinin saçının kıvrımlı olması sebebiyle şair tarafından sevgilinin saçında âşıkların gönüllerinin bir kancaya asılı olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple de eğer sevgili saçını tararsa ondan yağmur gibi gönüller yere düşer ifadesi kullanılmıştır. Yine beyitteki “yağmur gibi” ifadesinden de âşıkların sayılarının çokluğunu anlamak mümkündür. İkinci mısradan ise sevgilinin dudağından dökülen sözlerden adeta can bahşedildiği manasını çıkarmak mümkündür. Edebî sanat olarak ise yine teşbihten yararlanılmıştır.

2. “Agladugum zülfini yüzine saldukça bu kim

Ay başında çün bulutlar oynaya bârân yagar”

“Sevgili, saçlarını yüzüne salınca ağlama nedenim, ay başında bulutlar hareketlenince yağmur yağmasıdır.”

Bârân: yağmur

Şair, bu beyitte sevgiliye karşı duymuş olduğu derin aşk ile bir doğa olayı arasında ilgi kurmuştur. Öncelikle ilk mısradan sevgilinin güzellik unsurlarından olan saçını yüzüne yani yanaklarının üzerine saldıgını görünce gözünden yaşlar geldiğini ifade etmiştir ki bununla sevgiliye olan aşkını ve özlemini anlatmak istemiştir. İkinci mısradan ise ayın gökyüzünde görünür olduğu bir esnada bulutların hareketlenerek yağmur yağdırmalarını, sevgilinin saçını yüzüne döktüğünde gözünden yaşların akması hadisesine benzetmiştir.

3. “Lâle haddüñ gibi gülsem ey kemân-ebîrû ne tañ

Tîr-i gamzeñden dile bârân-sıfat peykân yagar”

“Ey kaşı kemân olan sevgili! Lâle yanağın gibi gülsem bu duruma şaşılmamalıdır. Nitekim gamze okundan gönle yağmur gibi oklar yağmaktadır.”

Hadd: yanak

Kemân-ebrû: keman kaşlı

Tîr-i gamze: yan bakış oku

Peykân: okun ucu

Şair bu beyti yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan yan bakışla ilgili oluşturmuştur; fakat bunun yanında sevgilinin al yanağından ve keman kaşlarından da bahsetmiştir. İlk mısradaki geçen “lâle haddüñ gibi gülsem” ifadesinden kırmızı renkle ilgili bir imajın da oluşturulduğu açıktır. İkinci mısradaki ise sevgilinin yan bakış oklarının adeta yağmur gibi yağdığı ifade edilmiştir ki bununla da yan bakış oklarının âşığı yaralayarak kan içerisinde bıraktığı anlamı verilmek istenmiştir. İlk mısradaki “Lale yanağın gibi gülsem şaşılmaz.” ifadesinde aslında kanlar içerisinde kaldığımda gülsem buna şaşılmaz, denilmek istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak da “tîr, kemân, peykân” sözcükleriyle tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

4. “Câm-ı mey sun sâkî itme günehten ihtirâz

Devr-i güldür yire gökden rahmet-i Rahmân yagar”

“Ey sakî! Bize şarap kadehini ikram et ve günehten da çekinme; vakit, gül vaktidir. Göklerden yere Rahman’ın rahmeti gelmektedir.”

Câm-ı mey: şarap kadehi

İhtirâz: sakınma, çekinme

Şair, ilk mısradaki divan şiirindeki önemli tiplerden biri olan sakiye seslenerek kendisine şarap kadehini sunmasını istemiştir; fakat bu içilen, normal bir şarap değil gönül kadehinde içilen aşk şarabıdır. Zaten şairin âşığa günehten çekinme demesinin nedeni de budur. İkinci mısradaki ise artık bir ilkbahara tasvirinin yapılmaya başlandığı görülür. Şair öncelikle “devr-i gül” ifadesini kullanarak ilkbahar mevsiminde bulduklarını ifade etmiştir ki gökten rahmet yağmaktadır ifadesi de bu tasviri tamamlamaktadır. Aslında buradaki ilbahardan kasıt gerçek yaşamdaki ilkbahar değil, sevgilinin gelmiş olduğu mevsimdir ki âşık için gerçek ilkbahar da zaten budur.

5. “Gördüğince yâr yanında rakîbi ‘Adnî’nün
Kakıduğından dilinden âteş-i sûzân yagar”

“Sevgilinin yanında rakibi görünce kızmasından dolayı Adnî’nin gönlünden yakıcı bir ateş düşer.”

Kakımak: kızmak, öfkelenmek

Âteş-i sûzân: yakıcı ateş

Divan şiirindeki âşık tipinin bu gelenek içerisinde hoşlanmadığı hatta kendisinden nefret ettiği tek bir kişi vardır ki o da rakipten başkası değildir. Şair de bu beyitte âşığın rakibe karşı olan hislerini anlatmak istemiştir. Âşık, rakibe karşı o kadar kin ve öfke doludur ki yeri geldiğinde ona en ağır hakaretleri etmekten dahi asla çekinmez. Nitekim yukarıdaki beyitte de görüleceği üzere âşık, zaman zaman rakibi sevgilinin yakınında görmektedir. Âşığın kendisi sevgilinin yanına dahi yaklaşamazken rakibin sevgiliye bu derece yakın olması âşığı oldukça öfkelenendir ve ikinci mısırada da ifade edildiği gibi adeta gönlünden yakıcı bir ateş kaynar.

2.15. 56. Gazel

“Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün”

1. “Unutdıysa n’ola dilber bizi lutf u vefâsından

Bi-hamdi’llâh ki her dem yâd eder cevr ü cefâsından”

“Sevgili, beni onun vefa ve lütfunda anmadıysa ne var bunda? Allah’a şükürler olsun ki daima eziyetiyle anar.”

Yâd etmek: anmak, hatırlamak

Dilber: gönül çeken, sevgili

Divan şiirinde sevgili ve âşık arasındaki münasebet oldukça farklıdır; çünkü sevgilinin âşığa karşı olan vefasızlığı, âşığın da ona karşı olan muhabbeti gerçek yaşama pek de uymaz. Yukarıdaki beyitte de şair yine böyle bir duruma göndermede bulunmuştur. İlk mısraya göre sevgili, lütf ve vefa noktasında âşığa en ufak bir ilgi

göstermemektedir; fakat sevgilinin bu ilgisiz ve umursamaz hali âşık için çok da bir şey ifade etmez. Böyle bile olsa âşık için her zaman sevgili ile ilgili şükredecek bir husus vardır. İkinci mısradaki şair, âşığın şükür nedenini açıklamıştır ki bu da sevgilinin âşığa devamlı surette eziyet etmesidir. Âşık nazarında sevgili eziyet etse dahi bu bir şükür sebebidir; çünkü eziyet bile olsa bu sonuçta sevgiliden gelen bir şeydir. Beyitte edebî sanat olarak da tezat sanatına yer verilmiştir.

2. “Siyeh-pûş olduğum âhum bigi her dem budur yaşum

Kızıl kanlara boyandı gözümüñ mâcerâsından”

“Sürekli ahım gibi karalara bürünmekteyim. Bunun nedeni ise gözyaşlarımın gözüm mâcerâsından kızıl kana boyanmış olmasıdır.”

Siyeh-pûş: karalara bürünmek

Divan şiirinde âşıkla birlikte en sık kullanılan kavramlardan birisi de “âh” kavramıdır. Âh sözcüğü, bu gelenekteki şiirlerde âşığın gönlündeki ateşlerden çıkmakta olan dumanı işaret etmektedir. Beyte göre âşık, sevgiliyi gözüyle gördüğünden beri aşk macerasına kapılmıştır; ancak bu aşkta sevgiliye ulaşmamakta ve ayrılık ateşinden dolayı da devamlı gözleri kan ağlamaktadır. Âşığın gönlünün derinliklerindeki aşk ateşinden gelen âhın siyahlığı sebebiyle de âşık, karalar giydiğini ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise teşbih sanatı kullanılmıştır.

3. “Habîbüm-çün rakîbüñ nîşini nûş etdügüm her dem

Bu kim bal isteyen kişi hazer itmez belâsından”

“Sevgilim için rakîbin zehrini daima bal etmemin nedeni şudur ki balı isteyen kimse belasından da korkmaz.”

Habîb: sevgili

Nîş nûş: zehir ve bal

Hazer etmek: çekinmek

Divan şiirinde âşığa göre sevgili ile aralarındaki en büyük engel rakibin kendisidir. Öyle ki âşığın düşüncesine göre eğer rakip aralarında olmasa sevgili, kendisine iltifatta bulunacaktır. Âşık her ne kadar sevgiliye erişemese ve yakınına dahi gelemese de rakip sürekli olarak sevgilinin yakınında bulunmaktadır. Sevgilinin bütün iltifatları da yine rakibe yapılmaktadır. Âşığın nazarında bu iltifatlara mazhar olması gereken kişi, gerçek bir âşık olduğu için kendisidir; ancak rakibin böyle bir özelliği söz konusu değildir. Yukarıdaki beyitte de bu münasebetten bahsedilmektedir. Âşık, sevgiliye ulaşabilmek için rakibe tahammül ettiğini söylemektedir. Aslında bu durum âşık için çok zor olsa da işin ucunda sevgilinin kendisi olduğu için âşık bu durumdan çekinmemektedir.

4. “Benüm-çün derler imiş yâri terk etdi ne çârem var
Halâs olmaz cihânda kimse halkuñ iftirâsından”

“Benim sevgiliyi terk ettiğimi söylerlermiş. Ne yapabilirim ki cihanda kimse halkın iftiralarından kurtulamaz.”

Halâs olmak: kurtulmak

Divan şiiri geleneğinde âşığa göre her ne kadar sevgiliye kavuşmaya yaklaşılsa da bazı kimseler araya girerek sevgiliyle aralarını bozmaya çalışmaktadırlar. Şair de yukarıdaki beyitte böylesi bir durumdan bahsetmektedir. Beyitte geçen ifadeye göre bazılarınca âşığın sevgiliyi terk ettiği söylentisi ortaya atılmıştır ki bununla sevgilinin âşığa karşı olan tutumu değişecek ve artık sevgiliyle kavuşabilmesi iyice zorlaşacaktır. İşte âşık da bununla ilgili olarak kendisine bir iftira atıldığı ve bu iftiraya karşı da yapabileceği bir şeyinin olmadığını çaresizce ifade etmiştir. İkinci mısradan ise dünyadaki hiç kimsenin bu iftiralardan kurtulamayacağını ifade etmiştir.

5. “Dil-i bîmâra lutf eyle lebüñden em buyur cânâ
Ki derdüñ aña yigrekdür etibbânuñ devâsından”

“Ey sevgili! Hasta olan gönle lutfederek dudaklarından derman ver; çünkü ona senin derdin hekimlerin ilacından daha faydalıdır.”

Dil-i bîmâr: hasta gönül

Em: ilaç

Yigrek: daha iyi, daha üstün olan

Âşık, sevgilinin aşkına tutulduğundan beri gönül derdinden kurtulamamıştır; fakat bu öylesine bir derttir ki dermanı da yine derdin kaynağı olan sevgilinin kendisinde bulunmaktadır. Şair de yukarıdaki beyitte bu minvalde sevgiliye seslenerek gönül derdine sevgilinin dudaklarından ilaç, derman sunmasını istemektedir. Divan şiirinde sevgilinin dudağı güzelliği ve tatlılığının yanında âşığın dertlerine deva olması yönüyle de zaman zaman ele alınmıştır. İkinci mısradaki ise şair bir kıyaslamaya giderek dertli olan âşiğa hekimlerin verecekleri ilaçların yerine sevgilinin dudağının ilacının daha faydalı olacağını ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise sağlıkla ilgili sözcüklerle tenasüb, seslenme ifadesiyle de nidâ sanatına yer verilmiştir.

6. “Benefşe zülfüne öykündüğüün hâkimi dehrüñ

Dilin bâzâr içinde gezdürüp çekdi kafasından”

“Menekşenin senin saçına öykünmesinden dolayı dünyanın hâkimi, onun dilini pazar içinde gezdürüp kafasından çekti.”

Benefşe: menekşe

Dehr: dünya

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç, divan şiirinde birçok benzetmeye konu olmuştur. Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçıyla arasında bir ilgi kurulmuş olan benefşe yani menekşe, bu şiir geleneğinde demet haline getirilerek pazarlarda satılması haliyle sevgilinin saçına benzetilmiştir. Bu beyitte de menekşenin sevgilinin saçına öykündüğü; bu sebeple dünyanın hâkimi yani sevgili tarafından kafasından çekilerek pazarın içerisinde gezdürülerek cezalandırıldığı ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak da teşhis sanatına yer verilmiştir.

7. “İñende ‘Adnî-yi dil-hasteyi cevriye öldürme

Bu kim dervîş olanlaruñ hazer eyle du‘âsından”

“Gönlü dertli olan Adni’yi eziyetle öldürme. Öyle ki derviş vasıfluların dualarından sakınmak gerekir.”

İñen: çok, pek fazla

Hazer eylemek: çekinmek

Divan şiirindeki âşık tipinde, âşığın temel özelliği her zaman dert, keder ve ıstırap içerisinde bulunmasıdır. Âşığın çekmiş olduğu bütün bu sıkıntıların kaynağı ise sevgilinin kendisidir. Sevgilinin âşığa ilgi göstermemesi ve onun yerine rakiplere iltifatta bulunması âşık için en büyük eziyettir. İkinci mısradaki âşık, çekmiş olduğu bütün bu dertlerle ilgili sevgiliye bir uyarıda bulunmuştur. Buna göre âşığın kendisi gerçek bir dervîştir ve dervîşlerin makbul olduğu için dualarından çekinilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

2.16. 57. Gazel

“Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Şerefde gün yüzüne mâh-ı âsmân eremez

Revîşde kâmetüne serv-i gül-sitân eremez”

“Ululuk noktasında güneş gibi olan yüzüne gökyüzündeki ay erişemez. Salınmada senin boyuna gül bahçesindeki selvi erişemez.”

Mâh-ı âsmân: gökyüzünün ayı

Revîş: yürüyüş

Kâmet: boy, endam

Şair, gazelin matla beytinde yine sevgilinin güzellik unsurları üzerinden övgüsünü yapmıştır. İlk mısradaki sevgilinin güneş gibi parlak yüzünden bahsetmiştir. Ululukta ve şerefte sevgilinin adeta güneş benzeyen yüzüne gökyüzündeki ay dahi ulaşamamaktadır. Yine ilk mısradaki geçmekte olan şeref sözcüğü gerçek anlamının yanında astronomiyle de ilgili bir terimdir. Takım yıldızlarının içinde bir gezegenin eriştiği en yüksekteki noktaya “şeref” denmektedir. İkinci mısradaki ise sevgilinin boyuna

yönelik bir övgü yapılmıştır. Öyle ki yürüyüşte sevgilinin boyuna gül bahçesindeki servi dahi erişememektedir. Ayrıca beyitte edebî sanat olarak müretteb bir leff ü neşre yer verilmiştir.

2. “Cigerde gamzesi zahmın gönül ganîmet bil

Bu devlete niçeler virdi baş u cân iremez”

“Ey gönül! Yan bakışın ciğerde yaptığı yarayı bir ganimet bil; çünkü baş ve can verseler de pek çok kişi bu saadete ulaşamadı.”

Gamze: yan bakış

Zahm: yara

Divan şiirindeki sevgili tipinin temel özelliklerinin başında âşığa karşı oldukça duyarsız ve acımasız olması gelir; fakat âşık, sevgilinin bu duyarsız ve acımasız hallerini dahi kendi dünyasında oldukça anlamlı bir hale getirmiştir. Sevgilinin yan bakış okları, âşığın ciğerini delip yaralamıştır; ancak âşık, sevgilinin ciğerinde açtığı bu yarayı adeta bir ganimet gibi düşünmektedir. İkinci mısradan ise kendisindeki bu yaranın çok büyük bir kıymeti olduğunu ve pek çok kimsenin canını verip de buna ulaşamadığını ifade etmiştir; çünkü sevgili onlara yan bakış okunu göndermemişken âşığa bu lütufta bulunmuştur.

3. “Dehânı sırrını fikrile nice keşf ideler

Yakîn budur ki aña vehmile gümân eremez”

“Sevgilinin ağzının sırrı düşünmeyle nasıl keşfedilir? Doğrusu korku ve şüpheyle ona ulaşamaz.”

Dehân: ağız

Gümân: şüphe

Sevgilinin âşığın hayatında çok özel ve önemli bir yeri bulunmaktadır. Âşık, sevgiliyi hayatının merkezine almakla birlikte ona ayrı bir kutsiyet de atfetmektedir. Yukarıdaki beyitte de âşığın sevgili ile ilgili olan düşünceleri aktarılmıştır. İlk mısradan

şair, sevgilinin ağzının sırrına erişebilmenin zorluğunu anlatmıştır; çünkü bu sırrı yalnızca düşünce ve akılla anlamak mümkün değildir. Sevgilinin sırrına erişebilmek için kişinin sevgili hakkındaki şüphe ve vehimlerden tamamen arınması gerekliliği anlatılmıştır.

4. “Yañağı zülfi ucundan görünmese ne ‘aceb

Ki nâra nûr-ı basar çün ola duhân iremez”

“Sevgilinin yanağı, saçlarının ucundan dolayı görünmezse bu duruma şaşılmaz. Nitekim göz nuru, duman çıktığında ateşe yaklaşamaz.”

Nûr-ı basar: gözün nuru

Duhân: duman

Bu beyitte de yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç ve yanak üzerinde durulmuştur. Şair bunların övgülerini yaparken da tabiattan esinlendiği farklı imajlar kullanmayı tercih etmiştir. Öncelikle ilk mısradaki sevgilinin yanağının saçlarının ucundan görünmediğini ifade eden şair, bunu açıklamak için de yanan bir ateş imajı çizmiş ve duman fazla olduğunda ateşin görünmeyeceğini ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “nâr, nûr, duhân” sözcükleriyle tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

5. “Diledüm eldeyiken zevkile geçer ‘ömrün

Mesel-durur ki zemân devrine zemân iremez”

“Daha eldeyken ömrün zevkle geçmesini istedim ki ‘Zamanın devrine zaman erişmez.’ bir deyiştir.”

Bu beyitte şair aslında bir dileğini ve temennisini dile getirmiştir. Her insanın ölümü bir gün tadacağı bilincinde olan şair, ömür hazinesini tükenmeden hayatını zevk içerisinde geçirmeyi dilemektedir. Tabii şairin bu zevkli yaşamdan kastı ise sevgiliye yakın olması ve ona erişebilmesidir; ancak bu çok da mümkün olmamaktadır. İkinci mısradaki ise zamanın kolaylıkla geçeceğini dair bir darb-ı meselle durumu daha açık hale getirmiştir. Edebî sanat olarak ise irsâl-i mesel sanatına başvurulmuştur.

6. “Ruhuña öyküneli meh yüzine noksânın

Tolaşur urmag-içün mihr-i âsmân iremez”

“Ay, *senin yanağına öykünmeye başladığından bu yana gökyüzünün güneşi ayın yüzüne eksikliğini vurabilmek için dolaşır; ancak ona erişemez.*”

Mihr-i asmân: gökyüzünün güneşi

Bu beyitte de şair yine sevgilinin önemli güzellik unsurlarından olan yanak üzerinde durmuştur. Şaire göre ay, sevgilinin yanağının parlaklığını ve güzelliğini görünce onu öykünmeye çalışmıştır; fakat yine şaire göre ay’ın sevgilinin yanağının güzelliğine ve parlaklığına erişebilmesi mümkün değildir. Bunu anlatabilmek için de ay’ın noksanlıklarını yine gökyüzündeki güneşin ona söylemek için çabaladığı ancak aya ulaşamadığı anlatılmıştır. Beyitte edebî sanat olarak da teşhise yer verilmiştir.

7. “Yüzüñle yaşuñı sîm ü zer eyle ey ‘Adnî

Ki yâr dâmenine dest-i müflisân eremez”

“*Ey Adnî! Senin gözyaşlarını yüzünle altın ve gümüş yap. Nitekim sevgili yakınına iflas etmiş olanların eli erişemez.*”

Sîm ü zer: gümüş ve altın

Dest-i müflisân: iflas edenlerin eli

Gazelin son beytinde şair, âşığın sevgiliye ulaşabilmesi için yine farklı bir imaj oluşturmuştur. Şair, âşığın sevgiliye ulaşabilmesi için öncelikle bir sermayesinin bulunması gerektiğinden söz etmektedir. Bu sermayenin özünü ise âşığın gözyaşları oluşturmaktadır. Yine beyitte âşığın gözyaşları altın ve gümüş şeklinde düşünülmüştür ki bunlar âşığın gönül sermayesi olacaktır. İkinci mısradan ise müflis olanların yani yeteri kadar gözyaşı sermayesi bulunmayanların sevgiliye kavuşamayacakları ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak da beyitte teşbihe yer verilmiştir.

2.17. 58. Gazel

“Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Zamân mı var ki gamuñdan cigerde rîş olmaz

Şükür tena’ ‘umısa ancak ola bîş olmaz”

“Sevgilinin gamından dolayı ciger içinde yaranın bulunmadığı vakit yoktur. Nimetin içerisinde bulunmaya şükrederim; ancak bu nimet içinde bulunma çok olmaz.”

Âşık için en büyük dert ve sıkıntı sevgiliden ayrı kalıp ona kavuşamamaktır. Gazelin ilk beytinde şair de bu husus üzerinde durmuş ve sevgiliden kaynaklı olan gam ve kederden âşığın asla kurtulamadığını anlatmıştır. Bu gamın öyle bir özelliği vardır ki âşıktan bir an olsa dahi ayrılmamaktadır. Her ne kadar âşığa sıkıntı verse de âşık, bu hususta bir şükür hali içerisinde olduğunu da ifade etmiştir; çünkü bu bir dert ve keder olsa bile sonuçta sevgiliden gelmektedir. Bu nedenle sevgilinin derdinden ayrı kalmayı asla istemediğini belirtmiştir.

2. “Lebüñ hayâli dile gelse zahm urur gamzeñ

Cihânda nûş mı vardur ki anda nîş olmaz”

“Sevgilinin dudağının hayâli gönle gelirse bakışı yaralar. Cihanda içerisinde iğnenin olmadığı bir bal var mıdır?”

Âşığın her zaman için gayesi sevgilinin dudağına erişebilmektir. Bu sebeple de çoğu defa sevgilinin dudağının hayalini kurar; ancak beyte göre âşık ne zaman dudağın hayalini kursa sevgilinin yan bakış okları da gelmekte ve âşığın gönlünü yaralamaktadır. Yani âşık bir yandan sevgiliye ilişkin güzel bir hayal kurarken diğer yandan da yine sevgiliden bir acı, ıstırap gelmektedir. Şair ise bu durumu ikinci mısradaki her güzel olan şeyin içerisinde bir acılığın da bulunduğunu söyleyerek açıklığa kavuşturmuştur.

3. “Ezelde derd ü gamuñdan ne dil ki yâd oldı

Safâ vü şâd ile tâ ebed biliş olmaz”

“Ezel meclisinde senin gam ve derdinden yabancı olan gönül, ebedî olarak huzur ve mutlulukla aşına olamaz.”

Ezel: başlangıcı olmayan geçmiş zaman

Biliş: bildik, tanıdık, dost, aşına

Beyitte öncelikle ezel meclisine bir göndermede bulunulmuştur. İnanişâ göre âşıklar sevgiliye ruhlar alemindeki bu mecliste âşık olmuşlardır. Yukarıdaki beyitte ise âşık, bu mecliste sevgilinin derdi ve gamıyla tanışmıştır; çünkü tanışıklıktan sonra sevgiliden ayrı düşmüştür. Bu ayrılık sebebiyle de âşık, ikinci mısradaki da belirtildiği gibi artık ebedî olarak rahatlık ve huzurdan ayrı kalacaktır. Beyitte edebî sanat olarak ise tezat sanatına yer verilmiştir.

4. “Dil aldı gussasını cânâ hisse vermedi âh

Mesel durur ki ‘adû-çün ‘adû-yı hîş olmaz”

“Gönül, ah ki kederini aldı ve cânâ da payı vermedi. Şu söz meseldir: Düşman için düşmanın güzeli olmaz.”

Gussa: dert, gam, keder

Adû: düşman

Bu beyitte de yine âşığın çekmiş olduğu dert ve sıkıntılar üzerinde durulmuştur. Sevgilinin âşığa uzak durması ve herhangi bir iltifatta bulunmamasından âşık sürekli bir gam ve keder içerisinde. Aslında beyitte bu gam hususunda bir paylaşımından bahsedilmiştir; ancak şaire göre bu paylaşımında bütün dert ve kederi gönlün kendisi almış ve cana hiç hisse, pay bırakmamıştır. Bununla da gönlün ne kadar büyük bir dert ve sıkıntı içerisinde olduğu anlatılmak istenmiştir. Yine bu durum ikinci mısradaki meselle de güçlendirilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise irsâl-i mesel’e yer verilmiştir.

5. “Yañağıdur lebi ‘unnâbın eyleyen rengîn

Belî harâret-i mihr olmasa yemiş olmaz”

“Sevgilinin dudak hünnâbını renkli eyleyen yanağıdır. Tabii ki güneşten gelen sıcaklık olmasa yemiş de olmaz.”

Unnâb: hünnap, kabuğu kırmızı bir cins küçük meyve

Harâret-i mihr: güneşin ısısı

Şair, bu beyitte de yine sevgilinin güzellik unsurlarını anlatırken gerçek yaşamdaki bazı tabiat sahnelerinden faydalanmıştır. Birinci mısradaki sevgilinin iki güzellik unsuru göze çarpmaktadır. Bunlar da sevgilinin dudağı ve yanağıdır. Bu iki unsur anlatılırken de renk yönünden aralarında bir anlam ilgisi kurulmuştur. Sevgilinin yanağı divan şiirinde genelde kırmızılığı, allığı yönünden ele alınır. İlk mısradaki bundan hareketle sevgilinin dudaklarının kırmızılığının yanaklarındaki hünnap meyvesinden geldiği, ikinci mısradaki ise bir tabiat sahnesine yer verilerek yemişlerin kırmızılığını güneşten aldığı ifade edilmiştir. Sevgilinin yanağı güneşe, dudakları ise kırmızı yemişe benzetilmiştir.

6. “Niçe bir ola mu’âriz benümle n’olsa gerek

Rakîbi öldüriserven ki bitmez iş olmaz”

“Düşman nasıl benimle aynı olabilir? Rakibi öldüreceksin ki bitmez iş olmaz.”

Mu’âriz: düşman, rakip

Divan şiiri geleneği içerisinde belki de olumsuz şekilde resmedilen tek karakter rakiptir. Öyle ki o, âşığın nazarında bütün kötülüklerin ve sıkıntıların tek kaynağıdır. Fitneci, yalancı ve korkaktır. Rakip için divan şiirinde ne kadar olumsuz sıfat varsa kullanılır. Eğer rakip olmasa âşığa göre sevgili artık kendisine ilgi gösterecek ve bütün aşkını ona hasredecektir. Sevgiliye âşıkla ilgili sürekli yalanlar söyleyerek aralarının açılmasına sebep olur. Yukarıdaki beyitte de yine rakibin korkaklığından bahsedilmiştir. Âşığın karşısına çıkmaya asla cesareti yoktur. İkinci mısradaki ise âşık, rakibin öldürülmesiyle bütün sıkıntıların çözüleceğini ifade ederek ona karşı olan düşüncelerini ortaya koymuştur.

7. “Kaşı kemânına cân u gönülden ol kurbân

Ki ‘Adnî buncılayın ‘âlem içre kîş olmaz”

“Ey Adni! Sevgilinin kaşı yayına candan ve gönülden kendini fedâ et. Nitekim dünyada bunun gibi ok sadağı yoktur.”

Kîş: sadak, kubur

Şair, gazelin makta beytinde ise sevgilinin ikinci derece güzellik unsurlarından birisi olan “kaş” üzerinde durmuştur. İlk mısradaki sevgilinin kaşının övgüsünü yapmıştır. Şair, âşığa bu kaşın can u gönülden kurbanı ol diyerek dünyada onun bir benzerinin bulunmadığından bahsetmiştir. Bunu yaparken sevgilinin kaşı bir yaya benzetmiştir ki divan şiirinde kaş, kavisli yapısından dolayı yaya benzetilmiştir. Ayrıca beyitteki “kurban” sözcüğü de kaşın bir hançer şeklinde düşünülerek âşığın kurban edilmesini işaret etmektedir.

2.18. 59. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’ilü/Fâ’ilün”

1. “Ney gibi niçe bir gam elinden figân edem

Hoşdur ki yüz suyuyla teslîm-i cân edem”

“Bir keder elinden ney gibi nasıl feryat edeyim? Güzeldir ki gözyaşıyla canımı teslim edeyim.”

Âşık, müptelası olduğu aşk derdinden dolayı sürekli figân etmektedir. Bu figân içerisindeki hâlini de devamlı inlemesiyle bilinen ney’e benzetmiştir. Aslında bu beyitte âşık ve ney arasında bir ilgi kurulmak istenmiştir. Ney de âşık gibi kendi öz vatanından koparılacak bir gurbete düşmüştür. Yine âşığın gönlü nasıl hasret ateşiyle dağlanıyorsa neyin içi de ateşle oyulmuştur. İçlerini ateşin dağlamasından dolayı ikisi de hasretle inlemektedirler. İkinci mısradaki ise âşık artık bu gamdan dolayı canını teslim etmek üzere olduğunu belirtmiştir; ancak gözündeki yaşlarla ve onuruyla ruhunu teslim edeceğinden dolayı da bir memnuniyet hali içerisinde bulunduğunu ifade etmiştir.

2. “Erem mi ol güne ki kaşı yayına göñül

Kurbân olup gözi okına cân nişân adem”

“Ey gönül! O güneş gibi güzel sevgiliye nasıl ulaşıırım ki kaş yayına kurban olarak gözlerinin okuna kendimi hedef yapayım.”

Bu beyitte de yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan yan bakışı ve kaşı üzerinde durulmuştur. Öncelikle şair, sevgilinin yay gibi olan kaşlarından bahsederek buna kurban olmayı, ardından yine sevgilinin yan bakış oklarına canını hedef yapmayı istemiştir. Sevgilinin övgüsü için de yüz güzelliği nedeniyle sevgiliyi güneşe benzetmiştir. Bu güzellik güneşine ulaşmanın yolunun ise sevgilinin yolunda âşığın canını kurban etmesi olduğunu ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “yay, ok, nişân” sözcükleriyle tenasüb sanatına yer verilmiştir.

3. “Gamzeñ helâk idüp dil ü cân geldi sîneme

Kanlularından anı diler kim nihân adem”

“Senin yan bakışın helâk ettiğinden can ve gönül, sineme geldi. Onu diler ki onları kanlularından gizleyeyim.”

Nihân etmek: saklamak, gizlemek

Beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından olan yan bakış öne çıkmaktadır. Sevgilinin süzgün yan bakışları âşık için oldukça farklı manalar ve özellikler taşımaktadır. Divan şiiri geleneği içerisinde sevgilinin yan bakışları genelde ok veya kılıç şeklinde ele alınmıştır. Beyte göre sevgilinin gözünden gelen bu yan bakış okları âşığın canını ve gönlünü paramparça etmiştir. Bunlar da sevgilinin yan bakış oklarından kaçabilmek için âşığın sinesinde saklanmayı istemişlerdir. Ayrıca beyitte bunlar kişileştirilerek teşhis sanatına yer verilmiştir.

4. “Zülf ü ruhuñ hayâliyle rûz u şeb gerek

Virdüm dilümde sûre-yi Nûr u Duhân adem”

“Sevgilinin saç ve yanağının hayâliyle devamlı dilimde virdim Nur ile Duhan sureleri olmalıdır.”

Zülf ü ruh: saç ve yanak

Ruz u şeb: gündüz ve gece

Bu beyitte divan şiirinde sevgilinin sıklıkla üzerinde durulan güzellik unsurlarından olan saç ve yanak ele alınmıştır. Sevgilinin saçı ve yanağı âşığı en fazla etkileyen güzellik unsurlarındandır. Âşıkların gönülleri siyah saçlardaki çengellere asılıyken yanaklar da parlaklığıyla âşıkları mest eder. Aslında beyitte saç gece; yanak ise gündüz şeklinde kullanılmıştır. Âşığın gece ve gündüz bunların hayalini kurduğu ifade edilmiştir. Şair, ikinci mısradan da Nûr ve Duhâ surelerini kullanmıştır. Burada Nûr suresiyle gündüz, Duhân suresiyle de gece arasında bir benzerlik ilgisi kurulmuştur. Ayrıca beyitte edebî sanat olarak da tezat sanatına yer verilmiştir.

5. “Yüzüñle kametüñ var iken vech olmaya

Yâd-ı sanavber ü heves-i gül-sitân adem”

“Sevgilinin yüzü ve boyu varken sanavberi anmaya ve de gül bahçesine heves etmeye neden yoktur.”

Kâmet: boy, endam

Sanavber: uzun boylu bir ağaç çeşidi

Gül-sitân: gül bahçesi

Şair bu beyitte sevgilinin güzellik unsurları üzerinden övgüsünü yapmaya devam etmiştir. Övgüsü yapılan bu unsurlar ise yüz ve boy’dur. Şair, sevgilinin eşsiz güzelliğini anlatabilmek için bunların övgüsünü yapmıştır. Sevgilinin boyunu uzunluğu ve endamıyla bilinen sanavber ağacına, yüz güzelliğini ise bir gül bahçesine benzetmiştir. Ayrıca sevgili dururken bir sanavber ağacı ya da gül bahçesi aramaya da gerek olmadığını ifade etmiştir. Beyitte edebi sanat olarak ise kâmet/sanavber, yüz/gülsitân sözcükleri ile de leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

6. “Yaşum bigi arama girer yârıla rakîb

Şeytân aradadır anı ister ki kan adem”

“Rakîp, adeta gözyaşım gibi sevgiliyle benim aramıza girmektedir. Arada olan şeytan, kanlar dökmemi istemektedir.”

Âşığın ezeli düşmanı olan rakip, bu beyitte de ele alınmıştır. Âşığın nazarında sevgili ile aralarındaki en büyük engel şeklinde görülen rakip, bu şiirdeki en olumsuz tip konumundadır. Yukarıdaki beyitte de şair yine rakipten şikâyet ederek sevgiliyle aralarına girdiğini ifade etmiştir. Bunu belirtirken de bir benzetmeye başvurarak adeta kendi gözündeki yaş gibi sevgiliyle aralarına girdiğini söylemiştir. Divan şiirinde rakiple ilgili olarak pek çok olumsuz sıfatın kullanıldığı görülür. Nitekim bu beyitte de şair, rakiple ilgili olarak da şeytan nitelendirmesinde bulunmuş ve şeytanın, kendisini yanlış durumlara sürüklemeyi istediğini ifade etmiştir.

7. “Dermiş yolumda cânını ‘Adnî dirîg eder
Ölem komayam anı ben âhir yalan edem”

“Sevgili, benim yolumda Adnî cânını esirgemektedir, dermiş. Ölüp de bırakmayayım ki sonunda onu yalancı çıkarayım.”

Dirîg etmek: esirgemek

Gazelin son beytinde ise âşık ve sevgili arasındaki münasebete değinilmiştir. Şair, sevgilinin kendisi için Adnî'nin canını vermeyeceğini söylediğini duymuştur; ancak şaire göre bunun gerçeğe alakası yoktur. Âşığın yegâne gayesi sevgiliye ulaşmaktır ve bu yolda yapmayacağı hiçbir fedâkârlık yoktur. Hatta ikinci mısradaki sevgiliyi yalancı çıkarabilmek için rahatlıkla canını verebileceğini de ifade etmiştir.

2.19. 60. Gazel

“Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Fe’ûlün”

1. Yüzüñ dil bülbülinüñ gülsitâni

Boyuñ cân bagınuñ serv-i revânı

“Yüzün, gönlün bülbülüne gül bahçesidir, boyun da canın bahçesindeki salınan selvidir.”

Gülsitân: gül bahçesi

Serv-i revân: salınan, yürüyen selvi

Gazelin matla beytinde sevgilinin temel güzellik unsurlarından olan yüzü ve saçının övgüsü yapılmıştır. İlk mısrada divan şiirindeki gül ve bülbül münasebetine bir göndermede bulunularak sevgilinin yüzünün âşığın gönül bahçesinin gül bahçesi olduğu belirtilmiş, sevgilinin yüzünün güzelliğinin övgüsü ile âşığın sevgiliye olan tutkusu anlatılmıştır. İkinci mısrada ise sevgilinin boyu can bahçesinde salınan serviye benzetilerek boyu yönünden bir övgüde bulunulmuştur. Beyitte edebî sanat olarak ise teşbihe başvurulmuştur.

2. “Güni ey meh yüzüne beñzedeydüm

Eger şekerden olaydı dehânı”

“Ey ay yüzlü sevgili! Eğer güneşin şekerden ağzı olsa idi onu senin yüzüne benzetirdim.”

Gün: güneş

Dehân: ağız

Şair, bu beyitte de yine sevgilinin övgüsüne devam etmiştir. Bu övgüyü yaparken de bir kıyaslama üzerinden devam etmiştir. Öncelikle “ay (yüzlü)” şeklindeki hitabıyla sevgilinin yüz güzelliğini anlatmıştır. Yaptığı kıyaslamayı ise güneşle yapmıştır. Şair, eğer güneşin ağzı şekerden olsaydı onu senin yüzüne benzetirdim, diyerek sevgilinin yüzünün güneşten daha güzel olduğunu ifade etmiştir. Nitekim sevgilinin ağzı şekerden iken güneşin böyle bir özelliği yoktur. Bundan dolayı da sevgili, güneşten daha üstündür. Beyitte edebî sanat olarak teşbihe başvurulmuştur.

3. “Gam-ı dilberle cân virmek cihânda

Hemîn ola hayât-ı câvidânî”

“Cihanda sevgilinin gamıyla canını vermek ölümsüz olan yaşama erişmek gibidir.”

Gam-ı dilber: sevgilinin gamı, derdi

Hayât-ı câvidânî: ebedî, ölümsüz olan hayat

Sevgilinin güzelliğinin yanında âşığın ayrılık acısıyla yaşamış olduğu dertler de divan şiirinde sıklıkla işlenmiştir. Bu beyitte de şair, yine âşığın çektiği dertlerden bahsetmiştir. Âşığın sevgiliyle ilgili çektiği dert ve sıkıntılar o kadar fazladır ki adeta canını alacak noktaya gelmiştir; fakat âşığa göre bu yolda canını vermesi kendisi adına bir kayıp değil, aslında oldukça büyük bir kazançtır ki bu sayede âşık, fani bir hayattan ebedî olan yaşama erişmiş olacaktır.

4. “Dehânı râzını keşf etmedi hîç

Lebinden niçe kim sordum nihânî”

“Sevgilinin dudağından kaç defa gizliliğini sordu isem de ağzının sırrını hiç keşfettirmedi.”

Dehân: ağız

Râz: sır

Nihânî: gizli şekilde

Sevgilinin güzelliği gibi yine bazı halleri de âşığı kendisine tutkun hale getirmiştir. Beyitte sevgilinin ağzının sırrının âşık tarafından keşfedilmek istendiği ifade edilmiştir; fakat âşık her ne kadar bu sırrı öğrenmek istese de amacına ulaşamamıştır.

5. “Yüzüne öykünelden lâle-yi dehr

Oda yakdı düter dahı duhânı”

“Yeryüzündeki lâle, senin yüzüne öykündüğünden bu yana ateşlere yandı ve dumanı da tütmetedir.”

Lâle-yi dehr: dünyanın, yeryüzünün lalesi

Duhân: duman

Divan şiirindeki sevgili tipinin eşsiz bir güzelliği bulunmaktadır. Yukarıdaki beyitte de buna paralel bir mana verilmiştir. Şaire göre sevgilinin yüzünün güzelliğine lale öykünmüştür. Aslında lale de rengi ve güzelliği yönüyle öne çıkan bir varlıktır; ancak şaire göre sevgilinin güzelliği ile boy ölçülebilmesi ise mümkün değildir. Lale, bu öykünme girişiminde bulunmasından dolayı ise adeta ateşler içerisinde yanmış ve haliyle amacına da ulaşamamıştır. Lalenin ortasında bulunan siyahlık ise muhtemelen şair tarafından bu yanmanın bir işareti şeklinde ele alınmıştır. Beyitte edebî sanat olarak ise teşhise yer verilmiştir.

6. “İnanma zülfi peymânına ey dil

Kim anuñ bir başı var biñ zebânı”

“Ey gönül! Sevgilinin saçlarının yeminine inanma. Nitekim onda bir tane baş, bin tane ise dil vardır.”

Peymân: söz, yemin

Zebân: dil

Âşık, sevgilinin her haline tutkundur ve yine onun her sözü âşık için oldukça önemlidir. Beyitte de şair, âşık ve sevgili arasındaki münasebetten bahsederken âşığın sevgilinin her sözüne inanmaması gerektiğini salık vermiştir. Yine beyitte şair, sevgiliden bahsederken de öncelikle saçından başlamıştır. Âşığa karşı bu tutulmayan sözleri de saçın vermiş olduğunu ifade etmiştir. Şair, her ne kadar bu tutulmayan sözlere inanma dese de âşık için değişen çok fazla bir şey olmayacaktır; çünkü onun nazarında sevgilinin ağzından çıkan her bir söz en büyük hakikat konumundadır. Beyitte edebî sanat olarak ise teşhise yer verilmiştir.

7. “Kaşuñla kirpüğüñe öykünürmiş

Kazâya göreyim tîr ü kemânı”

“Kazara yay ve oku göreyim ki senin kaş ve kirpiğine özenirmiş.”

Tîr ü kemân: ok ve yay

Yine bu beyitte de sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaş ve kirpik üzerinde durulmuştur. Sevgiliye ait olan bu iki güzellik unsuru, divan şiiri geleneği içerisinde farklı benzetmelerde kullanılmıştır. Kaş ve kirpik genellikle şekil yönünden yay ve oka benzetilmiştir. Beyitte ise yay ve okun bunlara özendiği ifade edilmiştir; ancak güzellikte kaş ve kirpiğe yaklaşmalarının mümkün olmayacağı söylenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak da kaş/keman, kirpik/tîr sözcükleriyle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

8. “Yüzünü görmedin ‘Adnî ölürse

Senün boynuñadur ey dost kanı”

“Ey dost! Adnî eğer yüzünü göremeden ölür ise kanı da boynunadır.”

Divan şiiri geleneği içerisinde her ne kadar âşığın sevgiliye kavuşması pek mümkün olmasa da âşıklar en azından sevgilinin yüzünü görmeyi dilerler. Gazelin bu son beytinde de şair, sevgilinin yüzünü görmeye olan arzusunu dile getirmiştir. Şayet bu isteği gerçekleşmezse de kanının sevgilinin boynuna olacağını ifade etmiştir. Aslında şair bununla sevgilinin yolunda can vereceğini bildiğini fakat sevgiliyle visâle eremese de en azından yüzünü görmeyi dilediğini belirtmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise nidâ sanatı göze çarpmaktadır.

2.20. 61. Gazel

“Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün”

1. “Gam-ı cânâne gönül tahtına kim hân dikilür

Bende iken dü-cihân milkine sultân dikilür”

“Sevgilinin tasası, gönlün tahtına han şeklinde dikilir. Köleyken iki cihan ülkesine sultan olarak dikilir.”

Dü-cihân milki: iki dünya ülkesi

Âşık, sevgiliye kavuşamamasından dolayı devamlı olarak bir gam ve keder hali içerisindedir. Âşık için yegâne gaye sevgiliye ulaşabilmektir. Bu kadar önem verilen bir

kimsenin âşığın iç âleminde de çok büyük bir yerinin olduğu hakikattir. Yukarıdaki beyitte de şair bu duruma bir göndermede bulunmuştur; yani sevgilinin gamı âşığın gönül tahtına oturmuştur ki artık gönlün de yegâne sultanı olmuştur. Zaten divan şiirinde sevgilinin sıklıkla sultan, hükümdar ve padişaha benzetilmesinin nedeni de budur. Tabi sevgilinin âşığın gönül tahtına oturmasıyla âşık da gedâlıktan sultanlığa terfi etmiş olacaktır ki ikinci mısradaki da bu anlatılmıştır.

2. “Gezleyüp gamze okın atsa kaşı yayından

Dilden öñ aña nişân olmağičun cân dikilür”

“Gamzesinin okunu yerleştirerek kaşı yayından atarsa can, gönülden evvel ona nişan alınan yer olabilmek adına karşısına çıkar.”

Divan şiirinde âşık için sevgilinin bazı güzellik unsurları vardır ki âşığın gözünü dahi kırpmadan canını vermesini sağlayacak kadar tesirlidirler. Yukarıdaki beyitte de bu duruma bir göndermede bulunulmuştur. Buradaki güzellik unsuru ise sevgilinin öldürücü yan bakışıdır. Beyitte öncelikle bir ok ve yay imajı çizilmiştir. Sevgilinin kaşı bir yay gibi düşünülürken yan bakışları ok şeklinde tasavvur edilmiş ve yayından çekilen bir ok imajı oluşturulmuştur. Tabi okun çekildiği ve atıldığı yerde bir nişangâhın, hedefin bulunması da gereklidir. Beyte göre bu nişangâh ise âşığın canı veya gönül olacaktır. Beyitte edebî sanatlardan yine teşhise yer verilmiştir.

3. “Kâmet ü zülf ü ruhuñ bir yere kim sâye salar

Sünbül ü lâle biter serv-i hırâmân dikilür”

“Boyun, saçın ve de yanağın bir yere gölgesini saldığı zamanda orda sümbül ile lâle çıkar ve salınan bir selvi de dikilir.”

Kâmet: boy, endam

Ruh: yanak

Sâye: gölge

Serv-i hırâmân: salınan selvi

Şair, bu beyitte sevgilinin birden fazla güzellik unsuru üzerinde durmuş ve bunların övgülerini yapmıştır. İlk mısradaki sevgilinin boyu, saçı ve yanağından bahsetmiştir. Bu unsurların övgülerini yapmak için de bir gölge imajı öncelikle oluşturmuştur. Bilindiği üzere gölge, aslın yalnızca bir yansımasından ibarettir. Beyitteki övgü de bu gölge ve asıl metaforu üzerinden yapılmıştır. Şaire göre sevgilinin saçının gölgesi sümbül, yanağının gölgesi lale, boyunun gölgesi de salınan servi şeklinde tezahür etmektedir. Bu benzetmelere bakılacak olursa saç dağınıklığı ve kokusu yönüyle sümbüle, yanak kırmızılığı yönünden laleye, boy ise uzunluğu yönünden serviye benzetilir. Beyitte edebî sanat olarak ise kâmet/serv-i hırâmân, zülf/sünbül, ruh/lâle sözcükleriyle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

4. “Dilberi gözledüğüm kasrına vardıkça bu kim

Cânı çıkdukça göge dîde-yi insân dikilür”

“Sevgilinin sarayına vardıkça onu izlememin nedeni, canı çıkar iken insanın gözlerinin göklere dikilmesidir.”

Dilber: sevgili

Kasr: saray

Dîde-yi insân: insanın gözü

Bu beyitte yine sevgili ve âşık arasındaki bir münasebetten bahsedilmiştir. Âşık için sevgili, ulaşamayacak kadar uzak bir yerdedir; fakat bu yalnızca mesafe anlamındaki bir uzaklık değildir. Sevgili, âşığa ilgi göstermediği ve hiçbir iltifatta bulunmadığı için bazen âşığın yakınında olsa bile yine âşığa uzaktır. Âşığın çektiği bütün sıkıntıların nedeni de zaten bu uzaklıktır. İşte bu beyitte de şair, âşığın sevgiliye olan bakışını gerçek yaşamdaki bir sahne üzerinden anlatmayı istemiştir. Sevgilinin yükseklerde olduğunu anlatmak için âşığın gözlerini göge dikmesini bir insanın son nefesini vermesindeki haline benzetmiştir. Aslında bununla sevgiliyi bir defa görmeye âşığın canını verebileceğini de imâ etmiştir.

5. “Gözde olmasa hatt ü haddi hayâli ne ‘aceb

Âb-ı deryâda kaçan lâle ü reyhân dikülür”

“Gözde sevgilinin yanağı ve ayva tüylerinin hayâli olmazsa bu duruma şaşılmamalı. Denizin suyundan reyhan ve lale nasıl yetişebilir?”

Hatt: ayva tüyü

Hadd: yanak

Âb-1 deryâ: deniz suyu

Ayva tüyleri ve yanak sevgilinin şiirde öne çıkan güzellik unsurlarındandır. Beyitte de yine bunlar üzerinde durulmuştur. İlk mısırada şair, gönlünde sürekli bulunan ayva tüylerinin ve yanağın hayalinin gözlerinde bulunmamasının nedenini günlük hayat içerisindeki bir duruma bağlamaktadır. Bunu da ikinci mısırada deniz suyu içerisinde lale ve reyhan yetişmeyeceğini söyleyerek izah etmektedir. Gözünde bu sebeple hayallerinin bulunmadığını ifade ederken aslında gözündeki yaşların fazlalığını da anlatmak istemiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise hatt/reyhân, hadd/lâle sözcükleriyle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

6. *“Kâmetin görmegiçün gülşende vardukça turup*

Bir ayag üstine biñ serv-i hırâmân dikilür”

“(Sevgilinin) boyunu görmek adına gülün bahçesine varıldığında orada binlerce salınan selvi, tek ayak üstünde kalkarak dikilir.”

Kâmet: boy, endam

Sevgilinin en dikkat çekici özelliklerinden birisi uzun ve düzgün boyudur. Divan şiiri geleneği içerisinde sevgili, adeta bir servi gibi salınarak yürür. Bu endamı ve yürüyüşü gören âşık ise kendisinden geçer. Nitekim onun endamlı yürüyüşü servinin salınmasını hatırlatmaktadır. Yukarıdaki beyitte de yine sevgilinin boyu için yapılan övgüler bulunmaktadır. Beyte göre uzunlukları ve düzgün şekilleriyle bilinen serviler bile gül bahçesinde sevgiliyi gördüklerinde adeta tek ayak üzerinde onu şaşkınlıkla izlemektedirler. Beyitte edebî sanat olarak ise teşhis sanatına yer verilmiştir.

7. *“Gerçi müşgil görünür gamzesi zahmı ‘Adnî*

Rişte-yi zülfiyile gam yime âsân dikilür”

“Ey Adni! Sevgilinin gamzesinin yarası zor görünse dahi bundan dertlenme; çünkü o yara, saçının ipiyle kolay bir şekilde dikilir.”

Zahm: yara

Rište: ip, urgan

Âsân: kolay

Divan şiirinde âşığın gönlünü yaralayan unsurların başında sevgilinin yan bakış okları gelmektedir. Gazelin bu son beytinde de sevgilinin yan bakış oklarına yer verilmiştir. Şair, ilk olarak bu yan bakışların âşığın gönlünde açmış olduğu yaradan bahsederken âşığın çok da üzülmemesini salık vermektedir. Şaire göre bu her ne kadar bir kesici aletin yarası olsa da aslında tedavisi çok zor değildir. Bilindiği üzere gerçek hayatta kesilme şeklindeki yaralanmalarda yaraya cerrahi iplerle dikiş atılmaktadır. Şair de âşığın gönlündeki bu yaraya sevgilinin saçları kullanılarak atılacak dikişin yarayı kolayca tedavi edeceğini ifade etmektedir. Yani burada âşık için derdin de dermanın da yine sevgilinin kendisinde olduğu anlatılmak istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise tezat sanatına yer verilmiştir.

2.21. 62. Gazel

“Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün”

1. “Lâlenüñ beñzemege gül yüzüñe çihresi yok

Goncenüñ añmaga la‘lîn lebüñi zehresi yok”

“Senin gül yüzüne benzemeye lâlenin yüzü yoktur, gonca da dudağının kırmızısını ancak kadar yiğit değildir.”

Çihre: yüz, çehre

Leb: dudak

Zehre: yiğitlik, süs

Divan şiirindeki anlayışa göre güzellik kavramının zirvesinde sevgili bulunmaktadır. Sevgilinin dışında kalan bazı varlıklar ise ancak sevgilinin güzelliğine öykünmektedirler. Sevgilinin güzelliği öncelikle yüz’den başlamaktadır. Bu gelenekte

sevgilinin yüzü güzelliği yönünden genelde gül'e teşbih edilmiştir. İlk mısrada yüz güzelliği üzerinden bir kıyaslama yapılmıştır. Görünüş ve renk itibariyle güzel ve çekici bir bitki olan lâle dahi sevgilinin yüzüne öykünmeye çekinmektedir; çünkü sevgilinin eşsiz güzelliği karşında yapacağı hiçbir şey yoktur. İkinci mısrada ise yine sevgilinin önemli güzellik unsurlarından olan dudak üzerinde durulmuştur. Divan şiirinde sevgilinin dudağı küçüklüğü ve açılmamış hâli nedeniyle gül goncasına benzetilir. Beyte göre aslında güzel görünümlü bir bitki olan gonca, sevgilinin dudağına öykünmeye cesaret edememiştir; çünkü bu eşsiz güzelliği ile dudak, goncayı çaresiz bırakmıştır. Beyitte edebî sanat olarak lâle/gonca ve yüz/leb sözcükleri arasında leff ü neşr yapılmıştır.

2. “Mâh hurşide uyup gün yüzüne öyküneli

Şermden halka nazar eylemege çihresi yok”

“Ay'ın güneşe uyarak güneş yüzüne öykünmeye çalışmasından bu yana halka nazar etmeye utancından yüzü yoktur.”

Mâh: ay

Hurşid: güneş

Şerm: utanma

Bu beyitte de yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan “yüz” ele alınmıştır. Şaire göre sevgilinin eşsiz bir yüz güzelliği bulunmaktadır ve bu güzelliğe denk olabilecek başka herhangi bir varlık da yoktur. Parlaklığı yönüyle zaman zaman divan şiirinde ele alınan ay, güneşe uyarak sevgilinin yüzüne güzellik bakımından öykünmeye çalışmıştır; ancak şair için bu boş bir gayretten başka bir şey değildir. Ay'ın ahsen-i takvim üzerine yaratılmış olan sevgilinin yüz güzelliğine ulaşması imkânsızdır. Bu hareketinden dolayı o artık utancından halkın karşısına dahi çıkamamaktadır. Ayrıca beyitte ilk mısrada geçen “hurşide uyup” ifadesi de dikkat çekicidir. Nitekim bununla güneşin de yine parlaklık yönünden sevgilinin yüzüne öykündüğü anlamı verilmek istenmiştir. Yine beyitte mâh sözcüğü üzerinden de teşhis sanatı kullanılmıştır.

3. “Zahm-ı gamzeñle ne dil kim boyuña virmedi cân

Râstı sehm-i sa'âdetden anuñ behresi yok”

“Gönül, senin yan bakış okunun yarasıyla boyuna cân vermedi ki. Aslında onun mutluluk okundan nasibi bulunmamaktaymış.”

Zahm: yara

Sehm: hisse, pay, ok

Şair, bu beyitte de yine sevgilinin öne çıkan güzellik unsurlarından olan boy üzerinde durmuştur. Ayrıca yan bakışa da yer verilmiştir ki yan bakış da yine sevgilinin güzellik unsurları içerisinde ele alınmaktadır. Sevgilinin yan bakışı divan şiiri geleneğinde genellikle ok ya da kılıca benzetilir. Bu iki unsur yani ok ve kılıç birer savaş aletidir dolayısıyla bunların yaralayıcı özellikleri bulunmaktadır. Beyitteki imaja göre sevgilinin yan bakış okları gönlü yaralamıştır; fakat bu yaralanma hadisesinin sonunda bir ölüm de gerçekleşmemiştir. İşte şaire göre bu okun yarısından âşığın ölmemesi bir nasipsizliktir; çünkü öyle olsaydı âşık, mutluluktan hissesini almış olacaktı. Yani âşığın sevgilinin yolunda ölmesinin büyük bir saadet olduğu anlatılmak istenmiştir.

4. “Nite sa’d-ahter ola ol kişi kim yanında

Büt-i meh-tal’at ü hurşîd-cebîn Zühre’si yok”

“Ay yüzlü sevgilisi ve de güneş alınlı Zühre’si yanında bulunmayan kimse nasıl bahtlı olabilir?”

Sa’d-ahter: Yıldızı kutlu, tâlihli, uğurlu, bahtlı

Meh-tal’at: ay yüzlü

Hurşîd-cebîn: güneş alınlı

Bu beyitte öncelikle sevgilinin âşık için önemi üzerinde durulmuştur. İnanişâ göre insanın yaşamındaki önemli belirleyicilerden birisi de şans ve talihtir. Şaire göre de âşık için en önemli şans, sevgilinin kendisidir. Sevgiliye ait olan bu uğur ve talih hâlini anlatmak için de beyitte astronomi ile ilgili bazı kavramlara yer verilmiştir. İkinci mısradaki “Zühre” mitolojiye göre Venüs’ü temsil etmektedir. Ayrıca “sa’d-ı asgar” yani “küçük mutluluk” şeklinde de anılmaktadır ki bu bağlamda beyitteki mânâya da uyum göstermektedir. Sevgilinin âşık için bir talih ve şans olduğu anlatılırken yine sevgilinin güzelliğine de dikkat çekilmiştir. “ay yüzlü” ve “güneş alınlı” denilerek sevgilinin

güzelliğinin övgüsü de yapılmıştır. Beyitte astronomi ile alakalı sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla (sa'd-ahter, meh, hurşîd, Zühre) tenâsüb sanatı kullanılmıştır.

5. “ ‘Adniyâ zülfine dîvânelenüp tolaşma

Ejdehâdur kim anuñ zehri çoğ u mühresi yok”

“Ey Adni! Sevgilinin saçına divânelenip dolaşma ki o; zehri çok olan, ilacı da bulunmayan bir ejderhâdır.”

Ejdeha: büyük yılan, ejderha

Sevgilinin divan şiirinde sık kullanılan güzellik unsurlarından birisi de saç'tır. Bu beyitte de sevgilinin saçı üzerinde durulmaktadır. İlk mısradan sevgilinin saçlarının âşığın aklını başından almasından bahsedilmiştir. İkinci mısradan ise sevgilinin saçları renk ve şekil yönünden yılanla benzetilmiştir ki gelenek içerisinde sevgili, saçlarının yılanı çağrıştırmaları nedeniyle İran mitolojisindeki Dahhak'la anılmıştır. Şair, burada âşığa bir ikâzda da bulunarak bu yılanın oldukça zehirli olduğu ve ilacının da bulunmadığını ifade etmiştir. Aslında bununla anlatılmak istenen sevgilinin aşkına düşünce artık bundan kurtuluşun olmadığıdır. Beyitte ayrıca teşbih sanatına da yer verilmiştir.

2.22. 63. Gazel

“Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Mefâ’îlü/Fe’ûlün”

1. “Şükrâne gerek terk-i ser ü cân u ten etmek

Ger mümkün ola kûyını bir dem vatan etmek”

“Eğer sevgilinin köyünü bir an için bile olsa vatan edinmek kabil olsa buna şükür olarak baş, ten ve cândan geçmek gerekir.”

Terk-i ser: baştan geçmek

Kûy: köy, mahalle

Sevgiliye ait olan her şey âşık için oldukça mukaddestir ki sevgilinin yaşadığı yer de bu mukaddes mekânlardandır. Beyitte de bu bağlamda bir anlamın ele alındığı

görülmektedir. Sevgilinin köyünde veya mahallesinde yaşamak aynı zamanda sevgiliye de yakın olmak mânâsına gelmektedir. Bu da âşığın en çok arzu ettiği şeylerin başında gelmektedir; fakat çoğu zaman âşık, sevgili buna izin vermediği için sevgilinin köyünün yanına dahi yaklaşamaz. Bu durum âşığı oldukça mükedder etmektedir. Yine sevgilinin yaşadığı yerle ilgili başka bir husus da âşığın buraya gelmesine izin verilmezken rakiplerin bu yerden hiç ayrılmamalarıdır. Beyitteki ilk mısırda asıl anlatılmak istenen verilmiş ve sevgilinin yakınında bir an bile bulunmak için âşığın bütün varlığından vazgeçeceği ifade edilmiştir.

2. “Kan etdügüme hançerini dilde gücenmiş

Ya hoşca m’ıdı kasd-ı ser ü cân ü ten etmek”

“Sevgili, hançerinin gönüldeyken kana bulanmasına gücenmiş. Peki başı, canı ve de teni öldürmeye kastetmek hoş muydu?”

Dil: gönül

Bu beyitte sevgili ve âşık arasındaki bir münasebetten bahsedilmiştir. Divan şiiri geleneği içerisindeki anlayışa göre ilginç sayılabilecek olan bu beyitte âşığın sevgiliye bir mesajı bulunmaktadır. Bu şiir anlayışında hançer, genellikle sevgilinin kaşısı, kirpiği ya da yan bakışı şeklinde ele alınmıştır. Sevgiliye ait olan hançer, âşığın gönlüne saplanmaktadır. Dolayısıyla onun kana bulanması da olağan bir durumdur; fakat beyte göre sevgili bu duruma gücenmiştir. Âşık da bu durum karşısında savunmaya geçerek kendi canına kastedildiğini söyleyerek kendini affettirmek istemektedir. Beyitte kan, hançer, kasd-ı cân sözcükleri ile de tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

3. “Tîgına libâs eyledüğüm hûn-ı cigerüm

‘Uryâna bu kim hayr-durur pîrehen etmek”

“Sevgilinin kılıcına cigerimin kanını elbise yapmamın nedeni kıyafeti olmayana gömlek vermenin hayırlı bir iş olmasıdır.”

Libâs: kıyafet, elbise

Hûn-ı ciger: ciğer kanı

Pîrehen: gömlek

Bu beyitte de anlam yine bir önceki beyit üzerinden devam etmektedir. Öncelikle beyitte hançer ve kıyafet üzerinden farklı bir imaj oluşturulmuştur. İlk mısradaki geçen tîg/kılıç ifadesine bakılırsa divan şiirinde sevgilinin kirpikleri ve yan bakışı genelde kılıç şeklinde ele alınmıştır. Beyte göre sevgili, kendisine ait olan bu kılıcı âşğın gönlüne saplamıştır. Bu durumun sonucunda da hâliyle kılıç da kana bulanmıştır. Kılıcın bu kanlı hâlini şair, oldukça farklı bir imajla düşünmüş ve bunu kıyafeti olmayan bir insana iyilik yaparak gömlek giydirmek gibi resmetmiştir. Yapılan bu işin de aslında hayırlı bir iş olduğunu ifade etmiştir. Yani sevgili, âşğa zarar veren bir fiilde bulunduğu dahi âşğın ona iyilikle mukâbele ettiği mesajını vermiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise leff ü neşre (tîg/uryân – hûn-iciger/pîrehen) yer verilmiştir.

4. “Gülşende boyuñ servine öykündüğünü gör

Düşer m’idi andan bu işi nârven etmek”

“Gül bahçesi içerisinde narvenin, senin boyunun selvisine öykünmesini gör ki bu işi ondan dolayı yapmak için düşer miydi?”

Nârven: karaağaç

Divan şiiri geleneği içerisinde sevgilinin güzellik unsurları içerisinde öne çıkanlardan birisi de boy’dur. Bu gelenekte yazılan şiirlere bakıldığında sevgilinin boyu, uzunluğu ve düzgünlüğü sebebiyle genelde servi ağacına benzetilmiştir. Ayrıca rüzgârlı havalarda servinin salınması da yine sevgilinin salınan yürüyüşüne benzetilmiştir. Beyte göre ise yine bir çeşit servi olan nârven, her ne kadar uzun bir ağaç olsa da sevgilinin uzun ve muntazam boyuna öykünmekten kendisini alamamaktadır. Öyle ki sevgilinin bu güzelliği karşısında kendisini ona öykünmekten alıkoyamamaktadır. Beyitte nârven sözcüğü üzerinden de teşhis sanatına yer verilmiştir.

5. “Yüzüñle yañaguñ variken bâg-1 cihânda

Bî-vech-durur yâd-1 gül ü yâsemen etmek”

“Cihan bahçesi içerisinde yüzün ve yanağın varken gülle yaseminin anılması boşuna bir iştir.”

Bâg-ı cihân: dünya bağı, bahçesi

Yâd: anmak

Bî-vech: yersiz, sebepsiz

Divan şiirinde sevgilinin eşsiz güzelliğini şâîrâne bir şekilde anlatabilmek için genellikle kıyaslamalar yapılmaktadır. Bu beyitte de yine sevgilinin güzelliği bazı kıyaslamalarla anlatılmıştır. İlk mısradaki dünya bir gül bahçesi şeklinde ele alınmıştır. Hâliyle gül bahçesinin içerisinde de pek çok güzellik bulunmaktadır; fakat şaire göre sevgilinin yüzü ve yanağı olduktan sonra bu bahçede artık gülden ve yasemenden bahsetmek gereksiz bir iş olmaktadır. Zira sevgilinin yüzü ve yanağı gül ya da yasemenle kıyaslanamayacak derecede güzeldir. Aslında şair burada sevgilinin yeryüzündeki eşsiz güzelliğinin övgüsünü yapmak istemiştir. Beyitteki edebî sanatlarla bakıldığında ise öncelikle bağ, gül ve yasemen sözcükleriyle tenâsüb sanatı yapılmıştır. Ayrıca beyitte leff ü neşr de yüz/yanak – gül/yasemen sözcükleri üzerinden yapılmıştır.

6. “Cân vermegile yoluña gönlüñ hoş olursa

Sen şehden anı demek ü ben bendeden etmek”

“Senin yolunda cân vermek ile gönlün hoş olacak ise eğer sen pâdişahıtan bunu söylemek ve ben kulundan da yapmak beklenir.”

Şeh: padişah, sultan

Bende: kul, köle

Divan şiirinde âşık ve sevgili arasındaki ilişkiye göre sevgili, padişah; âşık ise köle, kul konumunda bulunmaktadır. Beyitte de anlam bu bağlam üzerinden ilerlemektedir. Âşık, öncelikle kendisinin sevgilinin kulu ve kölesi olduğunu ifade etmiştir. Padişah, kulları üzerinde her türlü tasarrufta bulunmakta özgürdür. Bu sebeple de âşık, eğer sevgilinin gönlü hoş olursa gözünü kırpmadan onun yolunda biricik canını vereceğini ifade etmiştir. Bunu yaparken de âşık, kendi konumunun farkında olduğunu belirtmiştir; çünkü divan şiirindeki anlayışa göre âşığın sevgili karşısında herhangi bir irâde beyânı zaten söz konusu değildir. Ayrıca beyitte edebî sanat olarak da “şeh” ve “bende” sözcükleri üzerinden tezat sanatına başvurulmuştur.

7. “Yüz bulduñısa itine hem-ser derilürsin

Haddüñ mi durur işbu işi ‘Adnî sen etmek”

“Eğer yüz buldun ise onun itine dost olarak dirilirsin. Adni, bu işi yapmak senin haddin midir?”

Hem-ser: dost, arkadaş

Divan şiirindeki temel iki figür âşık ve sevgilidir. Bu iki tip, her ne kadar şiirdeki ana figürler olsalar da aralarında gelenek açısından çok keskin farklılıklar bulunmaktadır. Sevgili, aşk ülkesinin mutlak padişahı rolüneyken âşık da bu padişahın kölesi dahi olamamaktadır. Beyitteki anlam da bu durumu işaret etmektedir. Sevgili, âşığa asla yüz vermemekte ve iltifatta bulunmamaktadır ki âşık da bu durumu artık kanıksamıştır. Öyle ki beyitte ifade edildiği gibi âşık, sevgilinin yanında bulunan köpekleri ile dahi arkadaş olmayı oldukça büyük bir lütuf ve makam şeklinde algılamaktadır; fakat bunun bile gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Bütün bunlarla da aslında âşık açısından sevgiliye ulaşmanın güçlüğü anlatılmak istenmiştir.

2.23. 64. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Her seher dilden bu remzi bülbül-i gûyâ geçer

Câm-ı mey nûş eyle kim devr-i gül-i hamrâ geçer”

“Her seher gönülden şakıyan bu bülbülün remzi geçer. Şarap kadehini iç ki kırmızı gülün devri geçer.”

Bülbül-i gûyâ: konuşan, şakıyan bülbül

Câm-ı mey: şarap kadehi

Devr-i gül-i hamrâ: kırmızı gül devri, ilkbahar

Gazelin bu matla beytinde öncelikle bir ilkbahar imajı göze çarpmaktadır. Divan şiirinde ilkbahar sahneleri verilirken genelde bu beyitte olduğu gibi gül ve bülbül metaforuna yer verilmiştir. Gelenek içerisinde gül, sevgiliyi; bülbül ise âşığı

simgelemiştir. Bülbül güzel sesi ve ötüşüyle bilinen bir kuştur. Onun bu ötüşü güle dönük bir feryat olarak düşünülür. Bu bakımdan bülbülün ötüşleri, âşığın sevgiliye karşı olan feryatlarına benzetilmiştir. İlk mısradaki “her seher vakti” ifadesinde âşığın seher vaktine kadar uyumaması ve sevgilinin hasretini çekmesini bülbülün feryatlarıyla pekiştirdiği anlatılmıştır. İkinci mısradaki ise ilkbaharın güzelliğinin vurgulanmasının yanı sıra “kısa” oluşu da hatırlatılmış ve âşığın aşk şarabını içmesi gerektiği hatırlatılmıştır.

2. “Etdügince yüzün ayına nazar gönlüm bigi

Kendüden bî-hûş olup mihr-i cihân-ârâ geçer”

“Dünyayı süsleyen güneş, senin yüzünün ayına baktığı zaman gönlüm gibi kendinden geçer.”

Mihr-i cihân-ârâ: dünyayı süsleyen güneş

Bî-hûş: kendinden geçmek, kendini kaybetmek

Bigi: gibi

Divan şiirinde sevgilinin güzelliğinin övgüsü yapılırken şairler mübalağaya başvurmadan uzak kalmamışlardır; çünkü sevgili, öylesine eşsiz ve muazzam bir güzelliğe sahiptir ki bunun için yapılacak olan benzetmelerde herhangi bir sınırlamaya da gerek duymamışlardır. Bu beyitte de yine sevgilinin eşsiz ve herkesin aklını başından alan güzelliği üzerinde durulmuştur. Yalnız şair, sevgilinin güzelliğini betimlerken kendi hayranlığının yanında başkalarının da bu güzellik karşısındaki durumlarını anlatmıştır. Şaire göre sevgilinin “ay yüzü” karşısında “dünyayı süslemekte olan güneş”in de aklı başından gitmiştir ki bununla insan haricinde olan ve bütün dünyayı aydınlatan güneşin hayranlığı ile bu güzelliğin mübalağalı bir şekilde övgüsü yapılmıştır. Beyitte güneşin, kendinden geçmesi ifade edilerek teşhis sanatına başvurulmuştur.

3. “Kirpügüm üstinde yaşum sâhil-i çeşmümde san

Merdüm-i mellâhdur kim sâl idüp deryâ geçer”

“Kirpiğimin üzerindeki gözyaşım, adeta gözümün sahilinde sal yaparak deryayı geçen denizcidir.”

Sâhil-i çeşm: gözün sahili

Merdüm-i mellâh: denizci, gemi mürettebatı

Sâl: küçük kayak, sal

Divan şiirinde şairler, ruh hâllerini ve sevgiliye karşı olan tutkularını anlatabilmek için zaman zaman farklı orijinal imajlara ve benzetmelere başvurmaktan geri durmamışlardır. Bu beyitte de şair, içerisinde bulunduğu ruh hâlini yansıtabilmek amacıyla sevgilinin yolunda dökülen göz yaşlarını bir deniz imajı içerisinde anlatmıştır. Tabii ki bu geçilen deniz “aşk denizi”dir. Beyitte geçen “sal” ifadesi ilkel bir deniz aracıdır ve genellikle ağaç dallarının yan yana birleştirilmesiyle meydana getirilir. Bu bağlamda âşığın yan yana dizilen kirpikleri bir sal gibi düşünülmüştür. Yine bu kirpiklerin üzerindeki gözyaşı damlası da bir denizciymiş gibi yansıtılmıştır. Beyitte geçen sâhil, mellâh, sâl ve derya sözcükleri üzerinden de tenasüb sanatına yer verilmiştir.

4. “Öykünelden gün yüzüne hacletinden her gece

Şehr-i cânândan kamer ugru bigi tenhâ geçer”

“Ay, sevgilinin güneşe benzeyen yüzüne öykünmeye çalıştığından beri her gece sevgilinin şehrinden utancı sebebiyle adeta hırsız gibi yalnız bir şekilde geçer.”

Haclet: utanma, sıkılma

Şehr-i cânân: sevgilinin şehri

Kamer: ay

Divan şiirinde kimi zaman sevgilinin güzelliğinin okuyucuya tam olarak anlatılabilmesi için bazı kıyaslamalar örnek verilir. Bu kıyaslamalar da çoğunlukla parlaklıkları yönünden ay veya güneş üzerinden ifade edilir. Nitekim bu beyitte de ay’ın sevgilinin eşsiz güzelliğine öykünmesine değinilmiştir. Öncelikle sevgilinin yüz güzelliğini anlatabilmek için güneşe benzediğinden söz edilmiştir. Ardından da bu adeta güneş gibi eşsiz güzelliğe ay’ın öykündüğünden bahsedilmiştir. Kişileştirilerek anlatılan ayın bu öykünme hadisesinden sonra yaptığı yanlış hareketin farkına vardığı ve utancından geceleri hırsızlar gibi sevgilinin şehrinden geçtiği ifade edilmiştir. Aslında

ay'ın geceleri sessiz bir şekilde ortaya çıkması olağan bir hadisedir; fakat şair bunu hüsn-i talile bağlayarak utancından dolayı ayın geceleri çıktığını belirtmiştir.

5. “Yüzi tâbından-durur bîmâr olduğu gözi

Lâ-cerem çok yatsa günde merdüme germâ geçer”

“Gözünün hasta olması sevgilinin yüzünün ışığındandır. Şüphesiz ki insan güneşte fazla yatsa ona hararet çarpar.”

Tâb: ışık, parlaklık

Bîmâr: hasta

Lâ-cerem: şüphesiz

Germâ: sıcak, hararet

Bir önceki beyitte de ifade edilmiş olduğu gibi sevgilinin eşsiz güzelliği bu gelenek içerisinde anlatılırken bütün dünyayı ışığıyla aydınlatan ay ve güneş gibi varlıklar benzetmeye dahil edilmiştir. Nitekim âşığın gönlünü aydınlatan da sevgiliden başkası değildir. Beyte göre âşığın gözü sevgiliye bakmasından dolayı rahatsız olmuştur. Şair, bunu anlatırken de gündelik yaşamdaki bir durum üzerinden giderek insanın güneşe baktığı takdirde rahatsız olacağı örneğini vermiştir. Yani sevgili, aydınlığı ve güzelliği yönünden güneşle bir tutularak övgüsü yapılmıştır.

6. “Gamzeñ okın câna urduñ eyle mi kanı dile

Sizüñ ile biz kaluruz bu dahı câna geçer”

“Senin yan bakış okunu cana vurdun öyleyse hani gönle? Sizin ile kalırız, bu bile canı deler geçer.”

Gamze: yan bakış

Divan şiirinde sevgiliye ait pek çok güzellik unsuru üzerinde durulmuştur; fakat bu güzellik unsurları içerisinde âşığı en çok etkileyen ve onu gönülden yaralayan sevgilinin yan bakışlarıdır denilebilir. Nitekim bu şiirlerde yan bakış, genelde kılıç ya da oka benzetilmektedir. Bu beyitte de yine benzer bir kullanıma başvurulmuştur. Şaire göre

sevgili yan bakış oklarını âşîğın gönlüne göndermekten çekinmemiştir. Aslında bu yan bakış okları üzerinden âşîğın sevgiliye olan sitemi de ifade edilmek istenmiştir.

7. “Nazm u nesre ‘Adniyâ meşgûl olursañ n’ola kim

Ehl-i ‘irfân devridür eş’ârıla inşâ geçer”

“Ey Adni! Şiir ve düz yazıyla meşgûl olsan bunda şaşılacak bir şey yoktur. Artık âriflerin devridir ki bu zamanda bunlar geçerlidir.”

Ehl-i irfân: irfan ehli olanlar, ârifler

Eş’âr: şiirler

İnşâ: düz yazı

Şair gazelin makta beytinde kendi şahsı üzerinden şiir ve inşâya ilişkin olan görüşlerini yansıtmıştır. İlk mısradaki şiir ve inşâ ile meşgul olmasına şaşılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim Adnî’ye göre içerisinde yaşadıkları dönem bir irfân çağıdır ki bu sebeple kişinin bunlarla uğraşmasından daha tabii bir durum yoktur. Aslında şair burada nazım ve nesir üzerinden de kendi övgüsünü yapmıştır. Yaşadığı döneme ehl-i irfân devri diyerek kendisinin de bu ârifler zümresine dâhil olduğunu ifade etmek istemiştir.

2.24. 65. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Kanda kim yüz nâzıla bir dil-rubâ cânân kopar

Çevre yanından hezârân nâle vü efgân kopar”

“Yüz nazla gönülleri kapalı bir sevgili nerede ortaya çıksa onun etrafında binlerce inleme ve feryat duyulur.”

Kanda: nerede

Dil-rubâ: sevgili, gönül çeken

Hezârân: binlerce

Divan şiirinde sevgili ve âşık arasındaki münasebette en temel özelliklerden birisi sevgilinin umursamazlığı, âşığın ise derdi ve ıstırabıdır. Beyitte sevgilinin âşıklar üzerindeki etkisi anlatılmak istenilmiştir. Şaire göre her nerede edâsı ve nazıyla bir sevgili ortaya çıkarsa muhakkak yanında da dert çeken âşıklar bulunmaktadır. Aslında şair burada “kanda” ifadesiyle sevgilinin acımasızlığının her yerde aynı şiddette olduğunu anlatmak istemiştir. Yine beyitteki “hezârân” sözcüğü ise farklı çağrışımlara kapı aralamaktadır. Bu sözcük her ne kadar “binlerce ve pek çok” manalarına gelse de “bülbüller” anlamını da taşımaktadır. Bu bağlamda sevgili, bahçede biten bir gül gibi, âşıklar da o gülün etrafında feryat ve figanda bulunan bülbüller gibi düşünülmüştür.

2. “Yâd edüp âh etdügümçe zülf-i ‘anber-bâruñı

Dûd-ı âhumdan hevâda ebr-i müşg-efşân kopar”

“Senin amber kokulu saçını anarak âh ettiğim zaman, ahımdan çıkan dumandan havada misk saçan bulut ortaya çıkar.”

Yâd etmek: anmak

Zülf-i ‘anber-bâr: anber kokulu saç

Dûd: duman

Hevâ: hava

Ebr-i müşg-efşân: misk saçan bulut

Divan şiiri geleneğinde sevgiliye olan hasret, âşık için bütün dertlerden daha ağır bir konumdadır. Sevgiliye ait olan her bir unsur da âşık için adeta bir sıkıntı kaynağı olmaktadır. Aslında birer güzellik unsuru olan bu özellikler, gelenek içerisinde farklı kavramlara da benzetilmişlerdir. Bu beyitte de görüldüğü üzere sevgilinin saçı genelde rengi itibariyle anbere benzetilmiş ve anber kokulu olarak ele alınmıştır. Şair, sevgilinin anber kokulu saçını görmeden dahi onu anmasıyla büyük bir acı çektiğini anlatmak istemiştir. Sevgilinin güzel kokulu saçlarını hayaline getiren âşık, içten ve derin bir âh çekmiştir; fakat ayrılık acısını o kadar derinden hissetmiştir ki çektiği bu âhların neticesinde gökyüzünde misk kokulu bulutlar oluşmuştur.

3. “Milk-i dil sahrâlarında derdüñile âh kim

Leşker-i gam ayagından gerd-i bî-pâyân kopar”

“Senin derdinle ah ki gönül ülkesinin çöllerinde gam askerinin ayağından sonu olmayan tozlar meydana çıkmaktadır.”

Milk-i dil: gönül ülkesi

Leşker-i gam: gam askeri

Gerd-i bî-pâyân: sonsuz toz

Şair, bu beyitte sevgiliye karşı duymuş olduğu derin aşkı farklı imajlar kullanmak suretiyle anlatmak istemiştir. Âşık, aşkının en özel ve derin hallerini kendi gönül ülkesinde yani iç dünyasında yaşamaktadır. İşte bu iç dünyadaki sarsıntıları anlatabilmek için şair öncelikle “gönül ülkesinin çölleri” kelime grubunu kullanarak kendi gönlünü kurak bir çöle benzetmiştir. Bu ülkedeki kuraklığın ve çölleşmenin sebebi ise sevgilinin âşıktan rahmet nazarlarını esirgemesidir; fakat bu gönül çölü normal hayattaki gibi ıssız bir vaziyette değildir. Tam tersine oldukça fırtınalı bir durumdadır. Şair, gönlündeki bu sarsıntılı hali anlatabilmek için gam askerlerinin yürürken çölde çıkardıkları toz bulutu imajını kullanmayı tercih etmiştir. Bununla da sevgiliye karşı duymuş olduğu derin aşkı ve gönlündeki fırtınalı hâli anlatmıştır.

4. “Zülfüñüñ gelse hayâli çeşmüme âh eylerem

Lâ-cerem deryâ kararur ilk bâd andan kopar”

“(Senin) saçının hayâli gözüme geldiğinde âh çekerim. Şüphesiz ki denizin üzerinin kararmasından sonra ilk rüzgâr da ortaya çıkar.”

Lâ-cerem: şüphesiz

Bâd: rüzgâr

Bu beyitte de yine sevgilinin güzellik unsurları içerisinde ele alınan saç üzerinde durulmuştur. Şair, daha önceki beyitlerde ele aldığı “âh” kavramına bu beyitte de değinmiştir. Divan şiiri geleneğinde âşığın sevgiliye kavuşması ya da yakınında bulunması pek mümkün değildir. Bu sebeple şair de ancak sevgilinin saçlarının hayalini gözünün önüne getirebilmektedir. Sevgilinin saçlarının hayaliyle de âh çekmektedir. Şair,

yine bu durumu anlatabilmek için ikinci mısradaki farklı bir imaja başvurmuştur. Denizde havanın kararması ve ardından da fırtınanın kopması hadisesini âşığın sevgilinin saçlarının siyahlığını hayaline getirmesine dayandırmıştır. Bu hayalin kurulmasının ardından da âşığın gönlünde fırtınalar kopmuştur. Bu fırtınayla birlikte şiddetli bir yağmur gelecektir ki bunlar da âşığın gözyaşları şeklinde ele alınmıştır.

5. “Ka‘be-yi kûyuñda âh etdükçe yaşlar döküdügüm

Tañ degül bâd esdügince kıbleden bârân kopar”

“Senin köyünün Ka‘besi’nde âh ettikçe gözyaşları döksem buna şaşılmamalı. Nitekim rüzgâr estiğinde kible tarafından yağmur yağar.”

Kûy: sevgilinin evinin bulunduğu yer

Bâd: rüzgâr

Bârân: yağmur

Divan şiirinde âşık, her ne kadar sevgiliye kavuşamasa da en azında onun yakınında bulunmayı arzu eder; çünkü böylece en azından sevgiliye yakın olabilecektir. Burada da yine âşık, sevgilinin hasretiyle gözyaşlarını dökmektedir. Şair, sevgiliyle arasındaki bu durumu bir doğa hadisesi üzerinden anlatmayı tercih etmiştir. Âşık, sevgiliye olan hasretiyle önce âh etmekte, ardından da gözyaşları dökmektedir. Bu olaya benzer olarak doğadaki önce rüzgârın esmesi ardından ise yağmurun gelmesi hadisesi anlatılmıştır. Aynı zamanda âşık, sevgilinin mahallesini Kâbe gibi tavaf etmektedir. Beyitte edebî sanat olarak ise leff ü neşre Ka‘be-yi kûy/kible, âh/bâd, yaşlar/bârân sözcükleri üzerinden yer verilmiştir.

6. “Zülf-i kâfir-kîşi sevdâsıyla cân virmeyen

Rûz-ı mahşerde yüzi kara vü bî-îmân kopar”

“Kâfir kişiye (sevgiliye) ait saçın sevdası ile canını vermeyen, mahşer gününde yüzü kara ve imansız ortaya çıkar.”

Rûz-ı mahşer: mahşer (toplanma) günü

Bî-îmân: imansız

Sevgili, divan şiirinde pek çok farklı mecazla anlatılmıştır. Bu beyitte de şair, sevgiliyi anlatmak için öncelikle “zülf-i kâfir-kîşi” terkinini kullanmıştır. Sevgilinin saçı üzerinden ona duyduğu derin aşkı anlatmak istemiştir. Divan şiirinde sevgilinin saçı renk itibarıyla siyah olarak ele alınmıştır. Bu noktada beyitte siyah renk üzerinden imajlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim ilk mısradaki kullanılan aşk mânâsındaki “sevdâ” sözcüğü de aynı zamanda siyah renk anlamında kullanılan bir sözcüktür. Yine beyte göre âşık, sevgili uğruna canını vermediği takdirde mahşerde yüzü kara olacaktır ki bununla da aslında sevgiliye bir kudsiyyet atfedilmek istenmiştir.

7. “Gülşeninde yüzünün yaşun bitürdi hattını

‘Adniyâ bârân çoğ olsa sebze-yi bostân kopar”

“Ey Adnî! Sevgilinin yüzünün gül bahçesindeki ayva tüylerini gözyaşların bitirmiştir. Nitekim yağmur çok olursa bahçenin de yeşilliği yetişir.”

Gülşen: gül bahçesi

Hatt: ayva tüyü

Bostân: bahçe

Şair, bu beyitte sevgilinin şiirde sıkça kullanılan güzellik unsurlarından birini anlatabilmek için bir tabiat hadisesinden faydalanmıştır. İlk mısradaki kullanılan “hatt” sözcüğü, yazı anlamına gelmesinin yanında sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini de karşılamaktadır. Beyte göre sevgilinin gül bahçesine benzeyen yüzündeki ayva tüylerinin yeşermesini sağlayan âşığın gözyaşlarıdır. Bu durum, ikinci mısradaki daha açık bir şekilde anlatılmış ve günlük hayattaki bir tabiat olayı örnek olarak verilmiştir. Yağmurun yağmasından sonra bahçelerdeki yeşilliklerin artması ile âşığın gözyaşlarıyla sevgilinin gül yüzündeki ayva tüylerinin ortaya çıkması arasında benzerlik yönünden bir ilgi kurulmak istenilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak da “gülşen/bostân” ve “yaş/bârân” sözcükleri üzerinden leff ü neşre yer verilmiştir.

2.25. 66. Gazel

“Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Dil yanar bî-nigâr oldugı-çun
N’ola fasl-ı bahâr oldugı-çun”

“Gönül, sevgilisiz olduğundan yandığı için bahar mevsimi olsa bile ne olur?”

Bî-nigâr: sevgilisiz, yârsız

Fasl-ı bahâr: bahar mevsimi

Divan şiirindeki aşk olgusunda âşığın bütün yaşamı sevgilinin etrafında şekillenmektedir. Hatta öyle ki âşığın yaşamına mânâ kazandıran sevgiliden başkası değildir. Beyitte de yine bu doğrultuda bir düşüncenin ele alındığı görülmektedir. İkinci mısraya bakıldığında bahar mevsiminin geldiğı anlaşılmaktadır. Bahar mevsimi özü itibariyle doğada bir dirilişin baş gösterdiği ve insana da huzur ve yaşama sevinci aşılayan bir zaman dilimidir; ancak beyte göre bahar mevsimi gelmiş olsa dahi sevgili, âşığın yanında olmadığından âşık için bir anlam taşımamaktadır.

2. “Biñden artuk durur vefâsın uman
N’eylesün bir nigâr oldugı-çun”

“Sevgilinin vefâsını uman binden fazladır; ancak bir güzel olduğu için neylesin?”

Nigâr: sevgili

Vefâ: sadakat, sevgi bağılılığı, sözünde durma

Gelenek içerisinde sevgilinin ele alınmış olduğu şiirlerde görülen temel özelliklerden birisi de sevgilinin âşıklara karşı vefâsızlığıdır. Âşık, her türlü fedâkârlığı yaparak bütün benliğini sevgilinin yoluna adasa dahi buna sevgili en küçük bir mukabelede dahi bulunmaz. Bu beyitte ise sevgilideki bu vefâsızlık hâli farklı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Şaire göre sevgili aslında vefâ hissinden hiç de uzak değildir. Onun vefâsız görünmesinin nedeni vefâ bekleyenlerin binlerce, sevgilinin de yalnızca bir tane

olmasıdır. Bu sebeple sevgilinin âşıklara vefâ hususunda yapacak bir şeyinin olmadığı anlatılmak istenmiştir.

3. “Serv-i âzâduñuñ esîri durur
Ne var adı çenâr oldığı-çun”

“İsmi çınar olsa dahi bunda ne var ki? O, salınan servinin esiri durumundadır.”

Serv: servi ağacı

Çenâr: çınar ağacı

Şair, bu beyitte sevgilinin güzelliğini ve çekiciliğini anlatabilmek için bir karşılaştırma üzerinde durmuştur. Beyte göre sevgili salınan bir serviye benzetilmiştir. Divan şiirinde sevgili genellikle uzun boylu olması ve endamı nedeniyle servi ağacıyla mukayese edilmiştir. Sevgilinin bu salınan yürüyüşü karşısında âşıklar adeta kendilerinden geçerler ve onun esiri konumuna gelirler. Beyitte sözü geçen ve kıyas kurulan diğer unsur ise çınar ağacıdır. Çınar ağacı fiziksel özellikleri bakımından serviye nazaran daha geniş ve heybetli bir ağaçtır; fakat şaire göre çınar ağacının bu heybeti bir şeye yaramamış ve güzelliği karşısında o da sevgilinin esiri durumuna gelmiştir. Beyitte servi ve çınar sözcükleri üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

4. “Dil-i gamgîn hemîşe hurremdür
Hem-dem-i derd-i yâr oldugı-çun”

“Gam çeken gönül, sevgilinin derdiyle arkadaş olduğundan dolayı sürekli mutludur.”

Dil-i gam-gîn: gamlı gönül

Hemîşe: sürekli

Hurrem: mutlu, mesut

Sevgili ve âşık arasındaki münasebet divan şiiri geleneği içerisinde ele alınırken ayrılık hadisesi her zaman için geçerli bir hadise olmuştur. Sevgiliye âşığın kavuşabilmesi mümkün değildir. Hatta âşık, sevgiliye yakın olabilmek için onun köyüne yaklaşmayı

ister; fakat bu da gerçekleşmez. İşte bu durumda âşığın elinde yalnızca sevgiliye karşı duymuş olduğu dert ve özlem kalmaktadır ki bunlar bile âşığın kendisini mesut hissedebilmesine yetmektedir. Her ne kadar bunlar insana dert ve sıkıntı veren hâller olsa bile sevgili yolunda çekildikleri için âşığın bahtiyarlık kaynağı hâline gelmişlerdir.

5. “Gönderür milk-i cânâ gam çerisin

Saklar anı kenâr olduğu-çun”

“Cânın ülkesine gamın askerini gönderir. Deniz kıyısı olduğundan dolayı onu saklar.”

Milk-i cân: can ülkesi

Çeri: asker

Divan şiirindeki aşk hadisesinde âşığın payına düşen her zaman için gam ve kederdir. Her ne kadar âşık, vuslatı arzulasa da bunun gerçekleşmesi mümkün değildir. Bir noktada bu durumun bilincinde olan âşık artık sevgiliden dolayı çektiği gam ve kedere sığmır. Beyitte de anlamın bu doğrultuda ilerlediği görülmektedir. Sevgili, âşığın can ülkesine kendisi gelmek yerine gam askerlerini göndermiştir. Bu gelen gam askerleri dahi âşık için oldukça önemlidir ki bir deniz imajı çizilerek dalgaların, deniz kıyısına vurduğu bir hazine gibi bu gam askerlerini sakladığı ifade edilmiştir.

6. “ ‘Anberîn zülfine kaçan beñzer

N’ola müşg-i Tatar olduğu-çun”

“Sevgilinin amber kokan saçına nasıl benzer ki? Tatar miski olsa ne olur?”

Anberîn: anber kokulu

Kaçan: nasıl

Müşg: güzel koku, misk

Sevgilinin saçları divan şiirinde şâirler tarafından farklı yönleriyle ele alınmıştır. Genellikle sevgilinin saçının rengi ve kokusu üzerinde durulmuştur. Bu beyitte de ilk mısradaki “anberîn” ifadesi kullanılarak sevgilinin âşıkları mest eden kokusundan

bahsedilmiştir. Şaire göre sevgilinin anber kokulu saçına hiçbir şeyin benzemesi mümkün değildir. Nitekim ikinci mısradaki bu durum açıklanmıştır. Misk, güzel kokusuyla bilinen bir maddedir ve genellikle Tatar ülkesinde elde edilmektedir. Şair, bu duruma bir göndermede bulunarak Tatar miskininin her ne kadar güzel bir kokusu olsa da sevgilinin saçlarının kokusuna erişemeyeceğini ifade etmek istemiştir.

7. “Gam yemez ‘Adnî kavî-i ‘adâdan

Çerh-ı ‘acmâ cebbâr olduğı-çun”

“*Ey Adnî! Felek zor kullandığı için düşmanın sözünden gamlanmaz.*”

‘Adâ: düşman

Kavl: söz

Divan şiirinde âşık için hayat dâimâ sıkıntı ve zorluklarla doludur. Yaşanılan bütün sıkıntıların özünde ise sevgilinin âşığa karşı olan ilgisizliği yatmaktadır; fakat dünya, sevgilinin ilgisizliği dışında başka sıkıntılarla da doludur. Beyitte ise bu hususa dikkat çekilmiştir. Âşık için her ne kadar başka sıkıntılar olsa da bunlar çok önemli değildir. İçerisinde bulunmuş olduğu durumdan dolayı âşık, çok defa başkaları tarafından ayıplanıp kınanmaktadır. Şaire göre bütün bu ayıplama ve kınamalar âşık için çok da önem arz etmemektedir; çünkü o yalnızca sevgilinin aşkıyla ilgilenmekte ve başka bir hususu nazar-ı dikkate almamaktadır.

2.26. 67. Gazel

“Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Mefâ’îlü/Feûlün”

1. “Şerh etse gönül sûzıla hâl-i cigerinden

Odlara yanar iki cihân bir haberinden”

“*Gönül, ciğerinin halini ateş ile açsa bir haberinden iki cihan ateşlere yanar.*”

Şerh etmek: içini açmak, açıklamak

Od: ateş

Aşk, her ne kadar âşık için özünde mutluluk verici bir durum olsa da divan şiirinde durum biraz farklıdır. Aşk hâdisesinin iki tarafı bulunmaktadır. Bunların ilki âşık, ikincisi ise mâşuktur. Bu gelenekte aşktan kaynaklı dert ve ıstırabı çeken âşığın kendisidir. Beyitte de bu duruma dikkat çekilmiştir. Şaire göre âşık öylesine büyük bir dert ve sıkıntı içerisindedir ki bu durumunu etrafındakilere söylerse her iki dünyanın da ateşlere yanacaktır. Bununla da âşığın çektiği sıkıntıların derecesi anlatılmak istenmiştir. Şerh etse ifadesiyle de iki farklı anlam verilmek istenmiştir. Şerh etmenin sözlük anlamı açmak, aralamaktır. Bununla âşığın gönlü açılırsa buradan çıkacak ateşin iki âlemi de yakacağı ifade edilmiştir. Ayrıca şerh sözcüğü açıklama anlamıyla ele alınırsa da âşığın derdini başkalarına anlatmasıyla iki dünyanın da ateşlere yanacağı anlatılmıştır.

2. “N’edem yaşumuñ âhıla dek durmaduğundan

Güç görmek acıymış kişi perverdelerinden”

“Gözyaşlarımın âhla durmamasından ne yapayım? İnsanın yetiştirip büyüttüklerinden güç görmesi acıymış.”

Perverde: beslenmiş, büyütülmüş, terbiye edilmiş

Divan şiirindeki aşkın âşığa bakan yönü, her zaman için gözyaşı ve âh ile dolu bir haldedir. Bu durumun anlatıldığı beyitte âşık, içerisinde bulunduğu sıkıntılı ve ıstıraplı hâlin farkındadır; fakat buna karşı yapabileceği pek bir şey de söz konusu değildir. İlk mısradaki kullanılan “n’edem” ifadesi de bunun bir göstergesidir. Şaire göre âşığın bu acılı hâlini artıran bir diğer durum da âşığın bu sıkıntıları kendisine çok yakın olan birisinden yani sevgiliden görmüş olmasıdır. Bu sebeple de artık yapacak bir şeyinin olmadığını farkında olan âşık, kendisini aşkın hüznü hallerine teslim etmiş bir konumdadır.

3. “Tenhâ koyup ol meh beni nâzıla gönelse

Yılduz saçılır her yaña çeşmüm güherinden”

“O ay yüzlü sevgili, beni yalnız bırakarak nazla yönelse gözümün incilerinden her bir tarafa yıldızlar saçılır.”

Tenhâ koymak: yalnız bırakmak

Gönelmek: yönelmek

Çeşm: göz

Güher: inci, cevher

Divan şiirinde âşık için her ne kadar gerçekleşmesi pek mümkün olmasa da en büyük gâye, sevgilinin vuslatına erişebilmektir. Bu vuslat, âşığın her zaman için hayallerini süslemektedir. Şair, bu beyitte vuslat hadisesinin âşık için neler ifade ettiğini anlatmaya çalışmıştır. İlk mısraya göre vuslat için öncelikle sevgilinin başkalarına olan ilgisini keserek âşığa yönelmesi gerekmektedir. İşte bu durumda neler olacağı da ikinci mısradan anlatılmıştır. Vuslatın gerçekleşmesi hâlinde âşık, gözünden adeta inci misali gözyaşlarının yıldızlar gibi etrafa saçılacağını; yani mutluluk gözyaşları döküleceğini ifade etmiştir.

4. “Bir yere kadem bassa ne ‘Îsâ-dem olur kim

Biñ mürde olup zinde durur reh-güzerinden”

“Hz. İsa nefesli olan sevgili, bir yere ayak bastığında geçmiş olduğu yerlerden binlerce ölü dirilerek canlanır.”

Kadem: ayak

Îsâ-dem: Hz. İsa nefesli

Mürde: ölü

Zinde: canlı

Reh-güzer: geçilen yol, yer

Divan şiirinde sevgilinin vasıfları anlatılırken dinî ve tarihî pek çok önemli kişiye genelde göndermelerde bulunulmuştur. Bu dinî karakterlerin başında ise Hz. İsa gelmektedir. Gelenek içerisinde Hz. İsa, genellikle nefesiyle ölüleri diriltme yönüyle ele alınmıştır. Beyitte de anlam yine bu bağlam üzerinden oluşturulmuştur. Âşıkların nazarında sevgilinin kudreti her şeye yetmektedir. Hatta öyle ki âdeta Hz. İsa gibi nefesiyle âşıkların ölü gibi olan gönüllerini diriltmektedir. Şaire göre sevgili, Hz. İsa gibi

ayak bastığı yerlerdeki ölümlerin yeniden dirilmelerini vesile olmaktadır. Bununla aslında sevgili olmadan âşıkların birer ölü hükmünde oldukları da anlatılmak istenmiştir. Onlara tekrar hayat verecek olan da sevgiliden başkası değildir. Beyitte Hz. İsa üzerinden telmih sanatına yer verilmiştir.

5. “Şîrîn sözidür agzı vücûdına olan dâl

Lâ-büdd bilinür zât-ı mü’essir eserinden”

“Ağzının mevcudiyetine delil olan şirin sözüdür. Şüphesiz etkili kişi, eserinden tanınır.”

Lâ-büdd: şüphesiz, elbette

Zât-ı mü’essir: etkili kişi

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan “ağız” a da zaman zaman yer verilmiştir. Gelenek içerisinde sevgilinin ağzı anlatılırken genellikle oldukça küçük olması hatta noktaya benzetilmesi yönüyle ele alınmıştır. Sevgilinin ağzına ayrı bir önem verilmesinin nedeni ondan dökülen sözlerdir. Sevgilinin ağzından dökülen sözler âşık için o kadar güzeldir ki bu sebeple kimi zaman sevgilinin dudakları şeker şeklinde ele alınır. Beyitte ise yine sevgilinin ağzından yola çıkılarak ondan çıkan güzel ve etkili sözler üzerinden övgüsünün yapıldığı görülmektedir.

6. “Görmezdi kûsûfun sebeli zahmetini gün

Ger zerrece girse gözüne hâk-ı derinden”

“Eğer sevgilinin kapısındaki topraktan zerre kadar gözüne girse idi güneş, güneş tutulması sebebiyle göze inen perdedeki zahmeti çekmezdi.”

Kûsûf: güneş tutulması

Hâk: toprak, toz

Divan edebiyatında şiirler kaleme alan şairler, sevgilinin eşsiz güzelliğini anlatabilme adına kimi zaman tabiattaki astrolojik hadiselerden de faydalanmışlardır. Bu beyitte de görüldüğü üzere öncelikle sevgilinin yüz güzelliğini ifade edebilmek için

güneşten yararlanılmıştır; yani sevgilinin yüzü o kadar güzeldir ki bu güzellik yanında güneşin dahi esamesi okunmamaktadır. İkinci mısradan ise yine sevgiliye yakın olmanın önemini anlatmak adına onun kapısındaki toprağa dahi övgüde bulunulmuştur; çünkü bu toprak sıradan bir toprak değil, sevgilinin kapısının toprağıdır. Nitekim bu toprak, güneşi dahi etkileyebilmektedir. Beyitte edebî sanat olarak ise güneş sözcüğü üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

7. “Gözüm yaşın elden koma güher gereğise

Bahreyni gezüp şimdi gelüpdür seferinden”

“Eğer inci gerekiyorsa gözyaşımı elden bırakma ki iki denizi gezip şimdi seferinden gelmiştir.”

Bahreyn: iki deniz, âşığın iki gözü

Divan şiirindeki âşık tipinin sevgiliye ulaşabilme noktasında elinden gelen yegâne şey döktüğü gözyaşlarıdır. Sevgiliye duyulan aşkın ve özlemin hararetiyle bu gözyaşlarının da miktarı artmaktadır. Beyte bakılacak olursa âşığın gözyaşlarının birer inciye benzetildiği görülmektedir. Burada sevgiliye seslenilmiş ve eğer inci istiyor isen gözlerimin yaşını elden bırakma denilmiştir. Gözyaşlarının inciye benzetilme sebebi öncelikle parlaklığı ve görüntüsü itibariyledir. İkinci mısradan ise bu incilerin iki denizden yani âşığın gözlerinden geldiği ifade edilmiştir. Nitekim en değerli inciler denizlerin derinliklerinde oluşmaktadır. Bu yönüyle de âşığın gözyaşları yine inciye benzetilmiştir.

8. “İhyâ-yı mevât etse ne tañ çeşme-yi hayvân

Çün etdi Hudâ mâyesin agzuñ şekerinden”

“Ölümsüzlük çeşmesinin ölüleri diriltmesine şaşılmamalıdır; zira Allah, onun mayasını senin ağız şekerinden yaratmıştır.”

İhyâ-yı mevât: ölüleri diriltme

Çeşme-i hayvân: ölümsüzlük çeşmesi

Âşığın sevgilinin nazarında pek çok üstün ve erişilemez vasfı bulunmaktadır. Beyitte de bu doğrultuda bir anlam üzerinde durularak sevgilinin ölüleri diriltmesi

özelliği vurgulanmıştır. İlk mısradaki söz edilen “çeşme-i hayvân”ın içenlere ölümsüzlük bahşeden bir su olduğu rivayet edilir. Ayrıca bununla Hızır ve İlyas peygamberlerin kıssasına da bir göndermede bulunulmuştur. Şair, bu suyu içen ölmüş kimselerin yeniden dirilmelerine şaşılmasının gerektiğini ifade etmiştir. İkinci mısradaki ise bu çeşmenin ölümsüzlüğü sunmasının nedeni şair tarafından ifade edilmiştir. Şaire göre bu çeşmenin mayası sevgilinin ağzının şekerindedir ki bu sebeple ölümsüzlüğü sunmaktadır.

9. “Görmek dileseñ mürde dirildüğünü yârâ

Tîr eyle revân ‘Adnî’ye gamzeñ seherinden”

“Ey sevgili! Ölümlerin dirilmelerini görmeyi ister isen yan bakışının seherinden Adnî’ye oklarını gönder.”

Mürde: cansız, ölü

Tîr: ok

Yine bu beyitte de sevgilinin ölümleri diriltme özelliği üzerinde durulmuştur. Beyte göre, diriltilecek olan ölü de şairin kendisidir. Aslında şair burada sevgilinin ilgi ve alâkası olmadığı anda kendisinin bir ölü hükmünde olduğunu anlatmak istemiştir. Sevgilinin bu diriltici özelliği de gamze yani yan bakışlar üzerinden anlatılmıştır. Sevgilinin bir ok hükmünde olan diriltici bakış okları âşığın ölü haldeki gönlünü diriltecek bir özellikte ele alınmıştır. Şair burada anlamsal yönden bir tezat üzerinden ilerlemiştir. Zira normalde ok, öldürücü bir aletken sevgiliden geldiği takdirde diriltici bir nitelik kazanmaktadır. Ayrıca beyitte edebî sanat olarak ise nidâ sanatına yer verilmiştir.

2.27. 68. Gazel

“Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Götür nikâbı yüzüñ nûrın âşikâr eyle

Zevâle sal günü vü mâhî şerm-sâr eyle”

“Aradan perdeyi kaldır; senin yüzündeki nuru ortaya çıkar. Güneşi yokluğa salıp ay’ı da utandır.”

Nikab: örtü, perde

Zevâl: yokluk, yok olma

Şerm: utanma

Divan şiirinde asıl özneyi oluşturan sevgili, âşığın nazarında gözün gördüğü her şeyden daha üstün ve daha güzel bir konumdadır. Beyitte de geçen güneş ve ay, içerisinde yaşadığımız dünyanın ışık kaynağıdır; yani parlaklıkları ve ışıklarıyla bütün dünyayı aydınlatırlar. Şair de bu gerçeklik üzerinden hareket ederek sevgilinin yüz güzelliğinin adeta güneşi ve ayı kışkıracak kadar ileri olduğunu ifade etmiş bununla da sevgilinin kendisi için güzellik derecesini ifade etmeye çalışmıştır; ancak bu güzelliği herkesin görmemesinin nedeninin sevgilinin yüzündeki örtü olduğunu belirtmiştir. Sevgili, bu örtüyü ancak gerçek âşıklar için kaldırmaktadır. Beyitte ayrıca ay ve güneş sözcükleri üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

2. “Cigerde gamzeñ okın oda yakayın hele ben

Senüñ-de her ne elüñden gelürse var eyle”

“Senin gamzenin okunu ciğerdeki ateşe yakayım. Senin elinden de artık ne gelirse yap.”

Divan şiirinde sevgilinin sıkça kullanılan güzellik unsurlarından olan gamze yani yan bakışın şair tarafından farklı bir bakış açısıyla ele alınmış olduğu görülmektedir. Gelenek içerisinde sevgiliye ait olan bu yan bakışlar genelde ok veya kılıca benzetilmişlerdir. Sevgiliye duyulan özlemden dolayı âşığın gönlünde her zaman bir hasret ateşi yanmaktadır. Gerçek hayatta okların gövdesi genellikle ahşaptan yapılmıştır. Şair de burada farklı bir imaj oluşturarak sevgilinin bu yan bakış oklarını gönlünde yanan hasret ateşinde yakacağını ifade etmiştir. İkinci mısradan ise bu gerçekleştirdiği eylemden sonra artık elinden geleni yapmaktan geri durma demiştir.

3. “Güneş dutuldugın ey mâh görmek isteriseñ

Benefşe zülfüñi gün yüzde târumâr eyle”

“Ey ay yüzlü sevgili! Güneş tutulmasını görmeyi ister isen menekşe saçlarını güneş gibi olan yüzünde darmadağın eyle.”

Benefşe: menekşe

Mâh: ay

Târumâr: darmadağınık

Şair yine bu beyitte de sevgilinin güzelliğini anlatabilmek için bazı tabiat hadiselerinden yararlanmışır. Öncelikle sevgilinin iki güzellik unsuru üzerinde durmuştur. Bu unsurlar ise yüz ve saç'tır. Sevgilinin yüzü parlaklığı ve âşğın da gönlünü aydınlatması nedeniyle öncelikle ay'a benzetilmiştir. Ayrıca ikinci mısradan da yine güneşe benzetildiği görülmektedir. Beyitteki bir diğere güzellik unsura da sevgilinin saçıdır. Divan şiirinde sevgilinin saçı rengi, kokusu ve şekli itibariyle ele alınmıştır. Bu beyitte ise menekşeye benzetilen saçın dağınık hâli hatırlatılmak istenmiştir. Beyitte bahsi geçen tabiat hadisesi ise güneş tutulmasıdır. Şairin burada oluşturduğu imaja göre sevgilinin siyah saçları güneş gibi parlak yüzüne döküldüğünde güneş tutulması olayı akla gelmektedir. Ayrıca beyitte “mâh” sözcüğü üzerinden açık istiâre kullanılmışır.

4. “Yüzün çevürdi hoş etdi rakîb cevruñden

Var indi her kişiyi kendüzüne yâr eyle”

“Eziyetinden yüzünü çevirdi ve rakibi hoşnut eyledi. Bundan sonra kendine her kişiyi sevgili eyle.”

Cevr: eziyet, sıkıntı

Divan şiirinde temel karakterler olan sevgili ve âşğın yanındaki üçüncü kişi de rakiptir. Geleneğe göre âşık ve rakip arasında asla son bulmayacak olan bir mücadele mevcuttur; çünkü âşğın en büyük arzusu olan vuslata ermenin karşısındaki en büyük engel rakiptir. Âşğa göre eğer rakip olmazsa sevgili kendisine iltifatta bulunacaktır; fakat rakibin yanlış yönlendirmelerinden dolayı sevgili, âşğa asla yüz vermemektedir. Beyitte de yine âşğın bu sitemi üzerinde durulmuştur. Sevgilinin rakibin gönlünü hoş edecek bir davranışta bulunmasından dolayı şair, sitemde bulunmakta ve artık istediğini yapabilirsin demektedir.

5. “Harâb-ı cânı dilerseñ ‘imâret eyleyesin

Göñülde ‘ışkı esâsını üstüvâr eyle”

“Eğer canın harap olmasını ister isen onu bayındır eyle. Göñülde aşkın temelini sağlam eyle.”

İmaret eyleme: bayındır hale getirme

Üstüvâr: güçlü, sağlam

Bu beyitte şair, âşık açısından gönlün önemine değinmiştir. Divan şiiri geleneğinde âşığın bütün yaşantısı sevgilinin ekseninde devam etmektedir. Yani âşık için gerçek mutluluk göñüldeki mutluluktur. Beyitte de aslında buna dair bir kıyaslamada bulunmaktadır. Bu kıyaslama ise can ve göñül arasında yapılmıştır. İlk mısradan cana yapılan iyiliklerin aslında bir harabiyete sebep olduğu anlatılmıştır. İkinci mısradan ise kişinin asıl olarak göñüldeki aşka bakmasının gerekliliği şair tarafından ifade edilmiştir.

6. “Cihânda isteriseñ ey göñül hayât-ı ebed

Ayağı toprağına baş u cân nisâr eyle”

“Ey göñül! Sonsuz hayatı dünyada ister isen sevgilinin ayağının toprağına başını ve canını saç.”

Hayât-ı ebed: ebedi hayat

Nisâr eylemek: saçmak

Divan şiiri geleneği içerisinde aşkı temele alan bir anlayış egemendir; çünkü kâinatın yaratılması dahil her şeyin özünde yine bu aşk olgusu bulunmaktadır. Bu geleneğin esas karakteri ve temsilcisi olan âşık için de hayat yine aşktan ibarettir. Bu beyitte de sevgilinin yani bir noktada aşkın hayatın merkezine alındığı görülmektedir. Şaire göre âşığın bu dünyadayken bile ebedî bir yaşama kavuşabilmesi bütün varlığını ve benliğini sevgilinin yoluna sermesinden geçmektedir. Bir noktada ilahî aşktan da esintilerin olduğu bu beyitte aşkın ve sevgilinin âşık açısından ehemmiyeti üzerinde durulduğu görülmektedir.

7. “Biri de gül yüzünü ‘Adnî bigi vasf edemez

Gerekse bülbülü bâğuñda sad hezâr eyle”

“Yüz binlerce bülbül bağında gerekse de kimse senin gül yüzünü Adnî gibi anlatamaz.”

Vasf etmek: anlatmak

Sad hezâr: yüz bin

Divan şiiri geleneğinde her ne kadar âşık için sevgili çok büyük mânâlar ifade etmekte olsa da bu durum sevgili için çok geçerli değildir. Sevgilinin âşığa karşı değişmeyen umursamaz bir tavrı bulunmaktadır ki âşık da bu durumdan oldukça şikayetçidir. Beyitte bu husustan yola çıkılarak âşık, kendisini gülün hasretiyle tutuşan ve onun güzelliklerini anlatan bir bülbüle benzetmiştir; ancak bunu ifade ederken bu yüz binlerce bülbül olsa bile sevgilinin güzelliğini hakkını vererek yalnızca kendisinin vasfedebileceğini ifade etmiştir. Aslında bununla da gerçek bir âşık olduğunu gösterebilmeyi amaçlamıştır.

2.28. 69. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün”

1. “Gülşenden usanur ruhına bir nigâh eden

Kimdür güneş yüzi var iken meyl-i mâh eden”

“Bir defa yanağına nazar eden kişi gül bahçesinden usanır. Güneşin yüzü var iken ay’a meyleden kimdir?”

Gülşen: gül bahçesi

Ruh: yanak

Nigâh etmek: bakmak

Şair, bu beyitte sevgilinin eşsiz güzelliğini anlatabilmek için tabiatta bulunan bazı varlıklarla kıyaslamalar yapmıştır. Divan şiirinde sevgilinin sıklıkla kullanılan güzellik unsurlarının başında ruh yani yanak gelmektedir. Sevgilinin yanağı rengi itibarıyla

gelenek içerisinde çoğunlukla gül bahçesine benzetilmiştir. Şaire göre sevgilinin yanağını bir defa görenler bir daha gül bahçesini görmeyi istemezler; çünkü onlar en güzel gül bahçesini görmüşlerdir. İkinci mısradaki ise yine kıyaslama mevcuttur. Burada da güneşin parlak yüzünü görenlerin artık ay'ın yüzünü önemsemeyecekleri ifade edilerek yine güneş gibi parlak yüzü olan sevgiliye övgüde bulunulmuştur. Edebî sanat olarak ise beyitte “gülşen/mâh” ve ruh/güneş” sözcükleri üzerinden leff ü neşr kullanılmıştır.

2. “Haddinde zülfî muztarib olduğu tañ degül

Hîç âteş üzre diñlene mi cây-gâh eden”

“Yanağı üzerinde saçının ıstırap içinde olduğuna şaşılmaz. Nitekim ateşin üzerine oturan hiç dinlenir mi?”

Hadd: yanak

Cây-gâh: dinlenme yeri

Divan şiirindeki sevgili tipi, her zaman için olağanüstü güzellikleri üzerinde barındırmaktadır. Sevgilinin bu eşsiz güzelliğinin de anlatılabilmesi noktasında bu beyitte olduğu gibi şairler farklı imajlar oluşturma yoluna gitmişlerdir. Gelenek içerisinde sevgilinin yanağı genellikle gül bahçesine benzetilmiştir ki bununla ateşe bir çağrışım sağlanmıştır. Sevgilinin beyitte üzerinde durulan bir diğer güzellik unsuru ise saç'tır. Sevgilinin saçlarının yanağının üzerine dökülmesi resmedilirken bu durum dinlenmek isteyen bir insanın ateşin üzerinde durmasına benzetilmiştir. Bu ateşten dolayı da sevgilinin saçlarının ıstırap içerisinde olduğu anlatılmıştır. Aslında bir noktada sevgiliye yakın olmanın yakıcı bir ateş olduğu da anlatılmak istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise zülf sözcüğü üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

3. “Kurtılmadı saçında gözünden gönül gerek

Kim fitneden emîn ola şâmı penâh eden”

“Gönül, onun saçında gözünden kurtulmadı. Nitekim kendisine akşamı sığınılacak yer edinenin fitneden emin olması gereklidir.”

Şâm: akşam

Penâh: sığınılacak yer

Sevgilinin pek çok güzellik unsuru olduğu gibi bu güzellik unsurlarının da âşıklar üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu beyitte de güzellik unsurlarının âşık üzerindeki bu etkilerine değinilmiştir. Öncelikle sevgilinin saçından bahsedilmiştir. Gelenek içerisinde sevgilinin saçları siyah renkli olarak ele alınır. Ayrıca saçtaki kıvrımlar birer kanca gibi görülür ve âşıkların gönüllerinin de bu kancalarda asılı olduğu düşünülür. Bir diğer güzellik unsuru olan sevgilinin gözü fitneci olmasıyla bilinmektedir. Bütün bunlar birlikte düşünüldüğünde ikinci mısra daha anlamlı bir hale gelmektedir. Nitekim kendisine geceyi sığınmak edinen kimselerin fitneden emin olmaları gerektiği ifade edilirken gece saçı, fitne ise gözleri işaret etmektedir.

4. “ Âşıklarun günün şeb-i târ eylemek diler

Âyinesine gün yüzünü karşı âh eden”

“Güneş gibi yüz aynana karşı âh eden, senin âşıklarının güneşini karanlık bir gece yapmayı diler.”

Şeb-i târ: karanlık gece

Gün: güneş

Divan şiirinde sevgilinin en öne çıkan güzellik unsuru yüz'dür. Eşi benzeri olmayan bir güzelliğe sahip olan sevgilinin yüzü, parlaklığı ve güzelliği itibariyle genelde güneş veya aya benzetilmiştir. Beyitte sevgilinin güneş gibi parlak yüzüne karşı âh edenlerin, âşıkların gündüzünü karanlık bir geceye çevirmek istedikleri anlatılmıştır. Âşıkların çektikleri âhların gönüllerinden geldiğine inanılır ve bu yönüyle de gönüldeki ateşi simgelemektedir. Şaire göre sevgilinin gün yüzüne karşı bu âhta bulunanlar âhlarıyla bu güzelliği söndürebileceklerdir ki böylesi bir durumda âşıkların da aydınlık günleri geceye dönüşecektir. Beyitte edebî sanat olarak karşıt sözcüklerle (târ/gün) tezad sanatına yer verilmiştir.

5. “Dilber yolında cân u cihân terkini urup

H'âr olsun it bigi heves-i 'izz ü câh eden”

“Sevgilinin yolunda can ve cihandan vazgeçerek makam mevkiye ulaşmayı arzulayan kimseler it gibi hakir olsunlar.”

Dilber: sevgili

‘İzz ü câh: makam, mevki

Divan şiiri geleneğindeki aşk anlayışında her şeyin merkezinde aşk bulunmaktadır. Kimi zaman ilahî kimi zaman da beşerî şekilde tezâhür eden bu olgu, âşıkların hayattaki tek gâyeleri haline gelmiştir. Gerçek bir âşık, sevgilinin yolunda dünyevî bütün makam ve mevkileri geri itmelidir; çünkü gerçek bir âşığın gönlünde farklı iki aşka yer yoktur. Beyitte de bu mânâdan yola çıkılarak âşığın yalnızca sevgiliyi arzulaması gerektiği ifade edilmiştir. Bu yola girip de farklı heveslere kapılan âşıkların gerçek birer âşık olamayacakları ve izzetlerini de yitirecekleri ifade edilmiştir.

6. “ ‘Anber saçuña müşg-i Hitâ hem-demüm demiş

Bu lâfdur cihânda yüzini siyâh eden”

“*Senin amber kokan saçına Hita miski “dostum” demiş ki cihanda yüzünü kara eden laf budur.*”

‘Anber: amber, güzel bir koku

Müşg: misk kokusu

Sevgilinin en çok göze çarpan güzellik unsurlarının başında saç gelmektedir. Divan şiiri geleneğinde sevgilinin saçına ait pek çok özellik ve farklı imaj bulunmaktadır. Bu gelenekte saç; şekli, rengi ve kokusu yönünden sıklıkla ele alınmıştır. Yukarıdaki beyte bakıldığında sevgilinin saçıyla ilgili olarak koku özelliğinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Şaire göre sevgilinin saçı en güzel kokular arasında yer alan ambere benzemektedir. Yine beyitte geçen bir diğer koku ise misk kokusudur. Beyte göre misk kokusunun sevgilinin saçındaki amber kokusuyla yakın olduğu ifade edilmiştir; ancak şaire göre bunun gerçekle hiçbir alâkası yoktur. Nitekim sevgilinin saçlarının eşsiz kokusuna erişebilmek mümkün değildir. İşte bu sebeple herkesin içinde miskin yüzü kara çıkmıştır. Beyitte edebî sanat olarak miskin teşhis edildiği görülmektedir.

7. “Gün bigi tâc-ı fark-ı ser-i âsmân olur

Başına ayaguñ tozın ey meh külâh eden”

“Ey ay yüzlü sevgili! Senin ayak tozunu başı üzerine külâh eden, güneş gibi gökyüzünün başının farkının tacı olur.”

Divan şiirindeki sevgili tipi her zaman için âşık adına üstün ve ulaşılamaz bir konumda bulunmuştur. Bu gelenekteki âşık, sevgiliyle tam bir vuslata eremeyeceğini bildiği için sevgiliye dair olan en küçük şeylere dahi çok büyük bir önem atfetmiştir. Örneğin âşık, sevgiliye kavuşmasa dahi onun köyüne, mahallesine yakın olmayı diler ki bu bile çoğu defa mümkün olmaz. Bu beyitte de görüleceği üzere sevgilinin ayağının tozunu başına külâh yapan kimsenin gökyüzündeki en yüksek makamlara erişeceği ifade edilmiştir. Bu da sevgiliye karşı duyulan derin muhabbet ve aşkın bir yansıması şeklindedir. Aslında sevgilinin ayak tozuyla böylesi yüksek bir makama erişen kimse üzerinden sevgilinin yüksek makamı anlatılmaya çalışılmıştır.

8. “Ger cürmise mahabbetüñ ey hûr ‘Adnî’ye

Öldür kim oldur arada evvel günâh eden”

“Ey huri! Eğer sevgin Adnî’ye günâh ise onu öldür ki arada ilk önce günâh işleyen odur.”

Cürm: hata, günah

Hûr: hûri, melek

Divan şiirindeki aşk anlayışında, âşık için aşk yolundaki her şey mübahtır. Şair de beyitte bu mânâ üzerinden ilerleyerek melek-sîmâ sevgili uğrunda her şeye razı olduğunu ifade etmiştir. Eğer sevgiliye karşı duyulan aşk bir günah olarak kabul edilirse şair, bu günahı ilk işleyenin kendisi olduğunu ifade etmiştir. Aslında burada âşığın kendisine dönük bir övgüsü de mevcuttur; yani kendisinin en büyük âşık olduğunu îmâ etmek istemiştir. Ayrıca yine bu aşkın uğrunda bir ceza alacaksa bu cezanın da ölüm olmasını istemiştir. Nitekim âşiklar nazarında sevgiliye karşı duyulan aşk nasıl mukaddes ise sevgilinin yolunda âşığın canını vermesi de oldukça değerlidir.

2.29. 70. Gazel

“Mef’ûlü/Mefâ’îlün/Mef’ûlü/Mefâ’îlün”

1. “Mihr-i ham-ı ebrûsı kaddümi dü-tâ etdi

‘İyd ayı gibi beni engüş-t-nümâ etdi”

“Kaşın kıvrımının güneşi boyumu iki büklüm etti, beni bayram ayı gibi parmakla gösterilen etti.”

Mihr-i ham-ı ebrû: kaşın kıvrımının güneşi

Kadd: boy

Dü-tâ: iki kat

İyd: bayram

Engüş-t-nümâ: parmakla gösterilen, meşhur

Divan şiirinde sevgilinin ele alınan ikinci derece güzellik unsurlarından birisi de kaş’tır. Sevgilinin kaşı bu gelenekteki şiirlerde oldukça farklı imajlar içerisinde kullanılmıştır. Kaşın en büyük özelliği eğri olmasıdır. Divan şiirinde kaş ayrıca yay veya hançer şeklinde de ele alınmıştır. Yukarıdaki beyte baktığımızda şair, sevgilinin kaşları karşısında kendi boyunun iki büklüm olduğunu ifade etmiştir ki bununla sevgilinin heybeti, âşğın ise içerisinde bulunduğu acziyet ve zayıflığı ortaya koymuştur. İkinci mısradaki ise bir bayram motifi vardır ki sevgilinin kaşları divan şiirinde zaman zaman bayram hilaline benzetilmiştir. Şair de muhtemelen burada bayram hilaliyle birlikte sevgili için kurban edileceğini anlatmak istemiştir.

2. “Baş vermeg-idi borcum yoluñda bi-hamdi’llâh

Boynumdan anı gamzeñ tîgıyla edâ etdi”

“Senin yolundaki borcum baş vermek idi. Allah’a şükürler olsun gamzen onu boynumdan kılıcı ile ödetti.”

Tîg: kılıç

Edâ etmek: ödemek, yerine getirmek

Divan şiirindeki âşık ve sevgili münasebetinde sevgili her zaman için kudretli ve acımasızdır. Bunun aksine âşık, zayıf ve acınacak bir haldedir. Hatta öyle ki âşık çoğu defa sevgilinin uğruna kurban edilmeyi göze almıştır. Bu beyitte de yine benzer bir anlam üzerinde durulmuştur. Âşık, sevgili için girmiş olduğu bu yolda artık her şeyini kaybetmiştir. Bundan sonra yalnızca sevgiliye bir can borcu kalmıştır ki onu edâ ettiğini ifade etmiştir. Bu yolda kurban edilirken de kılıcı çeken yine sevgilinin kendisi olmuştur. Divan şiirinde sevgilinin öldürücü yan bakışları kılıç ya da ok şeklinde düşünülmüştür ki beyitte de âşığın canını bu yan bakış kılıcının aldığı ifade edilmiştir. Edebî sanatlara bakıldığında ise “gamze” sözcüğü üzerinden teşhis sanatına başvurulduğu görülmektedir.

3. “Ayırdı dil ü cânı bend-i ham-ı zülfinden

Yolında gele baña bu işi sabâ etdi”

“Saçı kıvrımının bağından cân ve gönü ayırdı. Yolunda gelsin ki bu işi bana sabah rüzgârı etti.”

Bend-i ham-ı zülf: saç kıvrımının bağı

Sabâ: sabah rüzgârı

Sevgilinin saçları divan şiirinde sıklıkla ele alınan güzellik unsurlarındandır. Bu şiir geleneğinde sevgilinin saçlarına ilişkin olarak pek çok farklı imajın oluşturulduğu görülür. Sevgilinin saçları renk, koku ve şekil yönünden genelde ele alınmıştır. Yukarıdaki beyte bakıldığında öncelikle saçların şekil itibariyle ele alındığı görülmektedir. Gelenek içerisinde âşıkların gönüllerinin sevgilinin saçının kıvrımlarında asılı olduğu düşünülmüştür; ancak beyte göre âşığın canı ve gönü, sevgilinin saçlarının bağından ayrı düşmüştür. İkinci mısradan ise bu durumun daha açık bir şekilde açıklaması yapılarak bu ayırma işinin sabâ rüzgârı tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca sabâ rüzgârının sevgilinin saçlarının kokusunu âşığa getirdiği de bilinmektedir. Beyitte edebî sanat olarak ise “sabâ” sözcüğü üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

4. “Kesb etdi bekâ milkin bu menzîl-i fânîde

Cânân yolına ol kim cânını fidâ etdi”

“Kim ki cananın yoluna cânını fedâ etti, bu fâni yerde beka mülkünü kazandı.”

Kesb etmek: çalışmak, kazanmak

Divan şiiri geleneğinde bir âşık için esas gaye sevgilide vuslata erişebilmektir; ancak bu vuslat hadisesinin fâni yaşam içerisinde gerçekleşmesi çok da mümkün değildir. Gerek ilahî aşkıta gerekse beşerî aşk bağlamında âşık, bu yolda ne kadar büyük fedâkârlıkta bulunursa alacağı mükafat da o derecede büyük olmaktadır. Yukarıdaki beyitte âşığın fânî olan yaşamdan ebedî yaşamı elde edebilmesinin yolu gösterilmiştir. Buna göre âşık, yapabileceği en büyük fedâkârlık olan canını vermesiyle birlikte fânî olanı bâkî olana dönüştürmüş olacaktır; yani gerçek sevgiliyle vuslata ermeye de nâil olacaktır.

5. “Hadd ü lebi şevkinden gülşende benüm bigi

Hûnîn-dil olup gonca gül çâk-ı kabâ etdi”

“Gül bahçesinde sevgilinin dudağı ve yanağının arzusundan benim gibi açılmamış olan gül de yüreği kanlı olup kıyafetini parçaladı.”

Hadd ü lebi: yanak ve dudak

Hunîn-dil: yüreği kanlı

Çâk-ı kabâ: kıyafetini yırtma

Divan şiiri geleneğinde şairler, sevgiliye karşı olan aşklarını veya sevgilinin eşsiz güzelliğini daha somut bir şekilde anlatabilmek için zaman zaman tabiattaki farklı varlıklardan ya da hadiselerden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bu beyitte de sevgilinin güzelliği karşısında kendinden geçen şair, bu hususta yalnız olmadığını ifade etmiştir. Nitekim gül bahçesinde bulunan gonca gül de sevgilinin güzelliği karşısında farklı hallere girmiştir. Öyle ki goncanın yüreği kanla dolmuş ardından da gonca, üzerindeki kıyafetini yırtmıştır. Aslında burada olağan bir tabiat hadisesi olan gül guncasının açılması durumu vardır; fakat şair, bunu sevgilinin güzelliği karşısında goncanın kendinden geçmesine bağlamıştır ki bununla hüsn-i talil sanatından yararlanmışır. Ayrıca beyitte goncanın kişileştirilmesiyle de teşhis sanatına başvurulmuştur.

6. “Katl eylemiş it gibi agyârı eşiginde

Eydüñ kolına kuvvet hoş vardı gazâ etdi”

“*Rakîpleri eşiginde it gibi katleyemiş ki eline sağlık iyi yapmış ve gaza etmiş, deyin.*”

Agyâr: yabancılar, rakipler

Divan şiirinde âşığın sevgili ile kavuşmasında en büyük engel olarak “rakip” gösterilmektedir. Kimi şiirlerde en ağır hakaretlerle nitelenen rakip, âşığa göre insanlar içerisinde en aşağı ve kötü olan kişidir. Sürekli şekilde âşık ve sevgilinin arasını bozmak için çaba sarf etmektedir. Nitekim âşığın nazarında rakipler olmasa sevgili ile kavuşmak oldukça kolay olacaktır; fakat bütün bunlara rağmen sevgili bütün iltifatını rakibe yöneltmekte ve gerçek âşığa ise hiç yüz vermemektedir. Yukarıdaki beyitte yine bu bağlamda rakibin kötülüğüne binâen şair de ağır sözler sarf etmekte ve onu öldürmesi karşılığında halktan da övgü görmesi gerektiğini düşünmektedir; çünkü rakibin ölümü şaire göre herkes için yararlı olacaktır.

7. “ ‘Adnî demidür cânı dil-dâra nisâr eyle

Baş oynamaga çünkim yolında salâ etdi”

“*Ey Adnî! Sevgilinin yolunda başından geçmeye sala ettiğin için artık cânı sevgiliye saçma vaktidir.*”

Dil-dâr: güzel, gönül alan sevgili

Nisâr eylemek: saçmak

Gerçek âşık, kendi benliğini silerek sevgilinin varlığında yokluğa erişen kişidir. Nitekim divan şiiri geleneği bağlamında âşığın yalnızca sevgili ekseninde yaşaması ve bütün çaba ve gayretlerini de ona dair yapması gerekmektedir. Yukarıdaki beyitte de bu mânânın ele alındığı görülmektedir. İlk mısradaki geçen “nisâr eylemek” yani saçmak fiili ile âşığın canından vazgeçmesinin gerekliliği anlatılmak istenmiştir. Aslında günlük hayatta insanın en değerli varlığı canıdır; ancak “saçmak” fiiliyle bunun dahi artık bir değerinin olmadığı işaret edilerek gerçek bir âşığın yapması gerekenler hatırlatılmıştır.

2.30. 71. Gazel

“Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Göñül ‘imâreti gamdan harâba yüz dutdı

Cihânı seyl-i yaşum uçdan uca düz dutdı”

“Gönlün bayındır hali gamdan harap olmaya başladı ve gözyaşlarının seli de baştan başa dünyayı kapladı.”

İmâret: bayındırlık

Seyl: sel, şiddetli su akıntısı

Sevgiliye karşı duyulan aşkın âşığa getirdiği en önemli şey, gam ve kederdir. Aslında aşkın kişiye bir huzur ve ferahlık vermesi gerekirken divan şiiri geleneğinde vuslat kavramının pek mümkün olmamasından dolayı âşık her zaman sıkıntılı bir hal içerisinde yaşamaktadır. İlk mısraya bakıldığında aşktan dolayı gönlün önceleri rahat ve bayındır olan halinin git gide harap olduğu belirtilmiştir. Nitekim divan şiirinde âşıkların gönlü genelde bir harâbeye de benzetilmektedir. İnanişâ göre eskiden harâbelerde hazine olduğu düşünülmüş. Bu sebeple sevgili de âşığın harap gönlünün hazinesi şeklinde ele alınmıştır. İkinci mısradaki ise âşık, sevgili uğruna dökmüş olduğu gözyaşlarının çokluğunu anlatabilmek için mübalağa sanatına başvurmuş ve bütün dünyayı gözyaşı selinin kapladığını ifade etmiştir.

2. “Çü tîr-i gamzesi ey dil nişân edindi seni

Hoş ol ki devlet ü ikbâl saña yüz tutdı”

“Ey gönül! Rahat ol; zira yan bakışların oku seni hedef edindiği için devlet ve talih sana yüz tutmuştur.”

Tîr-i gamze: yan bakış oku

İkbâl: talih ve saadet

Sevgilinin divan şiirinde üzerinde sıkça durulan güzellik unsurlarının başında gamze yani yan bakışlar gelmektedir. Sevgilinin bu öldürücü yan bakışları âşık için

oldukça önemli şeyler ifade etmektedir. Bu gelenek içerisinde sevgilinin âşıkla ilgilenmesi ve ona iltifatta bulunması pek de mümkün olan bir şey değildir ki âşık da zaten bu durumun farkındadır. İşte bu noktada âşık artık sevgiliden gelecek en ufak iltifatları dahi kendi nâmına oldukça büyük bir saadet şeklinde ele almaktadır. Bu beyitte de sevgilinin öldürücü yan bakışları “ok” şeklinde ele alınmıştır. Şaire göre sevgili, âşığın bedenini bir nişangâh haline getirmiş ve bu bakış oklarını da ona fırlatmıştır. Her ne kadar öldürücü okların hedefi haline gelmek, istenen bir durum olmasa da âşık için sevgiliden gelen bu oklar en büyük mutluluk kaynağı olmuştur.

3. “Yaşı çoğ ola ki fûrkatde gönülümü gamdan

Unutmadı kereminden kulag u göz dutdı”

“Yaşı çok olsun ki ayrılık zamanında gönülümü tasadan unutmadı. Lütfundan dolayı göz kulak oldu.”

Fûrkat: ayrılık

Divan şiiri geleneği içerisinde âşık ve sevgili arasındaki münasebet oldukça ilginçtir. Nitekim sevgili her ne kadar âşığa ilgi göstermeyip iltifatta bulunmasa dahi bu durum âşık için yine şükredilecek bir durumdur. Yukarıdaki beyitte de şair, benzer bir söylemle sevgiliden ayrı düştüğünü ve bu fîrkat döneminde çektiği ayrılık acısının da sevgilinin bir ikramı, iltifatı olduğunu ifade etmiştir. Burada âşık için her ne kadar istenilmeyen bir durum olsa da gam ve keder, gamın kaynağı sevgili olduğu için katlanılabilir hatta şükredilebilir bir durum haline gelmektedir.

4. “Gurûrıla yüzün ayına beñzerem deyeli

Zevâl erişdi güne beñzer âhumuz tutdı”

“Gururlanarak yüzünün ayına benziyorum demesinden bu yana güneşe yokluk erişti ki ahımız tutmuşa benziyor.”

Zevâl: yokluk

Divan şiirinde güzelliğin müşahhas hali ve yine güzelliğin en ileri derecesi sevgili kabul edilmektedir. Onun dışındaki bütün varlıklar ancak onun güzelliğine öykünmekle

meşguldürler. Bunun bilincinde olan âşık ise güzelliği ancak sevgilinin kendisinde arayıp ağyâra asla meyletmemektedir. Bu beyitte ise sevgilinin güzelliğine öykünen güneşten bahsedilmiştir. Normalde güneş, bütün dünyayı aydınlatan, ışığı ve parlaklığı ile öne çıkan bir varlıktır; fakat beyte göre güneş her ne kadar dünyanın aydınlık kaynağı olsa da sevgilinin güzelliği karşısında adeta eli ayağı bağlanmış. Ayrıca sevgilinin güzelliğine benzemekten de gurur duymaktadır. Güneşin bu övücü âşıkları rahatsız etmiştir; çünkü sevgilinin güzelliğine başka bir varlığın ulaşabilmesi mümkün değildir. Bu sebeple âşıklar, güneşe âh etmiştir ki bu âhların sonucunda ise güneşe zevâl erişmiştir. Beyitte edebî sanat olarak güneş üzerinden teşhise yer verilmiştir.

5. “Yolında başuñı vir ‘Adniyâ nasihât eşit

Sa‘âdet ol kişinüñ kim cihânda söz dutdı”

“Ey Adnî! Şu nasihati işit ve sevgilinin yoluna başını ver. Nitekim saadet, cihanda söz tutan kişinindir.”

Divan şiiri geleneği içerisinde âşık için en büyük saadet sevgilinin vuslatına erişebilmektir; ancak bu çok da kolay bir şey değildir. Zira bu gelenekteki sevgili tipinde âşığa karşı en küçük bir iltifat dahi pek söz konusu değildir. Çoğu defa sevgili, âşığın varlığından dahi haberdar değildir. İşte böylesi bir âşık-mâşuk münâsebetinde âşığın kendisini sevgiliye fark ettirebilmesi için hiçbir fedâkârlıktan çekinmemesi gerekmektedir. Bu noktada şair, âşığa bir tavsiyede bulunarak sevgilinin yolunda hiç çekinmeden canını ver, demektedir. Nitekim ancak bu tavsiyeye uyanların saadete erişebildiklerini de ifade etmiştir.

2.31. 72. Gazel

“Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün”

1. “Nigârâ çeşme-yi cândur zülâl-i la‘l-i şîrîñüñ

Sevâd-ı dîde-yi dildür hayâl-i hâl-i müşğîñüñ”

“Ey sevgili! Şirin dudağının suyu canın çeşmesidir. Misk gibi ben'inin hayâli de gönül gözündeki siyahlıktır.”

Nigârâ: ey sevgili

Zülâl-i la‘l: kırmızı renkli güzel dudak

Sevâd-ı dîde: gözün karası, göz bebeği

Divan şiirinde sevgiliye ait pek çok güzellik unsuru kullanılmıştır. Bu güzellik unsurlarıyla ilişkili olarak da oldukça farklı imajlara yer verilmiştir. Yukarıdaki beyitte de bu bağlamda sevgilinin dudağı ve beni üzerinde durulmuştur. İlk mısradaki sevgilinin dudağından bahsedilmiştir. Âşıklara göre sevgilinin dudağı şeker hükmündedir. Dudak, kırmızılığı yönüyle şekeri andırması ve tatlı sözlerin kaynağı olması bakımından şeker gibi düşünülmüştür. İkinci mısradaki ise sevgilinin ben'inden bahsedilmiştir. Benler, vücutta genelde yüzde meydana gelen küçük noktalardır. Bu noktaların da yine güzellik kaleminde yanağa damladığı düşünülür. Burada ben sözcüğüyle siyah renk üzerinden imajlar oluşturulmuştur. Misk kokulu ben ifadesiyle miskin siyahlığı, ardından da gözbebeğinin siyahlığı hatırlatılmak istenmiştir. Ayrıca “nigârâ” sözcüğüyle de nidâ sanatı yapılmıştır.

2. “Görelen dür dişüñ nazmıyla cânâ tal‘atuñ nûrın

Gönülde kalmadı bir zerre mihri mâh u pervînüñ”

“Ey sevgili! Senin inci gibi dişlerinin nazmıyla güzelliğine ait nuru gördüğüm zamandan beri gönülde ay ve pervine dair bir zerre sevgi kalmadı.”

Tal‘at: sevgilinin yüzünün parlaklığı, güzelliği

Mâh: ay

Pervîn: Ülker yıldızı, Süreyya

Divan şiiri geleneği içerisinde bütün güzellikler sevgiliye aittir ki bu güzellik olgusunda da yüz güzelliği öne çıkmaktadır. Şairler, bu güzelliği öncelikle yüz güzelliğindeki parlaklık olarak anlatmışlardır. Bunun için de genelde dünyanın ışık kaynağı olan ve parlaklıklarıyla öne çıkan ay ve güneşle kıyaslanır sevgilinin güzelliği. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin yüz güzelliğinin yanında dişlerinin güzelliği ve

düzensizliği de ifade edilmiştir. Beyte göre şair, bu güzellikleri gördükten sonra bir noktada güzelliğin timsali olan ay ve Süreyya yıldızının da sönük hallerini müşahade etmiştir. Nitekim sevgilinin eşsiz güzelliğinin yanında artık bunların isimlerini anmak bile anlamsız olmaktadır. Edebî sanat olarak da “mihr, mâh, pervîn” sözcükleri ile “tenâsüb” sanatına yer verilmiştir.

3. “Mu’anber zülfüne ermek meger sevdâ edindi kim

Cihânı post-pûş olup tolanur nâfesi Çîn’ün”

“Çin’in nafesi, senin amber kokan saçına ulaşmayı sevdâ edinmiştir ki post giyinerek dünyayı dolaşmaktadır.”

Mu’anber: amber kokulu

Post-pûş: post giyinmek veya örtünmek

Nâfe: misk adındaki hayvanın göbeğinden çıkarılan güzel koku

Sevgilinin birinci derecedeki güzellik unsurlarından birisi de saç’tır. Bu gelenekteki şiirlerde sevgilinin saçlarına ayrı bir önem atfedilmiştir. Yine bazen de şairler, sevgilinin saçıyla ilgili farklı imajlar oluşturmuşlardır. Yukarıdaki beyitte de bu bağlamda sevgilinin saçının kokusunun övgüsü yapılmaktadır. Sevgilinin saçı pek çok güzel koku arasında özellikle miske benzetilmiştir. Bunun sebebi ise öncelikle renk faktörüdür; çünkü sevgilinin saçları gibi misk de siyah bir renge sahiptir. Bu yönüyle gelenek içerisinde sevgilinin saçı misk kokulu olarak ele alınmıştır; fakat misk her ne kadar güzel kokmuş olsa da beyte göre yine de sevgilinin saçlarının kokusuna özenmektedir. Beyitte edebî sanat olarak ise “nâfe” sözcüğü ile “teşhis” sanatına yer verilmiştir.

4. “Ümîd-i zülfün ile kılca kaldı gönülümüñ cânı

Demidür tut elini kim ayaga düşdi miskînün”

“Saçının ümidiyle gönülümün cânı kıl gibi kaldı. Bu senin miskînin ayağa düştü ki şimdi elinden tutma vaktidir.”

Kılca: kıl gibi, ipince

Miskîn: düşkün, güçsüz, zayıf

Divan şiiri geleneğinde âşık her yönden sevgiliye muhtaç bir durumdadır. Çekmiş olduğu aşk acısının ıstırabıyla tüm dermanı tükenmiş olan âşığın artık tek ümidi sevgilidedir. Yukarıdaki beyitte de bu durum, şair tarafından anlatılırken âşık için “miskîn” ifadesi kullanılmıştır ki bununla âşığın içerisinde bulunmuş olduğu düşkün durum ifade edilmek istenmiştir. Bu gelenekte âşık ne kadar sıkıntılı bir durum içerisinde olsa da yine de sevgiliye dair olan ümitleri bulunmaktadır. Nitekim “demidir” ifadesiyle âşığın artık dayanılmaz acılar çektiği îmâ edilmiş ve sevgilinin de artık merhamete gelmesi ümit edilerek âşığa iltifatta bulunması gerektiği hatırlatılmıştır. Ayrıca beytin anlamlandırılmasında sevgilinin saçından bahsedilmesi sebebiyle “miskîn” sözcüğü de “misk kokulu” şeklinde ele alınabilir.

5. “Hadeng-i gamzesi çün-kim gelür cân kaskına her dem

Göñül hoş geç ki vardur himmeti sana nigârînuñ”

“Ey gönül! Yan bakış oku daima cana kastetmek amacıyla geldiğinden dolayı hoş zaman geçir ki bunda sevgilinin sana bir iyiliği vardır.”

Hadeng-i gamze: sevgilinin yan bakış oku

Nigârî: resim gibi güzel sevgili, şirin

Divan şiirinde âşık ve sevgili arasındaki münasebette, sevgilinin âşık ile muhatap olması pek mümkün değildir. Sevgili, âşığa karşı olabildiğince umursamaz bir tavır içerisinde her zaman. Bu münâsebette bazen çok nâdir olsa da sevgilinin âşığa gamze yani bakışlarını yönelttiği görülür. Yan bakışlar ise gelenek içerisinde ok ya da kılıca benzetilmiştir ki bunun sebebi yan bakışların âşık için öldürücü özellikte olmasıdır. Beyte göre âşık, sevgiliden gelen bu yan bakış okları karşısında aslında memnun olmalıdır; çünkü bunlar özünde sevgilinin âşığa karşı birer himmeti konumundadır.

6. “Göñül almakdur işüñ hüsn iline şâh olalıdan

Cihânda müstedâm ol kim ne hoşdur resm ü âyînüñ”

“Güzellik ülkesinde pâdişah olmandan bu yana senin işin gönül almadır. Cihanda kalıcı ol ki usul ve erkânın pek hoştur.”

Müstedâm: daim, sürekli olmak, kalıcı olmak

Resm ü âyîn: usul ve erkân

Divan şiirinde sevgili, eşsiz bir güzelliğin sahibidir. Bu yönüyle de güzellik ülkesinin padişahı olmaktadır. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin güzellik ülkesinde padişah olması nedeniyle âşıkların gönlünü alması gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim padişahlık makamındakilerin etrafında bulunan kimselerin gönüllerini alma noktasında daha rahat olmaları gerekmektedir. İkinci mısrada ise sevgilinin güzellik ülkesindeki padişahlığının devamlı hâle gelebilmesi için bu usul ve erkân üzerinde sebat göstermesi gerektiği anlatılmıştır.

7. “Dilermiş ‘Adnî’ nün cânın peşîmân olmasun deyü

Du‘â hengâmıdur ey dostlar vaktidür âmînün”

“Ey dostlar! Sevgili, Adnî’nin cânını dilermiş ki pişman olmaması için dua ve âmin vaktidir.”

Hengâm: zaman, çağ, sıra, vakit

Sevgili karşısında âşığın herhangi bir iradesi bulunmamaktadır. Zira âşık, kul; sevgili ise padişah hükmündedir. Bu yönüyle sevgili, âşık üzerinde istediği tasarrufta bulunabilmektedir. Yukarıdaki beyitte de bu mânâ üzerinde durulmuştur. Şaire göre sevgili son raddede âşığın artık bir şeyi kalmadığı için canını istemektedir. Normalde günlük yaşamda bir insanın canının istenmesi noktasında olumlu bir cevap vermesi mümkün değildir; ancak âşık ve sevgili arasındaki münasebette bu durum farklılık arz etmektedir. Beyte göre âşık, sevgilinin bu talebini hayırlı bir dua gibi algılamakta ve herkesin de bu duaya âmin demesini arzu etmektedir. Yine beyitte “ey dostlar” ifadesiyle ise “nidâ” sanatı yer almaktadır.

2.32. 73. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün”

1. “Şâd olmak isteyen gamıla mübtelâ gerek

‘Âlemde saltanat taleb eden gedâ gerek”

“Mesut olmayı dileyenin gamla âşina olması gerekir ve cihanda saltanatı dileyenin de köle olması gerekir.”

Şâd olmak: mutlu, mesut olmak

Mübtelâ: âşık, tutkun, düşkün

Gedâ: kul, köle

Divan şiiri geleneğinde âşık için mutluluk anlayışı oldukça farklıdır; çünkü gerçek bir âşık için asıl mutluluğun sevgilinin yolunda çekilen gam ve keder olduğuna inanılmaktadır. Yukarıdaki beyitte de bu düşünceden yola çıkılarak mutlu olabilmek için kişinin gama mübtela olmasının gerekliliği anlatılmıştır. İkinci mısradaki ise dünya saltanatına yine farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Buna göre sultan olmak isteyen bir kimsenin öncelikle gedâlığı yani kulluğu kabul etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “şâd/gam” ve “saltanat/gedâ” sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

2. “Âh etdügümçe cûşa gelür gözlerüm yaşı

Deryâ temevvüc itmege lâ-büd hevâ gerek”

“Gözlerimin yaşı ah ettikçe çoşar. Şüphesiz ki denizin dalgalanması için rüzgâr gereklidir.”

Temevvüc: dalgalanma

Lâ-büdd: şüphesiz

Şair, bu beyitte sevgiliye olan aşkından dolayı yaşamış olduğu durumu, bir doğa hadisesi üzerinden anlatmayı tercih etmiştir. Âşığın sevgiliye olan hasreti depreştikçe bu

hissin şiddetiyle âşık âh çekmektedir ki bu âhın da gönülden geldiğine inanılmaktadır. Kimi zaman da bir duman şeklinde düşünülen âh, gönülde yanan ateşin dışarıya yansımasıdır. İkinci mısradaki bu durumu daha somut bir şekilde açıklamak için doğadaki bir hadise örnek verilmiştir. Buna göre rüzgâr çıkmadığı takdirde denizlerde dalgalanma da olmamaktadır. Bununla rüzgâr, âşığın âhlarına; denizdeki dalgalar ise gözyaşlarına benzetilmiştir ki aslında bununla âşığın gözyaşlarının çokluğu da anlatılmak istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak da “âh/hevâ” ve gözyaşı/temevvüc” sözcükleriyle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

3. “Dil milkine hayâlün ider hüküm geh gamuñ

Bu bir harâbeye ne iki pâdişâ gerek”

“Gönül ülkesine kimi zaman hayâlin kimi zaman kederin hükmeder. Nitekim bir harâbeye iki sultan gerekli değildir.”

Milk: ülke

Pâdişâ: padişah, sultan

Divan şiirinde sevgiliye büyük bir tutkuyla bağlı olan âşığın gönlü genelde bir ülke şeklinde ele alınmıştır ki buna da gönül ülkesi denilmiştir. Yukarıdaki beyitte yine bu doğrultuda gönül ülkesi kavramının kullanıldığı görülmektedir. Âşığın gönül ülkesinde bazen sevgilinin hayali bazen de yine sevgiliye ilişkin olan gamın hüküm sürdüğü ifade edilmiştir. Bunun yanında bir ülkede iki padişahın olmayacağı da belirtilerek bu ülkenin tek padişahının sevgili olduğu belirtilmek istenilmiştir. Ayrıca beyitte kullanılan “harâbe” ifadesi de dikkat çekicidir. Bu gelenekte âşığın gönlü, sevgili karşısındaki çaresizliğinden dolayı bir harabe gibi düşünülmüştür; ancak eski dönemlerdeki inanişaya göre harâbelerde gizli bir hazine bulunmuş ki bu gönül harabesinin hazinesi de sevgiliden başkası değildir.

4. “Gamzeñ hadengi zahmına cân verdüğüm bu kim

Derd-i dil-i şikesteye yârâ devâ gerek”

“Ey sevgili! Yan bakış oklarının yarasına cân verme nedenim şudur ki kırık gönlün derdine derman gerektir.”

Zahm: yara

Derd-i dil-i şikeste: kırık gönlün derdi

Sevgilinin her hâli ve davranışı âşık için ayrı bir mânâyı ifade etmektedir. Bu beyitte de üzerinde durulmuş olan “gamze” yani “yan bakış” âşık için oldukça önemli bir güzellik unsurudur. Bu şiir geleneğinde sevgilinin âşığa karşı olan bir iltifatı pek de söz konusu değildir; çünkü sevgili, bütün ihsanını ve keremini rakiplere sunmaktadır. İşte böylesi bir ahvâlde sevgilinin âşığa gönderdiği yan bakış okları âşık için adeta birer hazine hükmüne geçmektedir; çünkü bu yan bakışlarla az da olsa sevgilinin âşığa karşı ilgisini düşünmek mümkün olmaktadır. Gelenek içerisinde bu yan bakışlar öldürücü olmaları nedeniyle ok veya kılıca benzetilmişlerdir. İkinci mısradan ise bu durum anlatılmaktadır; yani her ne kadar bu bakış okları öldürücü olsalar bile âşığın derdinin dermânı yine bu oklardır. Ayrıca beyitte dert ve devâ sözcüklerinin bir arada kullanımıyla tezat sanatına yer verilmiştir.

5. “Zühd ü salâhı câm-ı meye satdugum budur

Kim rind olanların ‘ameli bî-riyâ gerek”

“Sofuluk ve dindarlığı şarap kadehine değişme nedenim şudur ki rindlerin amellerinin riyâsız olması gerekir.”

Zühd ü salâh: sofuluk ve dindarlık

Câm-ı mey: şarap kadehi

Rind: kalender, aldırışsız, dünya işlerini hoş gören

Bî-riyâ: riyâsız

Divan şiirinde, âşık ve rakip arasında yer alan çatışmanın bir benzeri de rind ve zahid arasında gerçekleşmektedir. Rind, divan şiirindeki âşık tipini temsil etmektedir ve yaptığı her şeyin özünde yalnızca Allah sevgisi bulunmaktadır. Yaptığı ibadetlerde her zaman için riyâ ve gösterişten de özellikle uzak durmaktadır. Kısaca gözünde ne cehennem korkusu ne de cennet sevdâsı bulunmaktadır. Zâhid ise yaptığı her şeyde

öncelikle gösterişe yer vermekte ve sevgiden ziyâde korkuyu öne çıkarmaktadır. Yukarıdaki beyitte bu mânâ üzerinde durulmuştur. Şair, kendisinin riyâ hadisesinden uzak durmasının sebebinin rind bir karakter taşımasına bağlamıştır. Ayrıca yine ilk mısradaki geçen meyden kasıt ise aşk şarabıdır.

6. “Kanlu çıkardı yaşımı yolum basar deyü

Evvel bu işi işlemege dest ü pâ gerek”

“Yolumu basar diye gözyaşımı kanlı çıkardı. Bu işi yapabilmek için evvela elle ayak gerekmektedir.”

Dest ü pâ: el ve ayak

Bu beyitte öncelikle âşığın kanlı gözyaşlarından ve âcizliğinden bahsedilmiştir. İlk olarak farklı bir imajla sunulan kanlı gözyaşına bakılacak olursa şaire göre sevgili, âşık hakkında bir ithamda bulunmuştur ki bunun aslı yoktur. Zaten âşık, sevgiliye olan özlemi ve hasretinden dolayı kanlı gözyaşlarını akıtmaktadır. İkinci mısradaki ise yine âşığın herhangi bir fiil işleyemeyecek derecede bir acizyet içerisinde olduğunu gösterebilmek adına el ve ayaklarının bulunmadığı ifade edilmiştir. Aslında bununla anlatılmak istenen âşıkta ayrılık derdinden dolayı artık hiç dermanın kalmamış olmasıdır.

7. “İzüñ tozına ‘Adnî yüzün niçe sürmesün

Kanlu gözine sıhhat için tûtîyâ gerek”

“Senin izinin tozuna Adnî, kendi yüzünü nasıl sürmesin? Çünkü kanlı gözüne sıhhat vermesi için sürme gereklidir.”

Tûtîyâ: göze kuvvet ve parlaklık katan sürme taşı tozu

Divan şiirinde âşık, sevgiliye öylesine ileri bir önem atfetmektedir ki sevgiliye dâir olan her şey âşığın nazarında muazzez ve mukaddestir. Sevgiliye tam bir vuslat hâlinin mümkün olmaması da bu durumun önemli nedenlerindedir. Gazeldeki bu makta beytinde ise sevgilinin ayak tozunun âşık için neler ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Şaire göre sevgilinin ayağının tozu ağlamaktan dolayı artık kanlanmış ve ferini yitirmiş olan âşığın gözleri için oldukça etkili bir ilaç hükmündedir. Aslında bununla da yine

sevgilinin üstünlüğü, âşığın ise içerisinde bulunmuş olduğu zayıf ve düşkün hâl anlatılmak istenmiştir.

2.33. 74. Gazel

“Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Gören kamer yüzüni meyl-i âfitâb etmez

Soran şeker lebüni yâd-ı la’l-i nâb etmez”

“Ay gibi yüzünü görenler artık güneşe meyletmezler, şekerden dudağını soranlar ise saf lâli akıllarına getirmezler.”

Kamer: ay

Afitâb: güneş

Leb: dudak

Nâb: saf, katıksız

Divan şiirinde âşığa göre bütün güzelliklerin üstünde bir güzelliğe sahip olan yalnızca sevgilidir. Zaten âşık için sevgili haricindeki başka hususlar çok da önemli değildir. Yukarıdaki beyitte sevgilinin güzellikteki derecesini anlatabilmek için ay ve güneş arasında bir kıyasa gidilmiştir. Şair, öncelikle sevgilinin güzelliğini ay’a benzetmiştir ki sevgilinin bu ay gibi parlak güzelliğin görenlerin bir daha güneşe meyletmeyeceklerini ifade etmiştir. İkinci mısradaki ise yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan dudağa yer vermiştir. Gelenek içerisinde sevgilinin dudağı genellikle şekerle birlikte anılmıştır ki bu beyitte de dudağın şekerle benzetildiği görülmektedir. Ayrıca sevgilinin şeker gibi dudağının tadını alanların da başka bir şekeri akıllarına getirmeyecekleri ifade edilmiştir.

2. “Göñül ‘imâretini yıkmasun gamuñ hazer et

Ki kimse kendü evin göz göre harâb itmez”

“Şundan sakın ki kederin gönül imaretini yıkmasın. Nitekim hiç kimse kendi evini göz göre göre harap etmez.”

Hazer etmek: çekinmek, sakınmak

Şair, bu beyitte sevgiliye dönük olan bir tavsiyede bulunmuştur. Sevgiliden gönül imaretini yıkmaması yani bu yeri harap etmemesini istemiştir. Beyitteki bu tavsiye her ne kadar sevgiliye olsa bile aynı zamanda âşığı da ilgilendirmektedir; çünkü harap edilmemesi istenen gönül, âşığın gönlüdür. Bununla âşığın gönlünün sahibinin de sevgili olduğu ifade edilmiştir. Nitekim ikinci mısradaki hiç kimsenin kendi evini bilerek ve isteyerek yıkıp harap etmeyeceği belirtilmiştir. Bütün bunlardan amaç ise sevgilinin âşığa daha fazla eziyet etmemesi ve gamını da artırmamasıdır.

3. “Cefâ vü cevriye ey bî-vefâ oran oldu

Kişi bu vechile kanlusına ‘azâb etmez”

“Ey vefası olmayan sevgili! Eziyet ve cefansa artık haddi aştı. Kişi kanlusına dahi böylesine eziyette bulunmaz.”

Bî-vefâ: vefâsız

Cevr: eziyet

Divan şiirinde sevgilinin âşığa karşı herhangi bir ilgi ve iltifatı bulunmamaktadır. Hatta öyle ki sevgilinin tek iltifatı âşığa ezâ ve cefâ çektirme noktasında olmaktadır. Sevgilinin âşığa karşı olan umursamaz hâli ve bunun yanında rakiplere karşı olan yakın ilgisi de yine âşığın en önemli sıkıntı kaynaklarından. Yukarıdaki beyitte bu durumdan yakınan şair, artık kendisine karşı yapılan bu azaba dayanamadığını dile getirmiştir. Yapılan bu eziyeti insanın kanlusına dahi yapmayacağını ifade ederek içerisinde bulunduğu sıkıntılı hali sevgiliye arz etmek istemiştir. Beyitte edebî sanat olarak “cefâ, cevriye ve azâb” sözcükleri ile tenâsüb sanatına başvurulmuştur.

4. “Benüm bir agladugum yüzüme urur ne ‘aceb

Anuñ hezâr cefâ etdügin hisâb etmez”

“Bir kere ağlamamı yüzüme vurur; fakat gariptir ki kendisi bana binlerce defa eziyette bulunduğunu hesap etmez.”

Hezâr: pek çok, binlerce

Divan şiirinde sevgilinin âşığa karşı olan en önemli özelliği sürekli şekilde eziyet ve cefâ çektirmesidir; fakat âşık, içerisinde bulunduğu bu sıkıntılı halden çok da rahatsız değildir. Kendisine karşı yapılan bu eziyetler karşısında âşık, zaman zaman gözyaşlarını tutamaz. Yukarıdaki beyitte bu duruma değinilmiş ve âşığın bu eziyetler karşısında döktüğü gözyaşlarından dolayı sevgili tarafından ayıplanıp kınandığı ifade edilmiştir. Buna karşılık âşık ise yine sitemde bulunmuştur; yani sevgilinin eziyetlerine kendisi sesini dahi çıkarmazken döktüğü gözyaşlarından dolayı sevgilinin kınamasını hoş karşılamadığını ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak “bir ve hezâr” sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

5. “Gözün ki kanuma tîz atdı gamzesin yâ Rab

Niçün bu hayr işi te’hîr ider şitâb etmez”

“Kanımı dökebilmek için gözün yan bakış okunu hızlı bir şekilde attı. Ey Rabbim! Sevgili bu hayır işini niçin geciktirir de hızlı davranmaz?”

Tîz: çabucak, derhal, hemen

Te’hîr etmek: ertelemek, geciktirmek

Şitâb etmek: acele etmek, hızlı davranmak

Sevgilinin gelenek içerisinde öne çıkan güzellik unsurlarından olan yan bakışlar, âşık için öldürücü olma özelliğinden dolayı ok ya da kılıca benzetilmiştir. Bu beyitte de yine yan bakışlar üzerinde durulmuştur. Şaire göre sevgili, yan bakış oklarını aslında âşığın bedenine süratli bir biçimde göndermiştir; fakat beyitte ilginç bir anlam vardır. Her ne kadar bu bakış oklarının ilk mısradaki hızlı ve süratli bir biçimde gönderildiği ifade edilmiş olsa da ikinci mısradaki şair, neden yan bakış oklarının daha hızlı gönderilmeyerek geciktirildiğinden şikâyet etmektedir. Beyitte edebî sanat olarak ise “te’hîr ve şitâb” sözcükleriyle tezat sanatına başvurulmuştur.

6. “Meger ki çihresi âyînenüñ demürdendür
Ki gün yüzüñle mukâbil olur hicâb etmez”

“Meğerki aynanın yüzü demirden yapılmıştır. Nitekim güneş gibi yüzün ile karşılaşınca hicap etmez.”

Çihre: çehre, yüz, sîma

Mukâbil: karşılık, karşılaşma

Hicâb etmek: utanmak

Beyitte şair, sevgilinin eşsiz güzelliğini anlatabilmek için ilginç bir ayna imajını kullanmıştır. Normalde görüntüyü yansıtmak amacıyla kullanılan aynalar camdan yapılmıştır. Camdan yapılmaları itibariyle de aynalar kırılğan bir yapıdadırlar. Beyte göre sevgilinin kullanmış olduğu ayna camdan değil de demirden yapılmıştır. Şair, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: Sevgilinin güzelliğinin yansımış olduğu camdan yapılmış bir aynanın bu güzellik karşısından kırılıp dağılmaması olası değildir. Bu ayna hicap etmiyor yani kırılmıyorsa muhtemelen demirden yapılmıştır; yoksa bu güzelliği yansıtabilmesi mümkün değildir. Beyitte edebî sanat olarak ise “ayna” sözcüğü üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

7. “Zamân mı var ki lebüñ nukli yâdına ‘Adnî
Ciger kebâb ü gözi yaşını şarâb etmez”

“Öyle bir zaman var mıdır ki Adnî, sevgilinin dudağının mezesi anıldığı zaman kendi ciğerini kebâp ve gözyaşını da şarap yapmasın?”

Nukl: meze, çerez

Sevgilinin divan şiirinde kullanılan birinci derecedeki güzellik unsurlarının başında dudak gelmektedir. Farklı özellikleri itibariyle sevgilinin dudaklarıyla ilgili gelenek içerisinde pek çok farklı imaj kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin dudağı anılırken bir içki meclisindeki sofranın da tasviri yapılmak istenmiştir. Böylesi bir meclisteki sofrada çeşitli mezeler, çerezler, kebaplar ve şarap bulunmaktadır. Şair de buradan yola çıkarak sevgilinin dudaklarını çerez veya meyve şeklinde düşünürken âşığın kanlı gözyaşlarını şarap, aşk ateşi içerisindeki ciğerini ise kebap şeklinde ele almıştır. Aslında

bununla sevgilinin dudaklarına karşı olan tutkusunu anlatmak istemiştir. Edebî sanat olarak ise “var mı?” şeklinde soru yönelterek istifham sanatına yer vermiştir.

2.34. 75. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Çıksun ol göz kim yaşı derd ile hûnîn olmaya

Görmesün şâdî yüzün her dil ki gam-gîn olmaya”

“Akan yaşı dertle kanlı olmayan göz çıksın. Hangi gönül kederli değil ise onun mutlu yüzünü göremesin.”

Hûnîn: kanlı

Gam-gîn: gamlı, kederli, üzüntülü

Divan şiirinde âşığın hayatının merkezinde sevgili bulunmaktadır. Âşığın her zaman için hayalinde ve gayesinde onun haricinde başka birisinin bulunması mümkün değildir. Yukarıdaki beyitte de âşık için sevgilinin neler ifade ettiği anlatılmak istenilmiştir. Öncelikle ilk mısradaki göz üzerinde durulmuştur ki bu, âşığın gözüdür. Görme organı olan göz bir insan için en önemli uzuvların başında gelmektedir; ancak şaire göre eğer bir göz, sevgili uğrunda kanlı yaşlar akıtmıyorsa onun varlığına gerek yoktur. İkinci mısradaki ise gönül kavramı üzerinde durulmuştur. Bir insanın iç huzurunun kaynağı olan gönlün dahi sevgiliyle ilgili olarak dertlenmemesi halinde yüzünün gülmemesi istenmiştir ki bütün bunlarla âşığın sevgiliye karşı olan muhabbeti yansıtılmak istenmiştir. Edebî sanat olarak “şâd ve gam” sözcükleri üzerinden tezat sanatına başvurulmuştur.

2. “Ger murâduñ cânsa al dek yüzüme dogru bak

Bu meseldür her ne dilde kîn ola dîn olmaya”

“Eğer amacın cân ise al; ama yüzüme doğru bak. Meseldir ki hangi gönülde kin varsa onda din olmaz.”

Mesel: vecize, deyim

Kîn: garez, düşmanlık

Divan şiirinde sevgiliyle ilgili olarak âşığın en büyük yakınması kendisine dönük bir ilgi ve alâkanın olmamasıdır. Her ne kadar âşık, bütün benliğiyle sevgilinin yolunda madden ve mânen kendisini fedâ etse dahi sevgilinin nazarında bunların hiçbir kıymeti bulunmamaktadır. Bu beyitte de yine asıl sitem, sevgilinin ilgisizliği ve vefâsızlığı ile ilgilidir. Nitekim ilk mısradaki bu durum açık bir şekilde izah edilmiştir. Âşık, canımı alacak olsan dahi yüzüme doğrudan bak diyerek böylece kendisine sevgilinin iltifatta bulunmasını istemektedir. Ayrıca yine sevgiliyle alâkalı olarak kalbinde âşığa karşı kin taşımamasının gerekliliği de ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak ise “dilde kîn varsa dîn olmaz” denilerek irsâl-i mesel sanatına yer verilmiştir.

3. “Lezzet-i kevserde söz yokdur velî zu‘mum bu kim

La‘l-i şekker-bâr-ı cânân bigi şîrîn olmaya”

“Kevser suyunun lezzetine sözüm yoktur; fakat o, zannıma göre sevgilinin şeker saçan lali kadar şirin olmayacaktır.”

Zu‘mum: zannıma göre

Cânân: sevgili

La‘l-i şekker-bâr: etrafa şeker saçan dudak

Kevser, İslam inancına göre cennette müminlerin içecekleri eşsiz lezzetli bir cennet içeceği. Beyitte de Kevser suyu üzerinden sevgilinin güzelliği anlatılmak istenmiştir. İlk mısradaki şair, Kevser suyunun eşsiz bir lezzette olduğunu kabul etmekle birlikte bir şüphesinden de söz etmiştir. Bu bağlamda sevgilinin birinci derecedeki güzellik unsurlarından olan dudak üzerinden bir kıyaslamaya gidilmiştir. Divan şiiri geleneğinde sevgilinin dudakları rengi ve lezzeti yönünden genelde şekerle benzetilmiştir. Ayrıca ağzından dökülen tatlı sözler de dudakların şekerle benzetilmesinde etkindir. Beyitte her ne kadar Kevser suyunun kutsî lezzetine ilişkin bir inanç olsa da sevgilinin dudaklarının daha tatlı olabileceği düşünülmektedir.

4. “Gül yüziyle kâmet-i dil-cû-yı cânân variken

Gülşen içinde ne gam ger serv ü nesrîn olmaya”

“Gül yüzlü sevgilinin gönül çeken boyu var iken gül bahçesi içerisinde eğer servi ve yaban gülü yoksa bu, sıkıntı değildir.”

Kâmet-i dil-cû-yı cânân: sevgilinin gönül çeken boyu

Nesrîn: yaban gülü diye de adlandırılan çiçek

Divan şiirinde âşık için hayatın anlamı ve mutluluğun anahtarı bizzat sevgilinin kendisidir. Nitekim sevgilinin olmadığı veya âşığa iltifat göstermediği zamanda âşık için her şey yarım ve eksiktir. Eğer dünya bir gül bahçesi ise bu bahçenin en güzel gülü de yine sevgiliden başkası değildir. Yukarıdaki beyitte de yine bu mânâ bağlamında âşık için sevgilinin ehemmiyeti üzerinde durulmuştur. Güzellik unsuru olarak da sevgilinin boyundan söz edilmiştir. Şaire göre gül bahçesi olarak kabul edilen dünyada şayet sevgili varsa servinin de yaban gülünün de olmayışı çok kayda değer değildir; çünkü en güzel olan sevgili, zaten bu bahçeyi tek başına donatmaya yetmektedir. Ayrıca beyitte edebî sanat olarak ise “gül, gülşen, serv, nesrîn” sözcükleri üzerinden tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

5. “Hûblık milkine sultân olmaga lâyık degül

Her ne cânân kim aña dil-berlik âyîn olmaya”

“Gönül çekicilik göstermeyen her ne sevgili ki güzellik ülkesine sultân olmaya uygun değildir.”

Hûblık: güzellik

Cânân: sevgili

Dil-ber: gönül çeken

Divan şiirinde âşığın gönül dünyasındaki sevgili, yalnızca fizikî güzellik ölçütlerine bağlı değildir. Her ne kadar şiirlerde bu fizikî güzellik unsurları öne çıkıyor gibi gözükse bile önemli olan öncelikle sevgilinin âşığın gönül dünyasındaki güzelliğe hitap edebilmesidir. Yukarıdaki beyitte de bu mânâ çerçevesinde bir ifadeye bulunulmuştur. Nitekim ikinci mısradaki geçen “güzellik ülkesine sultan olmaya lâyık

değildir” ifadesi de sevgilinin öncelikle âşığın gönül iklimindeki güzelliği, çekiciliği sağlaması gerektiğini işaret etmektedir.

6. “Zülf-i cânâna hatâdur ‘anberi beñzetme kim

Bir kılına kem-bahâ biñ nâfe-yi Çîn olmaya”

“Sevgilinin saçlarına amberi benzetme işi hatadır. Nitekim onun bir kılının kıymetine bin Çin nâfesi gelemes.”

Zülf-i cânân: sevgilinin saçları

Kem-bahâ: kıymetsiz, değersiz

Nâfe: misk adındaki hayvanın göbeğinden çıkarılan güzel koku

Bu şiir geleneğinde sevgilinin güzellik unsurları çeşitli özellikleri bakımından ele alınmıştır. Saç da yine bu şiir anlayışında üzerinde en sık durulan kavramlardan birisi olmuştur. Şairler, saçları ele alırken bazen şekli bazen rengi bazen de kokusu yönüyle ele almışlardır. Bu beyitte de daha ziyade sevgilinin saçlarının kokusu üzerinde durulmuştur. Amber, güzel kokusuyla bilinen bir maddedir; ancak şaire göre sevgilinin saçlarının eşsiz kokusunu ambere benzetmek hatalı bir davranıştır. Zira onun eşi ve benzeri mevcut değildir. İkinci mısırda ise durum daha açık bir şekilde izah edilerek sevgilinin saçlarının bir telinin bin tane Çin miskine bedel olduğu ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak ise “bir ve bin” sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

7. “La‘l-i dür-bârun hayâliyle yaşı kanından âh

Dem mi var kim ‘Adnî’ nün etrâfı rengîn olmaya”

“Ah, sevgilinin inciler saçmakta olan lâlinin hayâliyle gözyaşının kanından Adnî’nin etrafının renkli olmadığı zaman mı vardır?”

La‘l-i dür-bârun: inci saçmakta olan dudak

Rengîn: renkli, hoş, parlak

Divan şiirinde şairler, sevgilinin güzellik unsurlarından olan dudağı genelde rengi yönünden ele alarak oldukça farklı imajlar oluşturmuşlardır. Yukarıdaki beyitte de yine

dudakla ilgili imajlar göze çarpmaktadır. Öncelikle dudaklar için “dür-bâr” yani “inci saçan” ifadesi kullanılmıştır ki bu incilerden kasıt genellikle sevgilinin dudaklarından dökülen güzel sözlerdir. Şaire göre âşık, sürekli şekilde sevgilinin inciler saçan dudağının hayaliyle yaşamakta ve bunun neticesinde kanlı gözyaşları dökmektedir ki bu gözyaşlarındaki kan ise sevgilinin dudağının renginden gelmektedir. İkinci mısradaki ise âşığın döktüğü bu kanlı gözyaşları nedeniyle sürekli olarak çevresini renkli ve güzel bir biçimde gördüğü ifade edilmiştir. Ayrıca beyitte kullanılan “dem” sözcüğü zaman anlamının yanında “kan” anlamını da taşımaktadır ki bununla tevriye sanatı yapılmak istenmiştir.

2.35. 76. Gazel

“Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Mefâ’îlü/Fe’ûlün”

1. “Hândân degül ol dil ki derûnında gamuñ yok
Lezzet ne bilür cân ki teninde elemuñ yok”

“İçerisinde senin kederinin bulunmadığı gönül mesrur değildir, teninde derdinin bulunmadığı cân ise lezzeti ne bilir?”

Hândân: mutlu, gülen

Elem: dert, sıkıntı

Şaire göre gönlün ve canın mutlu, huzurlu bir hal içerisinde bulunmalarının belirli koşulları vardır. Tabii ki bunlar da yine sevgiliyle ilişkili olan hallerdir. İlk mısradaki ifade edildiği üzere bir gönlün mutluluk içerisinde olmasının temel şartı o gönülde sevgilinin gamının olmasıdır; yani sevgiliye ilişkin olan gamın dahi mutluluk vereceği belirtilmiştir. İkinci mısradaki ise sevgiliden gelen elemi âşığın canında lezzet şeklinde ortaya çıkacağı ifade edilmiştir. Aslında beyitte ifade edilen gam ve elem gibi haller normalde günlük yaşamda istenilmeyen durumlardır; fakat şaire göre eğer bunlar sevgiliden kaynaklanıyor ise bir sıkıntıdan öte gönle ve cana ferahlık verecektir ki bununla âşık nazarında sevgiliye atfedilen değer gösterilmek istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “hândân/gam” ve “lezzet/elem” ifadeleriyle tezat sanatına başvurulmuştur.

2. “Cân almazısañ nâzıla bârî acı söz ver

Şîrîn dilüñ olsun sanemâ çün keremüñ yok”

“Ey put gibi güzelliği olan sevgili! Canı almaz isen bâri nazla acı bir söz söyle. Bana keremin yok; ama şirin dilin olsun.”

Sanem: put, sevgili

Kerem: iyilik, ihsan

Divan şiirinde sevgilinin âşığa karşı olan en belirgin tavrı, iltifat etmeyip dikkate almama ve umursamazlıktır. Beyitte âşığın yakınmış olduğu husus yine budur. İlk mısradaki şair, sevgiliden canını almasa bile bir acı söz beklemektedir ki bununla sevgili karşısında olan durumunu izhâr etmiştir. Aşık, öncelikle sevgili yolunda canını severek fedâ edecektir; fakat sevgilinin böyle bir işe niyeti yoktur. Bu durumdan oldukça rahatsız olan âşık, sevgiliden en azından acı da olsa bir söz beklemektedir. Normalde bir insanın acı sözleri istekle beklemesi pek mümkün değildir; ancak âşık için bu sözler sevgiliden geliyorsa artık en güzel iltifat hükmüne geçmektedir. Nitekim ikinci mısradaki bu acı sözlerin şirin bir dilden geleceği ifade edilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak “sanemâ” sözcüğüyle nidâ sanatı, acı ve şirin sözcükleriyle ise tezat sanatına başvurulmuştur.

3. “Bir lahzada nâ-hak yire biñ kana girersin

Müşkil budur etdüğüñe dahi nedemüñ yok”

“Haksız şekilde bir anda binlerce kana girersin. Müşkil olan da şudur ki yaptığına pişmanlığın da yoktur.”

Lahza: kısa süre, an

Nâ-hak: haksız

Nedem: pişmanlık

Divan şiirinde sevgiliyle ilgili pek çok özellik üzerinde durulmuştur. Sevgilideki bu farklı özelliklerden birisi de yukarıdaki beyitte geçen âşıklara karşı oldukça zâlim olmasıdır. Bu gelenekte genelde sevgili, zâlim; âşık ise mazlum konumunda bulunmaktadır. Sevgili bu zulmünü öncelikle gerçek âşıklara herhangi bir iltifatta bulunmayarak yapmaktadır; çünkü sevgilinin gözdeleri her zaman için rakipler

olmaktadır. Bu durum ise âşıkların gönüllerini paramparça ederek kan içerisinde bırakmaktadır. Nitekim ilk beyitte de sevgilinin çok kısa bir sürede dahi binlerce âşığı perişan edebildiği ifade edilmiştir. İkinci mısradaki ise yine yakınılan bir durumdan bahsedilmiştir ki buna göre sevgili yapmış olduğu bu zulümler ve haksızlıklardan en ufak bir pişmanlık dahi duymamaktadır. Beyitte “bir ve bin” sözcükleri üzerinden de yine tezat sanatına yer verildiği görülmektedir.

4. “Şükr eyle ferâgatle dilâ sıhhat ü emne

Hûn-ı ciğerüñ var n’ola ger câm-ı Cem’üñ yok”

“Ey gönül! Sıhhat ve korkusuzluğuna ferâgatle şükürde bulun. Eğer Cem’in kadehi yok da ciğer kanın varsa bundan ne çıkar?”

Sıhhat ü emn: sağlık ve korkusuzluk, emniyet

Hûn-ı ciğer: ciğer kanı

Câm-ı Cem: Cem’in kadehi, şarap kadehi

Şair, beyitte öncelikle gönle seslenmiştir. Gönül, sevgilinin varlığı sayesinde içerisinde bulunmuş olduğu korkusuzluk ve sağlık halinden dolayı bir şükür içerisinde olmalıdır. İkinci mısradaki câm-ı Cem ile aşk şarabı hatırlatılmıştır ki gönülde ciğer kanı olsa dahi aşkın şarabının olmamasının bir eksiklik olduğu şair tarafından ifade edilmiştir. Yine beyitteki “ferâgatle” ifadesi de dikkat çekicidir ki bununla âşığın sevgilinin varlığıyla birlikte artık başka kişi veya durumlara karşı bir istiğnâ hali içerisinde bulunması anlatılmak istenmiştir. “Dilâ” sözcüğü ile de nidâ sanatına yer verilmiştir.

5. “Ey dil sıfat-ı zülf ü ruhın nice yazarsın

Güliden varak ü sümbül-i terden kalemüñ yok”

“Ey gönül! Saçın ve yanağın vasıflarını nasıl yazarsın? Senin gül yaprağından kâğıdın ve taze sümbülden de kalemin yoktur.”

Zülf: saç

Ruh: yanak

Varak: yaprak, kâğıt

Ter: taze

Divan şiiri geleneği içerisinde şairler, sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarını ele almışlardır. Bu beyitte de yine sevgilinin birinci derecedeki güzellik unsurlarından olan saç ve yanak üzerinde durulmuştur. İlk mısırda öncelikle gönle seslenilmiştir ki onun sevgilinin saçının ve yanağının vasıflarını anlatmayı istediği ifade edilmiştir. Lakin şaire göre bu çok da kolay bir hadise değildir; çünkü anlatılacak olan sevgilinin saçı ve yanağıdır. Sevgilinin saçı ve yanağı güzellik yönünden eşsiz olarak ele alınmaktadır bu gelenek içerisinde. Şair de bu nedenle sevgilinin bu eşsiz güzellik unsurlarını anlatırken öncelikle gülden varakların ve taze sümbülden de kalemin olması gerektiğini ifade etmiştir ki aslında bununla sevgilinin yanağını gül yaprağına, saçını ise taze sümbüle benzetmek istemiştir. Beyitte “gülden varak/ruh” ve “sümbül-i ter/zülf” sözcükleriyle leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

6. “Bî-vehdür öykünme güneş yüzine ey mihr
Çün gül yañağın la‘l-lebün gonce-femün yok”

“Ey güneş! Boşuna sevgilinin güneş yüzüne öykünme; senin gül gibi yanağın, lâl gibi dudağın ve goncadan ağzın yoktur.”

Bî-vech: sebepsiz, boşuna

Mihr: güneş

Leb: dudak

Fem: ağız

Divan şiirinde sevgili her zaman için eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Başka bir varlığın güzellik hususunda sevgiliye ulaşabilmesi ise mümkün değildir. Zaman zaman güzellik ve parlaklıkları ile öne çıkan bazı varlıklar sevgilinin güzelliğine öykünmeye çalışsalar da bu boşuna bir gayrettir; çünkü sevgili, bütün güzelliklerin esas kaynağı konumundadır. Bu beyitte de yine sevgilinin eşsiz güzelliğine öykünen güneşten bahsedilmiştir. Aslında güneş, dünyanın aydınlık kaynağıdır ve bütün güzellikler onun sayesinde ortaya çıkmaktadır; fakat şaire göre her ne kadar durum böyle olsa da güneş ancak sevgiliye

öykünmekle yetinecektir. Nitekim sevgilideki güzelliğe ulaşabilmesi için gül yanaklara, la'l dudaklara ve gonca bir ağza sahip olması gerekmektedir ki bunların hepsi ancak sevgilide bir arada bulunmaktadır. Beyitte edebî sanat olarak ise güneşin kişileştirilmesi üzerinden teşhis sanatı yer almaktadır.

7. “Kâr eylemez ey vâ'iz-i bârid bize pendûñ

Taş hod degülüz ger varısa germ demüñ yok”

“Ey soğuk vâiz! Senin nasihatın bize kâr eylemez. Sıcak zamanın var ise biz de taş değiliz.”

Bârid: soğuk, tatsız, nahoş

Germ: sıcak, hararetili

Dem: zaman, nefes

Divan şiirinde zaman zaman rindliği temsil eden âşık ve sofu karakterli zâhid arasında bir çekişmenin olduğu görülür. Zâhid karakteri, bazen de yukarıdaki beyitte olduğu gibi “vâ'iz” sözcüğü ile ifade edilmiştir. Bu karakter, çoğunlukla zâhire takılıp kalan ve gerçek âştan da nasibini almamış kimseleri ifade etmektedir. Bu vasıfları bakımından âşıkla tamamen zıt özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Zâhidin bir diğer özelliği de çevresindekilere kuru öğütlerde bulunmasıdır ki şair de buna değinerek onun öğütlerinin gerçek âşıklara kâr etmeyeceğini ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “bârid ve germ” sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

8. “Ol serv-kaddüñ sîm-berüñ sevgüsin añma

‘Adnî bigi çün rûy-ı zer ü çeşm-i nemüñ yok”

“O gümüş göğüslü ve servi boylunun sevgisinden bahsetme; çünkü senin Adnî gibi sararmış yüzün ve de nemli gözlerin yoktur.”

Serv-kadd: servi boylu

Sîm-ber: gümüş göğüslü

Rûy-ı zer: sararmış yüz

Çeşm-i nem: yaşarmış, nemli göz

Bu beyit de yine kendinden önce gelen beyitle ilişkilidir. Şair, burada kendisinin dışındakilere yani gerçek birer âşık olamayanlara seslenmektedir. İlk mısradaki sevgilinin güzellik unsurlarına değinmiştir. Sevgilinin servi gibi uzun boylu ve gümüş göğüslü yani beyaz tenli oluşundan bahsetmiştir. Şaire göre bu özelliklerle ilgili olarak yalnızca gerçek âşıklar konuşabilir. İkinci mısradaki ise şair, gerçek bir âşığın özelliklerine değinmiştir. Buna göre sevgiliyi düşünmekten zayıflayıp sararmış bir yüze ve yaşlı gözlere sahip olmayanların sevgili hakkında konuşup ondan bahsetmeleri çok da doğru bir davranış değildir.

2.36. 77. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Gül yüzünden ayrı düşdüm gülsitânı n’eylerem
Sensüz ey ârâm-ı dil cân ü cihânı n’eylerem”

“Ey gönlün huzuru olan sevgili! Senin gül yüzünden ayrı düştüm. Artık gül bahçesini, sensiz olan cânı ve cihânı ne yapayım?”

Gülsitân: gül bahçesi

Arâm-ı dil: gönlün huzuru, dinlencesi

Sevgili, bu şiir geleneğinde âşığın gönül dünyasında bulunan en kıymetli kişidir. Nitekim yukarıdaki beyitte de ifade edilmiş olduğu gibi sevgilinin olmadığı bir gül bahçesinin âşık için artık bir anlamı kalmamaktadır. Sevgiliden ayrı düştüğünden beri âşık için artık canın da dünyanın da bir kıymeti kalmamıştır. Ayrıca beyitte kullanılmış olan “ârâm-ı dil” ifadesi de dikkat çekicidir ki âşığın gönlüne huzur ve dinlence veren yine sevgiliden başkası değildir. Kısaca bu beyit bağlamında bakıldığında âşığın tek mutluluk kaynağının sevgili olduğu ve yine onun haricinde olan hiçbir şeyin de âşığın gözünde kıymet taşımadığı belirtilmek istenmiştir. Edebî sanat olarak ise “gül yüzün” ifadesiyle teşbih-i belîge yer verilmiştir.

2. “Eşigüñde mâcerâsın göñlümün ‘arz etmege

Gözlerüm yaşından özge tercemânı n’eylerem”

“Gönlümün mâcerâsını kapında sunmak için gözyaşlarımdan başka tercümana gerek var mıdır?”

Tercemân: bir şeyi anlatmaya yardımcı olma, tercümanlık etme

Âşğın sevgili ile olan gönül münâsebeti aslında eşsiz bir aşk macerasıdır. Bu macerada sevgili her zaman için üstün olan ve âşğa da iltifatta bulunmayan bir konumdadır. Âşık ise tüm benliğiyle sevgiliye teslim olan kişidir. Bu hikâyede âşık her ne kadar büyük fedâkârlıklarda bulunsa bile sevgilinin nazarında bunların pek bir kıymeti yoktur. Yukarıdaki beyit de bu mânâ üzerine kurulmuş ve âşğın perişan halinin sevgiliye arz edilmesini ifade etmektedir; fakat şaire göre bu durumun arzı için âşğın gözyaşlarının haricinde başka bir kimsenin varlığı gereksizdir. Zira âşğın yaşadığı acı ve ıstırapların en büyük şahidi de gözyaşlarından başkası değildir. Beyitte edebî sanat olarak ise gözyaşları üzerinden teşhis sanatına başvurulmuştur.

3. “İki ‘âlemde yüzüñden gayrâ ger kıla nazar

Kana gark edüp gözümü bir gör anı n’eylerem”

“Eğer gözüm iki âlemde de senin yüzünden başkasına nazar kılırsa gözümü kana gark ederim. Bir gör ki ona neler yaparım.”

Gayr: yabancı, başka

Divan şiiri geleneği içerisinde âşık için tek bir güzel vardır ve o da sevgiliden başkası değildir. Bu noktada âşık, bütün ilgi ve alâkasını da yine sevgiliye yöneltmiştir. Bu beyitte de âşğın gözünün sevgiliden başkasını görmemesi hususu ele alınmıştır. Ayrıca beyitte kullanılan “iki âlemde” ifadesiyle de âşğın her iki dünyada da yalnız sevgiliye tutkuyla bağlı kalacağı anlatılmak istenmiştir. Şair, bu durumu daha da inandırıcı bir hale getirebilmek adına da eğer sevgiliden başkasına nazarı kayarsa gözüne neler yapacağını ifade etmiştir. “Kana gark ederim” ifadesiyle çekeceği acılarla gözünden dökülecek olan kanlı yaşları anlatmak istemiştir.

4. “Leblerüñ yâdına cânâ dem-be-dem nûş etmege

Hûn-1 dil varken şarâb-1 erguvânı n’eylerem”

“Ey sevgili! Dudaklarının anılmasıyla her zaman içilecek gönül kanı var iken kırmızı şarap neye yarar?”

Hûn-1 dil: gönül kanı

Şarab-1 erguvan: erguvan renkli (kırmızı) şarap

Beyitte sevgilinin birinci dereceden güzellik unsurları arasında yer alan dudak üzerinden imajlar oluşturulmuştur. İlk mısradaki şair, sevgilinin dudaklarının hiçbir zaman aklından çıkmadığını belirterek ona olan özlemini dile getirmiştir. Bu şiir geleneğinde sevgilinin dudakları ele alınırken genellikle kırmızı renkli olması üzerinde durulmuştur. Beyitte de bu renk bağlamından yola çıkılarak yürek kanı ve kırmızı renkli şarap imajları oluşturulmuştur. Beyte göre sevgilinin dudaklarının hayaliyle âşık âdetâ kendinden geçmektedir; fakat bu kendinden geçmede kırmızı renkli şarabın değil de âşığın yürek kanının etkisi bulunmaktadır. Beyitte edebî sanat olarak ise “cânâ” sözcüğü üzerinden nidâ sanatı göze çarpmaktadır.

5. Lâle-yi sahrâ nedür ey gülbün-i bostân-ı nâz

Gün yüzün olmazsa mâh-1 âsmânı n’eylerem”

“Ey naz bahçesinin gül fidanı! Çöl lalesi (gelincik) nedir ki? Eğer güneş gibi yüzün olmaz ise gökyüzündeki ayı ne yapayım?”

Gülbün-i bostân-ı nâz: naz bahçesinin gül fidanı

Mâh-1 âsmân: gökyüzünün ayı

Âşığın nazarında sevgili, eşsiz bir güzelliğe sahip bulunmaktadır. Gelenek içerisinde de bu durumu ifade edebilmek adına şairler zaman zaman farklı imajlar ve benzetmeler kullanmışlardır. İlk mısradaki sevgili, naz bahçesindeki eşsiz bir gül fidanına benzetilmiştir. İkinci mısradaki ise yine sevgilinin güzelliğini anlatabilmek adına güneş ve ay arasında bir kıyaslamaya gidilmiştir ki sevgili, hâliyle güzellik konusunda ay’dan çok

daha üstün tutulmuştur. Ayrıca ilk mısradaki gelincik ve gül kıyaslaması üzerinden de yine gülle sevgili daha üstün tutulmuştur.

6. “Cânı kurbân ederem dedükçe dil sayd itmege

Gamze vü ebrû yiter tîr ü kemânı n’eylerem”

“Gönül avlamaya cânı kurbân ederim, dediğinde yan bakışla kaş yeterlidir. Yay ve oku ne yapayım?”

Sayd etmek: avlamak

Gamze: yan bakış

Ebru: kaş

Tîr ü kemân: ok ve yay

Bu beyitte de yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaşlar ve yan bakışlar öne çıkarılmıştır. Bu iki güzellik unsurunun ortak özelliği adeta ok gibi âşığın canını hedef almalarıdır ki beyitte de buna vurgu yapılmıştır. Özellikle sevgilinin öldürücü yan bakış oklarından âşığın kurtulabilme ihtimali pek de bulunmamaktadır. Zaten beyitte bir av motifi de göze çarpmaktadır. Buna göre kaşlar ve yan bakışlar, âşığın gönül kuşunu avlayarak kurban etmektedirler; ancak âşığın bu durumdan herhangi bir rahatsızlığı bulunmamakta aksine âşık, buna teşne bir halde canını vermeyi beklemektedir. Bu av hadisesinde ise ok ve yay gerek bulunmadığı, sevgilinin kaş ve yan bakışlarının yeterli olduğu ifade edilmiştir.

7. “ ‘Adnî’ nün bülbül bigi efgânıla zikri bu kim

Gül yüzüñsüz lâle-yi bâg-ı cinânı n’eylerem”

“Adnî’nin bülbül gibi inleyip anmasının nedeni gül yüzün olmadan cennet bahçesindeki laleyi ne yapacağımı bilememesidir.”

Efgân: feryat, figan

Zikr: anmak, tekrar etmek

Bâg-ı cinân: cennet bahçesi

Divan şiirinde sevgiliden ayrı düşmüş olan âşığın hali sıklıkla güle olan hasretini ötüşüyle dile getiren bülbüle benzetilmiştir. Yukarıdaki beyitte de şâir, içerisinde bulunmuş olduğu sıkıntılı ve kederli durumu bu gül-bülbül metaforu üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Bu şiir geleneğinde âşık, dâimî surette sevgiliden ayrı düşmüş bir haldedir. Yaşanılan ayrılık hali de âşığın kendinden geçerek sürekli sevgiliyi zikretmesine neden olmaktadır. Sevgilinin güzelliği güle, âşık ise feryat eden bülbüle benzetilmektedir. Şâire göre bütün güzelliklerin üstünde sevgilinin güzelliği gelmektedir. Nitekim ikinci mısradaki “bâg-ı cinân” yani cennet bahçesi ifadesiyle buradaki güzelliklerin dahi sevgilinin yanına yaklaşamayacağı ifade edilmek istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “bülbül, gül, bâg, lâle” sözcükleri ile tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

2.37. 78. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’ilü/Fâ’ilün”

1. “Cevr ü cefâsı cân u dil-i mübtelâyadur
Kısmet ezelde buyıdı minnet Hudâ’yadur”

“Sevgilinin eziyet ve sıkıntısı, cana ve düşkün gönledir. Ezelde kısmet buymuş ki minnet yalnızca Allah’adır.”

Cevr ü cefâ: eziyet ve sıkıntı

Dil-i mübtelâ: tutkun, âşık gönül

Sevgilinin âşığa dönük olan davranışlarında her zaman için bir eziyet ve sıkıntı bulunmaktadır. Beyitte de bu duruma değinilmiştir. İlk mısradaki sevgilinin yaptığı bu davranışa değinilmiştir. Şâire göre sevgili, âşığa eziyette bir sınır tanımamakta onu bedenen ve ruhen sıkıntıya sokmaktadır. Bunu da âşığa ilgi göstermeyerek ve onu yok sayarak yapmaktadır; fakat âşık, bu durumdan pek de şikayetçi görünmemektedir. Nitekim ikinci mısradaki buna açıklık getirilmiştir. “Kısmet ezelde buyıdı” denilerek aslında “ezel meclisi”ne bir göndermede bulunulmuştur. İnanişâ göre ruhlar bu dünyaya gelmeden önce ezel meclisinde sevgiliye olan aşklarını beyan etmiş ve ondan gelecek

olan her türlü belâ ve sıkıntıyı da kabul etmişlerdir. Nitekim beytin sonunda ise “minnet Hudâ’yadur” denilerek bu durumun kabullenildiği ifade edilmiştir.

2. “Dil meyl-i zülf eder yüzi yâdına itsem âh
Günde hevâ çü germ ola matlûb sâyedür”

“Sevgilinin yüzünü anarak âh etsem gönül saça meyleder; çünkü güneşte havanın sıcaklığından dolayı talep edilen gölgedir.”

Yâd etmek: anmak, hatırlamak

Hevâ: hava

Germ: sıcak

Matlûb: istenilen, talep edilen

Sâye: gölge

Divan şiirinde şâirler, sevgiliye ilişkin olan tutku ve arzularını anlatabilme noktasında kimi zaman tabiattaki sahnelerden de faydalanmışlardır. Bu beyitte de yine bir tabiat sahnesi üzerinden sevgiliye karşı hissedilenler ele alınmıştır. İlk mısradaki şair, ne zaman sevgilinin hayaliyle âh etse aklına sevgilinin saçlarının geldiğini ifade etmiştir. Burada sevgilinin yüzü güzelliği bakımından güneş şeklinde düşünülmüş, saçları da siyahlığı yönüyle bir gölge kaynağı yani serinlik açısından ele alınmıştır. İkinci mısradaki ise durumun daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için sıcak havalarda insanların daha serin olan gölgelik yerleri aradığı ifade edilmiş ve sevgilinin güzelliğiyle arada bir anlam ilgisi kurulmak istenmiştir.

3. “Bîm-i gözinden agzına sırrile ey gönül

Varmak ne vakte dek ola baş aç belâyadur”

“Ey gönül! Gözün korkusundan (sevgilinin) ağzına sır ile ulaşmak ne vakte dek olur ki? Büyük bir istekle belaya hazırlıklı ol.”

Bîm: korku

Baş açmak: istekli, gönüllü olmak

Sevgilinin güzellik unsurları içerisinde yer almakta olan ‘‘göz’’ divan Şiirinde oldukça farklı imajlara konu olmuştur. Yukarıdaki beyte baktığımızda öncelikle korku manasına gelen ‘‘bm’’ sözcüğü göze çarpmaktadır. Sevgilinin gözünden kaynaklanan korku bu gelenekteki yan bakış düŐüncesinden gelmektedir. Bu Şiir geleneğinde sevgilinin gözünden çıkan yan bakışlar, aŐıđın canını almak için hazır olan kılıç veya ok şeklinde resmedilmiŐtir. Bu yan bakışlardan da sevgilinin ağzına ulaŐılmak istenilmiştir ki aşık için bu oldukça tehlikeli bir iştir; çünkü bu yan bakış okları aŐıđın canını acımasız bir Şekilde alacaktır. Bu süreç her ne kadar aşık için oldukça tehlikeli olsa bile aŐıđın bundan bir çekincesi bulunmamalıdır. Öyle ki beyitte geçen ‘‘baş açıp belya durmak’’ deyimiyile aslında aŐıđın bunu büyük bir istekle beklemekte olduğu ifade edilmiştir.

4. ‘‘Dil alsa çeŐmi gamze v ebrya sarf eder
Türk’n ne bulsa virdüği okıla yayadır’’

‘‘Gönül, gözü alsa yan bakışa ve kaŐlara harcar; çünkü Türk ne bulsa yay ve oka harcamaktadır.’’

Gamze v ebr: yan bakışlar ve kaş

Sarf etmek: harcamak

Sevgiliye ait olan güzellik unsurları aşık için her zaman farklı ve özel anlamlar içermektedir. Sevgilinin aŐıđın gönlünde önemli bir yeri olduğu için buradaki her Şey yine sevgiliye adanmıŐtır. Bu beyitte de yine sevgilinin güzellik unsurları ve aŐıđın gönlü arasındaki ilişkiden bahsedildiği görülmektedir. Beyitte iki güzellik unsuruna yer verilmiştir ki bunlar yan bakışlar ve kaŐlardır. Gamze ve ebruda bulunan ortak özellik ise ikisinin de birer savaş aleti olarak Şiirde ele alınmasıdır ki genelde ok ve yay’a benzetilmişlerdir. Zaten ikinci mısradaki durum daha açık bir hale getirilmiŐ ve doğrudan ok ve yaydan bahsedilmiştir. Yine ikinci mısradaki Türk sözcüğü ile de sevgiliye bir göndermede bulunulmuştur. Beyitte edeb sanat olarak ise ‘‘gamze/ebru’’ ve ‘‘ok/yay’’ sözcükleri ile leff  neşre yer verilmiştir.

5. ‘‘Olmaz beşer bu resme meger saŐna ey melek

Gün mder  Kamer peder  Zühre dyedr’’

“Ey melek! İnsan bu resme dâhil olamaz. Meğer güneş sana anne; ay, baba; Zühre de dadı şeklindedir.”

Beşer: insan

Mâder: anne

Kamer: Ay

Peder: baba

Dâye: dadı, bakıcı

Divan şiirinde ele alınan sevgilinin güzellik yönünden eşi benzeri bulunmamakta, bunun yanında bu güzelliğin insanüstü olduğu da öne çıkarılmaktadır. Yukarıdaki beyitte de yine sevgilinin bu eşsiz güzelliğine yer verilmiştir. Öncelikle ilk mısradaki sevgiliye karşı “melek” hitâbında bulunmakta ve bu güzelliğin bir beşerde bulunmasının da mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Bir melek güzelliğine sahip olan sevgilinin güzellik kaynağına ise ikinci mısradaki yer verilmiştir. Buna göre sevgilinin annesi güneş, babası ay, dadısı ise Zühre yıldızdır. Bütün bu güzellik timsallerinin hepsinin birleşiminden de sevgilinin eşsiz ve ulaşılamaz güzelliğinin meydana geldiği ifade edilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise tenâsüp (gün, kamer, zühre) ve nidâ sanatlarına yer verilmiştir.

6. “Hecr-i lebüñle tîguña düşse gönül ne tañ

Cân nez’i irse her kişinüñ meyli mâyedür”

“Gönül, senin dudağının ayrılığı ile yan bakış kılıcına düşerse buna şaşılmaz. İnsana can çekişmesi eriştiğinde herkesin yönelmesi mayadır.”

Hecr-i leb: dudağın ayrılığı

Tîg: kılıç

Nez’: çekişme

Divan şiirinde âşğın en büyük derdi ayrılık acısıyla çekilen sıkıntılardır. Dolayısıyla şairler de bu durumu farklı imajlarla anlatmaya çalışmışlardır. Yukarıdaki beyitte de bu ayrılık hali, sevgilinin güzellik unsurlarının da eklenmesiyle ifade edilmeye

çalışılmıştır. Sevgiliden ayrılık hadisesinde öncelikle sevgilinin dudağı öne çıkmaktadır ki dudaktan ayrılmanın verdiği sıkıntı ile âşığın da yan bakışlara düştüğü belirtilmiştir. Sevgilinin yan bakışları ise öldürücü bir kılıç şeklinde ele alınmıştır. İkinci mısradaki ise insanın can çekişme sahnesi hatırlatılarak bu öldürücü kılıca yönelmesinin tabiiliği anlatılmak istenmiştir.

7. “Cevrile şâd olur dil-i gamgîn-i ‘Adnî’yi

Bilür ki meyli derdi olanuñ devâyadır”

“Adnî’nin kederli gönlü eziyetle mesrur olur. Nitekim o, dertli olanın devaya karşı meyli olduğunu bilir.”

Cevr: eziyet

Gamgîn: gamlı, kederli

Şâd olmak: mutlu olmak

Divan şiirindeki aşk anlayışı olağan yaşama göre oldukça farklılıklar arz etmektedir. Nitekim âşık, aşkın verdiği saadete mutlu olmaya çalışırken divan şiirinde tam tersi bir durumla âşık, sevgiliden gelen eziyet ve sıkıntılarla mutluluğa erişmeye çalışmaktadır. Yukarıdaki beyitte de yine bu anlayışla şairin mutluluk anlayışına yer verilmiştir. Beyte göre Adnî’nin gam dolu olan gönlü ancak sevgiliden gelen eziyet ve cefâlarla mutluluğa erişebilmektedir. Her ne kadar eziyetle cefânın mutluluk getiremeyeceği düşünülse de bu eziyetler sevgiliden geldiği için bir farklılık taşımaktadırlar. İkinci mısradaki ise bu durum daha da pekiştirilerek derdi olan bir kimsenin devâyaya meyledeceği söylenerek bu eziyetlere devâ özelliği yüklenmiştir. Edebî sanat olarak ise “dert ve devâ” sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

2.38. 79. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’îlâtü/Mefâ’îlü/Fâ’îlün”

1. “Dilden cihânda her kime ki cân u ser gerek

Gamzeñ okına sînesi yârâ siper gerek”

“Ey sevgili! Cihanda her kime gönülden cân ve baş gerekse senin yan bakış oklarına göğsünü siper etmesi gerekmektedir.”

Cân u ser: can ve baş

Sîne: göğüs

Sevgilinin “gamze” şeklinde isimlendirilen yan bakışları âşık için oldukça önemlidir. Bu şiir geleneğinde genelde sevgilinin âşığa karşı bir ilgisizliği ve vefasızlığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar sevgili, âşığa karşı vefasız olsa da kimi zamanlarda bu yan bakışlarıyla bir iltifatta bulunabilmektedir. Zira bu yan bakışlar âşığın nazarında sevgilinin kendisine olan ilgisini de göstermektedir; fakat yukarıdaki beyitte de görüldüğü üzere bu yan bakışların aslında âşık için öldürücü bir etkisi de bulunmaktadır. Nitekim gelenek içerisinde gamzenin kılıç veya oka benzetilmesinin nedeni de budur. Beyte göre de zaten bu dünyada can ve baş isteyenlerin sevgilinin öldürücü yan bakışlarından sakınmaları gerektiği anlatılmak istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “yârâ” sözcüğü üzerinden nidâ sanatına yer verilmiştir.

2. “Teşbîh edermiş özini yâkût la‘lüne

Hakkâ bu işi itmege taşdan ciger gerek”

“Yakut, kendisini senin la‘l dudaklarına benzetirmiş ki aslında bu işi yapmaya taştan bir ciger gerekmektedir.”

Teşbîh etmek: benzetmek

Divan şiirinde sevgilinin ele alınan birinci derece güzellik unsurları arasında dudaklar da öne çıkmaktadır. Sevgilinin dudakları âşığa dönük güzel ve tatlı sözlerin döküldüğü mahal olması sebebiyle âşık açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında dudaklar gelenek içerisinde rengi itibarıyla de sıkça ele alınmıştır. Yukarıdaki beyitte de üzerinde durulmuş olduğu gibi sevgilinin kırmızı renkli dudakları şairlerin oldukça farklı imajlar oluşturabilmelerine olanak sağlamıştır. Beyte göre kırmızı ve oldukça değerli bir taş olan yakut, sevgilinin dudaklarına özenmektedir; fakat bu çok da kolay bir hadise değildir. Nitekim yine beyte göre bunun için taştan bir ciğere sahip olmak gerekmektedir. Beyitte edebî sanat olarak “yakut” üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

3. “ ‘Anber saçuñ hevâsına dilden düşenlere

Hindûsitân diyârına cânâ sefer gerek”

“*Ey sevgili! Amber kokulu saçının arzusu için gönülden heves edenlerin Hindistan diyarına sefere çıkması gerekmektedir.*”

‘Anber: amber kokusu

Hindûsitân: Hindistan

Sevgilinin saçı âşıklar için akıllarını başlarından götüren bir unsurdur. Sevgilinin saçı divan şiirinde ele alınırken öncelikle rengi ve kokusu üzerinde durulmuştur. Sevgilinin saçı renk itibarıyla siyahlıkla, koku yönünden ise amber kokusuyla özdeşleştirilmektedir. Beyte göre âşıklar sevgilinin amber kokulu saçıyla kendilerinden geçmektedirler. Saçların hevâsına kapılan âşıkların ise Hindistan’a seferde bulunmaları tavsiye edilmiştir. Hindistan’dan bahsedilmesinin nedeni ise bu ülkede yaşayanların esmer tenleri nedeniyle genelde amber kokusu ve sevgilinin saçıyla özdeşleştirilmesidir. Beyitte edebî sanat olarak da “cânâ” sözcüğü üzerinden nidâ sanatına yer verilmiştir.

4. “İnanma zülfi ‘ahdine cânânuñ ey gönül

Bir başı var ü biñ dili andan hazer gerek”

“*Ey gönül! Sevgilinin saçlarının sözlerine inanma. Nitekim bu saçların bir tane başı ve bin tane de dili vardır ki ondan çekinmek gerekmektedir.*”

Zülf: saç

‘Ahd: söz, yemin

Hazer etmek: sakınmak

Şair yine bu beyitte de sevgilinin saçları üzerinde durmuştur. Bu gelenek içerisinde öne çıkan bir güzellik unsuru olan saçlar, sevgiliye ilişkin olan pek çok imajda farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu beyitte de yine sevgilinin saçlarının bir başka özelliğine değinilmiştir. Divan şiirinde zaman zaman bu beyitte olduğu gibi saçlar bir yılan veya ejderha şeklinde ele alınmıştır. Şaire göre âşığın sevgilinin saçlarının sözlerine inanmaması gerekmektedir; çünkü onun bir tane başı, bin tane de dili bulunmaktadır ki bununla âşıkları hileyle aldatabileceği ifade edilmek istenmiştir. Bunun neticesinde de

ondan sakınılması gerektiği belirtilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise nidâ, saçların kişileştirilmesi ile de teşhis sanatına yer verilmiştir.

5. “Gönlüm kapıldı çeşmine zahmile cân çeker
Hûn-rîz ü meste uyana bundan beter gerek”

“Gönlüm sevgilinin gözüne kapılarak yarayla cân çekişmektedir. Kan dökücü ve sarhoş olana uyana bunlardan daha beter şeylerin olması gerekir.”

Zahm: yara

Hûn-rîz: kan saçıcı

Mest: sarhoş, kendinden geçmiş

Şair, bir önceki beyitte sevgilinin saçlarına, bu beyitte de gözlerine değinmiştir. Divan şiirindeki sevgiliye ait gözler pek çok farklı imajın da öznesi durumundadır. Aşık, sevgilinin her haline ve tavrına büyük bir tutkuyla bağlı bulunmaktadır. Bütün bunların neticesinde de âşık, sevgiliden bir iltifat ya da ilgi görmeyi beklemektedir; ancak çoğu defa sevgilinin âşığa iltifatı bir bakış atma şeklinde olmaktadır ki bu bakış bile âşık için oldukça önemlidir. İşte âşığa yönelen bu bakışlar, artık bir kılıç ya da ok hükmüne geçmekte ve âşığın canını da alma derecesine gelmektedirler. Beyte göre de sevgilinin bakışlarına maruz kalan âşık, yara içerisinde can çekişmektedir. Şaire göre bunların olması doğaldır; çünkü kan saçıcı olarak bilinen sevgilinin gözlerine bakanlar daha kötü durumlara dahi düşebilmektedirler. Beyitte “çeşm” sözcüğü üzerinden edebî sanat olarak mecâz-ı mürsele yer verilmiştir.

6. “Hattı hayâli gitmedi dilden ne turfedür
Âteş içinde bitmeye reyhân-ı ter gerek”

“Gönülden sevgilinin ayva tüylerinin hayâli çıkmadı. Ne gariptir ki ateşin içinde taze reyhanın bitmemesi gerekir.”

Hatt: sevgilinin yüzünde bulunan ayva tüyleri

Turfe: yeni, tuhaf, garip

Ter: taze, nemli

Divan şiirinde ele alınan ikinci dereceden güzellik unsurlarından birisi de sevgilinin yüzünde yeni çıkmaya başlamış sarımsı ayva tüyleridir. Kelime anlamı olarak hattın yazı anlamı da vardır. Sevgilinin yüzü, güzellik kitabının bir sayfası; hatt ise bu sayfadaki yazılar şeklinde ele alınmaktadır. Bu geleneğe sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri, on dört on beş yaşlarındaki oldukça genç yaşta bir güzeli hatırlatmak için kullanılmıştır. Nitekim beyitteki “reyhan-ı ter” ifadesiyle de yine sevgilinin genç yaşı hatırlatılmak istenmiştir. Ayrıca gönülde sevgiliye karşı yanmakta olan aşk ateşi de hatırlatılmış ve böylesi bir ateş içerisinde bu taze ayva tüyelerinin bulunmasının da şaşılacak bir durum olduğu ifade edilmiştir.

7. “ ‘Adnî bigi muhibbleri ol mâh-çihrenüñ

Mahşer gününde bî-dil ü cân kopsalar gerek”

“O ay gibi güzel yüzlünün sevenleri, mahşer gününde Adnî gibi gönülsüz ve cânsız şekilde dirileceklerdir.”

Muhib: dost, muhabbet eden

Mâh-çihre: ay yüzlü

Bî-dil ü cân: gönülsüz ve cansız

Divan şiirindeki aşk anlayışında âşık açısından oldukça büyük zorluklar bulunmaktadır. Bu geleneğe göre aşk yoluna girmiş olan âşıkların maddi ve manevi bütün varlıklarından soyutlanmaları gerekmektedir. Beyitte de yine bu mânâ üzerinde durularak aslında gerçek bir âşığın özellikleri anlatılmak istenilmiştir. Öncelikle sevgilinin yüzünün ay gibi güzel olduğu ifade edilerek övgüsü yapılmıştır. İşte böylesi güzel bir sevgilinin de yine böylesi fedâkâr âşıklarının olması gerektiğinden bu âşıklar sevgilinin yolunda bütün varlıklarından vazgeçeceklerdir. İkinci mısradaki ise mahşer günündeki dirilme hadisesi hatırlatılarak gerçek âşıkların bu günde gönülsüz ve cansız bir şekilde dirilecekleri ifade edilmiştir. Zira onlar gönüllerini ve canlarını sevgili için tamamen fedâ ettiklerinden mahşer gününde dahi bunları kendileri için tekrar almayacaklardır.

2.39. 80. Gazel

“Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Terahhum et dile cânâ ki bî-karârũdur

Esîr-i silsile-yi zũlf-i tâbdârũdur”

“Ey sevgili, gönle merhamette bulun ki o senin kararsızındır ve parlak saçlarının zincirinin de esiridir.”

Terahhum etmek: merhamet etmek, acımak

Bî-karâr: kararsız, huzursuz

Tâbdâr: parlak, ışıldayan

Şair, bu beyitte öncelikle sevgiliden kendisine karşı merhametli olmasını istemiştir. Nitekim bu şiir geleneğinde görülen sevgili tipinin âşığa karşı oldukça acımasız olduğu ve ona hiç ilgi göstermediği görülmektedir. İşte bu durumdan rahatsız olan şair de sevgilinin bu durumu terk etmesini istemekte dolayısıyla sevgiliden ilgi ve alâka beklemektedir. Talep edilen merhametin sebebini ise ikinci mısradâ açıklamıştır. Buna göre âşık, sevgilinin saçlarının zincirinin esiri konumundadır. Sevgilinin öne çıkan güzellik unsurlarından olan saç bu beyitte olduğu gibi bazen âşığı bağlayan bir zincir şeklinde ele alınmaktadır ki bununla âşığın sevgilinin kölesi olduğu ifade edilmek istenmiştir. Edebî sanat olarak ise “cânâ” sözcüğü üzerinden nidâ sanatı göze çarpmaktadır.

2. “Müdâm gönlümi mey-gûn lebũñ hayâliyile

Harâb ü mest kılan çeşm-i pür-humârũdur”

“Devamlı şekilde kırmızı renkli dudaklarının hayali ile gönlümü sarhoş ve harap kılan mahmur (süzgün) gözlerindir.”

Müdâm: sürekli, devamlı

Mey-gûn: şarap renkli

Pür-humâr: mahmur, süzgün, sarhoş

Beyitte sevgilinin yine öne çıkan güzellik unsurlarından olan dudak ve göz üzerinde durulmuştur. Şair, sürekli bir şekilde sevgilinin hasreti içerisinde bulunduğunu “müdâm” sözcüğü ile ifade etmiştir. İlk mısradaki sevgilinin şarap renkli dudakları ifadesiyle dudakların kırmızılığına bir göndermede bulunulmuştur ki renk yönünden dudak şarabının yanında yakuta da benzetilebilmektedir. Ayrıca şarap renkli denilerek sevgilinin dudaklarından aşk şarabının içildiği de hatırlatılmıştır. İkinci mısradaki ise şair öncelikle kendisinin sarhoş ve harap bir hal içerisinde bulunduğunu belirtmiştir ki bunun sebebi olarak da sevgilinin süzgün gözleri gösterilmiştir. Nitekim divan şiirinde âşığı en çok etkileyen unsurların başında sevgilinin gözleri gelmektedir. Şair de bu duruma bir göndermede bulunmuştur.

3. “Göñül ugurlığına mâh-tâba karşı gelen

Siyâh câme geyüp hâl-i müşg-bâruñdur”

“Gönlü çalmak için ay ışığında siyah elbise giyerek gelen misk kokuları saçmakta olan ben’indir.”

Ugurluk: hırsızlık, çalmak

Mâh-tâb: ay ışığı, mehtap

Câme: elbise, kıyafet

Hâl-i müşg-bâr: misk kokuları saçan ben

Divan şiirinde sevgilinin ikinci derecedeki güzellik unsurlarından birisi de ben’dir. Beyitte de farklı imaj kurularak benin özellikleri üzerinde durulmuştur. Öncelikle beyitte bir hırsız imajı kurulmuştur ve bu hırsız da sevgilinin beninden başkası değildir. Çalınan unsur ise âşığın gönlüdür. Ayrıca eskiden hırsızların ay ışığı çıktığında geldiklerine inanılmış ki beyitte de bu hırsızlığın ay ışığında gerçekleştiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu hırsızın kendisini gizleyebilmek için de siyah bir elbiseyle geldiği belirtilmiştir ki aslında bununla sevgilinin siyah renkli olan beni hatırlatılmak istenilmiştir. Son olarak ise yine hırsızlığa gelmiş olan benin misk kokuları saçtığı söylenmektedir. Bu koku özelliğiyle de miskin ve benin siyah renkli oluşları yönünden kurulan benzerlik hatırlatılmıştır. Edebî sanat olarak ise benin kişileştirilmesiyle teşhis sanatına yer verilmiştir.

4. “Nihâl-i tûbi vü kevser didükleri bilürem

Bülend kaddüñile la‘l-i âb-dâruñdur”

“Tûba ağacı fidanı ile Kevser suyu denilenin ne olduklarını biliyorum: Senin uzun boyun ve parlak dudağındır.”

Nihâl-i tûbâ: Tuba fidanı

Bülend: yüksek, uzun

Kadd: boy

Ab-dâr: parlak, cilalı

Şair, bu beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından ikisinin doğrudan övgüsünde bulunmuştur. Üzerinde durulan bu güzellik unsurları ise sevgilinin boyu ve dudaklarıdır. İlk mısrada öncelikle Tuba ağacının fidanından bahsedilmiştir ki bu ağacın cennette bulunan ağaçlar arasında olduğuna inanılmaktadır ve bu ağaç, uzunluğuyla bilinmektedir. Şair de bu uzun boylu cennet ağacını sevgilinin boyuna benzetmiştir. Yine ilk mısrada bahsi geçen diğer kavram Kevser suyudur ki bunun da cennet ırmaklarından birisi olduğu bilinmektedir. Şair, Kevser suyunu da sevgilinin dudaklarıyla özdeşleştirmiştir. Bunların cennete ait varlıklar olması sebebiyle şairin görmesi mümkün değildir; ancak şair, sevgilinin boyunu ve dudaklarını görmüş olması sebebiyle onları görmüş kadar olduğunu ifade etmiştir. Edebî sanat olarak “Nihâl-i tubî/bülend kadd” ve “kevser/la‘l-i âbdâr” sözcükleri ile leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

5. “Meh-i melâhat ü necm-i sipihr-i hüsn ü kemâl

Cihân içinde bugün haddüñ ü ‘izâruñdur”

“Dünya içinde güzellik ay’ı, olgunluk ve güzellik göğünün yıldızı bugün senin yanağındır.”

Meh-i melahat: güzel ay

Necm-i sipihr-i hüsn ü kemâl: olgunluk ve güzellik gökyüzünün yıldızı

Hadd: yanak

‘İzâr: yanak

Yanak, divan şiiri geleneği içerisinde yine üzerinde durulan güzellik unsurlarındandır. Şair, beyitte sevgilinin yanağına farklı benzetmelerle övgüde bulunmuştur. Öncelikle sevgilinin ay gibi parlak yüzünden bahsetmiştir. Ardından ise olgunluk ve güzellik göğündeki yıldızdan bahsetmiştir. Sözü edilen bu iki unsur da gökyüzünde yer alan kozmik unsurlardır. Her ne kadar bunlar gökyüzünde olsa da yeryüzünde de bunların bir karşılığı bulunmaktadır ki o da sevgilinin yanağından başkası değildir. Beyitte yine edebî sanat olarak ise leff ü neşr sanatına yer verilmiş olduğu (meh-i melahat/hadd, necm-i sipihr-i hüsn ü kemâl/'izâr) sözcüklerinden görülmektedir.

6. “Gerek vefâ vü gerek cevriye cefâ kılsın

Şikâyet itme gönül ihtiyâr yâruñdur”

“Ey gönül! (Sevgili) gerek vefa gösterebilir gerekse eziyetle cefada bulunsun, bundan şikâyet etme. Nitekim bunun seçimi sevgiliye aittir.”

İhtiyâr: seçim, tercih

Divan şiirindeki aşk anlayışında bütün irâde sevgiliye ait bulunmaktadır. Öyle ki âşık hareketsiz bir şekilde sevgiliden gelecek olanları beklerken herhangi bir tercihte bulunma hakkı yoktur. Nitekim bu aşkta genel olarak âşık, kul veya köle; sevgili ise padişah şeklinde ele alınmıştır. Yukarıdaki beyitte de bu durum şair tarafından izah edilmiştir. Sevgili, âşığa karşı ne kadar ezâ ve eziyette bulunacak olsa da âşığın bundan şikâyet etmeye herhangi bir hakkı bulunmamaktadır; çünkü bu aşk anlayışında karar verici konumda olan yalnızca sevgilidir. Eziyette de bulunsa veya iltifat da gösterse bu, sevgilinin bir ikramı şeklinde ele alınmalıdır.

7. “Safâyıla gam-ı şâdî-fezâsın ey ‘Adnî

Gönülde cân bigi sakla ki köhne yâruñdur”

“Ey Adni! Mutluluğu arttıran gamı gönül rahatlığıyla gönülde cân gibi muhafaza et ki o, eski dostundur.”

Köhne: eski, kadim

Şâdî-fezâ: neşe veren patlak

Divan şiirindeki aşk anlayışında öne çıkan unsurlardan birisi gam'dır. Yukarıdaki beyitte de şair, gam kavramı üzerinde durmuştur. Aslında özü itibariyle gam insan için çok da istenilen bir durum değildir; fakat divan şiiri geleneğinde bu kavrama özel bir önem atfedilmiş ve bu kavram, yeri geldiğinde mutluluğa tercih edilebilir bir duruma getirilmiştir. Şaire göre de âşık, gamı gönlünde büyük bir ihtimam göstererek saklamalıdır; çünkü gam onun eski bir dostudur. Bu sayede gam ve âşık arasındaki münasebetin de kaynağı gösterilmek istenmiştir. Divan şiiri geleneğindeki anlayışa göre gam olmadan sevgiliye ulaşabilmek mümkün değildir. Bütün bu sebeplerden ötürü gamın önemi şair tarafından gösterilmek istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise "ey Adnî" ifadesiyle nidâ sanatına yer verilmiştir.

2.40. 81. Gazel

"Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'ilü/Fâ'ilün"

1. "Haddüñde cilve kılalı tâvûs-vâr zülf
Komadı cânda sabr u gönülde karâr zülf"

"Saç, yanağında tavus kuşu gibi cilve kaldığından bu yana cânda sabır ile gönülde karar kalmadı."

Hadd: yanak

Tâvûs-vâr: tavus gibi

Zülf: saç

Gazelin matla beytinde yine sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç üzerinde durulmuştur. Divan şiirinde sevgilinin saçları genelde kokusu ve rengi yönüyle ele alınmıştır. Bu beyitte ise öncelikle sevgilinin yanakları üzerine dökülmüş olan saçlarından söz edilmiştir. Burada da farklı bir imaja başvurulmuş saçlar tavus kuşuna benzetilmiştir. Güzelliğiyle bilinen bir kuş olan tavusla aslında sevgilinin saçlarının övgüsü de yapılmıştır. Sevgilinin yanağı bir gül bahçesi gibi düşünülmüş, bu bahçede tavus kuşunun tüylerini açarak salınması ise sevgilinin saçlarını yanak üzerine salmasına

benzetilmiştir. İkinci mısradaki ise âşığın görmüş olduğu bu manzaranın onun gönlünde artık sabır ve karar bırakmadığı ifade edilmiştir.

2. “Çün müşg-i Çîn’e sehvale teşbîh eyledüm

Âşüfte oldı hışmıla kuşandı mâr zülf”

“Çin miskine yanlışlıkla benzettiğim için yılan şeklindeki saç, perişan şekilde hışımla kuşandı.”

Müşg: misk kokusu

Misk, güzel kokusuyla bilinen bir maddedir. Misk ceylanlarının göbeklerinde bulunan bir yarıdan imal edilen bu koku eski dönemlerde genellikle Çin’den getirilmiştir ki bu nedenle beyitte de “müşg-i Çîn” ifadesi kullanılmıştır. Bu güzel koku gelenek içerisinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan saçla koku yönünden ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin saçının da güzel kokması ve miskin de siyah renkli olması bunda etkindir. Beyte göre şair, sevgilinin saçlarını misk kokusuna yanlışlıkla benzetmiştir ve bunun sonunda sevgilinin de gazabına uğramıştır; çünkü sevgilinin saçları miskten çok daha güzel kokmaktadır. Aslında bununla da beyitte sevgilinin saçlarının övgüsü yapılmak istenmiştir. Edebî sanat olarak da saçın kişileştirilmesiyle teşhis sanatına yer verilmiştir.

3. “La’lüne el uzatdı meger mest-i nâziken

Kim düşüp ayaguna eder i’tizâr zülf”

“Saç meğer naz sarhoşu iken senin dudaklarına el uzattı ki yalvararak af dilemektedir.”

La’l: dudak

Mest-i nâz: naz sarhoşu

İ’tizâr: özür dileme, affına sığınma

Bu beyitte de yine şair, sevgilinin saçlarını kişileştirerek güzellik unsurları üzerinde durmuştur. İlk mısradaki sevgilinin dudaklarından bahsedilmiştir ki buna göre saçlar sevgilinin güzelliği ile mest olmuş bir haldeyken istemsizce sevgilinin dudaklarına

dokunmuştur. Ardından da bu durumdan dolayı sevgilinin muhtemelen hışmına uğramıştır. Sarhoş bir halde iken yapılan bu davranıştan dolayı saç, oldukça pişman olmuş ve sevgiliden kendisini affetmesini dilemiştir. Aslında burada sevgilinin uzun saçlarının olağan bir şekilde yüzü üzerine dökülmesi hadisesi, kurulan bir imajla anlatılmak istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak yine saç üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

4. “Pür-sünbül oldı seyl-i yaşumdan cihân yüzi

Bârân-ı cevır yağduralı ebr-vâr zülf”

“Sevgilinin saçı, eziyet yağmurunu bulut gibi yağdırdığından bu yana gözyaşımın selinden yeryüzü sünbül ile donandı.”

Seyl: sel

Bârân-ı cevır: eziyet yağmuru

Ebr-vâr: bulut gibi

Şair, bu beyitte de sevgilinin saçı üzerinden yine farklı bir imaj çizerek anlam oluşturmuştur. Öncelikle saçın ele alındığı beyitte âşığa karşı saçın işlemiş olduğu ezâ ve eziyetlerden bahsedilmiştir. Divan şiiri geleneğinde sevgilinin âşığa karşı herhangi bir ilgi ya da iltifatı söz konusu değildir ki beyitte de bu durum ele alınmıştır; ancak burada eziyetin öznesi konumunda bulunan sevgilinin saçıdır. Saçın rengi bu şiirde genellikle siyah renkte ele alınır ki bu da zalimliğin bir göstergesidir aslında. Nitekim şaire göre sevgilinin saçları, adeta bir bulut gibi âşığın üzerine eziyetler yağdırmaktadır. İşte bütün bu eziyetlerin sonunda ise âşığın gözyaşları adeta bir sel halini almıştır. Burada dikkat çeken husus ise âşığın gözyaşları sonucunda bütün dünyanın sünbül ile donanmasıdır. Sevgilinin saçları bu gelenekte şekil olarak çoğu defa sünbüle benzetilmiştir ki bununla gözyaşlarının asıl sebebi de vurgulanmak istenmiştir.

5. “Devr-i kamerde fitne-yi çeşmüñden incinüp

Ey yüzi gün hattun bigi dutdı kenâr zülf”

“Ey yüzü güneş gibi olan sevgili! Ay devrinde saç, gözünün fitnessinden incinerek senin ayva tüylerin gibi uzaklaştı.”

Devr-i kamer: ay zamanı, dolunay

Hatt: ayva tüyü, yazı

Zülf: saç

Şair, bu beyitte sevgilinin pek çok güzellik unsurunu bir arada kullanarak farklı bir imaj oluşturmuş ve bununla da yine sevgilinin övgüsünde bulunmuştur. Öncelikle beytin öznesi konumunda olan unsur, sevgilinin saçlarıdır. Şaire göre saçlar sevgilinin dolunay gibi parlak olan yüzü üzerinde fitne çıkarıcı özelliği olan gözlerden dolayı incinmiştir. Nitekim bu gelenek içerisinde sevgilinin gözleri fitne çıkarıcı özelliği sebebiyle çoğu defa ele alınmışlardır. Bu hadiseden sonra ise saçlar sevgilinin yanağı üzerinde bulunan ayva tüyleri gibi artık kenara çekilmişlerdir ki bununla da sevgilinin zülüflerinin yanak üzerine salınması hadisesi hatırlatılmak istenmiştir. Edebî sanat olarak ise saçlar üzerinden teşhis sanatına yer verildiği görülmektedir.

6. “Yagma kılalı hüsn elini hatt leşkери

Gamdan boyandı karaya mâtem tutar zülf”

“Saçlar, ayva tüyleri askerlerinin güzellik ülkesini yağmalamalarından bu yana kederden dolayı karalara boyanarak mâtem tutmaktadırlar.”

Hüsn eli: güzellik ülkesi

Leşker: asker, çeri

Yine bu beyitte de sevgilinin farklı güzellik unsurları bir arada kullanılarak yeni bir imaj oluşturulmaya çalışılmıştır. İlk mısradaki kullanılmış olan “hüsn eli” yani güzellik ülkesi ifadesi aslında sevgilinin yüz güzelliğine bir göndermedir. Oluşturulan bu imajda sevgilinin yanakları üzerinde bulunan ayva tüyleri ise bu güzellik ülkesini işgal edip yağmalayarak ele geçiren askerler şeklinde ele alınmıştır. Beytin öznesi konumunda olan saçlar ise bütün bu olup bitenler karşısında üzüntüden dolayı siyahlar giyinerek matem tutmaya başlamıştır. Aslında siyahlar giyinmeden kasıt saçların siyah olmasıdır ki bununla şair bir söz oyununda bulunmak istemiştir. Yine beyitte saçlar ve ayva tüylerinin kişileştirilmesiyle teşhis sanatına başvurulmuştur.

7. “ ‘Adnî bigi ne deñlü ki barmak doladılar

Miskîn degül mi etmedi terk-i diyâr zülf’

“Adnî gibi ne kadar sevgilinin saçı üzerinde durdular ise de saç öylesine miskin ki yerini bırakmadı.”

Ne denlü: ne kadar

Miskîn: zavallı, aciz; misk kokulu

Gazelin makta beytinde de yine sevgilinin saçı üzerinde durulmuştur. Şaire göre sevgilinin saçı üzerinde çok fazla durulmuştur. Divan şiiri geleneği içerisinde üzerinde en fazla durulan güzellik unsurlarından birisi de saçtır. Şaire göre her ne kadar saç kavramı çok fazla ele alınmış ve uğraşılmış olsa dahi saç bu durumdan rahatsız olmamaktadır. Şair bu durumun nedenini ise ikinci mısradan açıklamıştır. Buna göre saçlar miskin yani uyuşuk olmalarından dolayı rahatsız olmamaktadır; ancak miskin sözcüğündeki bir diğer anlam ise “misk kokulu olmak”tır ki bununla da sevgilinin saçlarının övgüsü yapılmak istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “miskin” sözcüğü üzerinden tevriyeye yer verilmiştir.

2.41. 82. Gazel

“Mef’ülü/Fâ’ilâtü/Mefâ’ilü/Fâ’ilün”

1. “Biñ yıl taleb et cânıla bir yâr ele girmez

Dilber bulınur yâr-ı vefâdâr ele girmez”

“Bin yıl istesen dahi canla bir sevgili ele geçmez. Gönül alan bulunur; fakat vefası olan sevgili bulunmaz.”

Taleb etmek: istemek

Dilber: gönül alan, güzel

Yâr-ı vefâdâr: vefalı sevgili

Divan şiirinde âşîğın en çok şikâyetinde bulunduğu hususların başında sevgilinin vefasızlığı gelmektedir. Nitekim yukarıdaki beyitte de âşîğın sevgiliden göremediği hususlara ilişkin olan yakınmaları ele alınmıştır. Öncelikle ilk mısırda âşîğın bin yıl dahi talep etse arasa yine de candan seven bir sevgiliyi bulamayacağı ifade edilmiştir. İkinci mısırda ise anlatılmak istenen mesaj daha açık bir hale getirilerek aslında güzellerin çok olduğu; fakat âşîğa vefa gösterecek olan bir sevgilinin ise maalesef mevcut olmadığı belirtilmiştir. Bütün bunlarla âşık, sevgiliye karşı her türlü fedâkârlıkta bulunmuş olsa da bir karşılık bulamadığını söylemek istemiştir. Edebî sanat olarak da bir ve bin sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

2. “Agyâr cefâsın çekelüm yâr için ey dil

Çün bâg-ı cihânda gül-i bî-hâr ele girmez”

“Ey gönül! Rakiplerin eziyetine sevgili için katlanalım; zira dikensiz bir gül, cihan bahçesinde ele geçmez.”

Agyâr: yabancılar, rakipler

Bâg-ı cihan: dünya bahçesi

Bî-hâr: dikensiz

Yukarıdaki beyitte aslında divan şiirinde sıklıkla görülen âşık ve sevgili ilişkisine bir göndermede bulunulmuştur. Bu gelenekte âşık, sevgiliye ulaşabilmek için her türlü zorluğu göze almış bir durumdadır. Âşîğın katlandığı bu sıkıntıların içinde sevgiliden gelen eziyetlerin yanında rakiplerin de yaptıkları bulunmaktadır. Şair de beyitte bu duruma değinerek sevgili uğrunda yabancıların, rakiplerin türlü eziyet ve sıkıntılarına katlanmak durumunda olduğunu ifade etmiştir. İkinci mısırda ise içerisinde bulunmuş olduğu bu durumu mâkûl gösterebilmek adına dünyada hiçbir gülün dikensiz olmadığını belirterek sevgili uğrunda bu duruma katlanması gerektiğini ifade etmiştir. Edebî sanat olarak da yine nidâ sanatına yer verilmiştir.

3. “Ver cân u cihân nakdini hâk-ı kademin al

Kim buncılayın assılı bâzâr ele girmez”

“Canını ve cihan nakdini vererek sevgilinin ayak toprağını al. Nitekim bunun gibi kârlı bir alışveriş mümkün değildir.”

Hâk-ı kadem: ayak toprağı

Assılu: kârlı, kazançlı

Buncılayın: bunun gibi

Beyitte âşık ve sevgili arasındaki münasebete değinilmiştir. Burada güçlü olan taraf sevgili, zayıf olan taraf ise her zaman için âşıktır. Şair de bu durumdan yola çıkarak âşığa yönelik bir tavsiyede bulunmuştur. Öncelikle âşığın sahip olduğu bütün varlığını sunarak bununla sevgilinin basmış olduğu toprağı satın almasını öğütlemiştir. Buradaki büyük çelişki ile sevgilinin gücü ve üstünlüğü âşığın ise zayıflığı ve acizyeti anlatılmak istenmiştir. İkinci mısradan ise bu durum daha da pekiştirilerek âşığın yapacağı bu alışveriş kadar kârlı başka bir ticaretin olmayacağı ifade edilerek yine sevgilinin övgüsüne devam edilmiştir.

4. “Çün cânı tabîb etdi ciger-hasta vü nâlân
Derdâ ki devâ-yı dil-i bîmâr ele girmez”

“Eyvah ki hasta gönlün devası ele girmiyor; çünkü tabip canımızı hasta ve feryatlar eder hale getirdi.”

Tabîb: hekim, doktor

Nâlân: inleyen, feryat eden

Derdâ: eyvah ki, yazık ki

Dil-i bîmâr: hasta gönül

Beyitte âşığın çekmiş olduğu sıkıntı ve dertler üzerinde durulmuştur. Aşık, bu aşk derdine kapıldığından beri büyük sıkıntılar ve hastalıklar içerisinde mücadele etmektedir. Âşığın yakalanmış olduğu bu hastalık öylesine sıkıntılıdır ki dermanı bulmak mümkün değildir. Aslında bu hastalığın tabibinin kim olduğu ve kimin devâ sunacağı oldukça açıktır ki bu da sevgiliden başkası değildir; ancak beyitte bu durumdan da yine bir yakınma vardır ki şair, bu tabibin âşığın derdini iyileştirmek bir yana daha da artırdığını belirtmiştir. Bütün bunlarla âşığın içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumu ve bu sıkıntıdan

da nasıl kurtarabileceğini ifade etmek istemiştir. Edebî sanat olarak ise (tabîb, ciger-hasta, nâlân, devâ, dil-i bîmâr) sözcükleri ile tenasüb sanatına yer verilmiştir.

5. “Her zerrede var pertev-i hurşîd-i cemâli

‘Âlemde velî tâlib-i dîdâr ele girmez”

“Dünyada sevgilinin yüzünün güneşinin parlaklığı her zerrede vardır; ancak âlemde gerçek güzelliği talep eden ele geçmez.”

Pertev-i hurşîd-i cemâl: yüzün güneşinin parlaklığı

Tâlib-i dîdâr: sevgilinin güzelliği, gerçek güzellik

Beyitte asıl vurgulanmak istenilen sevgilinin eşsiz güzelliğidir. Şaire göre kâinatı meydana getiren her bir parçada sevgilinin güzelliğinin izleri bulunmaktadır. Aslında burada kainattaki güzelliklerin kaynağının da yine sevgili olduğu vurgulanmak istenmiştir. Tabii ki güzellik bu kadar büyük ve eşsiz olunca ulaşılması da o kadar zor olmaktadır. Nitekim ikinci mısırda bu husus üzerinde durulmuş ve bu güzelliğe erişebilmenin imkansızlığı gösterilmek istenmiştir. İlk mısırda sevgilinin güzelliğinin güneşe benzetilmesi, bu güzelliğin kâinatın her yerinde olduğu görüşünü de desteklemektedir; çünkü güneşin ışığı tüm kâinata yayılabilmektedir. Ayrıca “ele girmez” ifadesi de güneş ışıklarının tutulamayacağı hatırlatılmaktadır.

6. “Şîrîn lebûñûñ râzını cânile gönülden

Sordum nice kez vâkîf-ı esrâr ele girmez”

“Şirin dudaklarının sırrını pek çok kez canla gönülden sordum; ama sırlara vâkîf olan ele girmez.”

Râz: sır, gizem

Leb: dudak

Vâkîf-ı esrar: sırlara vâkîf olan

Beyitte öncelikle sevgilinin dudakları üzerinde durulmuştur. Birinci derecedeki güzellik unsurları içerisinde yer alan dudaklar divan şiiri geleneğinde âşıklar için oldukça

farklı anlamlar taşımaktadır. Yukarıdaki beyitte ise dudakların sırlarına değinilmiştir. Sevgilinin söylediği sözler, dudaklardan döküldüğü için buraya ayrı bir önem atfedilmiştir. Şair, dudakların sırrını can ile gönülden sorduğunu ancak tam bir cevap alamadığını ifade etmiştir; ancak “sormak” sözcüğünün emmek anlamı olduğunun da unutulmaması gerekir. İkinci mısırda ise sırlara vâkıf olanın ele geçmediği ifade edilerek aşkın sırlarına ulaşmanın zorluğu belirtilmiştir.

7. “Bu derdile kan aghlasa ‘Adnî yeridür kim

Agyârıla pür oldı cihân yâr ele girmez”

“Adni, bu dertten dolayı kan ağlasa yeri vardır. Nitekim dünya başkalarıyla doldu, sevgili de ele geçmez.”

Agyâr: yabancılar, rakipler

Şair, bu beyitte de yine aşktan gelen dertler üzerinde durmuştur. Girmiş olduğu bu aşk yolunda âşık, sevgiliden en ufak bir iltifat dahi görememektedir. Bu sebeple de ilk mısırda “kan ağlasam yeridir” diyerek çektiği sıkıntılardan dolayı kanlı gözyaşları döktüğünü ifade etmiştir. Sevgili ise âşığın bu sıkıntılı durumuna hiç ilgi göstermemekte ve yalnızca rakiplerle alâkadar olmaktadır ki âşığın aslında en büyük sıkıntısı budur. Bütün çekilen sıkıntılara rağmen de ikinci mısırda belirtildiği üzere sevgili, âşığa bir türlü yakınlık göstermeyip onu saadete kavuşturmamaktadır.

2.42. 83. Gazel

“Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Kemend-i zülfi ki cân boynına selâsildür

Belâ-yı akl-ı perişân ü âfet-i dildür”

“Sevgilinin saçı; perişan olan aklın felaketi ve gönlün de belasıdır, saç kemendi ise can boynuna zincirdir.”

Kemend-i zülf: saç bağı

Selâsil: zincir

Dil: gönül

Gazelin matla beytinde sevgilinin saçlarının özellikleri üzerinde durulmuştur. Divan şiirinde âşığı en fazla etkileyen güzellik unsurlarından olan saç, her ne kadar kokusu ve rengiyle daha çok öne çıksa da bu beyitte olduğu gibi kimi zaman da saçın şekil olarak üzerinde durulmaktadır. Sevgilinin saçları, uzunluğu ve dağınıklığı nedeniyle “ip” veya “kanca” şeklinde de ele alınabilmektedir. Nitekim bu beyitte de saçlar âşığın boynuna dolanmış bir zincir gibi düşünülmüştür ki âşığın bu zincirden kurtulabilmesi de pek mümkün değildir. Bunun yanı sıra ikinci mısradaki ise saçlar, aklın belası ve gönlün de âfeti şeklinde ele alınarak bu saçların âşık üzerindeki etkileri anlatılmak istenmiştir.

2. “Hevâsı gitmeye âsânlığıla gönlümden

Kişiye terk-i vatan şek degül ki müşkildür”

“Sevgilinin arzu ve hevesi gönlümden rahatlıkla silinmez. Şüphesiz ki kişinin vatanını terk etmesi zordur.”

Âsân: kolay, rahat

Şek: şüphe

Müşkil: zor, güç

Âşık, divan şiiri geleneğinde sevgiliye büyük bir aşk ve tutkuyla bağlıdır. Bu beyitte de âşığın sevgiliye karşı olan bu tutkusu üzerinde durulmuştur. Şaire göre sevgiliye duyulan bu aşkla bağlılığın “kolay” bir şekilde gitmesi mümkün değildir. Nitekim âşık, bu durumu artık öylesine içselleştirmiştir ki âşığın ondan ayrılması ve yine onu gönlünden silip çıkarabilmesi oldukça güçtür. İkinci mısradaki ise bu zorluk yine şair tarafından şöyle açıklanmıştır: “Kişinin kendi vatanını terk etmesi kolay değildir.” yani sevgili artık şairin öz vatanı olmuştur. Bütün bu nedenlerle de âşığın sevgiliyi gönlünden çıkarması kolay bir hadise değildir.

3. “Gözüm yaşı ser-i kûyuñda hâk olup sürinür
Terahhumuñ yeridür kim yetim ü sâyildür”

“Gözlerimin yaşı senin köyünde toprak olup sürünür. Ona acıman gerekir; zira o, dilenci ve yetimdir.”

Ser-i kûy: sevgilinin yanı başı, köyü

Hâk: toprak

Şair, bu beyitte de yine âşık ve sevgili arasında olan münasebetten bahsetmiştir. Bu edebiyattaki aşk döngüsünde zayıf ve güçlü taraf pek değişmemektedir. Sevgili her zaman için güçlü olanı, âşık ise zayıf olan tarafı temsil etmektedir. Tabii ki böylesi bir aşkta gözyaşı ve sıkıntılar da her zaman için âşığın payına düşmektedir. İlk mısradaki şair, âşığın sevgilinin köyünün yollarında gözyaşları içerisinde süründüğünü anlatmıştır. İkinci mısradaki ise içerisinde bulunmuş olduğu bu sıkıntılı durumdan dolayı âşık artık sevgiliden merhamet beklemektedir. Zaten bu da açık bir şekilde ifade edilmiş, âşığın bir yetim ve dilenci konumunda olduğu söylenerek sevgilinin de ona merhamette bulunması talep edilmiştir.

4. “Bülend kâmetüne râstı budur eremez

Egerçi serv-i sehî-kadd cevân u kâbildür”

“Düzgün boylu selvi, genç ve makbul olsa da doğrusu şudur ki sevgilinin uzun boyuna erişemez.”

Bülend kâmet: uzun boy

Râstı: doğrusu

Sehî-kadd: düzgün boy

Sevgilinin öne çıkan fizikî unsurlarından olan boy divan şiirinde sıkça kullanılmıştır. Nitekim yukarıdaki beyitte de yine sevgilinin boyu üzerinde durulmuştur. Bu gelenekte boy kavramı ele alınırken genellikle servi ağacına da yer verilmiştir. Bunun nedeni ise servinin uzun ve düzgün yapısıdır. Beyitte sevgilinin boyu ile servi ağacının boyu arasında bir kıyaslamaya gidilmiştir. Her ne kadar servinin boyu düzgün ve makbul

olsa da sevgilinin güzelliğine yaklaşamayacağı şair tarafından ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak ise servinin kişileştirilmesi ile teşhis sanatına yer verilmiştir.

5. “Miyân-ı nâzûkine mû dedüm tebessüm edüp

Didi ki ehl-i nazar işbu kîle kâyildür”

“Sevgilinin narin beline kıl dediğimde gülümseyerek nazar ehli işbu söze rıza gösterir, dedi.”

Miyân: bel

Mû: kıl

Kîl: söz, lakırdı

Bu beyitte divan şiirindeki sevgiliye ait güzellik unsurlarından olan bel üzerinde durulmuştur. Bu şiir geleneğinde sevgili idealize edilirken beliyle ilgili özelliklere de yer verilmiştir. Sevgilinin beli her zaman için yukarıdaki beyitte ifade edildiği gibi kıl kadar ince ve dardır. Ayrıca bel kelimesinin yerine de “miyân” sözcüğü tercih edilmektedir. Yine gelenek içerisinde şairler sevgilinin beline takılmasından dolayı kemeri de kıskanmışlardır. Beyte bakacak olursak bu beyit, sevgili ile âşık arasındaki bir konuşma üzerine kurgulanmış gibidir. Sevgilinin beli oldukça incedir, şair de bu durumu dile getirmiştir. Sevgili ise bu ince beli ancak nazar ehli olanların görebileceğini ifade ederek bir övgüde bulunmuştur.

6. “Hezâr cânıla zencîr-i zülfüni göricek

Cünûna meyl kılur her ne dil ki ‘âkildür”

“Akıllı olan hangi gönül, saçlarının zincirini binlerce canla gördüğünde çılgınlığa düşer?”

Hezâr: bin

Cünûn: çılgın, deli

‘Âkil: akıl sahibi, akıllı

Divan şiirinde sıklıkla ele alınmış olan sevgilinin saçları bu beyitte de yine farklı bir imaj bağlamında sunulmuştur. Sevgiliye ait birinci derecedeki güzellik unsurları arasında yer alan saçlar, koku ve renk yönünden çeşitli imajlara konu olmuştur. Bu beyitte ise daha ziyade saçın şekli üzerinde durulmuş olduğu görülmektedir. Saç, uzunluğu ve yer yer kıvrımları itibariyle ip veya zincir şeklinde de düşünülebilmektedir. Nitekim bu beyitte saçın zincire benzetildiği görülmektedir. Şaire göre gönül, sevgilinin saçlarını gördüğünde geçmiş dönemlerde delilerin zincire vurulmaları hadisesinden hareketle zincire vurulmuş bir çılgın gibi olmaktadır.

7. “Güneş yüzüne nazar mâh zerre idüğüne

Fürûg-ı şem‘-i ruhuñ azherü’ d-delâyildür”

“Senin güneş gibi olan yüzüne nazaran ay zerre kadardır. Buna yanağının mumunun ışığı açık bir delildir.”

Mâh: ay

Fürûg: ışık, nur, aydınlık

Azher: apaçık, belli

Sevgilinin güzellik unsurları içerisinde en çok öne çıkan ve üzerinde de sıklıkla durulan yüz güzelliğidir. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin yüz güzelliğinin açık bir şekilde övgüsü yapılmıştır. Yüz güzelliğinin bu gelenekte güneş veya ay’a benzetildiği görülmektedir. Bu beyitte ise sevgilinin yüzü güneşe teşbih edilmiş ve onun bu güzelliğinin karşısında ay’ın zerre derecesinde kaldığı ifade edilmiştir. Şair bu durumu anlatırken de kendince bir ispatlama yoluna gitmiştir ki sevgilinin yanağının mumunun parlaklığını buna delil olarak sunmuştur. Beyitte edebî sanat olarak ise zerre ve güneş sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

8. “Görünmese ne ‘aceb gün yañağı zülfinden

Mehüñ müşâhedesine sehâb hâyildür”

“Sevgilinin saçlarından adeta güneş olan yanağı görünmezse buna şaşılmamalıdır; çünkü bulut, ayın görülmesine perdedir.”

Meh: ay

Müşâhede: görünme, izleme

Sehâb: bulut

Hâyil: perde

Divan şiirinde yukarıdaki beyitte olduğu gibi şairler bazen sevgilinin güzellik unsurlarını tabiattaki bazı hadiseleri kullanarak anlatmayı tercih etmişlerdir. Bu beyitte güzellik unsuru olarak sevgilinin saçları ve yanağı öne çıkmaktadır. Beyitte kurulmuş olan imaja göre sevgilinin saçları yanaklarının üzerine dökülmüştür. İşte burada sevgilinin saçları buluta, yanakları ise güneşe benzetilmiştir. Yani bulutlar güneşin önüne geçerek görünmesine mâni olmaktadır. Aslında bu hadiseyle asıl yapılmak istenen sevgilinin güzelliğinin övgüsünde bulunmaktır. Edebî sanat olarak ise “meh/yanak” ve “sehâb/zülf” sözcükleri üzerinden leff ü neşr sanatı yer almaktadır.

9. “Huzûr kalmadı ‘Adnî’ nün eşk-i çeşminden

Ne çâre eyleye çünkim belâ-yı nâzildür”

“Adnî ’nin gözyaşlarından dolayı huzuru kalmadı. Nasıl çare bulsun; çünkü inmiş bir âfettir.”

Eşk-i çeşm: gözyaşı

Nâzil: inmiş, inen

Divan şiirinde âşığın en yoğun yaşadığı hallerin başında dert ve keder gelmektedir. Nitekim bu gazelin makta beytinde de bu duruma değinilmiştir. Şaire göre âşığın, dökmüş olduğu gözyaşlarından dolayı artık huzuru ve rahatı kalmamıştır; fakat içerisinde bulunduğu bu sıkıntılı duruma karşı yapabileceği bir şey de pek bulunmamaktadır. İkinci mısradaki buna değinilmiş ve nazil olmuş bir bela olduğu ifade edilerek buna teslimiyet gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aslında bununla âşığın sevgili karşısındaki iradesinin olmaması da vurgulanmak istenmiştir.

2.43. 84. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “ ‘Anberîn-zülfüñ ham idüp gün yüzüñe sâye sal
Lutfila müşgîn kemendüñ halkasını aya sal”

*“Amber kokulu saçını kıvrım yaparak güneş gibi olan yüzüne gölge şeklinde sal.
Lutfile de misk kokulu kemendin halkasını ay’a gönder.”*

‘Anberîn: amber kokulu

Ham: kıvrım

Sâye: gölge

Müşgîn: misk kokulu

Gazelin matla beytinde sevgilinin birden fazla güzellik unsurundan bahsedilmiştir. Bu güzellik unsurları içerisinde ise saçın daha çok öne çıktığı görülmektedir. Şairlerin çeşitli özellikleri itibariyle ele almış oldukları saçın bu gelenek içerisinde kokusu ve rengi dikkat çekmektedir. Sevgilinin saçları güzel kokmasıyla bilinen amber ve miskle ilişkilendirilmiştir. Yalnız sevgilinin saçları çok da düz bir formda değildir; kıvrımlı bir yapıya sahiptir. Şair de amber kokulu ve kıvrımlı saçların sevgilinin yanakları üzerine dökülmesini resmetmiştir. Saçtan bahsedilirken yanakların da güneş gibi parlak olduğuna değinilmiştir ki saçlar bu güneşin yanında gölgeyi teşkil etmiştir. İkinci mısradan ise yine sevgiliden saçlarını kement misali açarak bir lütufta bulunması istenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “amber/müşg” ve “ham/halka” sözcükleri ile leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

2. “Lâle ruhsârũnda zülfüñ sünbülünü tagıdup
Gülşene reyhân-ı terden ey perî pîrâye sal”

“Ey peri gibi olan sevgili! Lâle yanaklarında saçlarının sümbülünü dağıtarak gül bahçesine taze reyhandan süs gönder.”

Ruhsâr: yanak

Gülşen: gül bahçesi

Pîrâye: süs, bezek

Yine bu beyitte de şair, sevgilinin güzelliğine çeşitli yönlerden övgüde bulunmuştur. Bu şiir geleneğine göre sevgili her zaman için eşsiz ve ulaşılmaz bir güzelliğe sahiptir. Bu nedenle de onun ne kadar övgüsü yapılsa da yine kâfi gelmeyecektir. İlk olarak beyitte “peri” hitabıyla zaten sevgilinin güzelliğine açık bir göndermede bulunulmuştur. Ardından ise yanak ve saçlar öne çıkarılarak bu unsurların güzellikleri belirtilmiştir. Sevgilinin yanağı için “lâle” nitelendirmesi yapılmıştır ki bununla yanakların rengi ve çekiciliği ifade edilmiştir. Diğer unsur olan sevgilinin saçları ise dağınıklığı yönünden sümbüle benzetilerek gül bahçesinin süsü ve bezeği olduğu söylenmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise lâle, sünbül, gülşen ve reyhan sözcükleri ile tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

3. “Tîr u ya tîg ile kasd-ı cânıçun zahmet neden

Bir nefes bu hıdmeti derd-i dil-i şeydâya sal”

“Kılıç veya okla cana kastetme zahmeti nedendir? Bir an için bu hizmeti çılgın gönlün derdine gönder.”

Tîr: ok

Tîg: kılıç

Dil-i şeydâ: çılgın gönül

Divan şiirindeki sevgili tipinin öne çıkan özelliklerinin başında acımasız ve vefâsız olması gelmektedir. Her ne kadar âşık, bütün varlığını onun yoluna dökse dahi bu, sevgili için hiçbir anlam taşımamaktadır. Dolayısıyla sevgili, âşığa karşı olan eziyetlerine devam etmektedir. Şair, ilk mısradaki sevgiliye bir soru yönelterek âşığın canına ok ve kılıçla hücum etmesinin nedenini sormaktadır. Aslında buradaki ok ve kılıç mecazî bir anlamdadır ki onlarla sevgilinin öldürücü yan bakışları anlatılmak istenmiştir. İkinci mısradaki ise artık sevgiliden bir dilekte bulunulmakta ve bu öldürücü aletlerin gönülde bulunan dertlere yöneltmesi istenmektedir.

4. “Tîr-i gamzeyle ciger kanın gözümden dökdüğü

Anuñ içündür ki derler eylik eyle mâye sal”

“*Yan bakış oklarıyla gözümden ciğer kanını dökmesi, iyilik yap suya at, denilmesindedir.*”

Tîr-i gamze: yan bakış okları

Mâ: su

Şair, bu beyitte de yine önceki beyitle ilişkili olarak sevgilinin yan bakışlarını ele almaya devam etmiştir. Divan şiiri geleneğinde âşık, bu öldürücü yan bakışlara her zaman için maruz kalmaktadır. İşte bu yan bakış oklarıyla da âşık yaralanmakta ve büyük acılar çekmektedir. Şaire göre âşık, sevgili yolunda çekmiş olduğu sıkıntıların karşılığında herhangi bir iyilik göremediği için hayal kırıklığına uğramaktadır. Bu durumu daha açık bir şekilde ifade edebilmek için de “iyilik yap, denize at” sözüne yer vermiştir.

5. “Sâhil-i çeşmümde yaşum kirpügüm üzre çıkup

Hâr u hasdan gör ne bî-cândur ider deryâya sal”

“*Gör ki gönül nasıl zayıftır. Gözümün sahilinde gözyaşlarım kirpiklerimin üstüne çıkarak çer çöpten suya bir sal yapmıştır.*”

Hâr u has: çerçöp

Bî-cân: zayıf, cansız

Şair, beyitte her ne kadar farklı kavramlara yer vermiş olsa da asıl anlatmak istediği âşığın zayıflığı ve gönlün de çekmiş olduğu sıkıntılardır. Âşığın iç dünyasındaki bu sıkıntılarının dışavurumunun en önemli göstergesi ise onun gözyaşlarıdır. Bu durum anlatılırken de beyitte farklı imajların oluşturulduğu göze çarpmaktadır. Gözyaşlarının çokluğunu anlatabilmek için deniz imajından yararlanılmıştır. Bu denizin üzerindeki çer çöpten yapılmış olan bir sal ile de yine çekilen sıkıntılar ve âşığın içerisinde bulunduğu zor durum ifade edilmek istenmiştir.

6. “Sıhhat ü emn ü ferâgat hâsıl iken ey gönül

Yok yere kim dir saña kim kendüñi gavgaya sal”

“Ey gönül! Sıhhat, emniyet ve rahatlık hasılken sana kim yok yere kendini kavgaya sal demektedir?”

Sıhhat: sağlık

Emn: emniyet, güvenlik

Ferâgat: bırakmak, terk etmek

Divan şiirinde âşık her zaman için türlü dert ve sıkıntılarla boğuşmaktadır. Sevgilinin yolunda çekilmekte olan bu sıkıntılardan dolayı âşık artık perişan bir hale gelmiştir. Yukarıdaki beyitte de bu durumla ilgili olarak rahatlık ve huzur varken âşığın neden bu dert ve çileye katlandığı sorulmaktadır. Bunlar her ne kadar bir soru şeklinde sorulmuş olsa da aslında bu sorunun cevabı bellidir. Sevgili uğruna âşık, bütün dert ve çilelere tâliptir ki burada aslında aşkı uğruna âşığın yapmış olduğu büyük fedâkârlıklar anlatılmak istenmiştir; yani rahat bir hayatı sürmek varken âşık bunun yerine zorluğu tercih etmiştir. Bu da âşığın aşkının büyüklüğüne delâlet etmektedir. Edebî sanat olarak ise beyit içerisindeki soru ifadesiyle istifham sanatına yer verilmiştir.

7. “Kimse mi vardur saña kavluñde yalansın diye

‘Adnî’yi ha durmadın sen va‘de-yi ferdâya sal”

“Sana verdiğin sözde yalansın diyen kimse var mıdır? Adni’yi durmadan yarına verilen söze gönder.”

Kavl: söz, yemin

va‘de-yi ferdâ: yarın için verilmiş söz

Gerçek bir âşığın en önemli göstergelerinden birisi de aşkında göstermiş olduğu sebatır. Gazelin makta beytinde de aslında âşığın sevgili yolunda vermiş olduğu söz üzerinde durması konu edilmiştir. Beyitteki “kavl” ifadesiyle “kâlu belâ” hadisesine bir gönderme yapılmıştır. Buna göre âşıklar henüz ruhlar âlemindeyken sevgiliye söz vermişlerdir ve bu aşka sahip çıkanlar, gönderilmiş oldukları bu âlemde de vermiş oldukları sözün bilincindedirler. İlk mısradaki, sana kimse sözünde durmadın diyemez,

denilerek aslında bir noktada şairin kendine bir övgüsü olduğu da görülmektedir. Yine ikinci mısradaki bu verilen söze uymanın yanında gelecekte de bu vaadinden ayrılmayacağı ifade edilmiştir.

2.44. 85. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Zülfün ucundan dil ü cânâ belâ eksük degül

Serv-kaddün hasretinden gözde mâ eksük degül”

“Saçlarının ucundan gönül ve cân için belâ eksik değildir. Servi gibi olan boyunun hasretinden ise gözde yaş eksik değildir.”

Serv-kadd: servi boy

Mâ: su

Şair bu gazelin matla beytinde yine sevgilinin birinci derecedeki güzellik unsurlarından olan saç ve boy’a yer vermiştir. Bu unsurlar anlatılırken de farklı imajlar çizilerek âşığın da yaşamış olduğu sıkıntılar anlatılmıştır. Öncelikle ilk mısradaki sevgilinin saçlarının ucunda âşıkların gönlünün ve canının asılı olduğu ifade edilmiştir. Sevgilinin saçlarının ucu kanca şeklinde kıvrımlı olduğundan gelenek içerisinde bu kancalarda âşıkların gönüllerinin asılı olduğu düşünülmüştür. Diğer güzellik unsuru olan boy’a bakılacak olursa sevgilinin servi gibi düzgün ve uzun boy’una duyulan hasretten dolayı âşığın gözlerinde daima gözyaşı olduğu belirtilerek âşığın çekmiş olduğu sıkıntı ve dertler anlatılmak istenmiştir.

2. “La’l-i dür-bâruñ hayâli hem-dem-i cân olalı

Çeşm ü gönülüm arasında mâcerâ eksük degül”

“Sevgilinin inciler saçmakta olan dudağının hayâli cana hemdem olduğundan bu yana gözümle gönlümün arasındaki mâcera eksik değildir.”

La’l: yakut, dudak

Dür-bâr: inciler saçan

Mâcerâ: macera, serüven, gelip geçici yaşantılar ve hevesler

Divan şiirinde âşık, sevgiliye büyük bir tutkuyla bağlıdır. Yine sevgiliyle ilgili olarak bazı güzellik unsurları daha çok öne çıkmakta ve bu da âşığı ziyadesiyle etkilemektedir. Dudak, bu güzellik unsurları içerisinde en önemlilerdendir; çünkü âşık için adeta bir cevher ve inci hükmünde olan sözler bu dudaklardan dökülmektedir. Beyitteki “hem-dem” ifadesinden de yine âşığın sevgiliye karşı olan aşkı ifade edilmek istenmiştir. İkinci mısradaki verilmiş olan imaj ise oldukça ilginçtir. Buna göre sevgiliye aşkın başlanmasından beri âşığın gönlündeki hasret ateşinin yansımaları olan gözyaşları eksik olmamaktadır ki bununla âşık, sevgiliye karşı olan bu aşktan çekmiş olduğu dert ve ıstırapları anlatmak istemiştir.

3. “Tâb-ı dilden âhum añup çeşmüme varur hayâl

Sâhil-i deryâda bilür kim hevâ eksük degül”

“Hayâl, gönül ateşinden âhumı anarak gözüme varır. Bilinir ki deniz kıyısında rüzgâr eksik olmaz.”

Tâb-ı dil: gönül ateşi

Sâhil-i deryâ: denizin kıyısı

Hevâ: hava, rüzgâr

Beytin vermek istediği temel mesaj, âşığın sevgili karşısında yaşamış olduğu büyük dert ve sıkıntılardır. Şaire göre âşık çok ciddi bir gam, keder içerisinde ki bu da aslında âşığın sevgiliye karşı duyduğu derin bir aşkı işaret etmektedir. İlk mısradaki geçmekte olan “hayal” ifadesi bir an olsa dahi âşığın aklından çıkmayan sevgilinin hayalidir; fakat bu hayal yalnızca âşığın aklında değil aynı zamanda gönlündedir de. İşte gönülde bulunan bu hayal, âşığın gözlerinden gözyaşlarının akmasına neden olmaktadır. Şair, içerisinde bulunmuş olduğu bu durumu yine bir tabiat hadisesinden hareketle somutlaştırmayı istemiştir ki denizin kenarında rüzgâr eksik olmaz, diyerek gönlündeki ayrılık deryasını anlatmak istemiştir.

4. “Merhem urma haste gönlüm yarasına ey tabîb
Derdidür matlûb olan yohsa devâ eksük degül”

“Ey tabîb! Hasta olan gönlümün yarasına merhem vurma. İstenilen, sevgilinin derdidir ki yoksa devası zaten mevcut.”

Tabîb: hekim, doktor

Matlûb: istenilen, talep edilen

Divan şiirindeki farklı aşk anlayışı yine bu beyitte de ele alınmıştır. Her ne kadar günlük yaşamda insanlar aşktan huzur ve ferah bekleseler de divan şiirindeki anlayışta bu durum biraz farklılık arz etmektedir. Beyitteki ilk mısraya bakıldığında şair, doğrudan bir şekilde sevgilinin derdi için tabipten bir deva veya merhem talebinin olmadığını belirtmiştir ki bu normal hayata göre oldukça farklı bir durumdur. İkinci mısradaki ise şair, daha açık bir şekilde talebini dile getirerek talep ettiği şeyin devâ değil de dert olduğunu söylemiştir ki dert ise sevgiliden kaynaklı olan derttir. Nitekim devanın zaten kendi elinde mevcut olduğunu ifade etmiştir. Aslında bütün bunlarla belirtmek istenen âşığın sevgiliye karşı tutkusudur ki bundan dolayı sevgilinin derdi dahi mukaddes olarak görülmektedir.

5. “Pâyâmâl-i zülfi iken dest-gîr olsa gözi

Tañ degül her gûşede merd-i Hudâ eksük degül”

“Saçları ayaklar altında kalmışken gözleri yardımcı olursa bu ayıplanmaz. Nitekim her bir köşede Allah’ın yiğidi eksik değildir.”

Pâyâmâl: ayak altında kalmış, ezilmiş

Dest-gîr: düşenin elinden tutan, yardımcı olan

Divan şiirinde şairler zaman zaman sevgili ve sevgilinin güzellik unsurları üzerinden oldukça farklı imajlar oluşturmuşlardır. Bu beyitte de yine saç ve göz üzerinden yeni imajlar kurulmuştur. Aslında bir bakıma âşığın da durumunu anlatan beyitte öncelikle âşığın sevgilinin saçını nedeniyle sıkıntı içerisinde kaldığı ve ayaklar altında ezilmekte olduğu ifade edilmiştir; fakat bu dertler her ne kadar sevgiliden kaynaklanıyor olsa da yine yardım da ondan beklenmektedir. Nitekim bu sıkıntılı durum içerisinde âşık,

sevgilinin gözlerinden himmet dilenmektedir; yani dert sevgiliden geldiği gibi derman da yine ondan gelecektir. İkinci mısradaki ise bu duruma şaşılmasını gerekliliği bir deyim üzerinden ifade edilmiştir.

6. “Hâsılum ‘ışkuñda ey dilber sorarsañ rûz u şeb
Cânda sûz u sînede âh ile vâ eksük degül”

“Ey sevgili! Bana aşkında gündüz ve gece hâsılını sorar isen canımda ateş ve göğsümden ise ahla vah eksik olmamaktadır.”

Dilber: sevgili, gönül çeken

Sûz: ateş

Yukarıdaki beyitte divan şiiri geleneği içerisindeki aşk anlayışında âşığın kârı anlatılmak istenmiştir; fakat normal bir aşka göre onun elde ettikleri dert ve ıstıraptan başka bir şey değildir. Nitekim beyitte de bu durum açık bir şekilde ifade edilmiştir şair tarafından. Beyte göre âşık, gece ve gündüz tamamen bu aşkın dairesinde bulunmaktadır. İçerisinde bulunduğu bu aşk halinde ise oldukça sıkıntılıdır ki şair, âşığın canında sürekli ateş, göğsünde ise ah ile vah olduğunu ifade etmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise “ey dilber” ifadesi ile nidâ sanatına yer verilmiştir.

7. “Gâh hecr ü geh rakîbinden çeker cevr ü cefâ
‘Adniyâ her kanda ise bir belâ eksük degül”

“Adnî, kimi zaman ayrılıktan kimi zaman da rakiplerden sıkıntı çeker. Her nerde olur ise olsun ondan belâ eksik değildir.”

Hecr: ayrılık

Kanda: nerede

Divan şiirindeki âşık tipinin yaşamış olduğu farklı sıkıntılar bulunmaktadır. Bu sıkıntıların bazıları sevgilinin kendisinden bazıları da sevgilinin etrafında bulunan rakiplerden kaynaklanmaktadır. Yukarıdaki beyitte sunulan anlam da yine bu minvaldedir. Âşığın çekmiş olduğu sıkıntıların temel sebebi sevgiliye olan hasretidir. Bu gelenekte âşığın sevgiliye kavuşması pek de mümkün değildir. Bu sebeple âşık devamlı

dert ve ıstırap içerisindedir. Yine beyitteki diğer sıkıntı kaynağı olan rakipler ise sevgilinin çevresinde bulunan ve sevgiliye karşı âşığı kötüleyen kimselerdir. Âşığa göre sevgili ile kendisinin visâle ermesinin önündeki en büyük engel yine rakiplerdir.

2.45. 86. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’îlâtü/Mefâ’îlü/Fâ’îlün”

1. “Cânân mahallesinde ne dil kim gedâ degül

Milk-i cihâna mâlik ise pâdişâ degül”

“Hangi gönül ki cananın mahallesinde köle değildir? Cihan mülküne sahipse de yine pâdişah değildir.”

Cânân: sevgili

Gedâ: köle, kul

Milk-i cihân: dünya mülkü

Bu beyitte divan şiirindeki âşık ve sevgili tiplerinin gelenek içerisindeki konumlarına değinilmiştir. Bu geleneğe göre sevgili her zaman için güçlü ve zulmeden, âşık ise zayıf ve zulüm gören bir durumdadır. Beyitte âşık ve sevgilinin arasındaki bu ilişki farklı bir yönden padişah ve köle ilişkisi şeklinde ele alınmıştır. Şaire göre âşığın tercih etmiş olduğu bu kulluk veya kölelik konumundan herhangi bir şikâyeti de söz konusu değildir. Aksine burada gönüllü bir kulluktan bahsedilmektedir. Yalnız bu kulluk ve padişahlık münasebetinin gönül bağlamında olduğu da açıktır. Nitekim ikinci mısradaki sevgilinin mahallesinde dilenci olmayan bir kimsenin dünyalar sahibi olsa da gerçek bir padişah olamayacağı ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak ise “gedâ ve padişah” sözleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

2. “Dür bigi sırrını sade-i dilde sakla kim

Nâ-geh kulagina irişür az belâ degül”

“Sırrını inci gibi gönlün sadefinde sakla ki kulağına aniden erişir. Buysa az bir belâ değildir.”

Dür: inci

Sadef-i dil: gönlün sadefi

Nâ-geh: ansızın, aniden

Aşka ve âşığa ait olan haller, divan şiiri geleneği için normale göre bazı farklılıklar arz etmektedir. Bu şiir anlayışında çoğu defa sevgilinin âşıktan haberi dahi olmamaktadır; çünkü sevgilinin yanına yaklaşması mümkün olmayan âşığın bu aşkını izhar edebilmesi de pek mümkün değildir. Yukarıdaki beyitte ise daha farklı bir yaklaşımla aşkın gizlenip açığa vurulmaması tavsiye edilmektedir. Âşığın sevgiliye karşı duymuş olduğu aşkın gönül sadefinde adeta değerli bir inci gibi herkesten saklanması önerilmektedir. Aslında bununla aşka verilen önem ve kıymetin de derecesi ortaya konulmaktadır. İkinci mısırda ise bu aşkın duyulmasının âşık için büyük bir sıkıntı olacağı ifade edilmiştir.

3. *“Derdüñ bes ola hecrüñi itme havâle kim*

Ma'lûl-i vâhide iki 'illet revâ degül”

“Zaten senin derdin benim için kâfidir, bir de ayrılığını gönderme. Nitekim bir hastalığı olana ikinci hastalık revâ değildir.”

Bes: kâfi, yeter, yetişir

Hecr: ayrılık

Ma'lûl: illetli, hastalıklı

Vâhid: tek, bir

Bu şiir geleneği içerisinde âşık, dert ve ıstırap hislerine çok fazla maruz kalmaktadır. Öyle ki çoğu defa bu dertlerle hemhâl olmaktan mutluluk gibi başka hisleri dahi untabilmektedir. Yukarıdaki beyitte de yine âşığın çekmiş olduğu dert ve sıkıntıların üzerinde durulduğu görülmektedir. Burada âşığın sevgiliden bir isteğinin olduğu görülmektedir. Zaten bu aşktan dolayı pek çok derdinin bulunduğunu söylemekte, bunların üstüne bir de ayrılık acısının eklenmemesini istemektedir. İkinci mısırda da bu

durumu bir örnekle açıklayarak daha somut hale getirmiştir ki şaire göre zaten hasta ve dertli olan bir kimseye ikinci bir dert ve hastalığın yüklenmesi doğru değildir.

4. “Her bir kılında yüz dil-i âşüfte cân çeker

Biñ başlu ejdehâdur u zülf-i dü-tâ degül”

“(Sevgilinin saçındaki) her bir kılda yüzlerce perişan gönül cân çekişir. İki bölük saç değil de sanki bin başlı ejderhâdır.”

Dil-i âşüfte: perişan gönül

Ejdehâ: ejderha, büyük başlı yılan

Sevgili, farklı halleriyle âşıkları kendine tutkun bir duruma getirmektedir. Yukarıdaki beyitte de yine âşıkların sevgili karşısında çekmiş oldukları sıkıntılardan bahsedilmektedir. Şair, sevgilinin saçları üzerinden âşıkların çektikleri dert ve ıstırapları anlatmak için sevgilinin her bir saç telinde yüzlerce perişan gönlün can çekişmekte olduğunu ifade etmiştir. Saçlar, kıvrımlı yapısı itibariyle bu gelenek içerisinde genelde kancaya benzetilmiştir ki bu kancalarda âşıkların gönüllerinin asılı olduğu düşünülmüştür. İkinci mısradaki ise şair bu durumu daha da dehşetli bir duruma getirme adına sevgilinin saçlarının aslında bin başlı bir ejderha haline gelerek âşıklara zulmettiklerini ifade etmiştir. Edebî sanat olarak da “bin başlı ejderha” ifadesiyle teşbih sanatına yer verilmiştir.

5. “Ol mihr-i mâh-çihreye dil oldu müşteri

Kim bir kılına iki cihân kem-behâ degül”

“O ay yüzlü güneşe gönül müşteri oldu; zira onun bir saç kılına iki cihan değer.”

Mihr: güneş

Mâh-çihre: ay yüzlü

Müşteri: satın alan, Jüpiter gezegeni

Kem-behâ: pahası az olmak, değersiz olmak

Divan şiirindeki aşk anlayışında âşık için sevgili her şeyden üstün ve kıymetlidir. Hatta sevgilinin başka bir kimseyle kıyası dahi mümkün değildir; çünkü onun güzelliğine kimsenin erişebilmesi mümkün değildir. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin övgüsünün yapılmasının yanında yine ona atfedilen kıymet ve değere de bir göndermede bulunulmuştur. İlk mısırda ay yüzlü ve güneş gibi olan sevgiliye onun üstün güzelliği nedeniyle gönlün müşteri olduğu ifade edilmiştir ki burada “müşteri” sözcüğünden aslında Jüpiter de kastedilmiştir. Daha sonra ikinci mısırda ise yine ilk mısra ile uyumlu olacak şekilde sevgilinin eşsiz güzelliğinden hareketle onun bir saç teline her iki dünyanın da fedâ edilebileceği belirtilmiştir. Edebî sanat olarak ise “mıhr, mâh, müşteri, cihân” sözcükleri ile tenâsüb sanatına yer verilmiştir.

6. “Cân verürem küdüreti zâyil ola diyü

Çok yaşayasınuñ dahi göñli safâ degül”

“Sevgilinin üzüntüsünün gitmesi için cân veririm. Çok yaşayasının hâlâ gönlü şen değildir.”

Küdüret: üzüntü, keder

Zâyil olmak: yok olmak

Divan şiirinde gerçek bir âşık için önemli ölçütlerden birisi de sevgili uğruna göze alınmış olan fedâkârlıklardır. Beyitte de yine bu yapılan fedâkârlıklar ele alınmıştır. Şair, sevgiliyi kendi canından daha aziz ve üstün tutmaktadır. Hatta onun çektiği sıkıntıların da giderilebilmesi adına bu dertlere tâlip olmaktadır. İlk beyitte şair, açık bir şekilde ifade ederek sevgilinin dert ve kederlerinin ortadan kaldırılabilmesi için gözünü kırpmadan kendi canını verebileceğini ifade etmiştir. İkinci mısraya göre ise sevgili, bu yapılanlar karşısında hâlâ memnun olmamaktadır; fakat âşık, burada net bir şekilde aşkı uğruna her türlü fedâkârlığa hazır olduğunu ifade etmiştir.

7. “Biñ cânı al bir öpmege lutf it dedüm didi

Yok yere zahmet etme ki olur du‘â degül”

“Sevgiliye, lütfet bir kez öpmeye bin cânı al, dedim. Boşuna zahmette bulunma; çünkü bu, olacak bir dua değil, dedi.”

Lutf: ihsan, kerem

Divan şiirinde âşık için en büyük lütuf, sevgili ile visâle erişebilmektir; fakat bu tam mânâda bir kavuşma değildir. Gelenek içerisinde bakıldığında visâlden kasıt genelde sevgilinin dudaklarına erişebilmektir. Yukarıdaki beyitte bu minvalden yola çıkılarak sevgilinin bir defa öpmesine karşılık âşığın bin canını verebileceği ifade edilmiştir. Nitekim âşık için en büyük lütuf, sevgilinin dudaklarından aşk şarabına erişebilmektir; ancak bu istenilen pek mümkün olmamaktadır. İkinci mısradaki ise sevgilinin bu konudaki tutumu belirtilmiştir. Buna göre sevgilinin âşığa bu konuda bir ikram ve iltifatta bulunması olacak iş değildir. Aslında beyitte sevgilinin âşığa karşı olan tavrı da yansıtılmak istenilmiştir. Edebî sanat olarak ise “bir ve bin” sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

8. “ ‘Adni şikâyet eyleme cevrenden ol mehûñ

Yâruñ cefâsı mihr ü vefâdur cefâ degül”

“Adnî, o ay yüzlünün eziyetlerinden şikâyette bulunma; çünkü sevgilinin eziyetleri aslında sevgi ve vefadır; eziyet değildir.”

Meh: ay

Cevr: eziyet, sıkıntı

Gazelin makta beytine göre âşık, sevgilinin kendisine karşı uygulamakta olduğu eziyetlerden artık şikâyet noktasına gelmiştir; fakat divan şiirinde sevgilinin âşığa karşı olan tavırları yalnızca görünen şekliyle ele alınmamalı, bunun arkasındaki mânâ boyutuna da bakılmalıdır. Şair de bu hususa dikkatleri çekerek sevgilinin her ne kadar âşığa karşı görünüşte eziyet şeklinde bazı tavırları olsa bile bunların özü itibariyle bir lütuf olduğunun kavranılması gerektiğini ifade etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki sevgilinin âşığa karşı uyguladığı bir eziyet varsa bu aslında sevgiliden gelen bir ilgi veya iltifat şeklinde algılanmalıdır; yani önemli olan sevgiliden olumlu ya da olumsuz olsa bile bir tepki görmektir ki bu da sevgilinin âşığa karşı olan bir ilgisi şeklinde ele alınmalıdır. Edebî sanat olarak da “Ey Adnî” ifadesiyle nidâ sanatına yer verilmiştir.

2.46. 87. Gazel

“Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün”

1. “Dil-i âvare yeler yil bigi ârâm etmez

Terk-i sevdâ-yı ser-i zülf-i dil-ârâm etmez”

“Perişan gönül; rüzgar gibi koşar ve ara vermez, sevgilinin gönlü süsleyen saçlarının ucunun sevdâsını ise terk etmez.”

Dil-i âvâre: başıboş, perişan gönül

Ârâm etmek: dinlenmek, ara vermek

Ser-i zülf: saçın ucu

Gazelin ilk beytinde gönlün veya âşığın içerisinde bulunmuş olduğu sıkıntılı ve perişan durumdan bahsedilmiştir. Bu şiir anlayışında âşığın hayatının merkezinde yalnızca sevgilinin aşkı bulunmaktadır ki bunun dışındaki her şey onun gözünde çok da kıymet görmemektedir. Bu aşk hikâyesinde âşığa düşen rol, asla durup dinlenmeden sevgiliye ulaşma çabasıdır. Nitekim beytin ilk mısrasında bu duruma değinilmiştir. Şaire göre âşık adeta rüzgâr gibi sevgilinin yolundan ayrılmamaktadır. Yine beyte göre âşığı bu duruma getiren de sevgilinin saçlarının ucunun sevdasıdır. Edebî sanat olarak da dil sözcüğü üzerinden teşbih sanatına yer verilmiştir.

2. “Gece zülfini kamer tal‘atına perde edüp

Gün mi var ‘âşıkınıñ subhını kim şâm etmez”

“Sevgilinin gece gibi saçını ay yüzüne perde ederek âşığının sabahını akşama çevirmediği gün var mıdır?”

Zülf: saç

Kamer tal‘at: ay yüzlü, sevgili

Subh: sabah

Şâm: akşam

Beyitte sevgilinin güzellik unsurlarının yanında âşığı karşı olan tavırlarına da yer verilmiştir. Öncelikle güzellik unsurlarından saç ve yüze yer verilmiş, bunların üzerinden de bir gece imajı oluşturulmuştur. Beyte göre sevgili, gece gibi siyah olan saçlarını ay kadar parlak olan yüzüne doğru döktüğünde adeta bir gece oluşmaktadır. İkinci mısradan ise yine ilk mısra ile bağlantılı olarak sevgilinin âşıkların sabahlarını sürekli şekilde akşama dönüştürdüğü ifade edilmiştir. Aslında âşıkların sabahlarını akşama çevirmeden kastedilen sevgilinin yüzü üstüne saçlarını dökmesi hadisesidir. Beyitte edebî sanat olarak “zülf ve tal’at” sözcükleri üzerinden teşbih; sabah ve akşam sözcükleri ile de tezat sanatı kullanılmıştır.

3. “Cân dahi istese âsânı teslîm velî

Müşkil oldur dilegi neydüğün i’lâm etmez”

“Sevgili, cân dahi dilese ölmesi kolay idi; fakat zor olan onun ne isteği olduğunu bildirmemesidir.”

Âsân: kolay, rahat

Müşkil: zor, güç

İ’lâm etmek: bildirmek, söylemek

Bu beyitte de sevgili ve âşık arasındaki münasebette âşığın ne yapacağını bilememesinin sıkıntısı anlatılmıştır. Divan şiirindeki bu aşk anlayışında âşık, her zaman için güçsüz bir konumdadır ve sevgilinin her bir isteği onun için emir hükmündedir. Beyitteki ilk mısradan da ifade edildiği üzere sevgili istediği takdirde âşık, gözünü dahi kırpmadan son nefesini verecektir ki bu kolay ve zahmetsiz bir iştir. İkinci mısradan ise şair, zor bir husustan bahsetmiştir ki bu da sevgilinin ne istediğinin bilinmemesidir. İşte âşık için zor olan budur; yani sevgili ne istediğini bilmediği için ona ulaşabilmek de zorlaşmaktadır.

4. “Lutf edem demiş idi durmadı peymânına âh

Ne günâh eyledüm ihsânına itmâm etmez”

“Sevgili, lütfedeyim, demişti. Ne yazık sözünde durmadı. Nasıl bir günâh eyledim ki ihsanını tamamlamaz.”

Peymân: söz, yemin

İhsân: lütuf, kerem, iyilik

İtmâm etmek: tamamlamak

Sevgili ile âşık arasında bulunan münasebette âşık, her zaman için sevgiliden bir ihsan ya da iltifat beklemektedir. Sevgilinin göstereceği bu iltifat ise aslında bir bakıştan veya öpmeden fazlası değildir; fakat bu bile âşık için oldukça büyük mânâlar taşımaktadır. Beyte göre de sevgili, âşığa dönük olarak bir iltifatta bulunacağını beyan etmiştir; ancak sevgilinin bu sözünün arkası gelmemiştir. Âşık da bu sebeple sevgiliye karşı bir sitemde bulunarak verilen sözün yerine getirilmesini sevgiliden talep etmektedir. Gelenek içerisinde bakıldığında zaten sevgilinin âşığa karşı ihsanda bulunması pek de karşılaşılan bir durum değildir. Nitekim ikinci beyitte de şâir “ne günâh eyledim” diyerek kusuru kendisinde aramaktadır.

5. *“Göz karasıyla gönül zülfine tolaşsa ne tañ*

Her ki dîvâne ola fikr-i ser-encâm etmez”

“Göz karası ile gönül, sevgilinin saçlarına dolaşursa bu durum ayıplanmaz; çünkü divâne kimse işin sonunu düşünemez.”

Zülf: saç

Dîvâne: çılgın, deli

Ser-encâm: başa gelen bir durum ya da olay, bir işin sonu

Divan şiiri geleneği içerisinde âşık, dahil olduğu aşk hikayesinde başına gelecek olanları pek de düşünebilecek bir durumda değildir. Nitekim yukarıdaki beyitte de buna benzer bir mânâ üzerinde durulmuştur. İlk mısradaki âşığın gözünü karartıp her şeyi göze alarak sevgilinin saçlarına dolaşması hadisesine şaşılmanması gerektiği ifade edilmiştir. Burada sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç üzerindeki tehlikeye dikkat çekilmiştir ki kimi zaman bu şiir geleneğinde sevgilinin saçları bir tuzak ya da âşıkların gönüllerinin asılı olduğu bir kanca şeklinde ele alınmıştır. Şair ise buna dikkat çekerek âşığın

gönlündeki aşkı nedeniyle adeta bir çılgın gibi olayların sonunu düşünmeden hareket ettiğini belirtmiştir.

6. “Hâr olup it bigi ta’zîm iderem müdde’îye

Dahî eydür ki baña ‘izzet ü ikrâm itmez”

“Rakibi it gibi hakir olarak yüceltiyorum. Hâlâ bana izzet ve ikramda bulunmuyor, demektedir.”

Ta’zîm etmek: yüceltmek, saygı göstermek

Müdde’î: iddia eden, yalancı, iftiracı, rakip

Bu gelenek içerisinde oluşturulmuş olan şiirlerde âşık ve sevgili arasındaki en önemli engellerden birisi olarak rakip görülmüştür. Yukarıdaki bu beyitte de şair, âşık ve rakip arasında bulunan münasebetten kısmen bahsetmiştir. Buna göre rakip, âşık her ne kadar kendisine karşı hak etmediği hale iyi davranışlarda bulursa bile bunlardan tatmin olmamakta ve âşığı suçlamaktadır. Aslında rakibin bu şiir geleneği içindeki temel işlevi sevgili ile âşık arasında bulunan muhabbeti bozmaktır ki bu beyitte de rakip yine âşık ile ilgili olumsuz bir tutum içerisinde bulunmaktadır. Edebî sanat olarak ise yine “it bigi” sözcükleri üzerinden teşbih sanatına yer verildiği görülmektedir.

7. “ ‘Adnîyâ gam yime cevriye helâk ede diyü

Bî-vefâyısa ne var kendüyi bed-nâm itmez”

“Ey Adnî! Sevgili; eziyetle seni helâk edecek diye gamlanma, vefasızsa ne var bunda ki kendini kötü namlı da yapmaz.”

Cevr: eziyet, zorluk

Bî-vefâ: vefasız

Bed-nâm: kötü namlı

Gazelin makta beytinde de yine âşık ve sevgili arasındaki münasebete yer verilmiştir. Beyte göre sevgilinin âşığa karşı işlemiş olduğu eziyetlerden ötürü âşık artık helâk olacağını düşünmektedir. Aslında burada yapılan eziyetlerden dolayı sevgiliye bir

sitemde bulunmak istenmiştir. Sevgili her ne kadar âşığa karşı olumlu olmasa bile şair, yine de iyi düşünmek gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca âşığa dönük olarak genelde kötü davranışa dahi sonuçta kendi adını kötüye çıkarmamak için nihayetinde âşığa karşı vefa göstereceği anlamını vermek istemiştir. Edebî sanat olarak ise “Adniyâ” sözcüğü üzerinde nidâ sanatına yer verildiği görülmektedir.

2.47. 88. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’ilü/Fâ’ilün”

1. “Serv-i sehî egerçi ki pür-itidâl olur

Tûbâ boyuñ nihâline kaçan misâl olur”

“Boyu uzun olan servi, düzgün olsa da senin Tûba boyunun fidanına nasıl benzeyebilir?”

Serv-i sehî: servi gibi uzun ve düzgün boylu

Pür-itidâl: ölçülü olmak

Nihâl: fidan

Kaçan: nasıl

Şair, gazelin matla beytinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan boy üzerinden sevgilinin övgüsünde bulunmuştur. Bu övgü ile de beyitte bir kıyas yapıldığı görülmektedir. Ağaçlar içerisinde servi, uzun ve düzgün boyuyla bilinmektedir. Şair de bundan hareketle sevgilinin uzun boyu ile servi ağacının boyu arasında bir ilgi kurmuştur; ancak her ne kadar sevgilinin boyu serviye benzetilmiş olsa bile şaire göre bu münasebette üstün olan sevgilinin boyudur. Nitekim sevgilinin boyu için sıfat olarak “Tûbâ” ifadesi kullanılmıştır ki bu da cennette bulunduğu inanılan bir ağacın ismidir. Yani sevgilinin eşsiz güzelliğine aynı zamanda bir kutsiyet de atfedilmiş olmaktadır.

2. “Meh gün yüzüñe bedr oluban gördi benzemez

Kaşuña öykünem diyü lâ-büdd hilâl olur”

“Ay; güneş gibi yüzüne dolunay olarak benzemediğini gördü, kaşına benzeyeyim diye de şüphesiz ki hilal oluyor.”

Meh: ay

Bedr: dolunay

Lâ-büdd: şüphesiz

Yine bu beyitte de sevgilinin güzelliği bir kıyaslama ile anlatılmak istenmiştir. Divan şiirindeki anlayışa göre sevgilinin eşsiz ve ulaşılamaz bir güzelliği bulunmaktadır. Her ne kadar doğadaki bazı unsurlarla kıyaslansa da güçlü olan her zaman için sevgilidir. Bu beyitte sevgilinin yüz güzelliği üzerinde durulmuştur. Divan şiirine göre sevgilinin güzelliği ay ya da güneşe teşbih edilmektedir; fakat bu beyitte sevgilinin güneş gibi parlak olan yüzünü gören gökyüzündeki ayın bu durum karşısındaki çaresizliği anlatılmıştır. Sevgilinin güzelliğini müşahade eden dolunay dahi onun karşısında ne kadar sönük kalmış olduğunu görünce artık ona benzeyebilmekten vazgeçmiştir. Yine beyte göre ay, ancak hilal haline gelerek sevgilinin kaşlarına benzemeye çalışmaktadır. Edebî sanat olarak ise ay üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

3. “Zülf-i dü-tâñı başuñ için tap sal ayaga

Kim bir kılında biñ dil ü cân pâ-y-mâl olur”

“İki büklüm olan saçlarını başın için ayağa sal; zira onun bir kılında bin gönül ve de cân, ayaklar altında kalmaktadır.”

Dü-tâ: iki büklüm, iki bölük

Pây-mâl olmak: ayaklar altında kalmak

Sevgilinin her bir güzellik unsuru âşğın aklını başından almaktadır; fakat bu güzellik unsurları içerisinde saç, ayrı bir öneme sahiptir. Bazen kokusu bazen de rengi yönünden üzerine şiirler yazılmış olan saçın âşıkların gönlüyle de bir ilgisi bulunmaktadır. Bu gelenek içerisinde oluşturulan kimi imajlara göre sevgilinin kancaya benzeyen kıvrımları nedeniyle pek çok âşğın kanlı gönlü bu saçlar üzerinde asılı durmaktadır. Yukarıdaki beyitte de bunun gibi bir kullanımın olduğu göze çarpmaktadır. Şaire göre sevgilinin saçlarının her bir telinde binlerce âşğın gönlü asılıdır. Bu sebeple

de şair, sevgiliye saçlarını ayağa sal diyerek âşıkların gönüllerinin buradan kurtulmasını istemektedir.

4. “Hâl-i lebûñ yüzünde görelden inanmışuz

Kim cennet içre sâkî-yi kevser Bilâl olur”

“Senin yüzünde dudağının üzerindeki beni gördüğümüzden beri onun cennet içinde Kevser’i dağıtan Bilal olduğuna inanmışız.”

Hâl-i leb: dudağın beni

Divan şiirinde önemli olan hususlardan birisi de ele alınan güzellik unsurlarının orijinal imajlar içerisinde okura sunulabilmesidir. Bu beyitte de şairin sevgilinin beni ve dudakları üzerinden yeni imajlar ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle dudak, âşık için en önemli güzellik unsurlarındandır; çünkü her biri hazine kıymetinde olan sözler buradan dökülecek ve yine aşk şarabı da dudaklardan gelecektir. Beyitteki diğer güzellik unsuru olan hâl yani ben ise çoğu defa rengi itibarıyla ele alınmıştır. Şair, dudağın yanında veya üzerinde bulunan bu beni siyahî teni nedeniyle Bilal-i Habeşî’ye benzetmiştir. Dudaklar ise Kevser ırmağı şeklinde ele alınmıştır. Bütün bunlar düşünüldüğünde ise dudağının yanında bulunan ben, Kevser ırmağının başında bulunan Bilal Habeşî gibi düşünülmüştür.

5. “Devr-i ruhuñda zülfüñe kılsa nazar hakîm

Mümkün m’idi ki deye teselsül muhâl olur”

“Felsefeci şayet senin yanağının zamanında saçına baksaydı teselsülün imkânsız olduğunu demesi mümkün müydü?”

Devr-i ruh: yanağın devri, zamanı

Hakîm: felsefeci, filozof

Teselsül: devir

Muhâl: imkânsız

Şair, bu beyitte de yine önceki beyitte olduğu gibi sevgilinin güzelliğine ait olan bazı unsurları yeni ve farklı imajlar bağlamında anlatma yoluna gitmiştir. Öncelikle sevgilinin yanağına yer vermiştir. Bu şiir geleneğinde yanak, birinci derecedeki güzellik unsurları arasında sayılmıştır ve genellikle de parlaklığı, güzelliği yönünden ay'a benzetilmiştir. İkinci güzellik unsuru ise yine sevgilinin saçıdır. Rengi ve kokusu yönünden öne çıkan saç, bu beyitte sevgilinin yanakları üzerine dökülmüş bir şekilde düşünülmüştür. Burada ayın parlaklığının üzerine gelen karanlıkla tasavvuf ve felsefedeki devir nazariyesi hatırlatılmak istenilmiştir. Şaire göre bu sahneyi gören filozof, artık devir nazariyesinin de hakikatine inanmış olacaktır.

6. “Her katre hâl kim kalem-i sun‘dan tamar
Levh-i ruhuñda nokta-yı cîm-i cemâl olur”

“İlahi kudret kaleminden damlayan her katre ben, senin yanağının sayfasında cemâl sözcüğündeki cim’in noktası olur.”

Hâl: ben

Katre: damla

Kalem-i sun’: ilahî kudret kalemi

Levh-i ruh: yanağın sayfası

Şair, bu gazelde her ne kadar beşerî bir aşkı öne çıkarmış olsa da bu beyitte bazı tasavvufî esintileri de kullanmıştır. Bunu yaparken de öncelikle ilahî kudret kalemindeki yaratılıştan sevgiliye özel bir yer ayrıldığını ifade etmek istemiştir. Aslında bununla şair, sevgilinin güzelliğine bir kutsiyet de atfetmek istemiştir. Yine beyte göre bu kudret kaleminin mürekkebinden damlayan damla, sevgilinin yanak sayfasındaki cemâl sözcüğündeki cim harfinin noktasını teşkil etmektedir. Netice olarak bütün bu anlatılanlar üzerinden sevgilinin eşsiz ve bir o kadar da kutsî güzelliği yansıtılmak istenmiştir.

7. “Gül yañağına lâleyi beñzetme ‘Adniyâ
İtme bu işi kim sebep-i infi‘âl olur”

“Ey Adnî! Sevgilinin gül yanağına laleyi benzetme. Bu işi yapma ki bu, sevgilinin kızgınlık nedeni olur.”

Sebeb-i infi’âl: kızgınlık nedeni

Gazelin makta yani son beytine gelindiğinde ise yine sevgilinin güzelliği üzerinde durulmaktadır. Önceki beyitlerde de sözü edilen yanak, bu beytin de konusu olmuştur. Gelenek içerisinde parlaklığı ve rengi itibarıyla güzelliği simgeleyen sevgilinin yanağı, aralarında güzellik ve renk yönünden bir ilişki kurabilmek mümkün olduğu için kimi zaman laleye benzetilmiştir; ancak beyitte şair, böylesi bir benzetmenin uygun olmayacağı düşüncesindedir. Sevgilinin yanağı öylesine güzel ve eşsizdir ki böylesi bir benzetme sevgiliyi gücendirip kızdırabilecektir. Aslında bununla da sevgilinin eşsiz olan güzelliğinin başka hiçbir şeyle kıyaslanmaması gerektiği anlatılmıştır. Edebî sanat olarak ise “Adniyâ” sözcüğü ile nidâ sanatına yer verilmiştir.

2.48. 89. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’ilü/Fâ’ilün”

1. “Dil murgı düşdi çün-ki kara zülfüñ ağına
Konmaz dahi cihânda ferâgat budagına”

“Gönül kuşu, siyah saçlarının ağına düşmüş olduğundan dünyada vazgeçme dalına konmaz.”

Murg: kuş

Zülf: saç

Ferâgat: vazgeçme, bırakma

Şair, bu beyitte öncelikle gönlü bir kuş şeklinde ele almış ve ağaçlar arasında uçarken bir tuzağa düşen kuş imajı çizmiştir. Beyte göre gönül kuşunun düşmüş olduğu bu tuzak ise sevgilinin siyah saçlarından yapılmış olan bir ağ şeklindedir ki aslında bununla âşğın sevgilinin siyah saçlarına vurulmuş olduğu ifade edilmek istenmiştir. İkinci mısraya bakılacak olursa tuzağa düşmüş olan bir canlının bu durumdan kurtulabilmek için çırpınması ya da gayret göstermesi gerekmektedir; ancak beyitte

gönlün böyle bir çabası bulunmamakta bilakis gönül, içerisinde bulunduğu durumdan memnun bir hal içerisinde görünmektedir. Edebî sanat olarak ise yine “dil murgı” terkihi üzerinden teşbih sanatına yer verilmiştir.

2. “Yaşumdan özge görmedi hecrüñde hem-dem âh

Çendân ki bakdı kanlu gözüm sol u sağına”

“Âh ki kanlı gözüm senin ayrılık zamanında soluna ve sağına ne kadar baktı ise de gözyaşlarımdan başka dost görmedi.”

Hecr: ayrılık, firak

Hem-dem: dost, arkadaş

Divan şiiri geleneğinde âşığın en yoğun şekilde yaşamış olduğu duyguların başında ayrılık acısı gelmektedir. Zaten genel olarak bakıldığında buradaki âşık-mâşuk ilişkisinde her zaman için acıya ve kedere katlanan tek bir taraf vardır ki o da âşıktan başkası değildir. Yukarıdaki beyitte de şair, âşığın bu sıkıntılı hallerinden birisini yansıtmak istemiştir. Anlatılan zaman, ayrılığın yaşandığı zamandır ki âşığın bu zamanda ağlamaktan başka bir seçeneği bulunmamaktadır; fakat ağlama sıradan bir ağlama değildir. Öyle ki artık âşığın gözlerinden kanlı gözyaşları gelmektedir. Gözyaşlarındaki kanlar ise aslında âşığın gönül yarasının dışı birer yansıması olmuştur. Şaire göre âşığın bu dönemdeki bir diğer sıkıntısı ise yalnızlığıdır. Nitekim bu esnada âşık, sağında ve solunda yine kanlı gözyaşlarından başka kimseyi görememiştir.

3. “Zülfüñ ki la'lüñi tolaşup ditrer üstine

Meryem-durur ki 'İsâ'yı almış kucagına”

“Senin saçın ki dudağını dolaşarak üzerine titrer. Adeta Hz. İsa'yı kucagına alan Hz. Meryem'dir.”

Zülf: saç

La'l: yakut, dudak

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurları anlatılırken bazen dinî ve tarihî şahsiyetlere de göndermelerde bulunulabilmektedir. Yukarıdaki beyitte de buna benzer

bir durumla sevgilinin saçının ve dudağının güzelliklerini anlatabilmek için Hz. İsa ve Hz. Meryem'e yer verilmiştir. Şaire göre sevgilinin saçları, yine sevgilinin dudaklarını dolaşarak onun üstüne titremektedir. Kısacası sevgilinin yüzü üzerine saçların döküldüğü bir sahne, bu imajla anlatılmak istenmiştir. Burada saçlar Hz. Meryem'e, dudak ise Hz. İsa'ya karşılık gelmektedir. Divan şiirindeki anlayışa göre sevgilinin dudakları âşıklara can bahşetmektedir. Hz. İsa da ölümlere nefesi ile can verebildiği için beyitte bu benzetmelere yer verilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise Hz. İsa üzerinden telmih sanatına başvurulmuştur.

4. “Her şûha cân verür gözümüñ merdümi dirîg

Anı diler ki su koya kendü ocagına”

“Gözümün gözbebeği her şuh için cân verir. Yazık ki kendi ocağına su koymasını diler.”

Şûh: güzel, sevgili

Merdüm: gözbebeği

Dirîg: yazık, eyvah

Bu şiir geleneğinde âşık her zaman için sevgiliye muhtaç bir konumdadır ki burada aslolan ise özünde aşktır. Şair, beyitte gözümün gözbebeği her güzele gönül verir ifadesiyle de aşkın bu gelenekteki önemini ifade etmiştir. Aslında güzel tektir ve hepsi de bir bütünün parçaları şeklindedir. Burada söylenilmek istenen gönlün her zaman sevgiliyi aradığı ve ondan başkasını da kabul etmediğidir. İkinci mısradaki kendi ocağına su koyar; yani kendi başına iş açar ifadesiyle de aşkın ve sevgilinin âşığın başına getireceği dert ve sıkıntılar anlatılmak istenmiştir. Ayrıca beyitte gözbebeğinin kişileştirilmesi ile de teşhis sanatına yer verilmiştir.

5. “Kaddüñ hevâsı ile za‘îf itdi serv kim

Yırde dayanmayınca duramaz tayagına”

“Servi; senin boyunun aşkıyla zayıf düştü, yerdeki dayağına dayanmayınca bulunduğu yerde duramaz.”

Kadd: boy, uzunluk

Hevâ: istek, arzu, hava

Bu gelenekteki âşıklar için sevgilinin her bir hususiyeti ve hali ayrı güzeldir. Ancak bunların içerisinde öne çıkan güzellik unsurlarından birisi de sevgilinin uzun ve düzgün boyudur. Yukarıdaki beyitte de bu durum yine farklı bir imajla anlatılmaya çalışılmıştır. Şaire göre sevgilinin boyunun hevâsı, arzusu ile servi zayıf düşmüştür. İkinci mısradaki ise servinin bu zayıflıktan dolayı ayakta duramayacağı ifade edilmiştir. Aslında beyte hevâ sözcüğü üzerinden farklı bir anlam vermek de mümkündür. Buna göre sevgilinin servinin yanından geçerken boyunun estirmiş olduğu esinti, hava servi ağacını zayıf düşürmüştür. Bunun sonucunda da yine servinin ayakta durması zor bir hale gelmiştir. Bütün bu anlatılanlarla ise sevgilinin boyunun övgüsü yapılmak istenmiştir. Ayrıca servinin kişileştirilmesi ile de teşhis sanatına yer verilmiştir.

6. “San-kim güneş yüzünde Sühâ âşikâr olur

Çün katre-yi ‘arak gele ol meh yañağına”

“Sevgilinin o ay gibi parlak yanağına ter damlası geldiğinde güneş yüzünde sanki Sühâ ortaya çıkar.”

Sühâ: küçük bir yıldız

Aşikâr olmak: ortaya çıkmak

Katre: damla

‘Arak: ter

Şairler, divan şiiri geleneği içerisinde sevgilinin güzelliğini anlatabilmek için her zaman çeşitli buluş ve imajlara yönelmişlerdir. İşte bu noktada tabiat hadiseleri ve gökyüzünde bulunan bazı unsurlar da sıkça kullanılmıştır. Bu beyitte de gündelik bir durumun ve sevgilinin yüz güzelliğinin anlatılmasında astronomiden yararlanılmıştır. İnsanın yüzünde ter damlacıklarının oluşması olağan bir hadisedir; ancak söz konusu olan sevgili olduğunda işler değişmektedir. Dolayısıyla bu durum, farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Şaire göre sevgilinin güneş gibi parlak olan yanağındaki ter damlacıkları Sühâ yıldızını andırmaktadır.

7. “Dür dişlerine lülü-yi manzûmı ‘Adnîyâ
Teşbîh itme nâ-geh erişür kulagina”

“Ey Adni! Sevgilinin inci gibi olan dişlerine, dizilmiş inciyi benzetme; zira kulağına aniden erişir.”

Dür: inci

Lülü-yi manzûm: dizilmiş inci

Teşbîh etmek: benzetmek

Nâ-geh: ansızın aniden

Gazelin makta beytinde şair, yine sevgilinin güzellik unsurları arasında olan ve daha önce değinmediği dişleri ele almıştır. Divan şiirinde her ne kadar daha çok ağız ve dudaklar üzerinde durulsa da sevgilinin dişleri de kimi zaman şiire konu olabilmektedir. Bu gelenekte sevgilinin dişleri, beyazlığı ve düzgünlüğü nedeniyle genelde inciye benzetilmiştir; fakat şair, bu benzetmeyi sevgilinin duymamasını istemektedir. Zira onun inci gibi olan dişlerine başka hiçbir incinin benzemesi mümkün değildir. Ayrıca bunun ansızın sevgilinin de kulağına gideceğini belirterek âşığı uyarmıştır. Edebî sanat olarak ise “Adniyâ” sözcüğü üzerinden nidâ sanatına yer verilmiştir.

2.49. 90. Gazel

“Mef’ûlü/Fâ’ilâtü/Mefâ’îlü/Fâ’ilün”

1. “Dil murgı saydına kuralı kara zülfi ag
Gül yüzi şevki câna urur lâle bigi dâg”

“Siyah saçı, gönül kuşunu avlayabilmek adına tuzaklar kurmuş olduğundan bu yana gül yüzünün şevki câna lâle gibi yara vurur.”

Dil murgı: gönül kuşu

Sayd: av, avlamak

Şair, gazelin ilk beytinde sevgilinin saçı üzerinden bir imaj kurarak sevgili ve âşık arasındaki münasebeti anlatmak istemiştir. Öncelikle âşığın gönlü bir kuşa benzetilmiştir. Ardından bu zayıf kuşun bir tuzağa düşmesi imajı çizilmiştir. Beyte göre sevgilinin siyah renkli saçları bir ağ kurarak bu zayıf kuşu tuzağa çekmiştir ki aslında bununla âşığın sevgilinin saçlarına tutulması hadisesi verilmek istenmiştir. İkinci mısırda ise bu tuzağa düştükten sonra sevgilinin gül yüzünün yine âşığın gönlünü yaralaması anlatılmıştır. Bu yara ise laleye benzetilmiştir ki kırmızı lalenin ortasında bulunan siyah leke divan şiiri geleneğinde âşıkların gönlünde bulunan yaraya benzetilmiştir. Edebî sanat olarak da gönlün bir kuşa benzetilmesi ile teşbih sanatına başvurulmuştur.

2. “Şeb-reng zülfini ruhi altında görelî

Bildüm ki karañu olur imiş bün-i çerâg”

“Sevgilinin gece renginde olan saçlarını yanağının altında gördüğüm zamandan bu yana mumun dibinin aydınlık olmadığını öğrendim.”

Şeb-reng: gece renkli

Ruh: yanak

Bün-i çerag: mumun dibi

Bu beyitte şair, sevgilinin saçlarını günlük hayattaki bir sahne üzerinden anlatmak istemiştir. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan saçın yanında ayrıca yanağa da yer verilmiştir ki bunlar sevgilinin birinci derecedeki güzellik unsurları arasında bulunmaktadır. Sevgilinin saçları bu gelenekte siyah olarak ele alınmıştır ki zaten beyitte de saçlar “gece renkli” şeklinde ele alınmıştır. Aslında burada bir tezat da verilmek istenmiştir; çünkü sevgilinin yanaklarının aydınlığı yanında saçlarının da karanlığı bulunmaktadır. İkinci mısırda ise şair bu durumu, aydınlık kaynağı olan mumun dibinin karanlık olduğunu gördüm, diyerek açıklamıştır. Kısacası her iki unsur üzerinden de sevgilinin güzellik övgüsü yapılmak istenmiştir.

3. “Kaddüñ hevâsıyla düşer yere za‘fdan

Andan durur ki serve ider bâgbân dayag”

“Selvi senin boyunun arzusu ile zayıflıktan yere düşer; onun için selviye bahçıvan destek kurar.”

Kadd: boy

Hevâ: arzu, istek, hava

Bâgbân: bahçıvan

Dayag: destek

Sevgilinin güzelliği bu gelenek içerisinde şiire dökülürken şairler bazı tabiat unsurlarını sevgiliye yakıştırmaya çalışmışlardır. Nitekim tabiatta bulunan üstün özelliklerin neredeyse tamamının sevgilide bulunduğu inanılmıştır. Bu beyitte de sevgilinin güzellik unsurlarından olan boyu ele alınırken uzun ve düzgün boyu ile bilinen servi ağacı ile bir münasebet kurulmuştur. Şaire göre servi ağacı sevgilinin arzusundan dolayı oldukça zayıf ve güçsüz düşmüştür. Aslında bununla sevgilinin eşsiz güzelliği vurgulanmak istenmiştir. İkinci mısraya göre ise servinin bu arzudan dolayı güçsüz kalmasından ötürü bahçenin bakımından sorumlu olan bahçıvan ona bir dayanak yapmak durumunda kalmıştır. Edebî sanat olarak ise servinin kişileştirilmesi ile teşhis sanatına başvurulmuştur.

4. “Bâg-ı ruhını murg-i nazardan sakınmaga

Asmı başı aşağı ayagından iki zâg”

“Bakış kuşundan yanağının bahçesini sakınmak için iki kargayı ayağından baş aşağı asmıştır.”

Bâg-ı ruh: yanak bahçesi

Murg: kuş

Zâg: karga

Bu beyitte de yine sevgilinin öne çıkan güzellik unsurlarından olan yanak üzerinde durulduğu görülmektedir. Gelenek içerisinde sevgilinin yanağı tasvir edilirken genelde parlaklığı ve eşsiz güzelliği üzerinde durulmuştur. Bu beyitte ise farklı olarak yanağın bir bahçe şeklinde ele alındığı görülmektedir; fakat şaire göre bu bahçe öylesine güzeldir ki nazar kuşlarından sakınmak için bir şeyler yapılması gerekmektedir. İşte bu noktada

muhtemelen eski dönemlerin bu yöndeki bir adeti olan iki karganın ayaklarından baş aşağı şekilde asılması hadisesi hatırlatılmıştır ki bununla sevgili, bu olumsuz bakışlardan korunmuş ve güzelliğine de bir sıkıntı gelmemiş olacaktır.

5. “Hurrem-dil olayın diriseñ gül bigi müdâm
Nergisleyin çemende elüñden koma ayag”

“Her zaman gül gibi gönlü şen olayım der isen bahçede nergis gibi kadehi elinden bırakma.”

Hurrem-dil: gönlü şen, mutlu

Müdâm: sürekli, devamlı

Çemen: bağ, bahçe

Daha önce sevgilinin güzellik unsurlarını ele almış olan şair, bu beyitte ise âşığa yönelik bazı tavsiyelerde bulunmak istemiştir. İlk mısradaki mutluluk kavramı üzerinde durulmuştur. Şaire göre gül gibi sürekli şekilde mutlu olmak ve gönlün de şen olması isteniyorsa yapılması gereken bazı şeyler vardır. Bu mutluluk için kişinin adeta nergis gibi bahçede elinden kadehi bırakmaması gerekmektedir ki mutluluğun kaynağı da aslında kadehin kendisi olmaktadır. Edebî sanat olarak ise yine nergis üzerinden teşhis sanatına yer verilmiş olduğu görülmektedir.

6. “Redd eylemiş rakîb-i siyeh-rûyı yârumuz
Olsun iki cihânda yüzi ag u işi sag”

“Sevgilimiz, yüzü kara olan rakîbi reddetmiştir. Onun her iki cihanda da işi sağ ve yüzü ak olsun.”

Siyeh-rû: kara yüzlü

Divan şiirinde temel karakterler olan sevgili ve âşığın yanındaki üçüncü kişi rakiptir. Gelenek içerisinde yazılmış olan şiirlerin hepsindeki ortak kanı rakibin olumsuz kişiliğidir. Nitekim âşığın sevgili ile kavuşamamasının en büyük nedeni rakiptir; çünkü o, sevgiliye karşı her zaman âşığı kötüler ve onların arasına fitne sokmaktadır. Bütün

bu olumsuz ve yalancı özellikleri nedeniyle rakibe bu gelenekte en ağır yakıştırmalar yapılmıştır. Öyle ki bu beyitte de “siyeh-rû” yani yüzü kara şeklinde tavsif edilmiştir. Şaire göre sevgili pek de sık rastlanmayan bir şey yapmış ve rakibi yanından uzaklaştırmıştır ki âşık için bundan büyük bir mutluluk olamaz. İkinci mısradaki ise sevgilinin yapmış olduğu bu hareketten dolayı iki dünyada da mutlu mesut olması temennisinde bulunulmuştur.

7. “Derd ehlinün denürdi ki yanmak durur işi

Köz oldu şimdi ‘Adni ya kime asa kulag’”

“Dertli olanların işlerinin yanmak olduğu söylenir idi. Köz oldu ki Adnî artık kime kulak assın?”

Derd ehli: dertli olanlar

Divan şiirindeki aşk anlayışında âşık için mutluluk ve saadete pek yer verilmemiştir. Öyle ki zaman zaman aşk kavramı dert ve sıkıntı ile eş değer tutulmuştur; çünkü bu aşkta visâl yani kavuşma pek de mümkün değildir. Bu sebeple de aşkın saadeti değil de derdi öne çıkmaktadır. Şair de beyitte bu duruma dikkat çekerek dert ehli olanların yegâne işlerinin yanmak olduğunu ifade etmiştir. Bu çekilen sıkıntıların sonunda ise âşıklar adeta köze dönüşmüşlerdir. Aslında bununla da Adnî’nin gerçek bir âşık olduğu belirtilmek istenmiştir.

2.50. 91. Gazel

“Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün”

1. “Cân u başa kalmasun ‘âlemde cânân isteyen

Mübtelâ olsun gönülden derde dermân isteyen”

“Âlemde sevgiliyi arzulayan cana ve başa kalmasın. Gönülden derdin dermanını dileyen ise tutkun olsun.”

Cânân: sevgili

Mübtelâ: tutkun, müptela

Şair, bu gazelin matla beytinde aşkın ve âşıklığın tarifinde bulunmak istemiştir. Öncelikle ilk mısradaki sevgili ile ilgili bir tespitte bulunmuştur ki buna göre gerçek sevgiliyi isteyen bir kimsenin bu dünyada canından ve başından geçmesi gerekmektedir; çünkü bu, yerine gelmediği takdirde sevgili ile bir vuslatın gerçekleşmesi de mümkün olmayacaktır. Aslında bununla âşığın bütün varlığı ve benliği ile sevgilinin yolunda kendisini fedâ etmesi gerektiği belirtilmiştir. Görüldüğü üzere aşk, bir dert hükmündedir. İkinci mısradaki ise şair, bu derde ilişkin olarak düşüncelerini ifade etmiştir. Buna göre derdin dermanına ulaşabilmek için evvela müptela olmak gereklidir. Bütün bunlarla da gerçek bir âşığın tanımı verilmeye çalışılmıştır.

2. “Tâlib-i cennet olan itsün ser-i kûyın makâm

Zülfinûn küfrini dîn idinsün îmân isteyen”

“Cennete talip olan, sevgilinin köyünün başını kendine makâm tutsun. İmanı dileyen ise sevgilinin saçlarının küfrünü kendine din edinsin.”

Tâlib-i cennet: cenneti isteyen

Ser-i kûy: köyün başı

Bu beyitte de sevgili ile ilgili olan bazı hususlar dinî motifler içerisinde ele alınmıştır. Şaire göre cennete ulaşmak isteyen kişinin öncelikle sevgilinin mahallesinin veya köyünün başını kendisine makam edinmesi gereklidir. Yani bu kişi, sevgilinin kapısında beklemelidir. Buradan içeri girip giremeyeceği meçhul olsa da sevgiliye yakın olması nedeniyle burası dahi âşık için cennet hükmündedir. İkinci mısradaki ise sevgilinin siyah renkli saçları ele alınmıştır. Buna göre âşıkların sevgilinin saçlarına adeta iman derecesinde bağlanmaları gerekmektedir ki ancak bu yolla gerçek bir âşık olma mertebesine ulaşabileceklerdir. Ayrıca geleneğe göre küfür karanlığa, iman ise aydınlığa benzetilmektedir. Saçlar siyahlığı dolayısıyla karanlığı çağrıştırmaktadır. Beyitte edebî sanat olarak ise “küfür ve iman” sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verildiği görülmektedir.

3. “Hâk-i pâ-y-1 dilberi cânile elden komasun
Hızır bigi zulmet içre âb-1 hayvân isteyen”

“Hızır (a.s.) gibi karanlığın içerisinde ölümsüzlük suyunu bulmayı dileyen, sevgilinin ayak toprağını cân ile elden bırakmasın.”

Hâk-i pâ-y-1 dilber: sevgilinin ayağının tozu

Zulmet: karanlık

Ab-1 hayvân: ölümsüzlük suyu

Sevgili ve sevgilinin özellikleri bu gelenek içerisindeki şiiirlerde anlatılırken şairler, zaman zaman dinî-tarihî şahsiyetler ve hadiselere göndermelerde bulunmuşlardır. Yukarıdaki beyitte şair, sevgiliye ulaşabilmenin yollarını anlatırken Hızır (a.s.)’a göndermede bulunmuştur. Hızır, gitmiş olduğu karanlıklar ülkesinde âb-1 hayat yani ölümsüzlük suyunu bularak ebedî bir ömre sahip olmuştur. Şair de bu örnekten yola çıkarak âşığa bir tavsiyede bulunmuş ve sevgilinin ayak toprağını elden bırakmaması gerektiğini ifade etmiştir. Aslında bununla da aşkın ve de sevgilinin ebedî bir ömrü elde etme noktasındaki önemi vurgulanmak istemiştir. Hızır (a.s.) üzerinden ise edebî sanat olarak telmihe yer verilmiştir.

4. “Yüzi devrinde göze dâyim teselsül görünür
Zülfine kılsun nazar bu kavle burhân isteyen”

“Sevgilinin yüzünün devrinde daima göze teselsül görünmektedir. Bu denilene kanıt isteyen ise sevgilinin saçına nazar kılsın.”

Nazar kılmak: bakmak

Kavl: söz, anlaşma

Burhân: delil, kanıt

Yukarıdaki beyitte sevgilinin birinci derecedeki güzellik unsurlarından olan yüz ve saç üzerinde durulmuştur. Bu güzellik unsurları ele alınırken de felsefî ve dinî bir karşılığı olan teselsüle yer verilmiştir. Teselsül, nesnelere olayların neden sonuç münasebeti içerisinde geriye doğru sonsuz şekilde sürüp gitmesi manasındadır ki aslında

bununla sevgilinin güzelliğinin sonsuzluğu vurgulanmak istenmiştir. İkinci mısradan ise yine şair, bu söylenenlere delil isteyenlerin sevgilinin siyah saçlarına bakmaları gerektiğini ifade etmiştir. Kısaca bütün bu anlatılanlarla sevgilinin eşsiz güzelliğinin aynı zamanda sonsuzluğu da verilmek istenmiştir.

5. “Zahmet-i cevriñ çeker her kim diler cân râhatın

Hem-dem edinür gamın gönlini şâdân isteyen”

“Her kim canın rahatlığını isterse onun eziyetinin zahmetini çeker. Gönlinün bahtıyarlığını isteyen de kendisine gamını arkadaş edinir.”

Hem-dem: arkadaş, dost

Şâdân: mutlu, bahtıyar

Bu beyitte aşk yolunda bulunan kimsenin çekeceği sıkıntı ve dertler ele alınmıştır. Zaten divan şiiri geleneği içerisinde sıkıntı ve zahmet içermeyen bir aşk söz konusu değildir. Gerçek bir âşık bu yolda başa gelecek olan bela ve sıkıntıları peşinen kabullenmiştir. İlk mısradan bu bağlamda canın rahatlığını isteyen kimselerin gelecek olan eziyetler noktasında tahammül göstermesinin gerekliliği ifade edilmiştir. İkinci mısradan ise daha açık bir şekilde gönül kavramı ele alınmıştır. Gönül mutluluğa erişebilmesi çok da kolay bir hadise değildir; çünkü bu yolda rahmet aslında zahmetten geçmektedir. Nitekim şair de gönülün bahtıyarlığını isteyen bir kimsenin gam ve kederi de kendisine dost edinmesi gerektiğini belirtmiştir.

6. “Lâle-veş sahn-ı çemende komasun elden ayag

Gülsitânda kendüyi gül bigi handân isteyen”

“Gül bahçesi içinde kendisinin gül gibi mutlu olmasını dileyen, bahçede lâle gibi kadehi elden bırakmasın.”

Lâle-veş: lale gibi

Sahn-ı çemen: bahçe, çimenlik

Gülsitân: gül bahçesi

Handân: mutlu, gülen

Beyte bakıldığında şairin bir mutluluk tarifi verdiği görülmektedir. Bu mutluluk tarifi sunulurken ise tabiattaki bazı varlıklardan yararlanılmıştır. Öncelikle beyitte ferahlık sunan güzel bir tabiat tasviri kendini göstermektedir. Şaire göre mutlu olan gülün kendisidir. Gül, gül bahçesi içerisinde mutlu ve mesut bir şekilde yaşamaktadır. İşte bu noktada güle özenenlerin olduğu görülmektedir. Şair de gülün bu mutluluğuna erişebilmenin yolunu kendince göstermek istemiştir. Ona göre bu mutluluk ise şarap kadehinden gelmektedir ki bu şarap ise aşk şarabından başkası değildir. Verilen lale motifinin nedeni ise lalenin bir bakıma şekil yönünden kadehe benzemesidir. Beyitte edebî sanat olarak ise lale ve gül üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

7. “Mâh-rûlar mihrine ‘Adnî bigi etsün heves
Cân u dil ma‘mûresin cevriye vîrân isteyen”

“Cân ve gönülde olan güzelliğin eziyetle harabını isteyen, ay yüzlü olanların sevgisine Adni gibi heves etsin.”

Mâh-rû: ay yüzlü

Şair, gazelinmakta beytinde yine âşıklara bir nasihatte bulunmuştur. Aslında beyitte aşkın can ve gönül üzerindeki etkisi verilmek istenmiştir. Divan şiiri geleneğinde sevgili ve âşık arasındaki münasebette her zaman için âşığın payına dert ve keder düşmektedir. Bu dert ve kederler ise âşığı hem beden hem de ruhen yıpratarak yormaktadır; çünkü âşığın sevgili karşısında bu eziyetlere karşı koyma kudreti bulunmamaktadır. İlk mısradaki bu harabiyetin sebebi, ay yüzlülerin güzelliğine heves etmek şeklinde gösterilmiştir. Ardından ise bu hevesin sonunun âşık için zorluk ve sıkıntı içerisinde olacağı şeklinde ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak ise “mâh-rû” sözcüğü üzerinden mecaz-ı mürsel sanatına yer verilmiştir.

2.51. 92. Gazel

“Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün”

1. “Ne revâdur yine agyârı saña yâr edesin
Niçe bir ey büt-i âzer beni âzâr edesin”

“Ey Azer putu! Başkalarını yine kendine yar etmen reva değildir. Ne zamana kadar beni inciteceksin?”

Agyâr: yabancılar, rakipler

Büt-i Azer: Azer putu

Azâr etmek: incitmek

Divan şiiri geleneğinde âşık için aşktan kaynaklı olan pek çok sıkıntı ve zorluk bulunmaktadır. Öncelikle sevgiliden ayrı düşme hali ve ona kavuşamama zaten büyük bir derttir âşığın nazarında. Yukarıdaki beyitte ise âşık için başka bir sıkıntı nedeni olan rakipten bahsedilmiştir. Bu gelenekte sevgilinin ilgi ve iltifatları her zaman için rakiplere dönük olmaktadır. Âşığa en küçük bir ilgi göstermeyen sevgili, rakipleri ise kendi yanından ayırmamaktadır ki âşığın da böylece acıları kat be kat artmaktadır. Yine beyte göre sevgili bir put kadar güzeldir. Ancak âşığa karşı da bir o kadar acımasızdır ki ikinci mısradaki âşık, sevgiliye beni ne zamana kadar inciteceksin diye bu durumu sormaktadır. Edebî sanat olarak ise “ey büt-i Azer” ifadesiyle nidâ sanatına yer verilmiştir.

2. “Bî-vefâ idüğüne cümle cihân şâhiddür

N’ola ger hükmile sen yok deyü inkâr edesin”

“*Senin vefasız olduğuna tüm cihan şahittir. Eğer hükm ile yok diye inkâr etsen ne olur?*”

Bî-vefâ: vefasız

Bu beyitte ele alınan temel husus, sevgilinin âşığa karşı olan vefâsızlığıdır. Bu gelenek içerisinde yazılmış olan şiirlere bakıldığında âşık, sevgilinin yolunda her zaman için oldukça büyük fedâkârlıklarda bulunmaktadır. Öyle ki vuslat noktasında âşık, canını dahi gözünü kırpmadan sevgili uğrunda verecektir; ancak bu beyitte de ifade edildiği üzere sevgili boyutunda işler değişmektedir. Bu şiir geleneğinde âşık ne kadar fedâkârsa sevgili de o kadar vefâsızdır. Sevgilinin bu vefâsızlığı da özellikle rakiplere iltifatı noktasında ortaya çıkmaktadır. İkinci mısraya göre ise sevgili, bu vefâsızlık nitelemesini kabul etmemektedir; fakat şaire göre sevgili bu durumu inkâr etse de gerçek bundan ibarettir.

3. “Yıkduğuş yetmedi mi ‘ıyş u tarab hânesini

Ki gamuş dahı gönül milkine mi‘mâr edesin”

“Zevk ve eğence evini yıktığın yetmedi mi ki kendi gamını da gönül ülkesine mim r yapıyorsun.”

‘ıyş u tar b: zevk ve eğence, yeme içme

H ne: ev

Milk:  lke

Şair, bu beyitte çekmiş olduğu sıkıntıları ve sevgiliye karşı olan sitemini dile getirmek istemiştir. Şaire göre  şık, sevgilinin aşkına düştüğünden beri zevk ve eğence ile olan ilgisini kesmiştir;  nk  divan şiiri geleneği içerisinde  şığın en önemli meziyeti sevgiliden gelecek olan dert ve sıkıntılara katlanabilmesidir. Her ne kadar  şık, ciddi fed k rlıklarda bulunsa da bunlar sevgili için bir şey ifade etmemektedir. İşte bütün bu sevgiliden gelen sıkıntılar  şığın da hayattan zevk ve keyif almasını engellemektedir. İkinci mısradaki ise şairin bir başka sitemi vardır ki buna göre sevgili şimdi de gamı gönül ülkesine göndermektedir yani  şığı daha fazla gam ve kedere sürüklemek istemektedir.

4. “Niçe bir bağrumızı kan idesin c nu ı un

Demidür hasta gönül derdine tümör edesin”

“C nın için ne vakte kadar bağrumızı kan edeceksin? Hasta olan gönül derdini tedavi etmenin vaktidir.”

Dem: vakit, zaman

Tümör etmek: tedavi etmek

Yine bu beyitte de önceki beyitlerle ilişkilili olarak  şığın sevgiliye karşı olan sitemi devam etmektedir. Sevgili, her zaman olduğu gibi  şığa dönük cevri cef sına devam etmektedir; ancak onun yolunda çekilmekte olan bu dertler artık bir sınıra ulaşmak  zerebilir. Nitekim ikinci mısradaki şair, bu noktada bir beyanda bulunarak artık  şığın hasta olan gönlüne dev  bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Aslında burada derde dev dan kasıt ise sevgiliye kavuşmadır;  nk  bu şiir geleneğinde  şık için en büyük saadet

sevgiliyle visâle erişebilmektir. Edebî sanat olarak da “kan etmek, hasta, dert, tımar etmek” sözcükleri üzerinden tenasüb göze çarpmaktadır.

5. “Gamzesi tîgı eger cân dıleye boynuñı dut

Ey gönül olmaya kim başuña bir kâr edesin”

“Sevgilinin yan bakış kılıcı eğer cân isterse boynunu uzat. Ey gönül! Başın için bir kâr etsen ne olur?”

Gamze: yan bakış

Tîg: kılıç

Şair, bu beyitte sevgilinin güzellik unsurları içerisinde ele alınan yan bakışları öne çıkarmıştır. İlk mısradaki öncelikle âşığa bir tavsiyede bulunmuştur. Buna göre eğer sevgili, âşığın canını isterse onun hiç düşünmeden sevgiliye boynunu uzatması gerektiği ifade edilmiştir; çünkü bu aşk anlayışında sevgiliden gelecek olan her bir talep âşığın nazarında emir hükmüne geçmektedir. İkinci mısradaki ise âşığın gönlüne seslenilerek onun bu yolda başını sunmasının önemi ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak ise “ey gönül” ifadesi ile nidâ sanatına, gönlün kişileştirilmesi ile de teşhis sanatına yer verilmiş olduğu görülmektedir.

6. “Râstı kâmet ü haddi varıken vech degül

Heves-i serv ü hevâ-yı gül-i gülzâr edesin”

“Doğrusu sevgilinin boyu ve yanağı var iken serviye heves etmek ve gül bahçesindeki gülü arzulamak sebepsizdir.”

Râstı: doğrusu

Kâmet ü hadd: boy ve yanak

Gülzâr: gül bahçesi

Divan şiirinde sevgili, bazı özellikleriyle âşıkların akıllarını başlarından almaktadır. Sevgilinin güzellik unsurları şeklinde nitelenen bu özellikler, şiirde sıkça ele alınmıştır. Yukarıdaki beyitte de bu bağlamda sevgilinin boyu ve yanağı üzerinde

durulduğu görülmektedir. Aslında beytin kuruluşunda bir kıyaslama da göze çarpmaktadır. Buna göre sevgilinin boyu ve yanağı varken servi ağacına ve gül bahçesindeki güle ihtiyaç yoktur yani sevgilinin boyunun serviye yine yanağının da güle olan üstünlüğü anlatılmak istenmiştir. Yanağın güle benzetilmesinin nedeni gülün güzelliği ve kırmızı rengidir. Edebî sanat olarak ise “kâmet/serv” ve “hadd/gül” sözcükleri ile leff ü neşr sanatına yer verilmiştir.

7. “ ‘Adnîyâ kıymetüni bilmedi çün terkini ur

Bî-vefâyile ne lâzım satu bâzâr idesin”

“Ey Adnî! Senin değerini bilmediğinden dolayı vazgeç; vefâsızla alışverişe gerek yoktur.”

Bî-vefâ: vefâsız

Satu bâzâr: alışveriş

Gazelin makta beytinde şair, gelenek içerisinde çok da sık görülmeyen bir tutumla sevgiliye karşı olan düşüncelerini ortaya koymuştur. Divan şiirinde âşığın en fazla dertlenmiş olduğu hususların başında sevgiliden gördüğü vefâsızlık gelmektedir. Nitekim bu beyitte de yine sevgilinin vefâsızlığı ele alınmıştır. Şair, burada âşığa seslenmekte ve ne kadar fedâkarlık yapsa da vefâ görmediği kimselerden artık uzaklaşması gerektiğini ifade etmiştir. İkinci mısırda bu durum daha açık bir şekilde ifade edilerek vefâsızla alakayı kesmenin gerekliliği anlatılmıştır. Edebî sanat olarak ise “Adnîyâ” sözcüğü üzerinden nidâ sanatına yer verilmiştir.

2.52. 93. Gazel

“Mef’ûlü/Mefâ’îlü/Mefâ’îlü/Fe’ûlün”

1. “Bu gonca-yi nev bir gül-i handân olacakdur

Dil bülbülü şevkiyile nâlân olacakdur”

“Bu yeni gonca, açılmış bir gül olacaktır. Gönül bülbülü onun arzusuyla inleyecektir.”

Nev: yeni

Gül-i handân: açılmış, gülen gül

Gazelin matla beytinde gül üzerinden sevgilinin övgüsünün yapıldığı görülmektedir. Öncelikle sevgilinin daha açılmamış gonca bir gül olduğu ifade edilerek ileride açılmış eşsiz güzellikte bir gül olacağı vurgulanmıştır. Divan şiiri geleneğinde sevgilinin sıklıkla güle benzetildiği görülür ki ikisinin arasında güzellik yönünden bir ilgi kurulmaktadır. Bu şiirlerde gülden bahsedildiği zaman bülbüle de yer verilmektedir. Burada gül sevgiliyi, bülbül ise âşığı simgelemektedir. Bülbülün gül bahçelerindeki sonsuz feryatlarının nedeni ise güle olan hasretidir. Zaten ikinci mısradaki buna değinilmiş ve gönül bülbülünün gül hayali içerisinde feryat edeceği söylenmiştir. Kısaca divan şiirindeki gül ve bülbül metaforu üzerinden âşığın durumu anlatılmıştır.

2. “Şol vechle kim nâza eder şimdiden âgâz

Küfri saçınun âfet-i îmân olacakdur”

“Sevgili, şimdiden naza başlar. Onun saçının siyahlığı imânın felâketi olacaktır.”

Agâz etmek: başlamak

Afet-i îmân: imanın âfeti

Beyitte sevgilinin âşığa karşı olan tavrı ve saçlarının güzelliği üzerinde durulmuştur. Bu gelenekte sevgili, âşığa karşı her zaman naza meyilli bir hal içerisindeydi. Beytin ilk mısrasında sevgilinin nazına değinildikten sonra ikinci mısrasında artık saçları ele alınmıştır. Sevgilinin saçları şiirlerde genelde rengi ve kokusuyla işlenmiştir. Bu beyitte ise “küfür” sözcüğü üzerinden aslında saç rengine göndermede bulunulmuştur. Şaire göre sevgilinin saçlarının siyahlığına tutulmanın âşığın imânı üzerinde bir âfet halini alacağı ifade edilmiştir. Edebî sanat olarak ise küfür ve îmân sözcükleri üzerinden tezat sanatına yer verilmiştir.

3. “Ol dogduğı dem çarh-ı melâhatde dedüm kim

Yılduzlar içinde meh-i tâban olacakdur”

“O sevgili, güzellik burcunda doğmuş olduğu vakit dedim ki yıldırlar içerisinde parlak bir ay olacaktır.”

Çarh-ı melâhat: güzellik feleği, burcu

Meh-i tâbân: parlak ay

Divan şairleri, meftûnu oldukları sevgilinin eşsiz güzelliğini anlatabilmek için çok farklı benzetmelerden yararlanmışlardır. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin güzelliğinin övgüsü noktasında onun bir yıldıza benzetildiği görülmektedir. Burada sevgili öncelikle güzellik burcundan doğmakta olan yeni bir yıldıza benzetilmiştir. Beyitteki kurguya göre şair, bu yeni yıldıza doğuşunu müşâhade etmiş ve bu yıldıza ilerde parlak bir ay haline geleceğini ifade etmiştir ki bütün bu benzetme ve imajlarla sevgilinin parlak ve eşsiz güzelliğini anlatmak istemiştir.

4. *“Āb-ı deheni katresi her kanda tamarsa*

Lutfiyla nebât anda kamu cân olacakdur”

“Ağzındaki suyun damlası, her nerede damlar ise bitkilerin hepsi orada lutfiyla cân olacaktır.”

Āb-ı dehen: ağız suyu

Katre: damla

Nebât: bitki

Şair, yine bu beyitte de sevgiliye yönelik olan övgülere devam etmektedir. Beyte göre sevgilinin ağız suyunun bir damlası dahi bütün bitkilere can verecek özelliktedir. Aslında beyitte ağızdaki suyun damlasıyla hayat bahşetme motifi bu gelenekte sıkça yer verilen Hz. İsa’yı hatırlatmaktadır. Nitekim inanışa göre Hz. İsa nefesiyle ölüleri diriltebilmektedir ki bu yönüyle sevgili de Hz. İsa’ya benzetilmiştir. Ayrıca beyitte kullanılan “lütuf” ifadesiyle bütün bunların sevgiliden âşıklara bir lütuf olduğu da vurgulanmıştır.

5. *“Gonce dehenin yâra kaçan ide teşebbh*

Bu hiç degül yok yire bühtân olacakdur”

“Gonca, ağzını nasıl sevgiliye benzetir ki bu hiç görülmüş değildir. Yok yere iftira olacaktır.”

Dehen: ağız

Kaçan: nasıl

Teşebbüh: benzetme

Bühtân: iftira

Yine bu beyitte de sevgilinin güzellik unsurları içerisinde yer alan ağzın övgüsü üzerinde durulmuştur. Divan şairleri sevgilinin ağzını resmederken ağzı ya bir nokta kadar küçük ya da bir gül goncası şeklinde ele almışlardır. Burada da şair, sevgilinin ağzının övgüsü noktasında goncayla bir kıyaslama üzerinden imaj oluşturmuştur. Şairin oluşturmuş olduğu bu imaja göre gül goncası kendi güzelliğini bir yana bırakarak sevgilinin ağzına öykünmeye çalışmaktadır ki aslında bununla şair, sevgilinin derin bir övgüsünü yapmak istemiştir. Yine beyte göre bunun hiç görülmemiş bir durum olduğu ve yok yere bir iftira şeklinde görüleceği de ifade edilmiştir. Beyitte edebî sanat olarak ise gonca üzerinden teşhis sanatına yer verilmiştir.

6. “Dil bildi ocagina gözüm koyduğımı su

Agladugum oldur arada kan olacakdur”

“Gönül, gözümün ocağına su koyduğunu bildi ki ağlamamın sebebi arada kan olacak olmasındır.”

Şair, bu beyitte ise gönül üzerinden kurmuş olduğu imajla âşğın durumunu anlatmak istemiştir. Beyte bakıldığında öncelikle ilk mısradaki gönlün kişileştirildiği görülmektedir. Aslında burada asıl anlatılmak istenilen ayrılık acısından dolayı âşğın çekmiş olduğu dert ve sıkıntılardır. Şaire göre âşğın gözleri bu ayrılık acısından yaşlar akıtmak üzeredir ki bunun farkına varan gönül de ona kanlı gözyaşlarını gönderecektir. İkinci mısradaki geçen “arada kan olacaktır” ifadesi ise âşğın çekmiş olduğu sıkıntının büyüklüğünü ve bunun neticesinde de gönülden gelen gözyaşlarını ifade etmektedir. Edebî sanat olarak ise gönül sözcüğü ile teşhis sanatına yer verilmiştir.

7. “Çün düşdi muhabbet iline yakası cânuñ

Ma‘mûre-yi dil âh ki vîrân olacakdur”

“Âh ki gönlün bayındırlığı viran olacaktır; çünkü canın yakası aşk diyarına düştü.”

Ma‘mûre-yi dil: gönlün bayındırlığı

Beyitte aşkın insana getirdiği haller üzerinde durulmuştur. Her ne kadar aşkın insana mutluluk sağlayacağı düşünülse de divan şiiri geleneğinde durum biraz farklıdır. Zira divan şiirinde âşıklar, aşkın mutluluğundan ziyade elemine tâlip olmaktadır. Bu şiirde aşk, insana mutluluktan ziyade dert ve elem getirmektedir. Nitekim beyitte de buna vurguda bulunulmuştur. Şaire göre canın yakası bir kere aşk ülkesine düşerse gönlün bayındırlığı harap bir hale gelecektir.

8. “Ey men‘ kılan ‘Adnî’yi ol hûr-ı cinândan

‘Akluñ nereye gitdi bu kaçan olacakdur”

“Ey o cennet hurisinden Adnî’yi meneden kişi! Aklın nereye gitti ve bu nasıl olacaktır?”

Men‘ kılmak: yasaklamak

Hûr-ı cinân: cennet hurisi

Gazelin makta beytinde ise şair, yine bir soru üzerinden sevgiliye olan tutkusunu ve aşkını ifade etmiştir. Şair, öncelikle kendisini sevgiliden men kılan kişiye bir seslenmede bulunmaktadır. Ona bu seslenme üzerinden yöneltmiş olduğu soruda cennet hurisi gibi olan sevgiliden nasıl ayrı kalabileceğini sormaktadır ki bu durumun mümkün olmadığını “senin aklın nereye gitti?” sorusu üzerinden yöneltmiştir; çünkü bu aşk anlayışında âşığın sevgiliden ayrılığı veya ondan uzaklaşmayı istemesi gibi bir durum söz konusu değildir. Beyitte kullanılan “hûr-ı cinân” ifadesiyle de sevgilinin bu eşsiz güzelliğine göndermede bulunulmuştur. Netice olarak âşığın böylesi bir güzelden ayrılığı göze alabilmesi mümkün değildir. Edebî sanat olarak ise yine “Ey” ifadesi üzerinden nidâ sanatına yer verilmiş olduğu görülmektedir.

2.53. 94. Gazel

“Mefâ’ilün/Fe’ilâtün/Mefâ’ilün/Fe’ilün”

1. “Yüzünden açsa nikâbın çemende ol gül-i nâz

Figâna başlaya mânend-ı bülbül ehl-i niyâz”

“O naz gülü bahçede yüzündeki örtüyü kaldırsa niyâz ehli olanlar bülbül gibi feryâda başlar.”

Nikâb: örtü

Çemen: bahçe

Mânend-i bülbül: bülbül gibi

Sevgilinin güzelliği divan şiirinde âşıkların ele aldığı en önde gelen bir konudur; çünkü sevgilinin bu eşsiz güzelliği âşıkların her dâim akıllarını başlarından almakta ve âşıklar ruh ve bedenleriyle tamamen sevgiliye yönelmektedirler. Bu beyitte de bir gül gibi narin ve nazlı olan sevgilinin âşıklar nazarındaki durumu anlatılmak istenmiştir. Burada öncelikle bir bahçe imajı oluşturulmuştur ki bu bahçenin en güzel gülü sevgiliden başkası değildir; fakat beyte göre sevgilinin yüzünde bir örtü bulunmaktadır yani sevgili, yüzünü göstermemektedir. Sevgilinin yüzünde bulunun örtüyü kaldırması halinde ise orada bulunan âşıkların bu güzellik karşısında adeta bülbüller gibi feryâda başlayacakları ifade edilmiştir.

2. “Çün erdi zülfine dil gün yüzinde devlet anuñ

Ki hâsıl eyledi devr-i kamerde ‘ömr-i dirâz”

“Gönül, sevgilinin güneş gibi parlak olan yüzünde onun saçına erişti. Artık mutluluk onundur ki dolunayda uzun bir ömür kazandı.”

Hâsıl eylemek: kazanmak

‘Ömr-i dirâz: uzun ömür

Sevgilinin saçının öne çıkarıldığı bu beyitte yine bir tabiat imajıyla sevgilinin güzelliği anlatılmak istenmiştir. Öncelikle sevgilinin yüzünün güneş gibi parlak ve güzel

olduğuna değinilmiştir. Burada kişileştirilen gönlün sevgilinin yüzü üzerinden saçlara ulaştığı ifade edilmiştir. Aslında şair bununla visle erişmeyi anlatmak istemiştir. Nitekim ikinci mısradaki âşığın artık “uzun bir ömre” kavuştuğunu ve devleti elde ettiğini belirtmiştir. Bu da hliyle sevgiliye olan bir yakınlığı işaret etmektedir. Yine beyitte geçen devr-i kamer terkibiyle de sevgilinin parlak ve eşsiz güzelliğine bir gönderme vardır. Edeb sanat olarak ise “dil” sözcüğü üzerinden teşhis sanatı görülmektedir.

3. “İşitmedi ser-i zülfinde dil fignını h

Egerçi gecede derler uzak gider vz”

“Geceleri ses uzağa gider denilse de yazık ki sevgili, saçının ucundaki gönlün fiğanlarını işitmedi.”

Ser-i zülf: saçın ucu

vz: ses

Beyte bakıldığında âşığın çekmiş olduğu sıkıntılarının farklı bir imaj içerisinde anlatıldığı görülmektedir. Güzellik unsurlarından olan saa yer verilen beyitte saçın rengi ve şekline bir gönderme de mevcuttur. Nitekim beyitte geçen gece, saçın siyahlığına vurgu yapmak için kullanılmıştır. Gönlün bu saçlara takılı bulunmasının nedeni ise saçın ucundaki kıvrımlardan dolaydır. şair, içinde bulunduğu sıkıntıları anlatmak için bir gece motifinden yararlanmış ve geceleri sesin daha rahat duyulması hadisesini hatırlatmıştır; ancak sevgilinin gece gibi olan saçlarının hemen yanında yer alan gönlün feryat ve fiğanlarının duyulmamasından da sitemde bulunmuştur.

4. “Cihnı garka virür göz yuminca seyl-i yaşum

Sehb-ı zlf  brn yirine yağdura nz”

“Sevgilinin saçlarının bulutu, yağmurun yerine nazını yağdırdığında gözümü kapayınca gözyaşlarımdan doğan sel, cihnı kaplar.”

Sehb-ı zülf: saçın bulutu

şair, bu beyitte de yine sevgilinin saçları üzerinden oluşturduğu imajla sevgilinin övgüsünde bulunmuş ve ona karşı olan hasretini anlatmak istemiştir. Burada şair, farklı

bir benzetme ile sevgilinin saçlarını bir bulut şeklinde ele almıştır. Bu saç bulutunun ise yağmur yerine naz yağdırdığı ifade edilmiştir. Saçların buluta benzetilmesinde ise yağmur yağdıracak olan siyah bulutlarla sevgilinin saçları arasında bir ilgi kurulmuştur. İşte bu yağmur motifiyle birlikte âşığın sevgiliye karşı olan hasreti de depreşmekte böylece gözünden yaşlar gelmektedir; ancak burada şair, bir mübalağaya da başvurarak gözünden gelen yaşların yeryüzünü adeta sele götürdüğünü ifade etmiştir.

5. “Hezâr dūd kopar bir dem içre cânumdan

Lebinde bitmege çün hattı eyleye âgâz”

“Sevgilinin dudaklarında ayva tüyleri çıkmaya başladığı zaman bir anda canımdan binlerce duman kopar.”

Hezâr: bin

Sevgilinin, üzerinde sık durulmayan güzellik unsurlarından birisi de yüzünde bulunan ayva tüyleridir. Bunlar, sevgilinin yüzünde ve dudaklarının üzerinde bulunan ince sarı tüylerdir ki sevgilinin gençliğini göstermektedirler. Beyte göre âşık, sevgilinin bu halini görünce gönlündeki ateşler daha da artmakta ve canından dumanlar çıkmaktadır. Aslında beyitte yine sevgiliye olan hasret ve ona kavuşamamanın sıkıntıları anlatılmak istenmiştir. Ayrıca burada sevgilinin dudaklarına ve oradan dökülecek can bahşedici sözlere duyulan özlem dile getirilmiştir.

6. “Figân idüp nice ağlamayam bu sûzıla kim

Yaşumdan özge degül kimse âhuma dem-sâz”

“Bu ateşle nasıl figan edip ağlamayayım ki? Nitekim gözyaşımın hariç âhuma kimse arkadaş değil.”

Dem-sâz: dost, arkadaş

Sûz: ateş, dert

Şairin bu beyitte de değindiği üzere divan şiirinde âşıkların en sık yaşadığı dert ve sıkıntının kaynağı sevgiliden başkası değildir. Sevgiliden ayrı düşme ve onun iltifatlarına muhatap olamama âşığı daha da çaresiz bir hale getirmektedir. Beyte göre şairin gönlünde

sönmeyen bir ayrılık ateşi bulunmaktadır ki bu ateşten dolayı inleyip ağlamamak ihtimali de bulunmamaktadır. Bu sıkıntılı zamanlarda âşık, kendisine bir dost aramaktadır; ancak gözyaşlarından başka bir dostunun bulunmadığını da yine acı içerisinde ifade etmektedir. Beyitte edebî sanat olarak ise “figân, ağlamak, sûz, yaş, âh” sözcükleri üzerinden tenâsüb sanatına yer verildiği görülmektedir.

7. “Nigâr sırrını fâş itme ‘Adnî düşmene kim

Degül zamâyir-i erbâb-ı kîne mahrem-i râz”

“Ey Adni! Düşmana sevgilinin sırrını aşikâr etme ki kinli olanların gönülleri sırrın sırdaşı değil.”

Nigâr: sevgili

Fâş etmek: açığa çıkarmak

Zamâyir: gönüller

Râz: sır

Mahrem: sırdaş

Gazelin makta beytinde ilk olarak sevgilinin sırrına değinilmiş ve bunun da düşmanlara açık edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Aslında âşık, burada sevgilinin sırrının açık edilmemesinden bahsederken kendisinin ise bu sırra vâkîf olduğunu belirtmek istemiştir. Bununla da gerçek bir âşık olduğunu göstermiştir. Divan şiiri geleneğine göre sevgilinin aşkına ancak gerçek âşıklar erişebileceklerdir. Yine beyitte geçen “düşmen” ifadesi ile sevgilinin etrafında bulunan ve âşığın sevgiliye kavuşmasına engel olan rakip kastedilmiştir. Şaire göre rakiplerin gönüllerinde aşkın yerine kinden başka bir şey bulunmamaktadır. Bu sebeple aşkın ve sevgilinin sırları bunlardan uzak tutulmalıdır.

SONUÇ

Mahmut Paşa veya şiirlerinde kullanmış olduğu mahlasla Adnî, yaşadığı yüzyıldaki önemli devlet adamlarındandır. Çoğu kaynağa göre Hırvat asıllı olan Adnî almış olduğu nitelikli bir eğitimin ardından Osmanlı devlet hiyerarşisinde oldukça önemli görevler icrâ etmiştir. Adnî her ne kadar Türk tarihi içerisinde bir devlet adamı ve siyasî aktör olarak öne çıkmış olsa da edebî kişiliği de oldukça önem arz etmektedir. Adnî, öncelikle kendi etrafında döneminin önemli ediplerinden müteşekkil bir edebî muhit teşkil etmiştir ve bu edebî mahfilde kendisi de âşıkâne ve rindâne gazeller söylemekten geri durmamıştır.

Adnî'nin üslup özelliklerine bakılacak olursa ilk olarak dönemine nazaran şiirlerinde sade bir tarzı benimsediği görülmektedir. Türk dili tarihi açısından geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek bir zaman dilimi olan XV. yüzyılda yaşayan Adnî'de bir dil bilincinin olduğu açıktır. Arapça ve Farsça gibi dönemin rağbet gören edebî dillerinde ciddi bir hâkimiyeti bulunmasına rağmen bu dillere çok da meyiletmeyen Adnî, sade ve içten bir üslupla sevgiliye karşı olan hislerini dile getirmiştir. Yine Adnî'deki bir diğer dikkat çekici üslup özelliği de Türkçedeki deyimlere sıkça yer vermiş olmasıdır.

Çalışmamızda Adnî'nin Türkçe divanında yer alan elli iki gazeli (42-94. gazeller) şerh edilmiştir. Ele alınan bu gazellerin neredeyse tamamı yedi beyitten müteşekkildir. Her ne kadar divan edebiyatının ilk dönemlerindeki gazelerde beyit sayısı on beş beyit ve daha fazlasına çıkmış olsa da Adnî, gazellerini beyit sayısı yönünden daha kısa tutmayı tercih etmiştir. Bu da Adnî'nin sözü uzun tutmayarak söylemek istediklerini daha kısa ve yoğun bir anlatım dahilinde sunduğunu göstermektedir. Divan şiirindeki temel ahenk unsurlarından olan aruz vezninin kullanımında ise Adnî'nin kimi zaman bazı küçük kusurları görülmektedir. Bu durum, onun şekilden ziyade mânâya daha çok önem verdiğini göstermektedir.

Klasik şerh yönteminin temel alındığı çalışmamızda öncelikle ele alınan beyitlerin dil içi çevirisi yapılmış, ardından okuyucuların anlamalarını kolaylaştırma adına günümüzde sık kullanılmayan sözcüklerin sözlük anlamları verilmiştir. Şerhi yapılan gazellerin neredeyse tamamında beşerî bir aşkın ve sevgilinin ele alındığı görülmektedir. Her ne kadar bu gazelerde bazı tasavvufî kavramları andıran söyleyişler görüle de

bunların sayısı oldukça azdır. Adnî, sevgiliye karşı olan hasretini ve tutkusunu lirik bir dille anlatmaya özen göstermiştir.

Adnî, sevgiliye duyduğu hasreti ve yine sevgilinin eşsiz güzelliğini anlatırken divan şiiri geleneği içerisinde oluşmuş olan mazmunlardan, imajlardan, dinî ve tarihî şahsiyetlerin yaşamlarından ustalıkla yararlanmıştır. Adnî'nin şerh edilen gazellerinde insan kavramı bağlamında “âşık, sevgili ve rakip” üçlüsünün öne çıktığı görülmektedir. Adnî de bağlı bulunduğu geleneğe uygun olarak âşık ve sevgili arasındaki aşk hadisesini kimi zaman rakibin kötülüklerini ve engellemelerini de öne çıkararak anlatmayı tercih etmiştir.

Şerh edilen beytlere bakıldığında mânâ olarak sevgili, gönül ülkesinin tek sultanıdır ve âşıklara devamlı zulmetmektedir. Bu zulüm ise genellikle sevgilinin âşığa iltifatta bulunmaması ve ona ilgi göstermemesi şeklindedir. Bütün bunlardan dolayı da tek vasfı dert çekmek olan âşığın çektiği sıkıntılardan zayıf düşmesi, sevgiliye aşırı derecede düşkünlüğü etrafındakiler tarafından divâne şeklinde görülmesine sebep olmaktadır.

Beyitlerde en sık şekilde Adnî tarafından ele alınmış olan bir diğer husus ise sevgiliye ait olan güzellik unsurlarıdır. Şerh edilen bu gazelerde güzellik unsurlarından boy, yüz güzelliği, dudak, kirpik, kaş, yanak ve saç ön plandadır. Bunların içerisinde ise boy ve saçın daha fazla üzerinde durulduğu görülmektedir. Sevgilinin boyu genellikle servi ile kıyaslanırken saçın ise rengi, kokusu ve şekli üzerinde durularak sevgilinin eşsiz ve ulaşılmaz güzelliğinin övgüsü yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet, *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.
- Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü/Edebi Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Çavuşoğlu, Ali, *Kühü'l-Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- Doğan, Muhammed Nur, *Fatih Divanı ve Şerhi*, Yelkenli Yayınları İstanbul 2007.
- Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- İpekten, Halûk, *Gazel Şerhi Örnekleri-II. (Divan Şiiri Özel Sayısı)*, *Türk Dili Dergisi*. Ankara 1986.
- İsen, Mustafa, *Latîfi Tezkiresi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- İsen, Mustafa, *Sehi Bey Tezkiresi (Heşt Behişt)*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Kılıç, Filiz, *Meşâirü's-Şuârâ*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Damla Yayınevi, İstanbul 1998
- Kufacı, Osman, *Adnî Divanı ve Adnî Divanında Benzetmeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Kurnaz, Cemal, *Hayalî Bey Divanı'nın Tahlili*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- Küçük, Sabahattin, *Bâkî Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- MEB, *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947.

Onay, A. Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara 2017.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.

Sefercioğlu, Nejat, *Nev'î Divanı'nun Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

Şentürk, A. Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017

Şentürk, A. Atilla ve Kartal, Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.

Tanyeri, M. Ali, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

Tarlan, Ali Nihat, *Fuzuli Divanı Şerhi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985

Tekindağ, Şahabeddin, “Mahmud Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

Tekindağ, Şahabeddin, “Mahmud Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003.

Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016.

Yücel, Bilâl, *Adnî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.